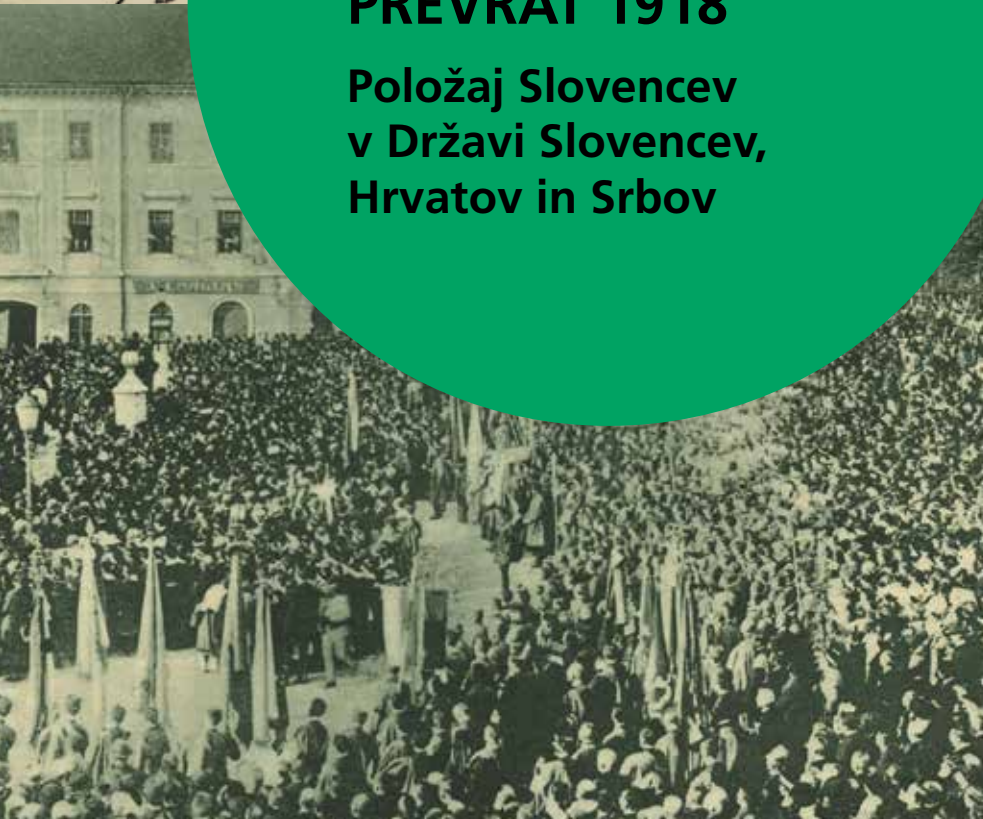

35 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Jurij Perovšek

SLOVENSKI PREVRAT 1918

Položaj Slovencev
v Državi Slovencev,
Hrvatov in Srbov

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
Ljubljana 2018

Inštitut za novejšo zgodovino

35 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Jurij Perovšek

**SLOVENSKI
PREVRAT 1918**

**Položaj Slovencev
v Državi Slovencev,
Hrvatov in Srbov**

ZALOŽBA INZ

Odgovorni urednik dr. Aleš Gabrič
Založnik Inštitut za novejšo zgodovino
ZBIRKA RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES 35
ISSN 2350-5664

Jurij Perovšek
SLOVENSKI PREVRAT 1918
Položaj Slovencev v Državi
Slovencev, Hrvatov in Srbov

Recenzenta dr. Miroslav Stiplovšek
dr. Bojan Balkovec

Jezikovni pregled Polona Kekec
Prevod povzetka Borut Praper
Oblikovanje Barbara Bogataj Kokalj

Tisk Medium d.o.o.

Naklada 300 izvodov

Izid knjige je Javna agencija za raziskovalno dejavnost
podprla Republike Slovenije

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)"1918"

PEROVŠEK, Jurij

Slovenski prevrat 1918 : položaj Slovencev v Državi Slovencev,
Hrvatov in Srbov / Jurij Perovšek ; [prevod povzetka Borut Praper]. -
Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2018. - (Zbirka Razpoznavanja
= Recognitiones, ISSN 2350-5664 ; 35)

ISBN 978-961-6386-92-0

298385408

Vsem, ki so utrli pot v slovensko državo.

»Danes še le smo postali gospodarji svoje zemlje, kot gospodarji na svoji zemlji imamo seveda vse pravice svobodnega gospodarja, toda tudi vse dolžnosti.«

*(dr. Alojzij Kokalj,
Slovenski narod, 19. november 1918, str. 2)*

»Na jugu Avstrije se je ustanovila nova J u g o s l a v i j a, ki združuje v sebi vse Slovence, Hrvate in Srbe. Najvišjo oblast v tej državi ima Narodno veče v Zagrebu, neposredno oblast nad Slovenci ima Narodna vlada v Ljubljani. Ta Narodna vlada je stopila na mesto bivše avstrijske vlade.«

*(Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani,
26. november 1918, str. 26)*

VSEBINA

- 9 PREDGOVOR
- 15 OD MAJNIŠKE DEKLARACIJE DO PREVRATA**
16 Uveljavitev imena Slovenija in Narodni svet
37 Oblikovanje Narodnega vijeća Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu
46 O bodoči jugoslovanski državi
67 Konec habsburške dobe
- 103 DRŽAVA SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV**
- 117 PRVA SLOVENSKA VLADA**
131 Pristojnosti Narodne vlade
136 Samostojnost Narodne vlade na vojaškem področju
163 Druga področja samostojnega delovanja Narodne vlade
- 189 RAZMERE NA GOSPODARSKOSOCIALNEM PODROČJU**
- 211 TEMELJNA NARODNOPOLITIČNA VPRAŠANJA TEDANJEGA ČASA**
- 277 SKLEP**
- 285 POVZETEK
295 SUMMARY
307 VIRI IN LITERATURA
323 IMENSKO KAZALO

PREDGOVOR

Leto 1918 je pomenilo veliko zarezo v novejši svetovni in slovenski narodni zgodovini. Končala so se »leta strahote« – prva svetovna vojna, Nemčiji se je potopilo cesarstvo, odšel je zadnji avstro-ogrski monarh, vrsta narodov je udejanjala wilsonovsko načelo samoodločbe, na razvalinah starih, velikih držav so nastajale nove narodne države, republikanski in socialnorevolucionarni val se je širil po Evropi. Bil je čas prevrata, kot so ga poimenovali sodobniki. Prevratna doba je zajela tudi Slovence, ki so se na podlagi narodne samoodločbe 29. oktobra 1918 odcepili od Avstrije in skupaj s Hrvati in Srbi iz habsburške monarhije ustanovili Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS). Država SHS je z izjemo Prekmurja, Međimurja, Bačke, Baranje in Banata obsegala vse drugo jugoslovansko ozemlje nekdanje monarhije. Obstajala je do 1. decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Čas, ki so ga Slovenci preživel v Državi SHS, označuje njihova prva izkušnja vladanja samemu sebi, to je samostojnega odločanja o razmerah in razvoju svojega političnega, družbenega, kulturnega, gospodarskega in vojaškega življenja. Subjekt tega položaja Slovencev v Državi SHS je bila prva slovenska narodna vlada – Narodna vlada SHS v Ljubljani (Narodna vlada).

Na Slovenskem je bila najvišja oblast, v razmerju med njo in vrhovnim organom oblasti v Državi SHS, Narodnim vijećem SHS v Zagrebu, pa je bila utemeljena (kon)federativna državnost Slovenije v tedanji prevratni dobi.

Vsestranska emancipacija Slovencev v Državi SHS, ki zaradi italijanske zasedbe Primorske novembra 1918 in še obstojeće vpetosti Prekmurja v madžarsko državo ni zajela celotnega slovenskega naroda, se nam v premisleku slovenske osamosvojitvene volje v 20. stoletju pokaže kot eno od njenih temeljnih zgodovinskih počel. V narodovem zgodovinskem spominu se je ohranila skozi različne vsebinske in časovne stopnje. V prvi unitaristični in centralistični jugoslovanski državi so nanjo spominjali tako na avtonomistično-federalistični kot na unitarno-centralistični politični strani. V začetku februarja 1923 je glasilo Združenja slovenskih avtonomistov poudarjalo, da je bila Slovenija novembra 1918 »svobodna državica« (Avtonomist, 3. februar 1923, Politika in politika, str. 2), v tem delu slovenske politike pa so leta 1924 ponovno izjavili, da je bila leta 1918 Slovenija kratek čas neodvisna, in dodali, da je bila Narodna vlada »vlada v pravem pomenu besede, ker je imela v svojih rokah vso državno moć« (Mala politična šola, str. 15, 16). Na katoliški strani se je konec februarja 1923 dolgoletni vidni politik avtonomistične Slovenske ljudske stranke (SLS) dr. Janko Brejc spominjal tedaj »samostojne Slovenije«, v kateri so Slovenci dosegli »lastno državnost« (Slovenec, 27. februar 1923, Avtonomija Slovenije po prevratu, str. 1). Nato je glasilo SLS Slovenec leta 1927 poudarilo, da je v prevratnem času SLS »ustvarila Zedinjeno Slovenijo z lastno avtonomno vlado, ki je imela vse prerogative državnih vlad (...). Ali si morete misliti večjo samostojnost Slovencev, kakor smo jo imeli tedaj, če izvzamemo lastno nezavisno državnost?« (Slovenec, 15. januar 1927, Hinavščina rodi hinavščino, str. 3). Na združeno svobodno Slovenijo in prvo slovensko vlado je znova spomnil v poročilu o manifestacijskem zborovanju ob desetletnici slovenske samoodločbe 29. oktobra 1928 v Ljubljani (Slovenec, 30. oktober 1928, Praznik

osvoboditve slov. naroda, str. 5) in ob njeni dvajsetletnici leta 1938 (*Slovenec*, 29. oktober 1938, Prva narodna vlada, str. 4, 30. oktober 1938, Beležke: prva slovenska narodna vlada, str. 2). Ko je leta 1932 umrl njen predsednik Josip vitez Pogačnik, je poudaril, da je bil »prvi predsednik suverene slovenske vlade« (*Slovenec*, 19. avgust 1932, † Josip Pogačnik, str. 3). Pet let kasneje je opozoril, da se je v prevratnem času »razvila prva slovenska vlada, ki je v imenu Narodnega veča izvajala že vse pravice države na svojem ozemlju« (*Slovenec*, 29. oktober 1937, V oktobru 1918, str. 1). Nekdanja člana Komunistične stranke Jugoslavije Lovro Klemenčič in ing. Anton Štebi pa sta leta 1925 oziroma 1939 pisala o suvereni, samostojni Sloveniji in prvi slovenski narodni vladi leta 1918. Štebi je pribil, da je 29. oktober 1918 »dejansko naš največji narodni praznik« (*Naprej*, 1. avgust 1925, Lovro Klemenčič, Nacionalna vprašanja in proletarski razred v Jugoslaviji in na Balkanu, str. 1; Štebi, 29. oktober, str. 28, 29). Tudi Bernotova Jugoslovanska socialnodemokratska stranka je leta 1927 ocenila, da je bila slovenska Narodna vlada leta 1918 »suverena in njen predsednik je imel značaj in oblast *predsednika republike Slovenije*« (*Naprej*, 3. september 1927, SLS in demokracija, str. 1). Naslednje leto je levodemokratsko usmerjeni Lojze Ude poudaril, da je »naš praznik (...) 29. oktober. Pred desetimi leti na ta dan smo Slovenci proglasili svojo politično svobodo. (...) Spomin na ta dan nam ne pusti mirovati.« (Ude, Desetletnica, str. 127.)

Tudi na unitaristično centralistični politični strani se spominu na slovensko samostojnost v letu 1918 niso izogibali. Leta 1919 je dr. Ivan Tavčar poudaril, da je bila tedaj Narodna vlada edina avtoriteta »v deželi« (*Slovenski narod*, 15. februar 1919, str. 1), sredi dvajsetih let pa je glasilo liberalne Samostojne demokratske stranke *Jutro* pisalo, da so Slovenci novembra 1918 imeli »četudi ne formalno, a praktično, svojo državo, svoje suverene (...), svoje ministre, svojo vojsko, svojo zunanjo politiko, svoje finance«. Obstajala je »naša slovenska država«. (*Jutro*, 14. junij 1925, Ljubljana, 13. junija, str. 1.) Tudi v liberalni Samostojni

kmetijski stranki, ki se je tedaj že bližala avtonomističnemu stališču, so v tem letu zapisali, da smo leta 1918 »avtonomijo res imeli ter neodvisno slovensko deželo« (*Položaj kmetijskega stanu*, str. 24). Nato je *Jutro* leta 1928 spomnilo na prvo slovensko narodno vlado (*Jutro*, 4. november 1928, Prvi srbski vojaki v Ljubljani, str. 10) in to znova storilo leta 1938 (*Jutro*, 30. oktober 1938, Beležke: prva slovenska narodna vlada, str. 2). Med obema vojnama sta na položaj Slovenije v prevratu leta 1918 opozorila še Fran Erjavec in dr. Lovro Bogataj. Erjavec je poudaril, da so bili tedaj Slovenci »navezani izključno le na svojo silo« in so se v tej preizkušnji izkazali za »izrazito državotvoren faktor«, Bogataj pa ugotovil, da je »imela Slovenija od prevrata do 1. decembra 1918 značaj lastne državnosti«. (Erjavec, *Slovenci*, str. 67; Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 379.) Pomen prevratnega 29. oktobra 1918 je po okupaciji Slovenije leta 1941 poudarila tudi Osvobodilna fronta in ga v spomin na osvoboditev Slovencev izpod habsburške oblasti razglasila za slovenski narodni praznik. (Pleterski, 29. oktober, str. 31.)

V drugi Jugoslaviji je bil spomin na »prvi slovenski državotvorni prevrat« (Pleterski, *Šušteršič*, str. 444) dolgo časa zategnjen. Temnili so ga zaradi glavnega nosilca tedanje slovenske samostojnosti – meščanske politike in posebej njenega katoliškega dela, zlasti pa zato, ker je komunistični dejavnik monistične oblasti le sebi priznaval sposobnost in zgodovinsko upravičenost reševati oziroma, kot je mislil, rešiti slovenski nacionalni problem. Leta 1961 je že v prvi izdaji svojega dela *Pravna zgodovina Slovencev* na izoblikovanje slovenske državnopravne enote med prevratom 1918 opozoril dr. Sergij Vilfan (prav tam, str. 469), drugače pa so na tedanjo izkušnjo slovenske samostojnosti v svojih delih posebej spomnili avtorji, ki so živeli zunaj Slovenije – Ludovik Puš (*Svoboda*, 1967), Tine Debeljak (*Pot k prvi slovenski vladi*, 1968) in France Dolinar (*Odsotnost*, 1971). O »delni in začasni pridobitvi svobode oktobra 1918« so v Chicagu že leta 1950 pisali tudi v *Slovenski državi* (*Slovenska država*, 20. oktober 1950, dr. L. L., 29. oktober – praznik slovenske

državne ideje, str. 1), leta 1968 pa je na zgodovinski pomen 29. oktobra 1918 v Sloveniji ponovno opozoril Lojze Ude. Poudaril je, da »v zgodovinsko slabo obdelanem obdobju prehoda iz Avstrije v Jugoslavijo manjka tudi poglavje, ki bi s političnega in pravnega vidika analiziralo svobodo, ki jo je imela Slovenija od 29. oktobra 1918 do 1. decembra 1918«. Obenem je opomnil, da je prav, »da se spominjamo 29. oktobra 1918 tudi v socialistični Jugoslaviji kot dneva osvoboditve izpod tisočletnega nemškega gospostva in kot začetnega dneva široke, čeprav kratkotrajne politične svobode slovenskega naroda« (*Delo: Sobotna priloga*, 2. november 1968, Lojze Ude, 29. oktober 1918, str. 13). Nato so na prvo slovensko vlado in slovensko samostojnost v prevratnem času spomnili v Torontu (*Slovenska država*, 1. december 1968, Uradna Ljubljana in 29. oktober, str. 4), leta 1969 pa se je slovenski državnosti v Državi SHS v *Naših razgledih* posvetil profesor Pravne fakultete Univerze v Ljubljani dr. Ivan Tomšič (*Naši razgledi*, 7. november 1969, Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 625–626). V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so na prvo slovensko narodno vlado in njeno samostojnost začeli opozarjati tudi v slovenskem zgodovinopisju (Pleterski, *Prva odločitev*, str. 267, 268; Pleterski–Božič, *Politična in socialna zgodovina*, str. 32; Stiplovšek, O revolucionarnosti 1918–1921, str. 51), državno-pravno zasebnost Slovenije v Državi SHS pa je poudaril Metod Mikuž (Mikuž, *Narodni svet*, str. 604). Sredi osemdesetih let je na prvenstvo Narodne vlade iz leta 1918 kot prve slovenske nacionalne vlade opozoril France Klopčič (Klopčič, *Slovenstvo in drugo*, str. 82). V tem času se je v problematiko slovenske državnosti v prevratnem času začel poglobljati avtor pričujoče študije, kasneje pa je stališče o slovenski samostojnosti v letu 1918 našlo svoje mesto v slovenskem zgodovinopisju in novih učbenikih zgodovine (Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 8–11). Posebej naj omenimo obravnavo slovenske Narodne vlade in državno-pravne samostojnosti v Državi SHS v devetdesetih letih – v monografijah Bojana Balkovca (Balkovec, *Prva slovenska*

vlada) in Jurija Perovška (*Slovenska osamosvojitve 1918*), *Enciklopediji Slovenije* (Stiplovšek, Narodna vlada, str. 307–308), *Slovenski kroniki XX. stoletja* (Perovšek, Iz Avstrije v Jugoslavijo, str. 203–204, isti, Prva slovenska nacionalna vlada, str. 208–209) in leta 2005 oziroma 2006 v *Slovenski novejši zgodovini* (Perovšek, Slovenska samostojnost, str. 186–190).

Raziskovalno delo, opravljeno v zadnjem času, je podpisane navedlo k odločitvi, da ob stoletnici slovenske samoodločbe leta 1918 in tedaj dosežene samostojnosti v Državi SHS pripravi novo študijo o tej problematiki. Študija, ki je pred bralcem, je plod avtorjevega dela v okviru raziskovalnega programa Idejnopolični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga izvaja Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani. Študija z različnih vidikov zgodovinskega dogajanja v prevratnem času nadgrajuje avtorjevo delo *Slovenska osamosvojitve 1918*, ki je z velikim razumevanjem direktorja založbe Modrijan Branimirja Nešovića pri tej založbi izšlo leta 1998. Tokrat je avtor užil enako razumevanje pri uredniku inštitutove knjižne zbirke Razpoznavanja/Recognitiones dr. Alešu Gabriču, ki jo je sprejel v njen program. Ob iskreni zahvali njemu in Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, ki je gmotno podprla njen izid, želim poudariti, da gre študijo razumeti tudi kot prispevek Inštituta za novejšo zgodovino k letošnjim obležitvam 100. obletnice konca prve svetovne vojne in nastanka Države SHS. Državnost, ki so jo Slovenci v njej dosegli, je sestavni del narodnoemancipacijskih prizadevanj, ki so utirala pot v slovensko državo – Republiko Slovenijo. To je pomembno za narodovo identitetno zavest in k temu želi prispevati tudi ta študija. S to željo in zahvalo ženi Mateji ter sinu Florjanu, ki sta svojo potrpežljivostjo omogočila, da sem lahko zastavljeno delo opravil, študijo predajam strokovni in širši slovenski javnosti.

V Ljubljani, dne 29. oktobra 2018

Jurij Perovšek

**OD MAJNIŠKE
DEKLARACIJE
DO PREVRATA**

UVELJAVITEV IMENA SLOVENIJA IN NARODNI SVET

»15. julija, nedelja

(...)

Srečal Cankarja, bil je nekoliko nasut (...). – Povedal je, da je sila vesel naše Slovenije (podčrtal J. P.).¹ – Navedene Cankarjeve čustveno spodbujene besede, ki jih je tistega poletnega dne leta 1917 v svoj dnevnik zapisal pisatelj, dramatik in sodnik Fran Milčinski, so lepo razkrivale umetnikovo razumevanje narodnega ideala, ki ga je odkrito izrekel dober mesec in pol po 30. maja 1917 podani državnopravni deklaraciji Jugoslovanskega kluba (JK) v dunajskem državnem zboru. T. i. Majniško deklaracijo je prebral predsednik JK, poslanskega kluba, v katerega so bili povezani jugoslovanski poslanci iz avstrijskega dela habsburške monarhije, dr. Anton Korošec. Majniška deklaracija je na podlagi narodnega načela in hrvaškega državnega prava zahtevala, »naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega tujega narodnega gospodstva in zgrajeno na demokratičnem temelju.«²

1 Milčinski, *Dnevnik*, str. 265.

2 Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 146. Lukan opozarja, da so politiki katoliške Vseslovenske ljudske stranke (VLS) s t. i. habsburško kavzulo gotovo mislili resno, vendar ne več vsi člani Jugoslovanskega kluba. Slovenska liberalna poslanca dr. Vladimir Ravnihar in dr. Otokar Rybař in tudi liberalni dalmatinski poslanci pa so Majniško deklaracijo podpisali z nekim mentalnim pridržkom. (Prav tam, str. 72.)

Ivan Cankar (1876–1918)
(*Demokracija*, 1918, št. 23–24, vezni list)

Torej nekaj drugega, kar je v svojem srcu nosil pisatelj Ivan, in kar se je, tako kot je pač dovolila zgodovina, skozi preteklo stoletje izoblikovalo do današnje podobe.

Čeprav imena Slovenije v Majniški deklaraciji ni bilo, je deklaracijsko emancipacijsko bistvo izražalo odločenost za vseslovenski izstop iz Avstrije in Ogrske ter prehod v habsburško jugoslovansko državo. Mogoče je že v tem Cankar videl tudi spočetje Slovenije. Drugi so besedo Slovenija izrekli (kmalu) za njim.

O Majniški deklaraciji, kasnejši politiki Jugoslovanskega kluba in narodnopolitičnem valu (deklaracijskem gibanju), ki je v podporo deklaraciji prešel slovenske dežele v slabem letu po maju 1917, so različni avtorji že veliko napisali.³ Pri znanih ugotovitvah se ne bomo ustavljali, dodamo lahko le, da Majniške deklaracije »dolgo niso resno jemali cesar in njegove vlade in tudi niso spoznali njene rušilne moči.«⁴ V tem procesu je

3 Danes velja opozoriti predvsem na najnovejše delo o tej problematiki, študijo Vlaste Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje* (2017).

4 Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 74. Glej tudi str. 85–89, 93, 94, 115.

zažvela tudi misel o Sloveniji kot narodnopolitičnem telesu, ki so jo uresničili z narodno samoodločbo in prehodom Slovencev v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS) leta 1918.

V politiki je prvo besedo o Sloveniji izrekla nosilka slovenske narodnoemancipacijske zahteve v letih 1917–1918 – katoliška Vseslovenska ljudska stranka. Drugega avgusta 1917 je njeno glasilo *Slovenec* že pisalo o Sloveniji kot integralnem delu združene avstrijske jugoslovanske skupnosti. Pri tem je mislilo na Združeno Slovenijo v naddualistični Jugoslaviji, saj je poudarilo, da »hočemo napraviti konec trpljenju koroških, štajerskih, primorskih, kranjskih, prekmurskih Slovencev, – hočemo lepšo bodočnost Slovenije, združene v jugoslovanski celoti«. ⁵ Ta naj bi imela v narodnostnem pogledu enoten značaj, kajti *Slovenec* je že pred tem poudaril, da se »Slovenci (...) ne čutimo državnopravno več samo Slovence, ampak danes se priznavamo in sicer ne kot sanjači, ampak kot realni politiki, ki vedo, kaj hočejo, za bistveni del jugoslovanskega naroda«. ⁶ Kot je dobro opozoril Walter Lukan, je bil vzrok za to, vsaj začasno, žrtvovanje slovenske nacionalne individualnosti v prid enotnemu jugoslovanskemu narodu v glavnem v bojazni, da bi Slovenci ostali prepuščeni nemški nadvladi v Cislajtaciji. Zato so na vsak način želeli priti v jugoslovanski sklop, kar naj bi bil veliki jugoslovanski narod, ki mu pripadajo tudi Slovenci. Tedanji jugoslovanski narodni unitarizem VLS je bil iz strahu, da bi izpadli iz jugoslovanskega kompleksa, pogosto in morda bolj, kot je bilo politično potrebno, vsaj deloma izražen iz politično strateških preudarkov. Sicer pa je bil nasploh v tedanjem slovenskem političnem prostoru poudarjen strah, da bi Slovenci morali ostati pod nemško prevlado, ki ji sami, kot slovenski narod, ne bi bili dorasli. Cilj je bil, kot se je vedno ponavljalo, brezpogojna osvoboditev izpod nemškega gospostva. ⁷ Jugoslovanski narodni integralizem je zato služil (tudi) kot opora vsem, ki so se tedaj hoteli otresti

5 *Slovenec*, 2. 8. 1917, Proč z deželnimi mejami, str. 1.

6 *Slovenec*, 28. 7. 1917, Avstrijski Slovani, str. 1.

7 Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 71–72, op. 198, 116.

avstro-ogrske oblasti. Poudarjali so to, kar je ali naj bi Slovence vezalo s slovanskim jugom, in ne tega, »kar nas v jugoslovanski skupnosti slej ko prej kot samosvoj narod individualizira. Kot ideološka komponenta za osvoboditev izpod avstro-ogrskega gospostva in za razbitje habsburške monarhije je bilo integralno jugoslovanstvo tistega časa napredna sila.«⁸ Imelo je predvsem manifestativni značaj in je predstavljalo način, ki je Slovencem, Hrvatom in Srbom pomagal poudarjati zahteve po samoodločbi in jugoslovanski državi.⁹

Dva dni po *Slovenčevem* poudarku Združene Slovenije (očitno posebne enote) v habsburški Jugoslaviji so v istem glasilu zagovarjali tudi oblikovanje vsenarodne organizacije – Narodnega sveta, s katerim bi utemeljili skupni slovenski narodni nastop. »Narodni pojem naj bo most med strankami, med političnimi in kulturnimi organizacijami,« je zapisal *Slovenec*. V Narodnem svetu naj bi bile stranke zastopane po proporcju, njegovemu delovanju pa naj bi dajala smer VLS, ki ima v svojem idealizmu, smotrnosti in prožnosti največ zdrave življenjske notranje moči.¹⁰ Na katoliški strani je zamisel o oblikovanju Narodnega sveta posebej podprla duhovščina črniške dekanije na Goriškem, nanjo pa so na koncu leta 1917 še enkrat spomnili v *Slovincu*.¹¹

Zamisel o ustanovitvi Narodnega sveta so kmalu zatem podprli v liberalnem taboru. V Narodnem svetu (o njem so pisali kot o Narodnemu odboru) so videli »skupno narodno organizacijo, nekako najvišjo vsenarodno inštanco, ki bi tvorila

8 Ude, *Slovinci in jugoslovanska skupnost*, str. 145.

9 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 107; Ude, *Slovinci in jugoslovanska skupnost*, str. 107, 245; Melik, V., *Slovinci*, str. 640; Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 30.

10 *Slovenec*, 4. 8. 1917, Narodni svet, str. 1.

11 *Slovenec*, 21. 8. 1917, Notranja politika, str. 1, 31. 12. 1918, Novoletno premišljevanje, str. 1. – Dolgoletni črniški duhovnik in dekan Alojzij Novak je v svoji *Črniški kroniki* 3. 11. 1918, že po oblikovanju Države SHS, slovenski narodnoemancipacijski napor v letih 1917–1918 takole opredelil: »Duhovnik dr. Krek je misel o jugoslovanski lastni državi zasnoval v svoji glavi; škof dr. Jeglič iz Ljubljane jo je podprl in si s tem nakopal silno sovraštvo pred meseci še mogočnih Nemcev – duhovnik dr. Anton Korošec pa to misel neustrašno izpeljuje. Pa bodo zopet čez leta rekli, da duhovniki nismo narodnjaki.« (Novak, *Črniška kronika*, str. 267.)

trdno podlago za našo deklaracijsko politiko in bila zajedno močna rezonanca narodne volje«. Liberalna Narodno napredna stranka na Kranjskem (NNS) – njeno strankarsko vodstvo je bilo prvo na Slovenskem, ki je podprlo Majniško deklaracijo¹² – je menila, da bi bilo najbolje ustanoviti Narodni odbor za vse jugoslovanske dežele monarhije; zaradi premalo ustaljenih razmer na Hrvaškem in v Bosni pa pri tej zamisli ni vztrajala. Po njenem preudarku je bilo najbolj ustrezno oblikovati Narodni odbor cislajtanskih jugoslovanskih dežel, ki bi ga sestavili izbrani cislajtanski jugoslovanski državni in deželni poslanci, zastopniki strank, ki zagovarjajo stališče Majniške deklaracije, a nimajo zakonodajnih predstavnikov, in zastopniki kulturnih in gospodarskih organizacij. S tem bi bilo avtoritativno rešeno vprašanje (jugoslovanske) vsenarodne eksekutive. NNS je poudarila tudi potrebo, da bi Majniško deklaracijo uradno in slovensko razglasili tudi na jugoslovanskih tleh – v Ljubljani oziroma v Celju ali Mariboru. Ob tem bi deklaracijo podpisali še narodni poslanci v deželnih zborih, tako da bi bil njen program obvezen ne le za jugoslovansko dunajsko, temveč tudi za domačo »kronovinsko« politiko.¹³ Oblikovanje cislajtanskega Narodnega odbora je podprla tudi liberalna Narodna stranka za Štajersko.¹⁴ Obe stranki sta zamisel o njegovem oblikovanju februarja 1918 še enkrat podprli.¹⁵ Član vodstva NNS dr. Fran Novak je ob tem dejal, da »odkar se zavedamo svojih pravic, sosebno (posebno – op. J. P.) od leta 1848. naprej *kličemo po osamosvojitvi* in danes živi v našem narodu globoko prepričanje, ki nam ga nihče ne odvzame, da je naš spas: *združitev s Hrvati in Srbi na lastnem državnem ozemlju*«. ¹⁶ Predsednik Narodne stranke za Štajersko dr. Vekoslav Kukovec je naslednji mesec že razmišljal o področju delovanja Narodnega sveta v Ljubljani. Ta naj bi se v dosego

12 *Slovenski narod*, 1. 8. 1917, Iz Izvrševalnega odbora narodnonapredne stranke, str. 1; Pleterški, *Prva odločitev*, str. 139.

13 *Slovenski narod*, 14. 8. 1917, Skupna narodna eksekutiva, str. 1.

14 *Slovenski narod*, 15. 1. 1918, Resolucije mariborskega shoda zaupnikov štajerske Narodne stranke, str. 2.

15 *Slovenski narod*, 4. 2. 1918, Shod zaupnikov Narodno-napredne stranke, str. 1–2.

16 Prav tam, str. 3.

narodnih ciljev – »osamosvojitve in združitve v državno telo!« – opiral na moč in sredstva v njem zastopanih političnih strank in prevzel posle preskrbe s prehrano, boj za demokratizacijo javnega življenja, zasnoval načrt uprave v novem državnem telesu ter obliko političnega predstavništva in vlade. Nastopal naj bi kot »narodni konvent«. ¹⁷ Ob oblikovanju enotne vseslovenske liberalne stranke – Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) 29. in 30. junija 1918 v Ljubljani so na liberalni strani pomen Narodnega sveta posebej poudarili. V njem so videli vrhovno narodno stopnjo, ki bo odločala o vseh skupnih narodnih zadevah. Izjavili so, da naj bodo v cislajtanskem Narodnem svetu zastopane vse stranke, ki zagovarjajo enotnost in državnost jugoslovanskega naroda. ¹⁸ Liberalno unitaristično jugoslovanstvo je imelo načelni značaj, vanj je liberalna politika trdno verjela in v jugoslovanski nacionalni enotnosti videla novo, zgodovinsko višjo stopnjo narodnega bivanja Slovencev. ¹⁹

Drugače kot liberalci so na Narodni svet gledali v socialni demokraciji. Osredotočili so se na vprašanje vodilne vloge VLS v njem in v kulturnoboju duhu izjavili, da Slovenci ne potrebujejo »prav nobene poglobitve katoliških načel (...). Čemu zopet vezati narodnost in vero, čemu kaliti jasno začrtano, ravno pot narodnih zahtev s fanatičnimi verskimi zahtevami?« Namen VLS ni resen, temveč izhaja iz njenih demagoških potreb. »Zahtevamo *enakopravnost* in *enakovrednost* v oni najvišji narodni inštanci, ki naj odločuje tudi o narodni usodi slovenskega delavstva, ki je v svoji pretežni večini združen v jugoslovanski, socialno demokratični stranki.« ²⁰

Zamisel o ustanovitvi Narodnega sveta je bila sestavni del tedanje slovenske volje po osamosvojitvi v habsburški

17 *Slovenski narod*, 16. 3. 1918, V.(ekoslav) K.(ukovec), Delokrog Narodnega sveta, str. 1.

18 *Slovenski narod*, 2. 7. 1918, Ustanovni zbor JDS, str. 2.

19 Več o tem Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 36–40. O narodno-unitarističnih pogledih liberalne politike pred ustanovitvijo Narodnega sveta v Ljubljani glej tudi *Slovenski narod*, 4. 2. 1918, Shod zaupnikov Narodno-napredne stranke, str. 1–3, 5. 2. 1918, Delovanje jugoslovanskih poslancev v državnem zboru, str. 1–2, Nova jugoslovanska demokratska stranka, str. 2.

20 *Naprej*, 7. 8. 1917, Narodni svet, str. 1

monarhiji. Beseda Slovenija, ki je – kot je 2. avgusta 1917 opozoril *Slovenec* – komaj dva, tri mesece pred tem še »nismo (...) smeli zapisati«,²¹ je v tej volji živela v okviru katoliškega tabora. V času po znani Ljubljanski izjavi²² jo je *Slovenec* večkrat zapisal (enkrat med narekovaji). Ob tem je Ljubljano imenoval slovensko prestolnico.²³ O državnopravnem položaju Slovenije v novi državi (Jugoslaviji) na katoliški strani tedaj še niso podrobneje razmišljali, zavedali pa so se, da jih v tem pogledu »čaka mnogo dela, premagati bo treba tudi kako oviro skupnega in složnega sobivanja, odstraniti marsikatero predsodke, ki so nastali, ker nas je tujstvo ločilo.«²⁴ Tedanji vodilni katoliški idejni usmerjevalec dr. Aleš Ušeničnik je v tem pogledu leta 1918 zagovarjal jezikovno in politično enakopravnost Slovencev, Hrvatov in Srbov v habsburški Jugoslaviji.²⁵

Načelstvo kranjske Slovenske ljudske stranke oziroma VLS je še pod vodstvom dolgoletnega katoliškega prvaka dr. Ivana Šusteršiča 18. septembra 1917 podprlo Majniško deklaracijo, kot svoj narodnopolitični program pa jo je prevzelo tudi novo strankino vodstvo 27. decembra istega leta.²⁶ V tem času so v stranki razčistili vprašanje minimuma ali maksimuma deklaracijskih zahtev. Novo vodstvo, ki mu je načeloval Anton Korošec, je uveljavilo stališče o deklaraciji kot minimumu slovenske narodne

21 *Slovenec*, 2. 8. 1917, Proč z deželnimi mejami, str. 1.

22 T. i. Ljubljansko oziroma Septembrsko izjavo so na pobudo ljubljanskega knezoškofa dr. Antona Bonaventure Jegliča 15. 9. 1917 podpisali predstavniki VLS, kranjske NNS in Slovenske katoliške delavske demokracije. Med njenimi podpisnicami ni bilo Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS), saj je zaradi levosocialističnih pomislekov ni podprla. Izjava se je pridružila državnopravni deklaraciji JK in jo še dopolnila z omebo načela samoodločbe narodov. Ljubljanska izjava je postala izhodišče enotno zasnovanega in vodenega deklaracijskega gibanja za mir in narodno samoodločbo. O izjavi glej podrobneje Pleterski, *Prva odločitev*, str. 137–145, isti, *Šusteršič*, str. 398–399.

23 *Slovenec*, 18. 9. 1917, Zgodovinski moment, str. 1, 15. 10. 1917, † dr. Janez Ev. Krek na zadnji poti, str. 1, 23. 3. 1918, Pozdrav!, str. 1, 26. 3. 1918, Ljubljana manifestira za Jugoslavijo!, str. 1.

24 *Slovenec*, 10. 1. 1918, št. 8, Minimum in maksimum, str. 1.

25 Perovšek, Ušeničnik in jugoslovanstvo, str. 107.

26 *Slovenec*, 19. 9. 1917, Sijajna manifestacija S. L. S. za svetovni mir in jugoslovansko edinstvo, str. 1, 28. 12. 1917, Zborovanje zaupnikov Slov. Ljudske Stranke, str. 2. O podpori, ki jo je Majniški deklaraciji izreklo novo vodstvo slovenske katoliške politike, glej tudi *Slovenec*, 20. 4. 1918, Iz seje načelstva S. L. S., str. 1.

politike, po katerem je bilo jugoslovansko vprašanje v okviru monarhije rešljivo le z odpravo dualizma. Stališče o maksimumu, ki ga je zagovarjal Šusteršič, pa je pomenilo pripravljenost dualizem priznati in se sprijazniti z rešitvami v njegovem okviru.²⁷ Obenem z opredelitvijo o tako pomembnem vprašanju – protidualističnem bistvu Majniške deklaracije – so v VLS opozarjali tudi na vprašanje slovenske meje na Štajerskem in problem ogrskih Slovencev. *Slovenec* je 20. septembra 1917 objavil članek, ki je slovensko-nemško mejo na severovzhodu zagovarjal na Muri. To je naša prava narodna meja, je poudaril članek, in ne na Dravi, kot hoče naš narodni sovražnik, čeprav je med Muro in Dravo naselil »tevtonske Švabe s štirioglatim čelom«. ²⁸ Dva tedna kasneje je *Slovenec* opozoril tudi na knjižico *Die nationale Abgrenzung im Süden*, ki jo je pod psevdonimom Südslave konec septembra 1917 v Zagrebu objavil liberalec dr. Gregor Žerjav. Knjižica je za določitev severne meje bodoče jugoslovanske države na Štajerskem in Koroškem v nasprotju z načelom personalne narodne avtonomije zagovarjala ločitev slovenskega in nemškega ozemlja po ozemeljskem načelu na temelju etnične pripadnosti prebivalstva. *Slovenec* je ob predstavitvi knjižice pozval slovenske izobražence, posebej tiste iz obmejnih krajev, naj si nabavijo to »neobhodno potrebno izredno zanimivo knjižico in na tem temelju naj nabirajo gradivo, katero naj izvolijo nam poslati v uporabo«. ²⁹ Misel na minimalno majniško zahtevo je posebej poudaril klic ogrskih Slovencev. *Slovenec* je jeseni 1917 objavil dvojce člankov, v katerih so Slovenci iz ogrske državne polovice izrazili vero v jugoslovansko združitev in svoje rojake v Avstriji prosili, naj jih rešijo pred madžarskim potopom. ³⁰ »Pričakujemo, da nam po

27 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 136. O Šusteršičevem odnosu do Majniške deklaracije glej tudi Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 84, 91, 112, 114. Kot je poudaril Lukan, ne cesar ne katera koli njegova vlada vse do konca habsburške monarhije Slovincem nista obljubila ali celo ponudila kakršno koli cislajtansko etapno uresničenje Majniške deklaracije, kaj šele več. (Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 81.)

28 *Slovenec*, 20. 9. 1917, Slovenska meja na Štajerskem, str. 1.

29 *Slovenec*, 4. 10. 1917, »Die nationale Abgrenzung im Süden«, str. 1.

30 *Slovenec*, 6. 10. 1917, Ogr.(ski) Slov.(enci), Klic ogrskih Slovencev, str. 1, 16. 11. 1917, Zatirani prekmurški Slovenci za svobodo in združenje z Jugoslovani, str. 1.

Babiloniji zasije solnce prostega, svobodnega Jeruzalema,« je zapisal neimenovani prekmurski Slovenec. »Sleherna črkica majniške deklaracije je pravična, za njo gori naše prekmursko srce, njeno uresničenje more nam trpinom prinesiti *prostost* in prosveto, katerih tako pogrešamo.«³¹

Volja po narodnopolitični razbremenitvi Slovencev in njihovem novem zgodovinskem razvoju v habsburški monarhiji je vladala tudi na liberalni strani. Majniška deklaracija je bila zanjo *Magna Charta* slovenske narodne politike, *nacionalni credo*.³² Liberalna politika jo je razumela kot minimum tedanjih narodnih zahtev.³³ Hrvaško državno pravo je bilo zanjo le organizacijsko sredstvo.³⁴

Tako kot VLS so bili tudi liberalci pozorni na vprašanje nemško-slovenske razmejitve. Narodna stranka za Štajersko je opozarjala, da je sprejemljiva meja med nemškim in slovenskim delom Štajerske po severni meji državnozborskih kmečkih volilnih okrajev Gornji Grad–Slovenj Gradec in Maribor–levi dravski breg.³⁵ Sicer pa je tudi vodilno slovensko liberalno glasilo *Slovenski narod* pozdravilo izid Žerjavove knjižice *Die nationale Abgrenzung im Süden*. Poudarilo je, da bi moral omenjeno delo »prečitati vsak izobražen Slovenec. Brošura je po našem mnenju prvi javni korak na poti k *praktični* izgradbi naše deklaracijske politike.«³⁶ Liberalna politika je mislila tudi na ogrske Slovence in poudarila njihov pomen v deklaracijski narodni akciji.³⁷ O Sloveniji pa ni govorila. Omenila je ni tudi v zvezi z vprašanjem notranje ureditve jugoslovanske države. Ta naj bi bila izvedena po demokratičnih načelih, pri čemer naj bi upoštevali posebnosti vseh treh delov troimenskega (Slovinci, Hrvati, Srbi)

31 *Slovenec*, 16. 1. 1917, »Zatirani prekmurski Slovenci ...«, str. 1.

32 *Slovenski narod*, 1. 6. 1917, Historična seja državnega zbora, str. 2, 3. 8. 1917, Volja Jugoslovanov, str. 1.

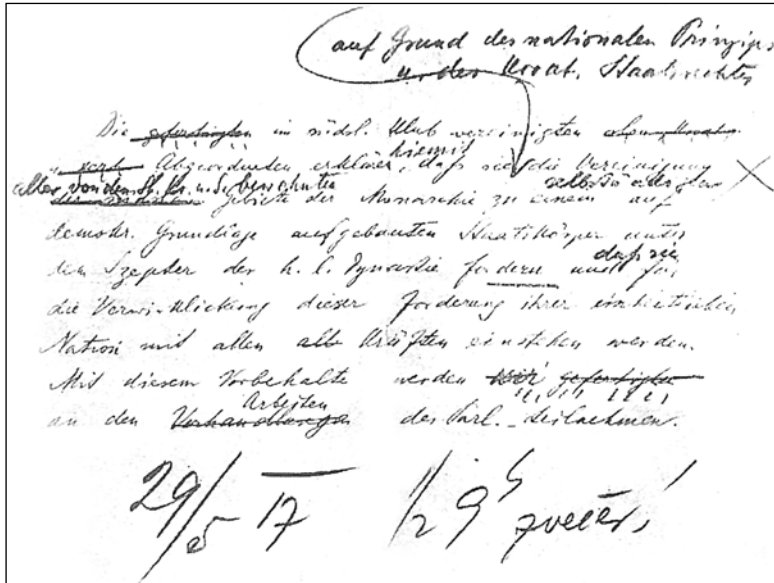
33 *Slovenski narod*, 18. 9. 1917, Minimalni in maksimalni program, str. 1, 25. 9. 1917, Politične vesti: jugoslovanska deklaracija je naš minimalni program, str. 2.

34 *Slovenski narod*, 24. 7. 1917, Za skupno deklaracijsko politiko, str. 1.

35 *Slovenski narod*, 17. 7. 1917, Stališče štajerske Narodne stranke k spremembi ustave, str. 1.

36 *Slovenski narod*, 29. 9. 1917, Korak naprej, str. 1.

37 *Slovenski narod*, 11. 1. 1918, Naša severna fronta, str. 1, 15. 4. 1918, Jugoslovani na Ogrskem, str. 2.

Konzept Majniške deklaracije

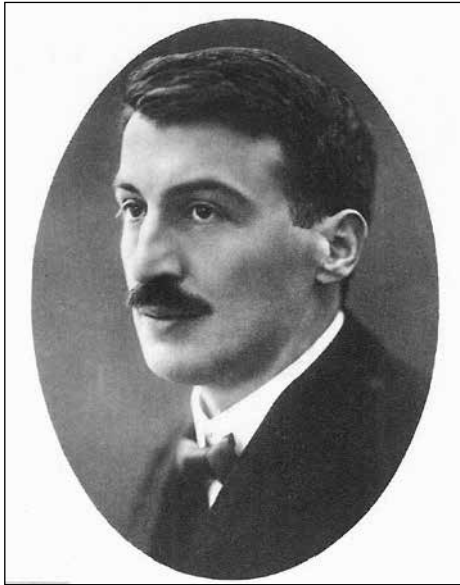
(Mal, Zgodovina slovenskega naroda, str. 1115)

oziroma jugoslovanskega naroda.³⁸ V okviru priznavanja jugoslovanskega unitarističnega načela je deloma odstopal načelnik Narodne stranke za Štajersko Vekoslav Kukovec. Prepričan je bil, da bo po nastanku jugoslovanske države »na podlagi programa, določenega skupno z obema ostalima plemenoma jugoslovanskega naroda zajamčena naša slovenska osebnost, tako da ostane Ljubljana tudi v bodoče naše središče, h kateremu se bomo vedno z zaupanjem zatekali vsi Slovenci«. ³⁹ Kukovec je v času deklaracijskega gibanja nase opozoril še s predlogom o oblikovanju enotne vseslovenske politične organizacije. Temeljila naj bi na deklaracijski ideji jugoslovanske združitve in narodne samoodločbe. Zaradi obstoječih idejnih in političnih razlik na Slovenskem s svojo zamisljivo ni bil uspešen.⁴⁰

38 *Slovenski narod*, 4. 2. 1918, Shod zaupnikov Narodno-napredne stranke, str. 1.

39 Prav tam, str. 2.

40 Perovšek, *Na poti v moderno*, str. 193–196; *Slovenec*, 14. 1. 1918, Združitev slovenskih strank, str. 1–2.

dr. Gregor Žerjav (1882–1929)
(*Album slovenskih književnikov*, str. 118)

O Sloveniji ni govorila tudi Jugoslovanska socialnodemokratska stranka. Na svojem X. zboru 25. in 26. decembra 1917 v Ljubljani je sicer pozdravila Majniško deklaracijo kot prvi enotni in politični izraz združenih meščanov in kmetov za važno politično idejo, a pristavila, da je to idejo sama izrekla že v Tivolski resoluciji leta 1909.⁴¹ Pri tem je zamolčala, da je unitaristična Tivolska resolucija jugoslovansko vprašanje razumela le kot kulturno in nikakor ne kot politično, kot državno vprašanje. Majniška deklaracija je pomenila zahtevo po lastni državi, Tivolska resolucija pa ne.⁴² JSDS na njenem X. zboru ni zanimala državnopravna politična rešitev slovenskega in jugoslovanskega narodnega vprašanja. Deklaracijskemu gibanju, ki ga je vodilo meščanstvo, se leta 1917 in v prvih mesecih leta 1918 zaradi

41 *ZA KPJ* 5, str. 321.

42 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 188.

svoje deklarativne razrednobojnosti ni pridružila.⁴³ Reševanju narodnega vprašanja pa so se posvetili posamezniki iz njenih vrst, predvsem t. i. socialistična mladina. »Zagovarjala je ideje, ki jih je zgodovina potrdila šele pozneje. To je bila predvsem zamisel Jugoslavije kot federacije enakopravnih narodov.«⁴⁴

Državnopравни pogled na jugoslovansko vprašanje je med slovenskimi socialisti najprej izrazil Etbin Kristan. 29. junija 1917 je oblikoval izjavo, ki so jo sprejeli na ustanovnem občnem zboru Slovenskega republičanskega združenja v Chicagu 11. in 12. avgusta 1917. Izjava je opozarjala na kulturnojezičkovne posebnosti posameznih »plemen« enotnega jugoslovanskega naroda in kot edino uspešno rešitev slovenskega in sploh jugoslovanskega vprašanja zagovarjala združitev vseh jugoslovanskih delov v federativni republiki.⁴⁵ V domovini se je oglasil idejni voditelj socialistične mladine Albin Prepeluh - Abditus, ki je poleti in jeseni 1917 zagovarjal slovensko narodno individualnost in načelo slovenske avtonomije v združeni Jugoslaviji.⁴⁶ Njegovemu avtonomističnemu stališču je s federalističnim poudarkom pritrnila tudi *Poslanica*, ki jo je socialistična mladina objavila februarja 1918.⁴⁷ Socialistična mladina se je pridružila deklaracijskemu gibanju. »Slovenski socialisti se ne morejo postaviti izven naroda, katerega del so in ostanejo,« je že leta 1917 poudaril Prepeluh.⁴⁸ Gibanju svojega naroda se je nato maja 1918 pridružila tudi JSDS.⁴⁹ Spomladi 1918 se je oglasil še Ivan Cankar. V svojem znamenitem predavanju *Očiščenje in pomlajenje* 20. aprila 1918 v Trstu je s prispodobo izrazil svojo podporo samostojnemu položaju slovenskega naroda. »Nikdar se še ni naš slovenski narod tako visoko, tako sijajno razmahnil kakor v teh zadnjih dveh letih vojne,« je dejal. »Dokazal je vsemu

43 Prav tam, str. 186, 198.

44 Prav tam, str. 199.

45 *ZA KPJ* 5, str. 288.

46 *Naprej*, 31. 7. in 11., 12., 13. 9. 1917, As. (Albin Prepeluh), O naših narodnih problemih, str. 1, str. 1, str. 1, str. 1; *ZA KPJ* 5, str. 291, 294.

47 Naša poslanica, str. 1.

48 *ZA KPJ* 5, str. 291.

49 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 203.

svetu, da je zrel za svobodo, zrel za lasten svoj dom.«⁵⁰ Če bi ga Cankar poimenoval, bi morda, tako kot devet mesecev pred tem, rekel – Slovenija. Kar zadeva slovensko celoto, so v njej v JSDS videli tudi ogrske Slovence.⁵¹

Ko so se marca 1918 slovenske politične elite začele odmikati od habsburške monarhije – od tedaj dalje so v slovenski politiki le še izjemoma omenjali habsburški okvir, medtem ko je privrženost monarhiji med najširšimi plastmi manifestativno živela še v poletje 1918⁵² –, se je začel večati politični miselni prostor, v katerega se je lahko vrasla ideja Slovenije. To se je zgodilo 16. in 17. avgusta 1918, ko so v Ljubljani ustanovili Narodni svet za Slovenijo in Istro (Narodni svet).⁵³ Narodni svet je s svojim imenom v političnem smislu vsenarodno uveljavil pojem Slovenije, ki ga ni dopustil z obeh strani ostro nabrušeni habsburški državni nož. Majniška zahteva leta 1917 je tako v svojih posledicah vodila k političnemu dejanju, ki je uveljavljalo slovensko subjektiviteto v procesu osamosvajanja habsburških Jugoslovanov. Zakaj Narodni svet je bil »nadstrankarska organizacija politične iniciative, ustanovljen z namenom, da izrazi voljo slovenskega ljudstva v pogledih na narodno samoodločbo in ustanovitev neodvisne jugoslovanske države«. ⁵⁴ Z Narodnim svetom je bil na Slovenskem položen njen temeljni kamen, saj so ga ustanovili v času, ko so v slovenski politiki že storili korak, ki je pomenil prelomen trenutek v razvoju gibanja za slovensko narodno samoodločbo.⁵⁵ Dne 27. maja 1918 so namreč vse slovenske politične stranke – Vseslovenska ljudska stranka,

50 ZA KPJ 5, str. 342.

51 Prim. *Naprej*, 14. 6. 1918, Listek: nekoliko o ogrskih Slovencih, str. 1.

52 Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 103, 105, 117–120; Stavbar, *Majniška deklaracija*, str. 73–235. Glej tudi ista, *Izjave v podporo Majniške deklaracije*, str. 357–381, 497–507, 99–106 in Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 138. O vprašanju upoštevanja habsburškega okvira na ravni slovenske družbene in politične elite glej Pleterski, *Prva odločitev*, str. 179; Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 192–193, isti, *Od Majniške deklaracije*, str. 140–142, 145–146, 148, 149; Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 93, 117, 120–123, 132.

53 O poimenovanju Narodnega sveta – Narodni svet za Slovenijo in Istro – glej Pleterski, *Prva odločitev*, str. 249.

54 Jerič, *Narodni svet*, str. 155.

55 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 178.

Jugoslovanska demokratska stranka in Jugoslovanska socialnodemokratska stranka – sprejele skupno izjavo, s katero je v slovenski politiki prišlo do preklica brezpogojnosti »habsburške klavzule« v Majniški deklaraciji.⁵⁶ S tem je bil napovedan začetek nove faze v razvoju slovenskega narodnopolitičnega gibanja, ki se je iztekel neposredno v ustvarjanje lastne slovenske in jugoslovanske državnosti.⁵⁷

Izjavo slovenskih strank maja 1918, ki je napovedala narodnopolitično usmeritev, naj se slovensko vprašanje reši zunaj državnega okvira monarhije, v samostojni državni skupnosti habsburških Jugoslovanov, je spodbudila t. i. badenska avdiencia, sprejem delegacije Nemcev in nemškutarjev iz slovenskih dežel pri cesarju Karlu I. Habsburškem 25. maja 1918 v Badnu. Cesar je na sprejemu poudaril nedeljivost vsake od teh dežel in obljubil, da bo pot do Jadranskega morja Nemcem zagotovljena, ker se te dežele ne bodo priključile jugoslovanski državi; obljubil je, da bo vlada ostro nastopila proti agitaciji za ustavnopravno odcepitev slovenskega ozemlja. S takšnimi zagotovili je cesar sam vzel smisel »habsburški klavzuli« v Majniški deklaraciji, saj je zavrgel pravico Slovencev do samoodločbe.⁵⁸ Cesarjeva politična usmeritev je zadevala v srčiko slovenskih narodnoemancipacijskih prizadevanj. Odražala naj bi se tudi v vedenju slovenskih politikov. Milčinski je 4. junija 1918 v *Dnevnik* zapisal, da naj bi Korošec na velikem manifestacijskem shodu za Jugoslavijo, ki je bil 26. maja 1918 v Šentvidu nad Ljubljano, »baje povedal: 'Če pridejo zagrožene persekucije, kmet ne stiskaj zob, udari s pestjo!' Očitano se mu je baje, da ne omenja več dinastije; odgovoril [je], da tega ne more več spričo sprejema nemškutarjev

56 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 117. V zvezi z omenjeno liberalno Jugoslovansko demokratsko stranko opozarjam, da maja 1918 na Slovenskem liberalne stranke s takim imenom še ni bilo. Kot je opozoril Pleterski, pa so se slovenski liberalci že ob sprejemu skupne izjave slovenskih političnih strank 27. 5. 1918 predstavili z imenom Jugoslovanska demokratska stranka. (Prav tam.)

57 Prav tam, str. 178.

58 Pleterski, *Šušteršič*, str. 424. O avdienci Nemcev in nemškutarjev iz slovenskih dežel pri cesarja Karlu glej tudi Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 183–184.

pred prestolom.«⁵⁹ Ključna posledica badenske avdiencie pa je bila omenjena izjava, s katero so se 27. maja 1918 nanjo odzvale slovenske politične stranke. Izjava je pomenila že kritično zaostroitev.⁶⁰ Stranke so sporočile, da Slovenci ne bodo odnehali od zahteve po ustanovitvi jugoslovanske države, ker jim le uresničenje te zahteve omogoča, da rešijo vsaj golo narodno življenje. »Naš narod ne bo izvršil samomora,« so poudarile v izjavi in opozorile, da se Slovenci pri svoji zahtevi naslanjajo na naravno pravo, »ki ga nihče ne more prekršiti brez kazni. Vztrajamo pri naši zahtevi,« so še poudarile in razglasile, da Slovenci ustanovljajo posebno obrambno organizacijo (Narodni svet) proti naznanjenemu preganjanju Jugoslovancev.⁶¹ Izjava je pokazala, da se je v slovenski politiki jugoslovansko gibanje že tako uveljavilo, da je zahtevalo celo mednarodno uveljavitev.⁶² »Slovenski narod je do zadnjega gorskega pastirja politično probujen,« je mesec dni kasneje ugotavljal *Slovenski narod* v svojem razmišljanju o slovenski politični in gospodarski osamosvojitvi. »Vsakdo čuti neodoljivo potrebo, da se ustanovi čim preje Jugoslovanska država ter se zaveda svojega političnega pomena.«⁶³ Na liberalni strani so kot znanilko njenega nastajanja razumeli že oblikovanje svoje vseslovenske politične stranke. Vekoslav Kukovec je po njeni ustanovitvi zapisal: »V svesti smo si bili in smo si, da se je 29. in 30. junija t. l. nekaj velikega zgodilo, da se je vzdal morebiti eden izmed temeljnih kamnov države Slovencev, Hrvatov in Srbov. In s ponosom nas navdaja občutek, da smo tu sodelovali.«⁶⁴ Nastopil je čas, ko »pod habsburškim žezlom ali brez – oblikovanje jugoslovanske države očitno ni bilo mogoče več preprečiti.«⁶⁵

59 Milčinski, *Dnevnik*, str. 343.

60 Pleterski, *Šušteršič*, str. 424.

61 Pleterski, Avtentičnost izjave slovenskih strank, str. 116–117.

62 Zečevič, Slovenci in ustvarjanje Države SHS, str. 36.

63 *Slovenski narod*, 27. 6. 1918, Politična in gospodarska osamosvojitve, str. 1.

64 *Slovenski narod*, 9. 7. 1918, (Vekoslav Kukovec), Po ustanovni skupščini, str. 1.

65 Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 148.

Z nastankom Narodnega sveta je nastopil čas neposrednih priprav za državno osamosvojitve.⁶⁶ Utrta je bila pot v smer ločitve od Avstrije.⁶⁷ Pri tem so sodelovali vsi takratni slovenski politični subjekti. Narodni svet, ki mu je predsedoval načelnik Vseslovenske ljudske stranke Anton Korošec, so sestavljali predstavniki VLS, JDS, tržaškega političnega društva Edinost, Političnega in gospodarskega društva za Slovence in Hrvate v Istri ter katoliškega Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem. Ustanovnega zbora Narodnega sveta se je udeležila tudi Jugoslovanska socialnodemokratska stranka, ki pa je izjavila, da svojih delegatov kot članov Narodnega sveta še ne bo poslala, a se bo njegovega delovanja vendarle udeleževala. Ustanovnega zbora so se udeležili tudi dalmatinski predstavniki, ki se Narodnemu svetu niso pridružili – zaradi prevelike prometne oddaljenosti –, bili pa so pripravljene z njim sodelovati v skupnih vprašanjih.⁶⁸

Z ustanovitvijo Narodnega sveta je bilo oblikovano vrhovno politično predstavniško telo, ki je prevzelo vodenje ter opredelilo cilje slovenskega narodnoemancipacijskega gibanja.⁶⁹ V tem smislu je Narodni svet že ob svojem nastanku zahteval, da se za vse v monarhiji živeče Slovence, Hrvate in Srbe ustanovi »Narodni odbor« (kasnejše Narodno vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu – Narodno vijeće), v katerem bodo zastopani vsi politični dejavniki, ki hočejo izbojevati samostojno jugoslovansko državo. Opredelil je tudi zadeve, ki so napovedovale samoodločbo in jih »v Narodnem svetu zastopani činitelji priznajo za skupne«.⁷⁰ Te so bile: delo za združitev »jugoslovanskega naroda v samostojno državo«, obramba in pospeševanje skupnih kulturnih zadev, obramba in gojitev skupnih gospodarskih interesov ter zavesti gospodarske osamosvojitve,

66 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 180.

67 Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 123. Glej tudi str. 119.

68 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 248. O vprašanju sodelovanja JSDS v Narodnem svetu glej tudi Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*, str. 35–37.

69 Literaturo o delovanju Narodnega sveta in njegovih odsekov glej v Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 17, op. 13.

70 *Grada 1*, str. 254.

predstavljanje naroda in pospeševanje narodnih koristi na zunaj, dogovorno s parlamentarno delegacijo, vprašanja, ki zadevajo narodno čast in disciplino, skupno delo za popolno narodno enakopravnost v šolah, varstvo narodnih manjšin, uvedba manjšinskega dela in boj za narodno šolstvo ter uveljavljenje slovenskega jezika v vseh javnih uradih in podjetjih.⁷¹ Na tej podlagi so v Komuniqueju o ustanovitvi Narodnega sveta, ki so ga izdali 17. avgusta 1918, izjavili, da ga imajo za del načrtovanega »vseobčega Jugoslovanskega narodnega odbora«, hkrati pa za poroka uveljavljenja nacionalne samoodločbe in slovenske državnosti. Predsednik Narodnega sveta Korošec je namreč v komuniqueju spominjal, da so prešle državne pravice, ki jih je užival in izvrševal slovenski narod v svoji državi, za več kot tisoč let v tuje roke. »Samoodločba narodov nam jih bode zopet vrnila, ter združila troimeni narod Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno veliko državo Jugoslavijo.« Po Koroščevih besedah si je slovenski narod izbral Narodni svet »zlasti zato, da bo pripravljen na oni zgodovinski trenutek, ko prevzame skupno s Hrvati in Srbi vse pravice in dolžnosti državne samostojnosti.«⁷² V teh besedah je bil jasno opredeljen glavni cilj Narodnega sveta: »Oblikovanje lastne slovenske državnosti, zamišljene kot del bodoče jugoslovanske državne zveze.«⁷³

Nacionalno osamosvajanje, ki se je začelo z ustanovitvijo Narodnega sveta, so opredelili po posameznih področjih. V omenjenem komuniqueju so sporočili, da so izvolili osem odsekov Narodnega sveta: *organizacijski odsek* (za pomoč predsedstvu Narodnega sveta pri organizaciji njegovega dela in za organiziranje nove slovenske državne uprave), *ustavnopravni odsek* (za pripravo temeljev bodoče ustave in uprave), *odsek za propagando* (za pojasnjevanje ciljev Narodnega sveta ožji in širši javnosti), *odsek za varstvo* »naših interesov napram obstoječi administraciji« (vodil naj bi boj za enakopravnost slovenskega jezika

71 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 249.

72 *Grada 1*, str. 256–257. Glej tudi Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 37–38.

73 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 256.

Dr. Anton Korošec (1872–1940)

(*Ilustrirani Slovenec*, 28. oktober 1928, str. 347)

v šolah, uradih in v vsem javnem življenju), *odsek za gospodarsko koncentracijo* (združil in vodil naj bi slovenske gospodarske sile ter obravnaval vsa vprašanja t. i. prehodnega gospodarstva), *odsek za tujski promet* (organiziral in vodil naj bi tujski promet, železniške, avtomobilske in ladijske zveze in pospeševal trgovske ter prometne zveze), *pokrajinske odseke za Trst, Istro, Goriško, Koroško in Maribor z morebitnim pododsekom za Prekmurje* (pripravljali naj bi gradivo za ugotavljanje slovenskih mej in prebivalstvu pomagali tudi v gospodarskih vprašanjih) in *finančni odsek* (odgovoren za pokritje izdatkov Narodnega sveta).⁷⁴ Šestnajstega novembra 1918 so oblikovali še *kulturni odsek*.⁷⁵

74 Prav tam, 257. Podrobneje o tem glej Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 38–42.

75 Dolenc, E., *Kulturni odsek*, str. 69.

Izvolitev navedenih odsekov se je izkazala za utemeljeno še isti dan, ko so izdali Komunique o ustavnem zboru Narodnega sveta. V Ljubljani so 16. in 17. avgusta 1918 potekali slovanski dnevi, na katerih so predstavniki Slovencev, Hrvatov in Srbov ter Poljakov in Čehov razpravljali o boju za ustanovitev svobodnih držav Jugoslavije, Čehoslovaške in Poljske.⁷⁶ Opredelitev delovanja navedenih osmih odsekov je slovenskim predstavnikom omogočila, da so se skupaj z drugimi udeleženci slovanskih dni – že na podlagi predhodnega razmisleka o posameznih usmeritvah svojega narodnopolitičnega boja – »ukvarjali z vsemi kulturnimi, političnimi, socialnimi in ekonomskimi problemi uresničevanja pravice samoodločbe imenovanih treh narodov (Slovencev, Hrvatov, Srbov ter Poljakov in Čehov – op. J. P.)«. ⁷⁷ Tako je slovenski liberalni politik in nekdanji dolgoletni ljubljanski župan Ivan Hribar govoril »o pripravah za organizacijo novih držav potem, ko Avstro-Ogrska zgrmi na kup«. ⁷⁸

Tedanje narodnopolitično osamosvajanje je izrazil tudi Apel Korošca narodu, ki so ga izdali 21. septembra 1918. V njem je Korošec poudaril, da »si je naš narod svest visokega pomena sedanjega časa (...) izbral Narodni svet v Ljubljani kot najvišjo politično stopnjo«, s katero »bo vodil borbe našega naroda za svobodo, samostalnost in neodvisnost – da postane na naših tleh iz tlačanov samostojna, svobodna država – Jugoslavija«. Opozoril je, da bo lahko Narodni svet svoje delo opravil le, če ga bo moralno in gmotno podpiral ves narod. Ker Narodni svet »ne more pobirati davkov, (...) je dolžnost naroda, da si sam naloži ta *narodni davek* (podčrtal J. P.)«. Narod naj prostovoljno »plačuje ta davek svoji najvišji politični stopnji«, kajti delovanje

76 Budisavljevič, *Stvaranje države SHS*, str. 109. Podrobneje glej o slovanskih dnevih Pleterški, *Prva odločitev*, str. 247–248; Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 42–43.

77 *Grada 1*, str. 258.

78 Hribar, *Moji spomini 2*, str. 254. Hribar je zapisal, da se njegov referat ni ohranil, ker so po predhodni odločitvi zbranih udeležencev »nevarne referate« drugi dan shoda sežgali. Verjetno pa je, da se je njegov vendarle ohranil. Šorn je namreč v fondu Narodnega sveta, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, našel referat Državnopravna zveza med češko-slovaško-poljsko in jugoslovansko državo, o katerem je glede na njegov koncept in stil sklepal, da je njegov avtor Hribar. (Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 43–45.)

Narodnega sveta »bo odvisno tudi od gmotnih sredstev, ki mu bodo na razpolago«. Vsak, ki ljubi jugoslovansko domovino, naj plača »po svojih močeh narodni davek našemu vrhovnemu vodstvu, 'Narodnemu svetu' v Ljubljani«. ⁷⁹

Podoben poziv je Korošec 30. septembra 1918 naslovil še na zaupnike Vseslovenske ljudske stranke in Jugoslovanske demokratske stranke po sodnih okrajih na Gorenjskem, Dolenjskem, Notranjskem, Štajerskem, Goriškem, Koroškem in v ljubljanski okolici. Prosil jih je, naj prevzamejo zaupništvo Narodnega sveta, da bodo »pri svojih znancih pobirali denarne prispevke za 'Narodni svet'«. Tako kot v Apelu z dne 21. septembra je opozoril, da Narodni svet ne more pobirati davkov, »pač pa je dolžnost posameznika, da si sam naloži prostovoljni davek«. ⁸⁰ Dejansko je takrat marsikdo čutil tako narodno zavezanost, saj so, kot je v svojih *Spominih* zapisal Hribar, »vsled agitacije, ki jo je finančni odsek razpredel po vsej Sloveniji in po Istri, (...) jeli kmalu po tem prihajati večji in manjši prispevki od vseh strani. To je bil živ dokaz, kako pravilno je naš narod sodil o potrebi in važnosti 'Narodnega Sveta' in kako hitro je spoznal neznansko znamenito njegovo delo v tedanjih razmerah. Predno smo se tega dobro zavedeli, je 'Narodni Svet' razpolagal že s stotisočaki.« ⁸¹ Kot nekdanji predsednik finančnega odseka, ki je bil med vsemi

79 *Grada 1*, str. 300.

80 Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 21. Korošček poziv so poslali zaupnikom VLS v naslednjih krajih: na *Gorenjskem* v Škofjo Loko, Radovljico, Kranj, Kamnik, Jesenice in Trzič; na *Dolenjskem* v Litijo, Radeče, Krško, Kostanjevico, Novo mesto, Metliko, Črnomelj, Trebnje, Mokronog, Ribnico, Velike Lašče in Višnjo Goro; na *Notranjskem* v Lož, Cerknico, Logatec, Idrijo, Postojno, Vipavo, Senožeče in Ilirsko Bistrico; v *ljubljski okolici* v Šentvid - Zgornjo Šiško in Glince - Vič. Zaupnikom JDS so ga poslali v naslednje kraje: na *Gorenjskem* v Škofjo Loko, Kranj, Trzič, Domžale, Mengeš, Jesenice, Bled in Bohinjsko Bistrico; na *Dolenjskem* v Litijo, Višnjo Goro, Krško, Kostanjevico, Mokronog, Radeče, Novo mesto, Trebnje, Žužemberk, Kočevje, Velike Lašče, Ribnico, Metliko in Črnomelj; na *Notranjskem* v Idrijo, Lož, Logatec, Cerkljo, Postojno, Ilirsko Bistrico, Vipavo in Senožeče; v *ljubljski okolici* v Šentvid - Šiško, Vič - Glince in Moste - Marijo Devico in Polju; na *Štajerskem* pa v mariborsko in celjsko okrožje. Poziv prejeli tudi zaupniki JDS na *Goriškem* in *Koroškem*. Vsem zaupnikom so ga poslali sporazumno s politično stranko, ki so ji pripadali. Ta dobro zasnovana akcija je imela opazen odziv, kar lahko razberemo iz ohranjenih seznamov darovalcev za Narodni svet. (Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 21, op. 24.)

81 Hribar, *Moji spomini 2*, str. 257.

odseki Narodnega sveta »pač najvažnejši«, je poudaril, da je bilo poslovanje Narodnega sveta ves čas natančno in pod nadzorom, posebej »vodstvu blagajniške knjige posvečala se je posebna pažnja.«⁸²

Narodni svet se je postopoma razvil v organ oblasti na Slovenskem. Avstrijska oblast je ponehavalala, usihala postopoma, hkrati pa je nastajala in se postopoma razvijala slovenska narodna oblast. Zato je nekaj časa po tem, ko se je Narodni svet razvil v organ oblasti, obstajala *dvojnost* oblasti: na eni strani je bila *legitimna* avstro-ogrska oblast, ki je začela odmirati kot suverena oblast, na drugi strani pa je bila *revolucionarna* slovenska oblast, ki so jo izvrševali Narodni svet in njemu podrejeni organi. Vsak dan je postajala bolj in bolj učinkovita.⁸³ Kasneje, novembra 1918, je *Slovenec* spomnil na tedanjo nedelavnost in brezbržnost avstrijskih oblasti, ki so ju »zadnje dni svojega životarjenja med nami namenoma gojile.«⁸⁴ Že 25. julija 1918 pa je Milčinski v svoj *Dnevnik* zapisal: »Impotenca oblastev.« Spráševal se je, »kakšen bo položaj čez leto dni? Ali je sploh še možna vojska?«⁸⁵ Kot je kasneje spomnil nekdanji profesor ustavnega in upravnega prava na dunajski univerzi in finančni minister v zadnji avstrijski vladi (od 27. oktobra do 11. novembra 1918) dr. Joseph Redlich, je poleti 1918 uradništvo povsod v Avstriji že računalo na razpad skupne države.⁸⁶

82 Prav tam. – Hribarjevo trditev potrjujejo bilance pisarne Narodnega sveta za čas od 24. 9. do 24. 10. 1918, od 25. 9. 1918 do 31. 3. 1919 in od 21. 10. 1918 do 31. 1. 1919 ter pregledi dohodkov in izdatkov (dvigov) Pisarne Narodnega sveta za čas od 24. 9. do 24. 10. 1918, od 24. 9. 1918 do 31. 3. 1919, od 18. 10. 1918 do 31. 1. 1919, od 24. 10. 1918 do 31. 3. 1919 in od 21. 10. 1918 do 31. 1. 1919. Ko so 4. 4. 1919 pregledali finančno poslovanje Narodnega sveta, so znašali njegovi končni dohodki 154.384 Kron (K) in 17 vinarjev (v.), izdatki 141.964 K, saldo pa 12.420 K in 17 v. (Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 22, op. 26.)

83 *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 626.

84 *Slovenec*, 8. 11. 1918, Svoboda – a ne anarhija, str. 1.

85 Milčinski, *Dnevnik*, str. 355.

86 Redlich, *Austrian war Government*, str. 172.

OBLIKOVANJE NARODNEGA VIJEĆA SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV V ZAGREBU

Zamiranje nemškega gospostva nad slovenskim narodom je potekalo hkrati s skupnimi pripravami habsburških Jugoslovancev na oblikovanje jugoslovanske države. Medtem je vojaška moč Avstro-Ogrske in centralnih sil na svetovnem bojišču slabela. Zavezniške sile so avgusta 1918 izvedle uspešno protiofenzivo na zahodni fronti, lomiti pa se je začela tudi balkanska fronta centralnih sil. To je avstro-ogrsko vlado navedlo, da je 14. septembra 1918 antanti poslala mirovno noto. V njej je predlagala, da bi se srečali delegati vseh vojskujočih se držav in dosegli neobvezni sporazum, ki bi Evropo odvrnil od nadaljevanja vojne. To je bil prvi in nespretno prikrit glasnik zloma habsburške monarhije,⁸⁷ ki je bil vse bližji. V času, ko je avstro-ogrška vlada poslala omenjeno noto, je bila prebita solunska fronta, srbska vojska in jugoslovanski dobrovoljci v sestavi zavezniških sil pa so z vojaškimi operacijami začeli obvladovati vojaški in strateški položaj na celotnem balkanskem vojskovališču. Ob tem so se 24. septembra 1918 v Zagrebu sestali predstavniki slovenskega Narodnega sveta, narodnih organizacij v Dalmaciji, Starčevićeve stranke prava, Hrvaške pučke seljačke stranke, Srbske narodne radikalne stranke, Socialnodemokratske stranke Hrvaške in

87 Krizman, Početak rada Narodnog vijeća, str. 42.

Slavonije ter izvenstrankarskih skupin, to je predstavniki najvišjih narodnih političnih organizacij Slovencev, Hrvatov in Srbov v avstro-ogrski monarhiji. Sprejeli so Izjavo o mirovni noti avstro-ogrške vlade z dne 14. septembra in v njej poudarili odločenost, da dosežejo narodnopolitično osvoboditev habsburških Jugoslovanov. Ta je bila sicer opredeljena kot osvoboditev enega naroda – naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov –, dejansko pa je pomenila stališče, ki je programsko osmišljalo narodnoemancipacijske težnje posebej Slovencev, kot tudi Hrvatov in Srbov, in zahtevalo njihovo pravico do samoodločbe.

Izjava se je opirala na že sprejeta načela, ki so jih na zapupnem sestanku slovenskih, hrvaških in srbskih politikov iz Slovenije, Hrvaške, Slavonije, Međimurja, Istre, Dalmacije ter Bosne in Hercegovine 2. in 3. marca 1918 v Zagrebu poudarili v resoluciji o zbiranju političnih strank in skupin. Zbrani jugoslovanski politiki so razpravljali o splošnem političnem in narodnem položaju ter ugotovili, da je nujno zbiranje vseh političnih sil, ki zahtevajo »svojo narodno, neodvisno in na demokratskih temeljih urejeno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov«. ⁸⁸ Poudarili so načela njihovega političnega zbiranja. Temeljila so v zahtevi za neodvisnost, združitev in svobodo »v svoji enotni narodni državi, v kateri bodo ohranjene plemenite lastnosti troimenega enotnega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov ter po želji sestavnih narodnih delov spoštovanje državnotvorne kontinuitete historično-političnih teritorijev ob popolni enakopravnosti plemen in konfesij«. Zahtevali so tudi ozemlje, na katerem prebiva nepretrgano »naš enoten narod z zagotovitvijo kulturne avtonomije narodnim manjšinam«. Država SHS naj bo zgrajena »na načelih popolne državljanske svobode in demokratske samouprave ter pravne in socialne enakosti t. j. možnosti ekonomskega obstanka in popolnega kulturnega in socialnega razvoja vseh državljanov«. V sklepnem načelu so podali še zahtevo, da je treba »narodu Slovencev, Hrvatov in Srbov« zagotoviti

88 *Grada 1*, str. 114.

sodelovanje na bodoči mirovni konferenci.⁸⁹ Na ta načela, ki so bila podlaga vsega kasnejšega izražanja zahtev za samostojno državo,⁹⁰ se je opirala Izjava predstavnikov političnih organizacij Slovencev, Hrvatov in Srbov v Avstro-Ogrski 24. septembra 1918. Izjava je povsem očitno kazala, da habsburški Jugoslovani zahtevajo zase narodno samoodločbo v mednarodno priznanem smislu, to je, da si ustvarijo samostojno državo ali se združijo z drugimi narodi v državno celoto.⁹¹

Izjava je v začetnem delu ugotavljala, da se je cesarska in kraljevska avstro-ogrška vlada 14. septembra 1918 obrnila na vse vojskujoče se in nevtralne države z noto, v kateri jim predlaga, naj se njihovi predstavniki zaupno in neobvezno dogovorijo o temeljnih načelih za sklenitev sporazuma, ki bi Evropo odvrnil od katastrofe samomorilskega nadaljevanja vojne in dal smernice za zgraditev prihodnjega reda v Evropi in svetu. Izjava je opozorila, da naj bi se po predlogu cesarske in kraljevske vlade v takem sporazumu posebej osvetlila splošna načela, ki bi pomenila temelj za mir in prihodnje odnose med državami ter bi se konkretno uporabila za reševanje posameznih mirovnih vprašanj.⁹² Predstavniki »naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov« so se čutili dolžne, da ob tej priložnosti najprej »poudarijo znano dejstvo, da c. in k. avstro-ogrška vlada lahko govori samo v imenu tistih dveh narodov, ki v Avstro-Ogrski gospodujeta«. Zato »mirovna načela, katera bi c. in k. vlada bila v možnosti iznesti pred predstavniki vojskujočih se držav, nikakor ne morejo odgovarjati potrebam potlačenih narodov monarhije«. Bodoči red, »ki bi se uvedel po teh načelih, ne bi jamčil trajnega potrebnega miru, temveč bi v sebi nosil klico mednarodnih spopadov, kakor se to že danes vidi iz izjav in prizadevanja bodisi avstrijskih bodisi ogrskih odgovornih državnikov, ki v

89 Prav tam.

90 Koprivica Oštrić, *Konstituiranje Države SHS*, str. 48. O sestanku 2. in 3. 3. 1918 v Zagrebu in resoluciji, ki so jo na njem sprejeli (t.i. marčni resoluciji), glej podrobneje Pleterski, *Prva odločitev*, str. 163–172; isti, *Šušteršič*, str. 420.

91 Lončar, *Politično življenje Slovencev*, str. 114.

92 *Grada 1*, str. 301.

istem času, ko stopajo pred celim svetom kot zagovorniki zveze enakopravnih narodov, delajo vse, da še močnejše upravno politično razdrobijo naš narod«. ⁹³ Vse, kar so delali ali lahko ukrenili predstavniki cesarsko-kraljeve vlade, nosi oznako s silo naloženega gospostva slovansko-romanski večini in pomeni samo prisilni provizorij, proti kateremu se morajo boriti vsi potlačeni narodi. Ker so predstavniki političnih organizacij Slovencev, Hrvatov in Srbov v Avstro-Ogrski želeli »po svoji vesti služiti svojemu narodu in splošnemu napredku, ki lahko temelji edino na enaki svobodi malih in velikih narodov«, je izjava vztrajala pri tistih splošnih načelih, »ki bi uresničena z vso gotovostjo služila ustvarjanju bodočega trajnega reda tako v narodu Slovencev, Hrvatov in Srbov kakor tudi v njegovih odnosih nasproti sosednjim narodom«. ⁹⁴

V izjavi so jugoslovanski predstavniki zahtevali vsesplošni mir, po katerem hrepenijo vsi narodi, kajti »samo na novih načelih mednarodnega prava, utemeljenega v resnici in pravičnosti, se lahko gradi podlaga za trajni mir«. Izjavili so, »da je narod Slovencev, Hrvatov in Srbov etnično enoten narod ter da mora ta enotnost ostati po splošno poznanem nacionalnem načelu nerazdeljena in brezpogojna tako glede na njegov neprekinjen teritorij kakor tudi na državno pripadnost«. S tem so utemeljevali »naše narodne pravice in zahteve, ker so v soglasju z mednarodno priznanimi načeli demokratične ureditve prosvetljenega človeštva«. Na podlagi prepričanja, da ima vsak narod pravico živeti svoje lastno življenje, so »v imenu naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov« sprejemali popolno in vsestransko »misel vsesplošnega miru, ki se mora opirati na pravico samoodločbe narodov v mednarodno že priznanem smislu (v smislu načel o svobodni samoodločbi narodov, ki jih je ameriški predsednik Woodrow Wilson razglasil v kongresu ZDA 8. januarja 1918 – op. J. P.), da mora narod sam odločiti o svojem življenju ter skleniti, ali hoče

93 Prav tam, str. 301–302.

94 Prav tam, str. 302.

ustanoviti samostojno državno celoto v skupnosti z drugimi narodi«. Jugoslovanski predstavniki v Avstro-Ogrski so terjali pravico samoodločbe »tudi za narod Slovencev, Hrvatov in Srbov in zahtevali, da bo svobodna izvedba te pravice mednarodno zagotovljena«. Zahtevali so tak mir, ki bo tudi »našemu narodu« zagotovil združitev, neodvisnost in svobodo. Opozorili so, da bi mir, ki bi obsodil, pa čeprav samo en del »naše neprekinjene narodne teritorialno-etnografske celote, na podložnost tujim narodom«, v sebi nosil klico bodočih spopadov in silil »narod Slovencev, Hrvatov in Srbov, da vse svoje sile napne, dokler si ne bo izbojeval pravice neodvisnega državnega življenja za svoj cel narodni organizem«. Izjava je zagotavljala, da ima »narod Slovencev, Hrvatov in Srbov (...) v sebi zavestno voljo in moč (...), da postane član svobodne skupnosti svobodnih narodov«, s katerimi si bo skupaj prizadeval za blaginjo in napredek človeštva. Hkrati je izrecno poudarila, da bodo Slovenci, Hrvati in Srbi tako poslanstvo izpolnili le »v svoji neodvisni državi, urejeni na načelih popolne državljanske svobode in demokratske samouprave ter pravne in socialne enakosti, t. j. možnosti ekonomskega obstanka ter popolnega kulturnega in socialnega razvoja vseh državljanov«. V tem smislu je »tujenarodnim manjšinam, ki se nahajajo v našem narodu, a so teritorialno ločeni od svojih etničnih celot (...), v imenu celotnega naroda v *državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (podčrtal J. P.)« priznavala »vse potrebne pravice za njihov narodno-kulturni in gospodarsko-socialni razvoj«. Izjavo je sklenil poudarek, da Slovenci, Hrvati in Srbi svoje težnje utemeljujejo na pravu in ne na sili. Zato želijo, da bodo »na istem temelju mednarodne pravičnosti in prava (...) urejeni odnosi *države Slovencev, Hrvatov in Srbov* (podčrtal J. P.) nasproti drugim svobodnim narodnim državam«. Obenem z željo po tako opredeljenih prihodnjih mednarodnih odnosih Države SHS je izjava zahtevala, da se nikjer, tudi ne na mirovnih pogajanjih, »ne sme odločati o usodi našega naroda brez njegovega celotnega sodelovanja«. Sodelovanje Jugoslovanov na pogajanjih naj se zagotovi v smislu »samoodločbe naroda

Slovencev, Hrvatov in Srbov« in »po njegovih izrecno v ta namen izbranih narodnih predstavnikih«. ⁹⁵

Kmalu zatem, ko so predstavniki političnih organizacij Slovencev, Hrvatov in Srbov v Avstro-Ogrski sprejeli gornjo izjavo, se je zrušila balkanska fronta centralnih sil. Konec septembra 1918 je kapitulirala Bolgarija, v začetku oktobra pa je bila osvobojena Srbija. V vojaškem bloku centralnih sil je slabela tudi Turčija. Srbska vojska in zavezniške sile so začele prodirati proti mejam monarhije. Ob takem razvoju dogodkov na Balkanu in vedno bolj neugodnem vojaškopoličnem položaju na drugih vojskovališčih je Avstro-Ogrska 4. oktobra 1918 Združenim državam Amerike ponudila mir in prosila predsednika Wilsona za mirovno posredovanje. Obenem je sprejela načrt svetovnega miru, ki ga je Wilson razglasil januarja 1918, in mu prepustila, naj določi prihodnjo obliko monarhije. ⁹⁶ Wilson je v deseti točki svojega svetovnega mirovnega načrta poudaril, naj imajo narodi Avstro-Ogrske zagotovljeno in zajamčeno mesto med drugimi narodi, in napovedal, da jim bo dana najširša možnost za avtonomni razvoj. ⁹⁷ Wilsonove točke, na podlagi katerih je avstro-ogrsko vlada zaprosila za mir, so slonele na ohranitvi monarhije in so za Slovence, Hrvate in Srbe predvidevale le uveljavitev avtonomije. Wilsonova privolitev v avstro-ogrsko ponudbo bi pomenila, da jugoslovansko vprašanje vendarle ne bi dobilo mednarodnega značaja. Na to so tedaj avstrijski državni vrhovi še upali in v tem upanju je kasneje – 16. oktobra 1918 – cesar Karel I. sestavil svoj znani manifest. ⁹⁸

Ob takem vidiku rešitve jugoslovanskega vprašanja so slovenski, hrvaški in srbski politiki nadaljevali akcijo za državno osamosvojitvev habsburških Jugoslovanov. Najprej je Korošec 2. oktobra 1918 v dunajskem kronskem svetu prebral besedilo izjave oziroma program neodvisne države narodov jugoslovanskih

95 Prav tam.

96 Taylor, *Habsburška monarhija*, str. 284.

97 *Grada 1*, str. 18.

98 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 255.

dežel z dne 24. septembra 1918.⁹⁹ Štiri dni kasneje pa so na sestanku odposlancev Slovencev, Hrvatov in Srbov iz Slovenije, Trsta, Istre, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Dalmacije in Ogrske, 5. in 6. oktobra 1918 v Zagrebu, ustanovili Narodno vijeće.¹⁰⁰ O kraju in datumu tega sestanka so se dogovorili že 24. septembra 1918 v Zagrebu. Takrat so sklenili, kaj vse je treba storiti, da bo do tega sestanka prišlo.¹⁰¹ Na sestanku 5. in 6. oktobra 1918 so dosegli popolno enotnost tako glede cilja kot tudi glede osnutka Narodnega vijeća.¹⁰²

Z ustanovitvijo Narodnega vijeća je bilo oblikovano vrhovno politično predstavniško telo, ki je razglasilo in prevzelo vodenje boja jugoslovanskih narodov v Avstro-Ogrski za samoodločbo.¹⁰³ Narodno vijeće je bilo predstavništvo »vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki živijo v Hrvatski-Slavoniji z Reko, v Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Istri, Trstu, Kranjski, Goriški, Štajerski, Koroški, Bački, Banatu, Baranji, Medjimurju in po ostalih krajih jugozahodne Ogrske«. Pravilnik o delovanju Narodnega vijeća je določal, da se člani sestajajo na skupnih sejah, ki jih sklicuje njegov največ tridesetčlanski osrednji odbor. Ta vodi tudi poslovanje Narodnega vijeća, imenuje njegove poverjenike in usmerja ravnanje parlamentarnih skupin v splošnonarodnih vprašanjih. Po pravilniku je osrednji odbor izvolil plenum Narodnega vijeća. Osrednji odbor naj bi nato izbral svoje predsedstvo, ki bi bilo hkrati tudi predsedstvo Narodnega vijeća.¹⁰⁴

Temeljni program Narodnega vijeća je povzemal stališča, podana v izjavi jugoslovanskih političnih predstavnikov 24. septembra 1918. Program Narodnega vijeća je zahteval »zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno in neodvisno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (podčrtal J. P.), urejeno na demokratskih načelih«. Vsa vprašanja v zvezi s tem temeljnim

99 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 121; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 464.

100 *Grada 1*, str. 331.

101 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 121.

102 *Grada 1*, str. 332.

103 Literaturo o ustanovitvi in delovanju Narodnega vijeća glej v Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 30, op. 47.

104 *Grada 1*, str. 332, 333.

ciljem so imela značaj »skupnega vprašanja Narodnega vijeća«. Narodno vijeće je poleg tega odločalo še o vseh vprašanjih, ki jih v njem zastopani odposlanci priznajo za skupna. Od drugih temeljnih točk programa Narodnega vijeća je bilo pomembno še določilo o pristopanju strank in političnih skupin v posameznih pokrajinah k njegovi organizaciji. Pristopile so lahko le tiste stranke, ki so sprejemale stališča zagrebške resolucije z dne 3. marca 1918, to je »neomajno pravico samoodločbe našega naroda«. ¹⁰⁵

Ob ustanovitvi Narodnega vijeća sta v narodnoosvobodilnem gibanju habsburških Jugoslovanov, ki ga je vodila meščanska politika, začeli sodelovati tudi slovenska in hrvaška socialnodemokratska stranka, medtem ko si je vodstvo socialnodemokratske stranke Bosne in Hercegovine pridržalo samostojno razredno stališče. ¹⁰⁶ Pristop slovenske in hrvaške delavske stranke k Narodnemu vijeću in pokrajinskim Narodnim svetom je omogočil, da so odtlej v Sloveniji in na Hrvaškem nastopali kot enovit, za samoodločbo bojujoč se politični organizem, ki povezuje vse subjekte iz svojega družbenega in političnega prostora.

Pristop k Narodnemu vijeću in pokrajinskim Narodnim svetom sta slovenska in hrvaška socialnodemokratska stranka razglasili ob njegovi ustanovitvi. 6. oktobra 1918 so se v Zagrebu sestala vodstva slovenske, hrvaške in bosansko-hercegovske socialne demokracije na jugoslovanski socialistični konferenci. Na njej so z izjemo bosansko-hercegovske stranke sprejeli resolucijo jugoslovanske socialistične konference, v kateri so soglašali s sodelovanjem socialnodemokratskih strank v Narodnem vijeću oziroma v pokrajinskih Narodnih svetih. Resolucija je v skladu z »dosedanjimi programatičnimi izjavami v narodnem oziru« zagovarjala stališče popolne samoodločbe narodov in zahtevala združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno demokratično jugoslovansko državo. Poudarila je, da je »z

105 *Grada 1*, str. 332.

106 Pleterski-Božič, *Politična in socialna zgodovina*, str. 32. Opomba se nanaša na besedilo, ki ga je napisal Pleterski.

ozirom na zgodovinsko dobo, v koji se nahajamo, tako v interesu jugoslovanskega proletariata kakor tudi v interesu nujne rešitve jugoslovanskega vprašanja« potrebno, »da stranka sodeluje v Narodnih svetih oziroma v Narodnem odboru (Narodnem vijeću – op. J. P.) skupno z ostalimi strankami v narodu S. H. S. v vseh točkah, ki ne nasprotujejo našim socialističnim načelom«. Zato »jugoslovanske socialno demokratične stranke stopijo v posamezne Narodne svete oziroma v osrednji Narodni odbor ter tam uveljavljajo svoja socialistična načela, ki se tičejo rešitve narodnih, političnih, gospodarskih in kulturnih vprašanj ter da v potrebi odločno nastopijo proti vsemu onemu, kar bi našim načelom nasprotovalo«. ¹⁰⁷

Z ustanovitvijo Narodnega vijeća je, tako kot že pred tem na Slovenskem, tudi v drugih jugoslovanskih pokrajinah habsburške monarhije prišlo do dualizma oblasti. Narodno vijeće se je postopoma spreminjalo iz vrhovnega jugoslovanskega političnega vodstva v dejavnik oblasti. ¹⁰⁸ Prevezemalo je določene oblastne dolžnosti, vse bolj izrazito pa je nastopalo tudi kot vrhovni naredbodajni organ na jugoslovanskem ozemlju monarhije. Nastalo je dvovladje med starimi oblastvi in Narodnim vijećem. Na eni strani je še vedno obstajala legitimna, vendar že nemočna oblast avstro-ogrskega sistema, ki je vse bolj očitno izginjala, na drugi strani pa je obstajala nelegitimna, a ne več tajna nova oblast v rokah Narodnega vijeća. Vsak dan je postajala močnejša in je postopoma potlačevala legitimno oblast. To še bolj, ker niso legitimni državni organi izražali nikakršnega posebnega odpora proti spreminjanju Narodnega vijeća v organ oblasti. Videti je bilo, da je Narodno vijeće (njegovi organi na terenu so bili Narodni sveti, zlasti krajevni Narodni sveti) nekakšen poseben kolektiv, ki naj bi pomagal državnim oblastem vzdrževati že izginjajoči red. V resnici je bilo nasprotno: Narodno vijeće se je začelo vse močnejše približevati monopolu oblasti. ¹⁰⁹

107 ZA KPJ 5, str. 366–367.

108 Čulinović, *Državnopravna historija* 2, str. 196.

109 Prav tam; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 464.

O BODOČI JUGOSLOVANSKI DRŽAVI

Z vzpostavljanjem dvojnosti oblasti se je vedno bolj izražala zavest nacionalnega osvobajanja jugoslovanskih narodov izpod nemško-madžarskega gospodovanja. »Sijaj habsburškega žezla je nezadržno slabel.«¹¹⁰ Na Slovenskem se je to pokazalo v prvi polovici oktobra 1918, ko se je med najmočnejšima političnima strankama, Vseslovensko ljudsko stranko in Jugoslovansko demokratsko stranko, razvila javna polemika o prihodnji ureditvi jugoslovanske države. Do polemike je prišlo po tem, ko so načelnik VLS Korošec in drugi vidni predstavniki stranke na prvi seji ustavno-pravnega odseka Narodnega sveta 17. septembra 1918 v Ljubljani načeli vprašanje prihodnje državne ureditve. Korošec je predlagal, naj bi preučili ustave Švice, Italije, Francije, Anglije in Rusije ter spregovorili tudi o vprašanju uprave, torej o centralizmu, federalizmu ali avtonomiji.¹¹¹

V razpravi, ki se je po Koroščevem nastopu razvila na seji, je tvorno sodeloval eden od vidnih politikov VLS, nekdanji kranjski deželni glavar in dolgoletni državni ter deželnozborski poslanec VLS, sicer profesor zgodovine, Fran plemeniti Šuklje. Podal je referat o vprašanju notranje ureditve prihodnje jugoslovanske države. V njem je zagovarjal avtonomistično državno

110 Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 150.

111 Šorn, *Narodni svet*, str. 57.

ureditev. Odziv na njegov referat je bil ugoden, saj ga je ustavno-pravni odsek sprejel kot svoje stališče o tem vprašanju. Sklenili so ga objaviti v časnikih, da bi se s sprejetim stališčem seznanili tudi Hrvati in drugi. Referat je ugajal zlasti Korošču, ki je avtorja zaprosil, naj ga objavi v *Slovencu*. To se je tudi zgodilo.¹¹² Kot je opozoril Zečević, je to pomenilo, da je Šukljjetov referat izšel s soglasjem vodilnih ljudi iz Vseslovenske ljudske stranke, zato je predstavljal njeno stališče o bodoči ureditvi jugoslovanske države.¹¹³

Šukljjetov referat (odslej članek) je pod naslovom *V zaželeni deželi* med 5. in 18. oktobrom 1918 v štirih nadaljevanjih izšel v *Slovencu*.¹¹⁴ Pod istim naslovom ter v enakem številu nadaljevanj je med 5. in 17. oktobrom ter 7. in 15. oktobrom 1918 izhajal tudi v *Slovenskem narodu* in *Napreju*.¹¹⁵ Članek je imel v slovenski politični javnosti velik odmev, saj je sprožil široko razpravo o bodoči jugoslovanski državni ureditvi. Razprava je izražala visoko stopnjo tedanje slovenske samozavesti, saj so v še obstoječi avstrijski državi in pred očmi njene cenzure, ki ni ukrepala, javno razpravljali o ureditvi druge države, katero pričakujejo na Slovenskem. V razpravi so se pokazala tudi stara programska razhajanja med katoliškim in liberalnim taborom, kajti oba sta sodila, da je napočil trenutek, ko lahko – pred ustanovitvijo jugoslovanske države – po svoje vplivajo na njeno bodočo ureditev.¹¹⁶

Šuklje je v svojem članku najprej opozoril na bistvo vsega svojega pisanja – vprašanje, kako bodo v skupni državi shajali Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so »razdvojeni po tisočletni zgodovini, razdeljeni celo po svojih veroizpovedovanjih, že dolga

112 Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 46. O razpravi, ki se je razvila na seji ustavno-pravnega odseka 17. 9. 1918, in Šukljjetovem nastopu na njej glej podrobneje Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 49–52.

113 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 131.

114 *Slovenec*, 5., 7., 8., 15., 18. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, *V zaželeni deželi*, str. 1–2, str. 1, str. 1–2, str. 1, str. 2.

115 *Slovenski narod*, 5., 7., 8., 12., 17. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, *V zaželeni deželi*, str. 1–2, str. 2, str. 2, str. 2–3, str. 2; *Naprej*, 7.–9., 14., 15. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, *V zaželeni deželi*, str. 2–3, str. 2–3, str. 1–2, str. 2, str. 1–2.

116 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 131.

stoletja brez ožjega stika in prometa, da, celo nahujskani in naščuvani eden proti drugemu«? Pripomnil je, da bo njegovo razmišljanje verjetno nepopolno in pomanjkljivo. Menil pa je, da je potrebno sprožiti »diskusijo o stvari, ki nujno zahteva javni interes in vsestranski resni študij!«¹¹⁷

V razmišljanju o upravni in ustavni ureditvi jugoslovanske države je Šuklje izhajal iz dveh načelnih stališč. »Kot pripadnik zgodovinske smeri« je zagovarjal tako upravno reformo, ki bi temeljila na že obstoječi upravni organiziranosti, in sicer na tistih področjih, kjer se je obnesla v praksi. Njegovo drugo načelno stališče pa je bilo ugotoviti, kako oblikovati z modernim demokratičnim duhom prežeto upravo in ustavo. Glede na prvo stališče je sodil, da si z upravno organizacijo, kakršna je do tedaj obstajala v avstrijskih jugoslovanskih pokrajinah, ne bi mogli pomagati. O avstrijski sodni upravi pa je menil, da bi jo mogli prevzeti precej nespremenjeno. V zvezi z drugim načelnim stališčem je poudaril, da je oblikovanje demokratične uprave in ustave »absolutno nemogoče brez avtonomije, brez narodne samovlade«. Zavzel se je za resnično, nehlinjeno in nespaceno avtonomijo, za avtonomijo povsod – v deželi, okraju in občini.¹¹⁸ Opozoril je, da se bodo Slovenci, Hrvati in Srbi, zgodovinsko in državnopravno ločeni skozi stoletja, lažje »privadili eden drugemu, ako se bomo mogli prosto gibati po svoje«. Tako bi se »prepotrebna asimilacija vseh treh gran, iz katerih je sestavljen troimenski narod jugoslovanski, (...) morda najbolj pospešila, ako se vsakemu plemenu omogoči svobodni razvitek na naravni podlagi!« Predlagal je, naj bi se jugoslovanska država razdelila na tri upravna ozemlja – Slovenijo z Istro, ožjo Hrvaško ter Bosno in Hercegovino, ki bi ji priključili tudi Dalmacijo.¹¹⁹ Oblikovanja drugih upravnih ozemelj ni načrtoval, ker obsega jugoslovanske države še niso poznali. Glede na navedene upravne enote lahko sklepamo, da je predvideval

117 *Slovenec*, 5. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1.

118 Prav tam, str. 1–2.

119 *Slovenec*, 7. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1.

oblikovanje jugoslovanske države le na ozemlju, ki je obsegalo jugoslovanske pokrajine iz Avstro-Ogrske, in je iz nje izključeval Kraljevino Srbijo in Kraljevino Črno goro.¹²⁰ V jugoslovanski skupnosti naj bi bile skupne tiste zadeve, ki bi jih lahko s sodelovanjem bolje in uspešneje urejevali, »vse ostalo pa naj se mirno prepusti zakonodajstvu in upravi posameznih državnih skupin«. ¹²¹ Državnopravno razdelitev pristojnosti med skupno državo in posameznimi avtonomnimi ozemeljskimi enotami je predstavil s stališča »slovenske skupine«, da bi vedeli, »*kaj se pridrži našemu dežel. zboru, kaj [pa] se odstopi v skupno posvetovanje jugoslovanskemu parlamentu*«. ¹²² Bratje Hrvati in Srbi naj si »uredijo svojo upravo po svojih lastnih potrebah, željah in tradicijah, dobro bomo shajali, nemoteni eden od drugega«. ¹²³ Zelo verjetno je namreč, »da uprava sistema, docela primerna Ercegovini ali Sremu, ne bi povsem nespremenjena brez očitne škode mogla vpeljati se ob Soči ali Krki«. ¹²⁴ Zato naj uprava izhaja iz »*vekovitih načel ljudske samoodločbe in svobode zlate*«. ¹²⁵

Razdelitev pristojnosti, ki je zadevala izvajanje državne oblasti med Jugoslavijo in Slovenijo z Istro (ter drugimi avtonomnimi enotami), je Šuklje podrobneje opredelil. Po njegovem načrtu naj bi slovensko-istrska upravna enota avtonomno odločala o kmetijski politiki ter kmetijskem, gozdarskem in osnovnem šolstvu. V pristojnosti Slovenije oziroma posameznih avtonomnih enot bi bili tudi ceste, cestni promet in pomorske šole. »Naši hrvatski in srbski bratje v Dalmaciji in hrvatskem Primorju so itak svetovnoznani izborni mornarji.« Avtonomne enote bi samostojno urejale tudi verske zadeve, ker bomo v tem pogledu »v bodoči Jugoslaviji v vseh deželnih skupinah dokaj 'pisani'«. Šuklje je poudaril, da »imamo v slovenski skupini kompaktno celoto vernega katoliškega prebivalstva skoraj brez

120 O tem glej tudi Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 131, isti, *Na zgodovinski prelo-mnici*, str. 57; Šorn, *Narodni svet*, str. 57–58.

121 *Slovenec*, 7. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1.

122 *Slovenec*, 18. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 2.

123 *Slovenec*, 15. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1.

124 *Slovenec*, 7. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1.

125 *Slovenec*, 15. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1.

drugoverske primesi«. Zato lahko vsaj v Sloveniji verske zadeve najboljše rešimo na avtonomni podlagi.¹²⁶ Srednje in visoko šolstvo naj bi bilo v pristojnosti osrednje državne oblasti. »Čemu bi na primer gimnazija v Kranju ali realka v Mariboru morala biti urejena po drugem učnem načrtu kakor sovrstne učilnice v Zagrebu ali Sarajevu?« To ne bi bilo smotno, saj bo »v bodoči Jugoslaviji trgovski, gospodarski in družabni stik med posameznimi deli jugoslovanskega naroda mnogo intenzivnejši nego dandanes ter da bode premnogokrat naravnost kazalo očetu, da svojega otroka iz tega ali onega razloga z doma pošlje na srednjo šolo druge jugoslovanske skupine«. Enako je sodil o visokih šolah. Zagovarjal je presenetljivo stališče, naj odnehajo »*Slovinci vsaj začasno od svoje slovenske univerze!*« To je utemeljil v poučarstvu, da »v trenutku, ko se zavedamo, da smo en narod s svojimi hrvatskimi in srbskimi brati, smejo za nas merodajni biti zgolj strokovni razlogi in oziri«. Univerzo naj bi imeli v Zagrebu, kjer bi slovenski predavatelji, če bi tako želeli, predavali v slovenskem jeziku. Za Šukljeta je bilo predvsem pomembno, da bi zagrebško univerzo najprej povsem izpopolnili. Šele potem bi lahko ustanovili drugo jugoslovansko univerzo na slovenskem ozemlju. Edina slovenska višja šola naj bi bila dotedanja slovenska državna obrtna šola v Ljubljani, ki bi jo razširili v zavod, v katerem bi se za razvijajočo se jugoslovansko industrijo izšolali praktični inženirji. Vanj bi prihajali učenci vse Jugoslavije.¹²⁷ Osrednja jugoslovanska državna oblast bi bila pristojna tudi za urejanje državnoupravnih vprašanj na drugih področjih. Jugoslovanski parlament bi obravnaval in urejal sodno zakonodajo in zakonodajo o trgovskem šolstvu. Odločal bi tudi o vsem, kar zadeva trgovino – tudi o patentnih zakonih in trgovskih znamkah. Prepustili bi mu še urejanje železnic ter vodnega in zračnega prometa. V njegovi pristojnosti bi bili tudi finančno- in davčnotehnični zakoni o državnih dohodkih. Drugih vprašanj državnega delovanja, predvsem zunanje politike in obrambe,

126 *Slovenec*, 18. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 2.

127 Prav tam.

Šuklje ni obravnaval. »O teh prevažnih predmetih dobo [bodo] govorili stoprav tedaj, če se svetovna vojska končno odloči ter se napravi docela jasen položaj.«¹²⁸

Še bolj podrobno je Šuklje obravnaval vprašanje bodoče upravne ureditve Slovenije. Temu je namenil največ pozornosti in je zelo natančno razčlenil svojo zamisel o notranjem ustroju slovenske avtonomne enote. V njej bi združili Kranjsko, Štajersko, slovenski del Koroške in Primorsko. Imela naj bi približno 2 milijona prebivalcev, obsegala pa bi 40.000 km.² Najvišji predstavnik oblasti v slovenski enoti bi bil *deželni poglavar* kot vodja uprave. Ob njem bi kot zakonodajni organ deloval *deželni zbor*, izvoljen na podlagi splošne, enake in tajne volilne pravice na vsem ozemlju od Spielfelda do Jadranske obale. Svojega predsednika bi izbral sam. V pristojnost deželnega zbora bi sodile vse zadeve, ki ne bi bile izrecno pridržane osrednjemu parlamentu. Deželnemu zboru bi v vprašanjih deželnih (slovenskih) zadev in izvrševanja deželnih zakonov odgovarjal deželni poglavar. Imel bi dvojno odgovornost, odgovoren bi bil deželnemu zboru in osrednji državni oblasti. Deželni poglavar bi bil neke vrste predsednik vlade, hkrati pa najvišji pokrajinski uradniški predstavnik, podrejen osrednji oblasti. Kot vodja uprave bi bil na čelu slovenske avtonomne enote in bi skupaj z deželnimi svetniki predstavljal *deželno vlado*. Sestavili bi jo tako, »da eno polovico vladnih svetnikov pač imenuje centralna oblast iz državnih uradnikov, druga polovica pa bodi sestavljena iz deželnih poslancev, za volilno dobo izvoljenih od deželnega zbora ter od istega in iz deželnozborskih sredstev plačanih«. Po Šukljetovi zamisli bi bil deželni poglavar imenovan in ne voljen. Šuklje ni pojasnil, kdo bi ga imenoval. Poudaril je le, da bi moral izhajati iz uradniških krogov.¹²⁹

Glede izvajanja državno-upravne oblasti v Sloveniji in Istri je Šuklje predlagal posebno rešitev. Ocenjeval je, da je to ozemlje preveliko in preveč različno, da bi ga lahko uspešno

128 Prav tam.

129 *Slovenec*, 7. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1.

vodil in upravljal en sam človek (deželni poglavar). Zato bi Slovenijo (Istre ni omenil) razdelili na *okrožja*, ki bi štela od 600.000 do 700.000 prebivalcev. Zamislil si je tri okrožja – kranjsko, štajersko (k njemu bi sodila še slovenska Koroška) in primorsko.¹³⁰ Vsakemu okrožju bi načeloval *okrožni glavar*, ob njem pa bi deloval še *okrožni svet*, izvoljen po splošni, enaki in tajni volilni pravici. Okrožni glavar bi razpolagal z večjim številom osebja, ki bi sestavljalo *okrožno vlado*. V njej bi bili stalni uradniki in izvoljeni, po določenih obdobjih menjajoči se odposlanci okrožnega sveta. Okrožni svet ne bi imel zakonodajne oblasti, temveč le normativne pristojnosti, sporazumno določene z okrožnim glavarjem.¹³¹

Vsako okrožje bi razdelili na *upravne okraje*. Oblikovali bi jih v velikosti tedanjega sodnega okraja (z njimi bi se ujemal okoliš političnega okraja), šteli pa bi od 10.000 do 15.000 prebivalcev. Upravni okraj bi vodil *okrajni glavar*, ob katerem bi deloval še *okrajni svet*. Tega ne bi volili po splošni in enaki volilni pravici, temveč bi vanj izbrali predstavnike najvažnejših stanovskih skupin. V okrajnem svetu bi združili vse odbore, odseke in svete (na tedanjem Kranjskem okrajni šolski svet, okrajni cestni odbor, zdravstveni svet itd.), ki so v avstrijskem upravnem sistemu terjali mnogo finančnih sredstev, njihovo delovanje pa ni rodilo zelenega uspeha. Njihove funkcije bi opravljal okrajni svet. Šuklje se je ustavil tudi pri vprašanju instančnih stopenj (t.i. instančnem toku) novih upravnih oblastev. Menil je, da v upravi dve povsem zadostujeta. Prva instanca bi bila na ravni okrožja. Priziv na to stopnjo bi omejili, pravna varnost pa s tem ne bi bila ogrožena. V vsaki avtonomni enoti (slovenski in drugih) bi namreč delovalo upravno sodišče kot instanca druge, najvišje stopnje. Njegova pristojnost bi obsegala zadeve lastnega preudarka, ki se pri avstrijskem upravnem sodišču načeloma izključujejo. Glede občinske uprave je Šuklje predlagal, naj bi politični okraji, oblikovani znotraj *upravnih okrajev*, prevzeli veliko

¹³⁰ Prav tam.

¹³¹ *Slovenec*, 8. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1.

Fran plemeniti Šuklje (1849–1935)
(*Dlib.si* – NUK)

večino občinskih zadev. S tem bi omejili dotedanje področje dela občin in delu bi bila kos celo najslabotnejša občina.¹³²

Objava Šukljjetovega članka je bila pomembno dejanje, kajti prekinila je daljše obdobje, ko – kot je opozoril Fran Erjavec – v slovenski politiki nihče »sploh ni mislil na notranjo ureditev naše bodoče 'edinstvene države', temveč je vse zahtevalo le 'zedinjenje troimenega naroda' v enotno Jugoslavijo«. ¹³³ V tem obdobju, ki ga je Erjavec postavil v čas nastanka Majniške deklaracije, ¹³⁴ je prevladoval jugoslovanski integralistični nacionalni koncept, ki ga je zagovarjal že Krek v svojem znanem govoru v dunajskem parlamentu 16. junija 1917. Tedaj je poudaril, da »dve misli ne umreta nikdar: da smo Slovenci, Hrvati in Srbi en narod in da spadamo v eno (jugoslovansko – op. J. P.) državo«. ¹³⁵ Slovenska

132 Prav tam, str. 1–2.

133 Erjavec, Avtonomistična izjava, str. 7.

134 Prav tam, str. 6.

135 *Slovenec*, 18. 6. 1917, Sobotna seja državnega zbora, str. 2.

politika je za časa njegovega življenja docela podpirala unitarno jugoslovansko nacionalno stališče in tudi po tem, ko je po njegovi smrti Korošec postal nesporni politični voditelj slovenskega naroda. V svojih govorih v parlamentu in na javnih manifestacijah so Korošec »kakor tudi vsi ostali tedanji naši politični predstavitelji govorili dosledno le o 'enotnem jugoslovanskem narodu', o 'našem troimenem narodu', o 'enotni jugoslovanski državi'«. Tako je pisalo tudi vse tedanje časopise. Slovenci so »v svojem vihnem jugoslovanskem navdušenju (...) pozabili celo na svojo nebogljeno – zedinjeno Slovenijo«. ¹³⁶ Objava Šukljjetovega članka je pomenila priložnost in izziv slovenski politiki ter njenim vidnim predstavnikom, da pojasnijo, kakšno »enotno jugoslovansko državo« v resnici želijo, ter dorečejo, kakšen naj bi bil njen državnopravni ustroj. Nastopil je trenutek, ko je lahko slovenska politika vsebinsko nadgradila svoje dotedanje navdušenje za jugoslovansko državno skupnost in mu dala razpoznaven politični značaj.

Na objavo Šukljjetovega članka se je odzvala JDS in predstavila svoje poglede na državno ureditev jugoslovanske skupnosti. JSDS se na Šukljjetove zamisli o jugoslovanski državni ureditvi ni odzvala. Uredništvo *Napreja* se je zadovoljilo z opombo pod črto, s katero je pospremila objavo prvega dela Šukljjetovega članka v svojem časopisu. Zapisalo je, da »članke priobčujemo, ker so stvarni in utegnejo služiti za nadaljna razmotrivanja o tem vprašanju«. K temu je pridalo načelno pripombo, da si »seveda (...) pridržujemo sodbo o (Šukljjetovem – op. J. P.) načrtu«. ¹³⁷

Predno se osredotočimo na odziv JDS na Šukljjetov članek, je treba poudariti, da je najpomembnejši del njegovega razmišljanja predstavljala ideja o slovenski avtonomiji. Šukljjetovo pisanje je to idejo, ki jo je Jože Šorn lepo označil kot »starodavni in tradicionalni postulat slovenske politike«, ¹³⁸ vrnilo v slovensko narodnopolitično misel in problematiziralo dotedanje

136 Erjavec, Avtonomistična izjava, str. 7.

137 *Naprej*, 7. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 2.

138 Šorn, Narodni svet, str. 57.

zavzemanje za enotno jugoslovansko državo. V tistih, za narodovo zgodovino odločilnih trenutkih je slovenska avtonomija postala središčno vprašanje, o katerem se je opredelila in razdelila slovenska politična volja. To so pokazali različni pogledi, ki sta jih o vprašanju avtonomije in notranje državne ureditve oblikovala katoliški in liberalni tabor. Pomen Šukljetovega razmišljanja ni bil vprašljiv, čeprav razčlenitev njegovega avtonomističnega načrta pokaže, da ni bil docela domišljen. Šuklje je, razen v načelnem in dobro utemeljenem zagovarjanju avtonomistične ureditve, slovensko avtonomijo razumel precej ozko. V razdelitvi pristojnosti, ki naj bi jih v državoupravni oblasti imeli slovenska avtonomna enota in organi osrednje jugoslovanske oblasti, je zadnji prepuščal odločanje v večini družbenih, gospodarskih in političnih vprašanj. Njegova naravnost je bila posledica časa, ko VLS še ni domislila najprimernejše državno-pravne oblike, ki naj bi omogočila avtonomijo posameznih jugoslovanskih upravnih enot. Soglašala je s konceptom decentralizirane unitarne države. O nedomišljenem avtonomističnem programu VLS priča tudi Šukljetova zamisel o ozemeljskem obsegu posameznih avtonomnih upravnih enot v jugoslovanski skupnosti; iz hrvaškega upravnega ozemlja je izvzel Dalmacijo in Istro. Prvo je prištel k bosansko-hercegovski, drugo pa k slovenski avtonomni enoti.

Tudi upravna struktura slovenske avtonomne enote, ki jo je zagovarjal Šuklje, ni bila povsem smotrna in tudi ne v skladu s slovenskimi zgodovinskimi narodnopolitičnimi težnjami. Po eni strani je z načrtovano delitvijo Slovenije na tri upravna okrožja zagovarjal dotedanjo avstrijsko upravno parcelacijo Slovenije in se odrekel ideji Združene Slovenije. Po drugi strani pa se je zavzel za oblikovanje precej zamotanega in tudi nejasnega slovenskega upravnega organizma. Osnovni način, na katerem naj bi temeljila avtonomna državno-upravna oblast v Sloveniji, je mehansko prenašal iz višje upravne stopnje na nižjo in potrojil zamišljeno slovensko upravo. Na ravni Slovenije naj bi bil nosilec najvišje upravne funkcije deželni poglavar, najvišje avtonomno

zakonodajno ter najvišje avtonomno državnoupravno telo pa bi bilo deželni zbor oziroma deželna vlada. Na ravni posameznega okrožja bi bil nosilec najvišje upravne funkcije okrožni glavar, najvišje upravno telo pa bi bilo okrožna vlada. V posameznih okrajih, ki bi sestavljali okrožja, bi bil nosilec najvišje upravne funkcije okrajni glavar, ustrezno upravno telo pa bi bil okrajni svet. Šuklje sicer ni načrtoval, da bi imeli vsi organi avtonomne slovenske uprave povsem enake pristojnosti in posamezni upravni funkcionarji nasproti njim enak položaj. Zakonodajno oblast bi imel le deželni zbor, medtem ko bi na nižjih upravnih stopnjah obstajala le še normativna kompetenca, ki bi jo imele posamezne okrožne vlade; deželni poglavar bi bil odgovoren deželni vladi, okrožne vlade pa bi bile podrejene okrožnim glavarjem, ki bi hkrati odločali o njihovi normativni dejavnosti. Upravno drobitev in nepreglednost, ki ju je zagovarjal, je poleg pomnoževanja osnovnega vzorca slovenske uprave še stopnjeval. Razmerja med posameznimi upravnimi funkcionarji in državnoupravnimi telesi, ki naj bi delovala na vseh treh upravnih ravneh – deželni (slovenski), okrožni in okrajni, ni opredelil. Njegov upravni načrt, v katerem si je prizadeval uveljaviti načelo avtonomnosti (samouprave),¹³⁹ je bil nedorečen še v drugih vprašanjih. Ni pojasnil, kdo naj bi imenoval deželnega poglavarja, in kakšen konkreten upravno-politični položaj bi imel nasproti osrednji državni oblasti, kako bi izbrali okrožne in okrajne glavarje in kakšni bi bili upravni položaj ter pristojnosti posameznih občin. Kljub tem pomanjkljivostim pa je Šukljetov avtonomistični državnopravni načrt pomenil znaten napredek v tedanji jugoslovanski politični usmeritvi na Slovenskem. Omejeval in problematiziral je možnost, da bi se v slovenskem političnem prostoru o jugoslovanski združitvi uveljavilo samo eno gledanje. Tako, ki bi vodilo k enumnemu in samodejnemu soglašanju s centralističnim ustrojem jugoslovanske skupnosti.

139 Šuklje je v kasnejšem poteku razprave izjavil, da gre njegovo zamisel o upravni ureditvi Slovenije razumeti kot uvajanje samouprave. V članku Svojim gg. kritikom! je zapisal, da bi pravilno »pogodili, ako bi me uvrstili med pristaše in zagovornike načela samouprave«. – *Slovenec*, 22. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, Svojim gg. kritikom!, str. 2.

Tega ni izničilo niti Šukljetovo nedvoumno zagovarjanje jugoslovanskega nacionalnega integralizma. Šuklje je bil predvsem pozoren na obliko državne ureditve in v to pomembno vprašanje se je tudi poglobil. Drugega ključnega vprašanja, ki prav tako odločujoče označuje značaj vsake države – vprašanja oblike vladavine, ni obravnaval. Ker očitno ni razmišljal o združitvi habsburških Jugoslovanov s Kraljevino Srbijo in Kraljevino Črna gora, lahko sklepamo, da so Šuklje in VLS v tistem trenutku za državo Jugoslovanov iz monarhije predvidevali republikansko ureditev.¹⁴⁰

Šukljetov državnopravni in upravni načrt je zbudil odpor vseh struj, združenih v Jugoslovanski demokratični stranki.¹⁴¹ Najprej se je oglasil Ivan Hribar. 15. oktobra 1918 je v *Slovenecu* objavil članek Uprava Jugoslavije. Napisal ga je po tem, ko je *Slovenec* objavil tisti del Šukljetovega razmišljanja, v katerem se je zavzel za avtonomistično načelo in predstavil svoje poglede na upravno ureditev Slovenije.¹⁴² Hribar je bil edini udeleženec polemike, ki načelno ni odklanjal Šukljetovih avtonomističnih državnopravnih zamisli, opozoril pa je, da mu nekatera stališča, »katera avtor člankov postavlja, silijo (...) že danes pero v roke, ker ne bi rad, da bi jih osvojilo širje naše občinstvo.«¹⁴³ Prvi očitek, ki ga je namenil Šukljetu, je veljal njegovemu načrtu o upravni delitvi Slovenije. Poudaril je, da Šukljetu pred očmi »mrgole zgodovinske meje kronovin, o katerih so avstrijski državniki o primernih in neprimernih prilikah povdarjali, da so nedotakljive. Zlasti nasproti nam, kadar smo zahtevali zedinjeno Slovenijo.« Po Hribarjevem mnenju bodočih okrožij ne bi smeli po vsej sili utesnjevati v dotedanje deželne meje, temveč prilagoditi praktičnim zahtevam in potrebam. V jugoslovanski državi naj izgine vse, kar bi utegnilo spominjati na delitev po

140 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 131.

141 Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 57. V tej zvezi lahko opozorimo, da je že na seji ustavno-pravnega odseka 17. 9. 1918 liberalni politik Žerjav pripomnil, da lahko Šukljetov referat »služi kot 'oboroževanje proticentralističnih tendenc'«. (Šorn, *Narodni svet*, str. 58.)

142 *Slovenec*, 7., 8. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, V zaželjeni deželi, str. 1, 1–2.

143 *Slovenec*, 15. 10. 1918, Ivan Hribar, Uprava Jugoslavije, str. 1.

deželah. Izrecno je opozoril, da »*del svobodne, samosvoje in neodvisne jugoslovanske države bode zedinjena Slovenija v takej popolnosti, v kakršni si je pred nekaj leti najsmelejši med nami še predstavljati ni upal*. Med nami ne bode več Kranjcev, Štajercev, Korošcev, Goričanov, Tržičanov, Istranov, *vsi bodedo samo Slovenci*.« Drugače je podpiral Šukljetovo zamisel, da bi uprava v Sloveniji temeljila na načelu avtonomnosti, da bi izhajala iz avtonomije ljudstva in bila »v rokah naroda samega, urejena iz naroda za narod«. ¹⁴⁴

Drugi pomemben in stvaren Hribarjev očitek je zadeval Šukljetovo mnenje, v kakšnem ozemeljskem obsegu naj bi oblikovali posamezne avtonomne jugoslovanske upravne enote. Hribar je nasprotoval Šukljetovi zamisli, da bi Sloveniji pripadala še Istra, medtem ko bi hrvaško avtonomno enoto omejili na ožjo Hrvaško, od katere bi v prid bosansko-hercegovski enoti odrezali Dalmacijo. Utemeljeno je opozoril, da je »jako nevarno, hoteti napravljati upravna ozemlja brez soglasja naroda«, in spraševal, »če že mi hočemo združeno Slovenijo, ali naj se Hrvatje zadovolje z nečem manjšim«? Poudaril je, da imajo tudi Hrvati pravico do upravnega ozemlja, ki naj obsega vse hrvaško ozemlje, »in to določiti, bodi prepuščeno njim samim po dogovoru s srbskim delom našega naroda«. V zvezi s predlogom, naj Dalmacija ne bi pripadla hrvaški enoti, je poudaril, da ne ve, kakšni občutki so navdajali Hrvate, ko so prebrali ta predlog. Menil je, da je »faktična združitev Dalmacije s Hrvatsko, kateri ta dežela itak de jure pripada, ena najdoslednejših zahtev vsakega zavednega Hrvata!« ¹⁴⁵ Spregovoril je še o zamisli, da bi istrske Hrvate priključili slovenski upravni skupini. To je odklonil in opomnil, da tega ne utemeljujejo ne zemljepisni ne kakšni drugi razlogi, razen če Šuklje namerava na ta način Sloveniji zagotoviti nekaj obsežnejše morsko obrežje. Taka zamisel je neprimerna, saj ko »*govori etnografija svojo veljavno besedo, morajo se umakniti vsi drugi razlogi*. Tedaj morata obmolkniti

144 Prav tam, str. 2.

145 Prav tam.

Ivan Hribar (1851–1941)
(Digitalna zbirka knjižnice INZ)

tudi ortografija in hidrigrafija (hidrografija – op. J. P.).« Glede upravno-ozemeljske pripadnosti Istre je merodajno naslednje: »Ker torej po narodnosti spada del Istranov k Hrvatom, bode tudi ozemlje, na katerem stanujejo, moralo priti k hrvatski upravni skupini.« Zapisal je tudi pomenljivo in važno svarilo: »Etnografsko načelo je, katero nas vodi k boljši bodočnosti, ne izpodkopavajmo mu torej sami veljave!«¹⁴⁶

Hribarjev trezni, umirjeni in preudarjeni odgovor na Šukljetove zamisli se je precej razlikoval od stališč, ki sta jih o njegovem članku v *Slovenskem narodu* objavila druga liberalna predstavnik, načelnik JDS in ljubljanski župan Ivan Tavčar ter ljubljanski podžupan, deželnozborski poslanec in najtesnejši Tavčarjev sodelavec, dr. Karel Triller. Bila sta glavna liberalna polemika zoper Šukljetov državnopravni načrt in ne Hribar, ki naj bi bil po Zečevičevi oceni glavni polemik v imenu vseh liberalcev.¹⁴⁷

146 Prav tam.

147 Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 57.

Tavčar in Triller sta vsak v svojem članku, ki sta jima skladno z njunimi pogledi dala ustrezna naslova – *In necessariis unitas!* ter Ponesrečen načrt, ostro zavrnila Šukljetovo avtonomistično idejo. Tavčar je zapisal, da si ne more predstavljati jugoslovanske države, v kateri bi »nastala posebna slovenska, posebna hrvaška in posebna srbska skupina (avtonomna upravna enota – op. J. P.)«. Zanj je bilo nesprejemljivo, da bi Jugoslavija »obsegala zedinjeno Slovenijo, samo zase in ločeno od zedinjene Hrvaške ali zedinjene Srbije«. To bi pomenilo, da se »*ustanovitev in ureditev jugoslovanske države izroči trem krojačem, katerih vsak bo skušal izstriči iz državnice (...) svojo krpo*«. Tako možnost je odklonil in poudaril, da mora biti »bodoča naša država (...) izklesana iz enega samega kamna«, njeno ustavo pa je treba uskladiti z enotnim državnim značajem. Zahteval je strogo centralistično in unitarno državo, v kateri bodo državno upravo uredili »po *enotnih* principih, ki bodo odgovarjali *ujedinjeni enotni državi*«. Sprejeli bodo enotno ustavo in »sprejela se bo enotna uprava, ki bode dajala popolno poročstvo za to, da bode novoustanovljena država nekaj krepkega, stalnega in trdnega«. Tavčar je upal, da bodoči jugoslovanski parlament ne bo ustvaril kronovinskih mej in povzročil »globokih razpok v komaj postavljeni stavbi, kratko: da nam bo ustvarilo *enotno državo*, ki nikakor ne bo podobna telesu, na katerem se posamezni udje med sabo puntajo«. ¹⁴⁸

Tavčar je nepopustljivo zagovarjal tudi jugoslovanski integralistični nacionalni koncept. Zahteval je, da morajo jugoslovansko državo »takoј spočetka postaviti na temelj, da prebiva v *njej en sam narod*«. Čeprav je bil slovenski književnik, je poudaril, da tudi slovenski jezik ni nič drugega kot »samo *narečje* enega in istega naroda«. Sicer je »postalo odličen kulturni faktor in se bo tudi v Jugoslaviji uveljavljalo«. A če se bo nova država v ustavi in upravi oprla »na princip enotnosti in če bi vsled tega vpliv vseh naših narečij ne bil popolnoma enak, bomo kaj takega že prenesli, če smo v resnici pravi Jugoslovani«. ¹⁴⁹

148 *Slovenski narod*, 17. 10. 1918, Ivan Tavčar, *In necessariis unitas!*, str. 2.

149 Prav tam.

Taka stališča je podpiral tudi Triller. Po njegovem mnenju je bil Šukljetov načrt nesprejemljiv, »ker preočitno greši zoper vodilni načeli Jugoslavije, to je zoper *jedinstvenost* našega troimenega naroda in zoper *demokratski* značaj bodoče države«. Triller je sprejemal le centralistično zgrajeno jugoslovansko skupnost. Temu v prid je trdil, da sta »Breton in Gaskonjec v demokratski Franciji, Lombard in Siciljanec v Italiji (...) deležna brez ugovora in odpora, brez škode iste ‘upravne sisteme’, uprav (čeprav – op. J. P.), da sta si v vsakem pogledu veliko bolj tuja nego Srb iz Srema ali ercegovski moslim in naš bohinjski kmet«. Zato je ugovarjal zamisli, da bi jugoslovansko državo razdelili na tri upravne enote. Zanj je bilo nesprejemljivo celo Šukljetovo zavzemanje, da bi osnovno šolstvo uredili po avtonomnem načelu, pa tudi, da bi vsaka od avtonomnih upravnih enot imela avtonomno vrhovno upravno sodišče. To predstavlja »implicitno ohranitev onega zloglasnega avstrijskega partikularizma in provincializma, ki je bil vendar živa negacija vsake narodne jedinstvenosti«. Tako kot Šuklje si »narodnega in kulturnega ujedinjenja našega troimenskega naroda res ne smemo predstavljati«. Po Trillerjevem mnenju je Šuklje v svojem razmišljanju storil tri temeljne napake: prvo, ker je grešil zoper načelo narodne enotnosti, drugo, ker je grešil zoper eno od vodilnih idej svobodne Jugoslavije, njeno enotnost, in tretjo, ker v svojem načrtu uprave znotraj Slovenije s kombinacijo tedanjega avstrijskega birokratskega sistema in resničnega demokratizma »*skuša rešiti prvemu, kar se pač rešiti da*«. Triller je nastopil celo proti Hribarju. Posredno mu je očital, da je odstopil od vodilnih načel, ki so jih na ustanovnem zboru JDS sprejeli o ustavi in upravi Jugoslavije. »Gospoda člankarja v ‘Slovincu’ z dne 15. oktobra (Hribarja – op. J. P.)« je opozoril, da je »na načela, sprejeta v JDS., vezan«. ¹⁵⁰

V polemiki proti Šukljetu je *Slovenski narod* objavil tudi prispevek dr. Viktorja Sušnika, ki je zastopal enake poglede kot Tavčar in Triller. V razpravljanje pa je vnesel do takrat še

150 *Slovenski narod*, 18. 10. 1918, Karel Triller, Ponesrečen načrt, str. 2–3.

neizrečeno stališče, ki je razkrilo, kako si je liberalni del slovenske politike predstavljal oblikovanje in značaj jugoslovanske države. Sušnik je odkrito povedal, da bi »Jugoslavija brez najodličnejšega, politično najzrelejšega in po poteku vojnih dogodkov v bodoče tudi najvplivnejšega jugoslovanskega naroda, z eno besedo: *Jugoslavija brez Srbov bila (...) političen nestvor*, podoben pohabljenim spakam berolinskega (berlinskega – op. J. P.) kongresa«. Pravičnost in naša narodna čast zahtevata, »da zavzemaj srbski narod v bodoči Jugoslaviji svoji politični in kulturni veljavi in neizmernim za idejo ujedinjenja Jugoslovancev doprinešenim žrtvam odgovarjajoče *odlično mesto*«. Sušnik se je zavzel tudi za sporazum z Bolgari, »da stopijo tudi ti, če bi se njih spojitev v skupno državno telo ne izkazala za umestno, z Jugoslavijo v kar najtesnejšo zvezo«. ¹⁵¹ Postavil se je na stran državnega centralizma, za »kolikor mogoče dovršeno *centralizacijo* celotne državne uprave v bodoči Jugoslaviji«. »Zveza troimenskega naroda SHS« naj bo čim bolj tesna in trajna. Jugoslovanski parlament naj ima najširše področje dela. Zato je treba »*pretežni del javnih interesov urediti po vesoljni Jugoslaviji po enakih načelih* in da bo torej naš *osrednji parlament* dejanski tisti faktor, ki bo *redoma* odločeval o naših javnih zadevah«. To pomeni skupno in enotno zunanjo politiko, obrambo države in enotno urejeno trgovsko, prometno in finančno politiko. Tudi upravno in sodno oblast naj bi po vsej državi izvajali enotno. Prav tako ne bi šolstva vseh stopenj prepustili »zgolj posameznim narodnim skupinam«. Jugoslavija za Slovence pomeni predvsem »konec vseh konfesijonelnih in plemenskih predsodkov napram našim bratom Srbom in Hrvatom«. ¹⁵² Na koncu je Sušnik obravnaval še vprašanje jugoslovanskega nacionalnega unitarizma. Poudaril je, »da mora biti v Jugoslaviji vsakemu delu troimenega naroda, dokler se še ločimo po narečjih, zajamčen *neomejen narodni in kulturni razvoj*«. Jugoslovanska državna skupnost pa je »poklicana, poglobiti naše stike z onimi, ki so po

151 *Slovenski narod*, 19. 10. 1918, V.(iktor) S.(ušnik), V Jugoslaviji, str. 2.

152 Prav tam, str. 2–3.

jeziku in krvi *isti*, in pripravljati pot danes nam še neznan višji kulturni jednotnosti«. Ker je verjel v jugoslovansko narodno in kulturno zlitje, je menil, da lahko »nadaljni razvoj mirnim srcem puščamo bodočnosti«. ¹⁵³

Polemika, s katero so oktobra 1918 liberalci nastopili proti Šukljetu, je pokazala, da sodelovanje obeh najmočnejših slovenskih političnih strank, katoliške VLS in liberalne JDS v njunih skupnih prizadevanjih (zlasti znotraj Narodnega sveta) za jugoslovansko državo, ni pripeljalo tudi do uglasitve najpoglavitejših vprašanj iz njunih političnih programov. ¹⁵⁴ Ključno vprašanje, v katerem sta se stranki razhajali, je bilo vprašanje oblike državne ureditve v bodoči Jugoslaviji. Čeprav sta v tistem času obe stranki, posebej JDS, podpirali načelo jugoslovanske nacionalne enotnosti, je vendar avtonomistični načrt VLS dopuščal večje možnosti za samostojnejši položaj Slovencev v jugoslovanski skupnosti. Strogo centralistično in narodnounitaristično stališče JDS je onemogočalo vsakršno možnost za svoboden narodni razvoj ne samo slovenskega, temveč tudi drugih jugoslovanskih narodov. ¹⁵⁵ Na pragu velikega cilja tedanje slovenske politike – jugoslovanske države – so nasprotja med katoliškim in liberalnim taborom temeljila »v njihovi bistveni idejni in politični opredelitvi: SLS (VLS – op. J. P.) je bila za nacionalno samostojnost in neodvisnost, za avtonomistično, federalistično in republikansko jugoslovansko državo v Avstriji ali zunaj nje, medtem ko je bila Jugoslovanska demokratska stranka za enak državni okvir, vendar pa za nacionalno unitaristično, centralistično in monarhistično državo«. ¹⁵⁶ To je bilo jedro takratnih slovenskih narodnopolitičnih razhajanj. Ko se je v polemiki ponovno oglasil, je nanj opozoril Šuklje. V odgovoru svojim kritikom je kot edino možno stališče v vprašanju, »*ali je bodočo Jugoslavijo urediti v centralističnem ali v avtonomističnem smislu?*«, poudaril, da nanjo gleda »*kot prepričan avtonomist,*

153 Prav tam, str. 3.

154 Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, str. 132.

155 Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 58.

156 Prav tam.

kot verni pristaš ljudske samouprave in načelni protivnik svobodi nevarnega centralizma«. ¹⁵⁷

Šukljetov poudarek je bil tehten. Neposredno pred razpadom habsburške monarhije so bile centralistične težnje – Fran Erjavec jih imenuje »jugoslovanske ‘ujedinjaške’ težnje« ¹⁵⁸ – tako močne in splošne, da je celo »dr. Izidor Cankar kot glavni urednik ‘Slovenca’ odklonil objavo par člankov, ki so skušali opozarjati na velik pomen in uspešnost angleških lokalnih samouprav«. ¹⁵⁹ V okviru takratnega razpravljanja o notranji ureditvi jugoslovanske države je Izidor Cankar namesto tega objavil članek upravnega uradnika dr. Planinskega, ki je sledil tedanjim centralističnim in unitarističnim pogledom. Planinski je opozarjal, da morata zakonodaja in uprava v jugoslovanski državi temeljiti na dveh vodilnih načelih. Prvič, »da smo narod Slovencev, Srbov in Hrvatov po svojih gospodarskih in splošno-kulturnih razmerah en narod, ki ga spaja enaka zgodovina trpljenja in počasnega vstajenja«, in drugič, da »kar še obstoji med nami jezikovnih in kulturnih razlik, naj jih s pametnim, smotrnim delom, toda brez nasilja – izvzemši versko razliko – v doglednem času eliminiramo«. Na tej podlagi naj bi zasnovali enotno jugoslovansko državno organizacijo. Zakonodajno oblast bi imel le skupni jugoslovanski parlament, osrednja vlada pa bi v svojih izvršilnih naredbah upoštevala gospodarske in kulturne razmere v posameznih delih države. Planinski se je zavzemal za tipično unitarno državo. Njeno ozemlje bi bilo v državnopravnem pogledu enotno in bi se v upravnem pogledu delilo na povsem »iste upravne oblasti z enakim delokrogom in enakim slovanskim nazivanjem, ki naj ne spominja na nekdanja nemška imena«. Posamezne upravne zadeve bi za celo državo

157 *Slovenec*, 22. 10. 1918, Fr.(an) Šuklje, Svojim gg. kritikom!, str. 2.

158 Erjavec, Avtonomistična izjava, 8.

159 Prav tam. – Erjavec je verjetno mislil na svoj članek Lokalna samouprava, v katerem je predstavil razvoj ter delovanje angleške samouprave do leta 1900. Obsežen članek o tej problematiki je v enem nadaljevanju objavil v zadnji četrtini leta 1918 v reviji *Demokracija*. (Erjavec, Lokalna samouprava, str. 210–220, 263–272.) Ob koncu prvega nadaljevanja je napovedal, da bo članek izhajal še naprej, vendar napovedanih nadaljevanj ni objavil ne leta 1918 in tudi ne v letu 1919.

vodilo osrednje jugoslovansko ministrstvo. Državno ozemlje bi upravno razdelili na županije, te pa na okraje, ki bi jim načelovali okrajni načelniki. Županije naj bi oblikovali na zemljepisno in gospodarsko podobnem ozemlju. Imele naj bi od 200 do 300 tisoč prebivalcev. Pri njihovem oblikovanju ne bi gledali »niti na jezikovne razlike (posamezne slovenske, hrvatske ali srbske otoke), še manj pa seveda na dosedanje kronovinske meje«. Županijam bi načeloval veliki župan, ob njem pa bi delovala županijska vlada. Ta bi v glavnem skrbela za izvajanje zakonov in naredb, lastno naredbeno pravico pa bi imela v toliko, v kolikor ne bi bila v nasprotju z enotno državno upravo.¹⁶⁰

Kljub unitarističnemu in centralističnemu stališču je Planinski vprašanje jezika obravnaval bolj blago. »Dokler ne postane naše zedinjenje popolno,« naj bi uradne objave izdajali v slovenskem in srbohrvaškem jeziku. V tem času bi na slovenskem ozemlju uradovali slovensko, drugje pa srbohrvaško. To bi veljalo tudi nasproti osrednji vladi. Planinski je še sodil, da »ni ovirati od kraja posebne književnosti in znanosti posameznih narodnih vej skupne majke Jugoslavije«. Prepričan je bil, da bodo skupne ustanove, skupno delo, neovirano medsebojno občevanje in spoznavanje ustvarili »v desetletjih med nami brati, uživajočimi sadove zlate svobode, oproščenimi stoletnih okovov tujstva, takorekoč neopaženo nerazdružno vez naravne enotnosti, ki bo klubovala zlahka vsem viharjem«. ¹⁶¹

Članek Planinskega je bil zadnji prispevek, ki so ga o vprašanju ureditve jugoslovanske države oktobra 1918 objavili v slovenskem časopisju. V razpravi o tem vprašanju so predstavili prve celoviteje oblikovane narodnoprogramske načrte o nadaljnjih pogojih in vsebini narodnega, kulturnega, gospodarskega in političnega življenja Slovencev. Pri tem je v iskanju podpore za dosego svojih ciljev VLS računala predvsem na katoličanstvo in katoliške elemente iz jugoslovanskih pokrajin monarhije, medtem ko so liberalci svoja upanja vezali na pomoč demokratskih

160 *Slovenec*, 26. 10. 1918, Planinski, Ustava in uprava v jugoslovanski državi, str. 1.

161 Prav tam.

strank in skupin iz monarhije in zunaj nje, prav tako pa tudi Srbov iz Srbije, na centralizem in protikatoliške sile. Prepričani so bili, da lahko le z njihovo podporo obračunajo s prevlado VLS v Sloveniji, kar je bil njihov osnovni in dokončni cilj.¹⁶²

162 Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 58.

KONEC HABSBUŠKE DOBE

Z razpravljanjem o prihodnji ureditvi jugoslovanske države sta se časovno ujemali pomembni seji osrednjega odbora Narodnega vijeća 15. in 16. oktobra 1918 v Zagrebu. Zavest nacionalnega osvobajanja habsburških Jugoslovanov in ustvarjanja njihove samostojne države je na teh sejah izrazil že predlog, naj osrednji odbor deluje po posebnih tajništvih. Predlog je spominjal na oblikovanje odsekov slovenskega Narodnega sveta avgusta 1918. Predlaganih tajništev sicer niso ustanovili, zamišljena pa so bila za narodno zaščito, narodno gospodarstvo in finance, reševanje agrarnega vprašanja, delavske organizacije, pošto, telegraf in železnice, ustavo Države SHS in za propagiranje ideje Narodnega vijeća med širokimi ljudskimi množicami kot tudi inteligenco.¹⁶³

Zavest o državnem osamosvajanju Slovencev, Hrvatov in Srbov iz Avstro-Ogrske je razkrila razprava o dejavnosti Narodnega vijeća. V njej se je uveljavilo mnenje, naj osrednji odbor Narodnega vijeća izda razglas, v katerem bi poudarili načela njegove politike. Razlike, ki so se pojavile v razpravi, so zadevale le vprašanje, ali razglas objaviti v hrvaškem saboru ali ne. Po mnenju dela razpravljavcev objava razglasa v saboru ne bi

163 *Grada 1*, str. 364.

bila smotrna, ker po njihovi oceni Narodno vijeće še ni imelo moči, da bi lahko zaščitilo svojo oblast. Tako ravnanje bi bilo »nedostojno moči našega naroda in resnosti tega trenutka«. Narodni nasprotniki bi razgnali sabor, ljudstvo bi izgubilo zaupanje v resnost vodij, »pred zunanjim svetom pa bi se komentiralo, da sedemmilijonski narod še ni sposoben za svobodo in samostojnost«. Ti razpravljavci so še opozorili, da bi se lahko v saboru »pojavi elementi, ki bi zmotili enodušno voljo narodnih poslancev in služili našim narodnim sovražnikom kot potokaz, kateremu naj sledijo«. Na koncu so sprejeli sklep, naj osrednji odbor čim prej objavi razglas narodu, a ne v saboru, v katerem bo opredelil načela politike Narodnega vijeća. Določa naj jih »narodna enotnost našega celotnega naroda in rešitev njegovega problema ne parcialno, ampak v svoji celoti«. Razglas naj bi posebej poudaril suvereno jugoslovansko državo, ustanovljeno na narodni samoodločbi. Sklenili so še, da se bo osrednji odbor Narodnega vijeća po objavi razglosa ravnal po razvoju dogodkov in trenutnem političnem položaju. Glede na to se bo odločil, ali naj skliče sabor in kakšno stališče bo zavzel v prihodnje.¹⁶⁴

Vprašanje usmerjanja akcije Narodnega vijeća je bilo odločeno v dneh neposredno po omenjenih sejah. Povod za odločitev je bil dan še v času, ko sta seji potekali. Potem ko so se oktobra 1918 na italijanskem vojskovališču prenehali boriti vojaki iz čeških in jugoslovanskih dežel, je bil, kot je zapisal Alan John Percival Taylor, objavljen »posmrtni načrt« avstro-ogrske monarhije.¹⁶⁵ To je bil Manifest cesarja Karla, ki ga je 16. oktobra 1918 naslovil svojim »zvestim avstrijskim narodom«. Po njem naj bi avstrijski del monarhije preuredili na federativni osnovi. Zadnji habsburški vladar je v manifestu priznaval skladnost želja avstrijskih narodov s prenovo Avstrije »na njenih naravnih in zato zanesljivih osnovah«. Strinjal se je s tem, naj Avstrija po volji svojih narodov postane zvezna država, »v kateri vsako pleme na svojem teritoriju tvori svojo lastno državno skupnost«.

164 Prav tam, str. 365.

165 Taylor, *Habsburška monarhija*, str. 285.

Mesto Trst z zaledjem bi po želji prebivalstva dobilo ustrezen poseben položaj. Pri tem je Karel zagotovil, da državnopravna preureditev na noben način ne bo posegla v celotnost dežel ogrske krone. V okviru Avstro-Ogrske naj bi ob nespremenjenem državnopravnem položaju ogrskega dela monarhije oblikovali novo federativno avstrijsko državo. Karel je pozval narode, »na katerih samoodločbi se bo osnovala nova država«, naj sodelujejo »pri tem velikem delu po Narodnih svetih, ki bodo sestavljeni od zastopnikov na cesarskem svetu vsakega naroda« in bodo vzajemno zastopali interese narodov tudi v občevanju z avstrijsko vlado.¹⁶⁶

Manifest cesarja Karla je ostajal v okviru dualizma in je Slovincem zapiral pot v jugoslovansko državo. Za Slovence je bil problematičen tudi zaradi svojih določb o posebnem položaju Trsta in nasploh zaradi popolne nejasnosti, kako naj bi uresničili njegova načela. Karla so k njegovi objavi prisilili izključno zunanjepolitični nagibi. Z manifestom je želel vplivati na Wilsonov odgovor na avstro-ogrsko mirovno ponudbo. Sicer pa ideja, da se manifest objavi, sploh ni bila njegova, temveč so to 10. oktobra 1918 predlagali nemški poslanci. Seveda ne iz uvidevnosti do nenemških narodov, ampak zato, ker so računali, da bodo s poudarjanjem pravice do samoodločbe in državnosti na narodnem ozemlju podkrepili zahteve po priključitvi nemških ozemelj na Češkem k Nemški Avstriji.¹⁶⁷

Hkrati z objavo »posmrtnega načrta« Avstro-Ogrske je proces osamosvajanja nenemških narodov monarhije prešel v sklepno obdobje. Podpiral ga je tudi Wilson, ki ga je Avstro-Ogrska v svoji mirovni ponudbi zaprosila za mirovno posredovanje. Državni sekretar ZDA Robert Lansing jo je 18. oktobra 1918 v Wilsonovem imenu zavrnil. Poudaril je, da vlada ZDA priznava obstoj vojnega stanja med Češkoslovaško ter nemškim in avstro-ogrskim cesarstvom. Za ameriško vlado

166 *Grada 1*, str. 364–365.

167 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 257. Glej tudi Lukan, *Iz »črnozoltne kletke«*, str. 130; Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 160–161, 164–166.

je bil Češkoslovaški Narodni svet de facto vojujoča se vlada s potrebno avtoriteto, da vodi vojaške in politične zadeve Čehoslovakov. Ameriška zavrnitev avstro-ogrske mirovne ponudbe je vsebovala tudi važno opozorilo, da je vlada ZDA »na najdaljnosežnejši način priznala, da so narodne težnje Jugoslovancev za svobodo pravične«. »Zato,« je nadaljeval Lansing, »predsednik (Wilson – op. J. P.) ne more več priznavati gole avtonomije tem (jugoslovanskim – op. J. P.) narodom kot osnovo za mir, temveč je prisiljen zahtevati, da bodo oni (jugoslovanski narodi – op. J. P.) in ne on sodniki o tem, kakšna akcija s strani avstro-ogrske vlade bo zadovoljila težnje in razumevanje teh narodov o njihovih pravicah in njihovi odločbi kot članov v družini narodov.«¹⁶⁸ Vprašanje nacionalne osvoboditve slovenskega naroda je dobilo meddržavni pomen.¹⁶⁹

Dejavnost Narodnega vijeća po sejah njegovega osrednjega odbora 15. in 16. oktobra 1918 so po objavi Karlovega manifesta usmerili v izvedbo samoodločbe Slovencev, Hrvatov in Srbov, v njihov prehod v lastno, samostojno in neodvisno jugoslovansko državo. Utemeljili so ga na seji Narodnega vijeća 17.–19. oktobra 1918 v Zagrebu. Na njej so sprejeli Razglas »o narodni samoodločbi Slovencev, Hrvatov in Srbov nasproti Avstro-Ogrski«.¹⁷⁰

Razglas z dne 19. oktobra 1918 je najprej poudaril, da Narodno vijeće, »pooblašćeno od vseh narodnih strank in skupin, v svoje roke prevzema vodenje narodne politike«. V vseh njenih vprašanjih je edini predstavnik in odločilni dejavnik.¹⁷¹ Razglas je navedel temeljne narodnopolitične zahteve Narodnega vijeća. Zahtevalo je združitev »našega celotnega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem njegovem etnografskem teritoriju ne glede na katere koli pokrajinske in državne meje, v katerih danes živi – v eno enotno popolnoma suvereno državo, urejeno na načelih politične [in] ekonomske demokracije, kar v sebi vsebuje

168 *Grada* 1, str. 368.

169 *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšić, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 626.

170 Lončar, *Politično življenje Slovencev*, str. 117.

171 *Grada* 2, str. 373.

odpravo vseh socialnih in ekonomskih krivic in neenakosti«. Zahtevalo je tudi, da je na prihodnji mirovni konferenci »naš narod enotno zastopan po svojih posebnih odposlancih«. ¹⁷²

Na tej podlagi je Narodno vijeće zavrnilo Karlov manifest in vsak prihodnji predlog, ki bi vodil k delni rešitvi narodnega vprašanja Slovencev, Hrvatov in Srbov in mu odvzel mednarodni pomen. Poudarilo je, da bo le ob uresničitvi njegovih zahtev zagotovljen trajen mir med narodi, združenimi v svobodnih državah. S tem bosta omogočeni zveza narodov in splošna razorožitev. Narodno vijeće je tudi izjavilo, da bo vsem tujenarodnim manjšinam »v državi Slovencev, Hrvatov in Srbov (podčrtal J. P.)« omogočen svoboden razvoj po splošnih načelih demokracije. Sosednjim državam v njenem zaledju pa bo omogočen trgovsko-prometni dostop na morje, ne da bi to posegalo »v našo teritorialno celovitost in državno suverenost«. V skladu s temi izjavami je pozvalo »naš narod ene krvi in jezika«, naj se za uresničenje navedenih zahtev združi v »veliko, nezlomljivo narodno kolo, kateremu je pred očmi samo velik ideal narodnega zedinjenja, svobode in neodvisnosti«. ¹⁷³

S tem ko je Narodno vijeće odklonilo cesarjev manifest in zahtevalo suvereno in samostojno jugoslovansko državo, je politično pretrgalo z monarhijo, čeprav ustanovitve take države še ni razglasilo, niti sebe postavilo za njen vrhovni oblastni organ. Toda ne glede na formalno stran, je jugoslovanska država na ozemlju habsburške monarhije, Država SHS, od tega dne dejansko že obstajala. ¹⁷⁴ Ameriški odklonilni odgovor na avstro-ogrsko mirovno ponudbo v Zagrebu 19. oktobra 1918, ko so sestavljali omenjeni razglas Narodnega vijeća, menda še ni bil znan. Vsekakor pa je pomenil silovito politično podporo njegovemu stališču. ¹⁷⁵ Ko so v Zagrebu izvedeli za ameriško zavrnitev avstro-ogrske mirovne ponudbe, jo je Narodno vijeće navdušeno

172 Prav tam.

173 Prav tam, str. 373–374.

174 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 258. O 19. oktobru 1918 kot datumu konstituiranja Države SHS glej tudi Boban, *Kada je i kako nastala Država SHS*, str. 53–56, 59.

175 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 259.

sprejelo in 21. oktobra 1918 objavilo svoje sporočilo o ameriškem odgovoru. Ob tej priložnosti so zahteve iz razglasa Narodnega vijeća z dne 19. oktobra 1918 še enkrat poudarili. Objava omejenega sporočila je bila posebej pomembna še zaradi ocene, da že obstaja formalno sicer še ne razglašena Država SHS.

V svojem sporočilu je Narodno vijeće pozdravilo ameriško zavrnitev avstro-ogrške mirovne ponudbe. Opozorilo je na svoj razglas z dne 19. oktobra 1918 in izjavilo, da je v njem »narod Slovencev, Hrvatov in Srbov«¹⁷⁶ glede rešitve svojega narodnega vprašanja zavzel misel brezpogojne narodne samoodločbe. Na to se je navezovala izjava v sporočilu, da je Narodno vijeće naredilo korake glede vzpostave ustavnih pravic, posebej glede svobode tiska in pravice zbiranja. Obenem je pozvalo zagrebško prebivalstvo in ljudstvo sploh, da v svojem veselju in navdušenju onemogoči vsako demonstracijo, ki bi vodila tudi k najmanjšemu uničevanju tujega imetja. Vsaka škoda, ki bi nastala v takih izgrelih, ne bi samo škodila našemu ugledu, marveč bi lahko »uničila imetje, ki se more že *sedaj* (podčrtal J. P.) imeti za imetje bodoče Države Slovencev, Hrvatov in Srbov«.¹⁷⁶

Prehod Slovencev, Hrvatov in Srbov ter drugih nenemških narodov iz Avstro-Ogrske v samostojne in neodvisne države se je kazal vedno ostreje. Istega dne, ko je Narodno vijeće objavilo svoje sporočilo, je češkoslovaška vlada v Parizu formalno objavila svojo izjavo o neodvisnosti.¹⁷⁷ Nenemški narodi so udeleženi narodno in politično svobodo ter samostojnost – »stoletna avstrijska zgradba je gorela na vseh koncih in krajih«.¹⁷⁸ Tudi v Sloveniji se je v tem času nazorno pokazalo razpadanje avstrijske oblasti. Prva politična posledica ustanovitve Narodnega vijeća in njegovega razglasa z dne 19. oktobra 1918 je bila resolucija kranjskega deželnega odbora, sprejeta 22. oktobra 1918. Resolucija je na predlog deželnega glavarja Ivana Šusteršiča pozdravila razglas Narodnega vijeća in poudarila, da se »odbor v celoti

176 *Grada 2*, str. 378.

177 Taylor, *Habsburška monarhija*, str. 285.

178 Erjavec, *Slovinci*, str. 63.

pridružuje proglasu Narodnega vijeća SHS z dne 19. oktobra 1918 (to je tudi k izrecni zavrnitvi Karlovega manifesta) in da se 'odslej ne smatra več kompetentnim izvrševati katerekoli politične posle', temveč le opravljati tekoče posle do izročitve svojih nalog bodoči legitimni državni oblasti«. To pa ni bilo dovolj slovenskemu Narodnemu svetu, ki je 26. oktobra 1918 Šušteršiča kratko malo odstavil.¹⁷⁹ Bližala se je Jugoslavija. Njen pojem so v zavesti imeli že otroci. Kako so ga razumeli, zgovorno kaže dnevniški zapis Milčinskega 20. oktobra 1918: »Od prejšnje sobote. Dr. Fettich: Fantek vprašal, kaj je Jugoslavija. Deklica: Mi bomo jedli bele žemlje, Nemci črn kruh.«¹⁸⁰

Medtem je Narodno vijeće začelo samostojno in neodvisno ocenjevati varnostne in družbenopolitične razmere v jugoslovanskem delu monarhije. Zaradi napadov na kolodvore in drugo premoženje oziroma zaradi javnih nemirov je 23. oktobra 1918 pozvalo pripadnike vseh političnih strank in skupin, ki so bile v njem zastopane, da po mestih in vaseh ustanovijo odbore Narodnega vijeća; vanje naj bi vstopili tudi ljudje, ki niso pripadali nobeni politični stranki ali skupini, a so se zavzemali za združitev in osvoboditev »našega naroda« na temelju razglasa 19. oktobra 1918. Narodno vijeće je poudarilo, da je naloga teh odborov zaščita oseb in premoženja »vseh naših državljanov brez razlike (podčrtal J. P.)«, in opozorilo, da morajo izvrševati to, kar jim ukaže. V pozivu so opredelili organizacijsko sestavo odborov. Sestavljali naj bi jih najzanesljivejši in v narodnem boju preizkušeni ljudje, ki si izberejo predsednika odbora, vodjo za narodno zaščito in svojega poslovodjo. Njihovo izvolitev bo potrdilo Narodno vijeće.¹⁸¹

Poziv o ustanovitvi odborov za zaščito ljudi in premoženja je izražal oceno, da mora Narodno vijeće razpolagati z lastnimi varnostnimi silami. S tem je Narodno vijeće pokazalo, da se zaveda svoje državne oblasti in lastne državnosti, ki so jo tedaj

179 Pleterski, *Šušteršič*, str. 439.

180 Milčinski, *Dnevnik*, str. 379.

181 *Grada 2*, str. 382.

neformalno že imeli Slovenci, Hrvati in Srbi. To je Narodno vijeće poudarilo tudi v svojem apelu 26. oktobra 1918.

Apel Narodnega vijeća z dne 26. oktobra 1918 je podobno kot že apel Korošca narodu 21. septembra 1918 pozival k plačevanju prostovoljnega narodnega davka. Opozarjal je, da se postavljajo temelji svobodni jugoslovanski državi. Narodno vijeće za dosego svojega cilja potrebuje precejšnja denarna sredstva. Tega so se zavedeli mnogi ljudje in ustanove in prispevali precejšnje vsote za splošno narodno stvar. A pri tem ne more ostati. Ko danes nastajajo osnove za našo skupno svobodno državo, je potrebno, da zanjo vsakdo doprinese svoj prispevek. Vsakdo se mora zavedati, »da mu je dolžnost za splošno narodno stvar dati svoj del prispevka in da je ta vestnost predpogoj njegove ožje pripadnosti *novi državi, ki s pravico zahteva od njega, da ji pomaga, da se organizira* (podčrtal J. P.)«. To je dokaz narodnega plebiscita. Prispevek, h kateremu je pozival apel, je Narodno vijeće začasno opredelilo kot prostovoljni narodni davek.¹⁸²

Samostojne in javne ocene Narodnega vijeća o varnostnem, družbenem in političnem položaju v jugoslovanskem delu Avstro-Ogrske so dokazovale, da so tedaj habsburški Jugoslovani že začeli živeti od monarhije ločeno narodnopolitično življenje. Kljub temu je habsburška država »še poslednjič poskusila preprečiti, da bi njeno truplo odpeljali z mednarodnega odra«. ¹⁸³ Avstro-ogrski minister za zunanje zadeve Gyula grof Andrassy je 28. oktobra 1918 odgovoril na noto državnega sekretarja ZDA Lansinga, ki je 18. oktobra 1918 v Wilsonovem imenu zavrnil avstro-ogrsko mirovno ponudbo. Andrassy je izjavil, da avstro-ogrška vlada ne ugovarja tej (z dne 18. oktobra) kot tudi prejšnjim Wilsonovim izjavam, strinja pa se tudi z njegovim mnenjem o pravicah narodov Avstro-Ogrske, posebej Čehoslovakov in Jugoslovancev. Andrassy je še izjavil, da je avstro-ogrška vlada takoj pripravljena začeti mirovna pogajanja z nasprotnimi državami.¹⁸⁴

182 Prav tam, str. 388–389.

183 Taylor, *Habsburška monarhija*, str. 285.

184 *Grada 2*, str. 393.

Andrássyjev odgovor je pomenil, da je Avstro-Ogrska priznala svoj vojaški poraz in Čehom, Slovakom ter jugoslovan-
skim narodom priznala pravico do popolne samoodločbe.¹⁸⁵ S
tem, ko se je strinjala z ameriško noto z dne 18. oktobra 1918
in Wilsonovimi mirovnimi pogoji, se je strinjala tudi z ameri-
škim mnenjem, da obstaja vojno stanje ne le med silami antante
ter nemškim in avstro-ogrskim cesarstvom, temveč tudi med
obema cesarstvoma in Češkoslovaško oziroma novonastalimi
državami. Andrássyjeva ponudba za takojšnja mirovna poga-
janja je v resnici pomenila ponudbo za pogajanja med Avstro-
Ogrsko in novonastalimi državami, da bi morda naposled kdo
priznal habsburško oblast, vseeno nad kom ali nad čim. Toda
bilo je prepozno, na Andrássyjevo noto ni bilo nobenega odgo-
vora več. »Namesto tega so narodni voditelji dokončali razko-
savanje.« V Pragi so 28. oktobra 1918 razglasili Češkoslovaško
republiko in prevzeli vlado od cesarskih oblasti.¹⁸⁶ Dan kasneje,
29. oktobra, pa so v Ljubljani in Zagrebu razglasili ustanovitev
neodvisne in samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov.
Država SHS je razen Prekmurja, Međimurja, Baranje, Bačke in
zahodnega dela Banata obsegala vse jugoslovanske pokrajine iz
nekdanje avstro-ogrške monarhije.

185 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 261.

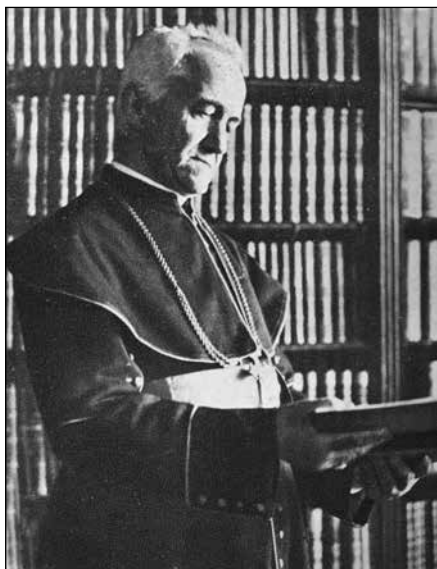
186 Taylor, *Habsburška monarhija*, str. 255. Kot je v svojih zapiskih tedanje razpoloženje v Ljubljani opisal ljubljanski magistratni ravnatelj dr. Miljutin Zarnik, pristrahovano podložništvo sicer še »ni dalo, da bi se nam od sebe razprostrle peroti in bi to, kar nosimo v duši, brez oziror na avstrijske vojaške in policijske oblasti javno pokazali. Le pogovori so postali neženerani, v kavarni se nihče več ni brugal, ali poslušal pri sosednji mizi kak sovraženi nam 'K-oficir' (cesarski oficir – op. J. P.). Nasprotno, v bližini civilnih in vojaških Nemcev se je začelo govoriti še smejeje in vsakdo je vžival pogled na prepadle obraze in š[k]lepetajoče kosti teh naših zatiralcev, ki so naenkrat pozabili vso ošabnost, vso dosedanja svojo moč in proseče iskali ter hvaležno kvitirali (pritrjevali, sprejemali – op. J. P.) vsak prijazen obraz od naše strani. Pravijo, če pade tiger v nastavljeno mu jamo, da se tedaj ne poloti nobene živali več, ako prav je bila tako nesrečna, da je padla v isto jamo. Od strahu za življenje ga mine vsa moč, ves pogum in ves apetit. Na to sem se spomnil, ko sem gledal zlasti naše domače nemškutarje, ki so nas začeli drug za drugim slovensko pozdravljati in ogovarjati in se niti na naše namenoma nemške odgovore niso več dali zavesti do nemške govornice, najsi jim je tekla slovenščina, kakor kmečki voz po planinskem grušču.« (Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 1–2.) – Na Zarnikove zapiske, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, me je prijazno opozoril kolega doc. dr. Željko Oset, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

Tako je prenehala obstajati habsburška država, v kateri Slovenci niso dosegli narodne svobode in enakopravnosti. Zato so iz nje tudi odšli, in sicer »iz odpora proti dotedanjemu nemodremu nemškemu pritisku, proti narodnim krivicam in drugim budalostim obeh vladajočih narodov habsburške monarhije«. ¹⁸⁷ Nemško nespamet je morda najbolj verodostojno 2. novembra 1918 pojasnila *Resnica*, politično glasilo nekaj dni pred tem odstavljenega zadnjega kranjskega deželnega glavarja in do decembra 1917 načelnika VLS Šusteršiča. *Resnica*, glasilo ljudi, ki so bili med Slovenci Avstriji najbolj privrženi in so se je oklepali do konca, ji je v slovo zapisala: Nemci nam niso »hoteli dati pred leti avtonomije, zavirali so vsako rešitev jugoslovanskega vprašanja. S tem so Nemci postali grobarji Avstrije. Nemška nedostopnost je rodila našo svobodo!« ¹⁸⁸ Ta svoboda je bila rojena iz slovenske volje po narodni ohranitvi, zaradi katere se je najvidnejši med takratnimi narodnimi voditelji škof Jeglič odločil za razhod s habsburško monarhijo. O tem je 14. julija 1920 v svojem *Dnevniku* zapisal: »Res, bil sem zvest Avstrijanec in gabila se mi je očitna in posebno skrivna, koruptna agitacija zoper Avstrijo. Želel pa sem od nekdaj, da bi se Jugoslovani v okviru Avstrije združili v eno celoto. Vedel sem pa, da je izvršitev te želje nemogoča brez izredno hude prekucije. No, vojska je pa vse tako pretresla in preobrnila, da se mi je ta združitev zdela mogoča. Ker je na to merila Majniška deklaracija, mi je bila draga. Ker se pa ljudje niso zanjo vnemali, ali bolj prav, ker se niso znali prav orientirati in se niso gibali, jaz sem pa čutil, *da bo vse zgubljeno in bomo ponemčeni* (podčrtal J. P.), ako se v tem ugodnem času ne dvignemo, sem storil korake, da smo se podpisale vse stranke (mišljena je Ljubljanska izjava – op. J. P.). Moj podpis je bil merodajen in začelo se je gibanje, ki je omogočilo Jugoslavijo. Hvala Bogu, ki je vse okolnosti tako vodil, da so moji koraki bili popolnoma zakoniti.« ¹⁸⁹

187 Prepeluh, *Pripombe k prevratni dobi*, str. 148. – O zadnjih političnih poskusih cesarja Karla in avstrijske oblasti, da bi Slovence obdržali v habsburškem državnem okviru, glej Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 129–130, 132–136.

188 Pleterski, *Šusteršič*, str. 439.

189 *Jegličev dnevnik*, str. 808.

dr. Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937)
(*Ilustrirani Slovenec*, 25. maj 1931, str. 163)

* * *

Državnopravna ločitev slovenskih dežel od habsburške monarhije je bila večstransko izražena. To so storili v dejanjih državnopravnega značaja, ki so jih v Ljubljani in Zagrebu izvršili 29. oktobra 1918. Kot je opozoril Igor Grdina, je prvo nedvoumno pričevanje o obstoju nove države vezano na Hribarjev nagovor zbrani množici na veliki narodni manifestaciji, ki so jo 29. oktobra pripravili na Kongresnem trgu v Ljubljani. Hribar je ob desetih dopoldne kot prvi govornik na manifestaciji z balkona deželnega dvorca množico nagovoril kot državljanke in državljanke svobodne Jugoslavije. »Epohalni pomen teh besed je bil pozneje vse prevečkrat prezrt.« Hrvaški sabor, ki je pretrgal državnopravne odnose med Kraljevino Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo z ene ter Kraljevino Ogrsko in Avstrijskim cesarstvom z druge strani in razglasil njihov prehod v novo

jugoslovansko državo, je začel zasedati šele dvajset minut kasneje.¹⁹⁰ 29. oktobra 1918 je pripadanje jugoslovanskih dežel iz avstro-ogrške monarhije novi Državi SHS opredelilo tudi Narodno vijeće. Skladno s stališčem, obravnavanim na seji njegovega osrednjega odbora 28. oktobra 1918, da mora »diktatorsko oblast (...) v svoje roke prevzeti Narodno vijeće«,¹⁹¹ je sporočilo, »da za vrhovno oblast v vseh jugoslovanskih deželah, ki so zastopane v Narodnem vijeću (torej tudi slovenskih – op. J. P.), razglašča predsedstvo Narodnega vijeća«. Hkrati je naznanilo, da so za predsednika in glede na to tudi predstojnika »eksekutive za vse jugoslovanske dežele« izbrali Antona Korošca.¹⁹²

Narodno vijeće je tudi posebej objavilo, da je nastala nova Država SHS. V svojem razglasu vojakom 29. oktobra 1918 je izjavilo, da se z »današnjim dnevom ustanavlja (...) Država Slovencev, Hrvatov in Srbov (podčrtal J. P.)«, in jim ukazalo, da se morajo brezpogojno podrediti njegovim ukazom. Poudarilo je še, da »Država Slovencev, Hrvatov in Srbov ni samo od tujega gospodstva osvobojena in zedinjena dežela (podčrtal J. P.), marveč bo v njej osvobojeno tudi ljudstvo stoletnih krivic in neenakosti«. ¹⁹³

Nastanek nove Države SHS je Narodno vijeće naznanilo vladam zavezniških držav. 31. oktobra 1918 jim je sporočilo, da je bila »na teritoriju južnih Slovanov, ki je do sedaj spadal v sestav bivše avstro-ogrške monarhije«, ustanovljena Država SHS. Obenem je izjavilo, da je Država SHS pripravljena stopiti v skupno državo s Srbijo in Črno goro. Izjavilo je tudi, da Država SHS formalno ni »v vojnem stanju z aliiranimi državami« in jih šteje za prijateljske države. Zavezniške države je seznanilo, »da se vojna mornarica, ki se je do sedaj nahajala v posesti avstro-ogrške monarhije, nahaja od danes v oblasti Narodnega vijeća Slovencev, Hrvatov in Srbov«. ¹⁹⁴

190 Grdina, *Ivan Hribar*, str. 95. O seji hrvaškega sabora 29. 10. 1918 glej *Grada* 2, str. 403–416.

191 *Grada* 2, str. 393.

192 Prav tam, str. 416.

193 Prav tam, str. 402.

194 *Grada* 2, str. 430.

Prehod jugoslovanskih dežel iz habsburškega državnega okvira v Državo SHS so opredelili tudi v Sarajevu. 29. oktobra 1918 je Glavni odbor Narodnega vijeća Bosne in Hercegovine sklenil, da sporoči podpredsedniku zagrebškega Narodnega vijeća Svetozarju Pribičeviću svoje mnenje, naj se »razglasi neodvisnost *cele* (podčrtal J. P.) Jugoslavije«. ¹⁹⁵

Novi državnopravni položaj jugoslovanskih dežel iz nekdanje avstro-ogrske monarhije so 29. oktobra 1918 opredelili v vseh pokrajinskih središčih Države SHS. V Sloveniji so izstop iz Avstrije in ustanovitev Jugoslavije razglasili na omenjeni narodni manifestaciji, na »dan svobode, narodni praznik, praznik naroda, ki je dolgo čakal vstajenje«, ¹⁹⁶ 29. oktobra 1918. ¹⁹⁷ Tega dne so »ustanovili državo, definirano v Majniški deklaraciji (Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov). Seveda sami, z lastnim državotvornim dejanjem.« Z lastno močjo in lastno suvereno voljo. ¹⁹⁸ Slovenci so se »odločili za odločanje o sebi«. ¹⁹⁹ Manifestacija »je bila po pričevanju vseh udeležencev res praznik strnjenih duš«. ²⁰⁰ Ljubljanske ulice in trgi so bili zaviti v slovenske narodne zastave. Trgovine so bile zaprte, prav tako uradi. Prebivalci so slavili konec vojne tudi v lokalih, s hiš so vihrale zastave. ²⁰¹ Kot je zapisal *Slovenski narod*, so do tedaj na Slovenskem »iz lastne moči (...) že ustvarili temelje svoje državne organizacije in je naše delo uspelo že tako daleč, da lahko z mirno vestjo trdimo, da so položeni neporušljivi temelji naše države. Te[j] zavesti in upanju v lepo bodočnost troedinega naroda SHS je veljala manifestacija, ki se je vršila ta dan v Ljubljani.« ²⁰² Manifestacije »za neodvisno svobodno in samostojno državo SHS« ²⁰³ se je udeležilo več kot 30.000 ljudi vseh starosti in stanov, približno

195 Prav tam, str. 418.

196 *Slovenec*, 29. 10. 1918, Dan svobode, str. 1.

197 O pripravljanju omenjene manifestacije in končni odločitvi zanjo glej Pleterski, *Prva odločitev*, str. 261–265, 313.

198 Pleterski, *Šušteršič*, str. 431.

199 Pleterski, K poročilu, str. 510.

200 Dolinar, *Odsotnost*, str. 31.

201 Štepec, *Utrip vsakdanjega življenja*, str. 383.

202 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacijski spreved v Ljubljani, str. 1.

203 Prav tam.

200 slovenskih častnikov in vojakov ter vsi vodilni slovenski politični predstavniki, ki so bili tedaj v Ljubljani: v odsotnosti Korošca predsedujoči Narodnega sveta Hribar, predstavnik Jugoslovanskega kluba in Vseslovenske ljudske stranke dr. Lovro Pogačnik, namestnik kranjskega deželnega glavarja Triller, predstavnik Jugoslovanske socialnodemokratske stranke Josip Kopač, ljubljanski župan in načelnik Jugoslovanske demokratske stranke Tavčar in škof Jeglič.²⁰⁴ Med zbranimi manifestanti so bili dvignjeni številni napisi, ki so izražali pričakovanje in hotenje razglasitve narodnega osvobojenja in jugoslovanske države. Gesla so bila narodnorevolucionarna in meščansko demokratična, nekatera pa so imela tudi socialni značaj (kmečki puntarski klic). Navezovala so se na tradicijo slovenske državnosti, pozdravljala Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov – državo Narodnega vijeća, pozdravljala pa tudi združitev s Srbijo. Izražala so pričakovanje, da bo v novo združeno državo prišlo celotno slovensko narodnostno ozemlje. Vsekakor pa je bilo značilno, da ni bilo gesla, ki bi pozdravljalo dinastijo Karađorđevićev.²⁰⁵

204 Prav tam; *Grada* 2, str. 433.

205 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 264–265. – Napisi, ki so jih dvignjene držali manifestanti, so bili: »Živio Wilson osvoboditelj! (s sliko). Naprej zastave Slave! Živio Korošec! Slava Kreku! (s sliko). Živio Trumbić! Živela država SHS. Živel Masaryk! Živela neodvisna Jugoslavija! Živela jugoslovanska republika! Živela Zveza narodov! Delavec, kmet in meščan vživa naj svobode dan! Največ sveta otrokom sliši Slave! Živela jugoslovanska mornarica! Kri je rodila svobodo! Živele Zjedinjene države! Živeli češki bratje! V edinosti je naša moč! Živio Pašić! Ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi! Po celi zemlji vsem ljudem mir bodi! Zora puca bit će dana! Rešitev ljudstva je Slovan! Pravica nad vse! Egalité – liberté – fraternité! Svoboda narodom! Živio prvoboritelj jugoslovanske ideje! (s sliko sodr. E. Kristana). Jugoslovan, bliža se dan! Naši vojaki domov! Naš Samo pride, Naš plačilni dan! Živio Trumbić! Ne vdajmo se! Iz robstva vstaja prost Slovan! Vstanite bratje, dan žari! Jugoslovan, prišel je svobode dan! Od Urala do Triglava, kliče majka Slava! Po trpljenju odrešenje! Bliža se naše odrešenje! Pod našo streho tuji rod, le gost nam bo, ne več gospodar! Glej vstal je kralj Matjaž in rešil narod svoj! Slava američkim Jugoslovanom! Slavimo slavno Slavo slavnih Slovanov! Živile Jugoslovanske čete! Živela mednarodna konferenca! Domovini vsak naj služi! Živela svoboda in demokracija! Slovenec, Srb, Hrvat, za uvjek brat i brat! Od Triglava do Balkana! V življenju hrepenenje! Od Korotana do Soluna! Američanski bratje prihitite v svobodno domovino! Slovan povsod brate ima! Neka živi što je naše! Priplaval velik dan iz juga sem na našo stran! Buči, buči naše morje adrijsko! Le vkup, le vkup uboga gmajna! Pozdravljeni sodržavljeni Medžimurci in Prekmurci! Živio Wilson! Živeli mejniki štirje, Celovec, Maribor, Gorica, Trst! Čujte gore in bregovi, da sinovi Slave smo! Živele naše prestolice Belgrad, Ljubljana, Zagreb! Allons enfants de la patrie! Buditelj angelj naš nam trobi Slovan na dan, na dan Slovan! Delavec, kmet, meščan, uživa naj svobode dan! Iz naroda za narod! Prost Slovan – gre na dan! Pozdravljeni, osvobojeni koroški

»Mnogim se je zdelo, da je leto 1918 prvo leto novega zgodovinskega štetja tudi za Ljubljano in njene prebivalce.«²⁰⁶ – »Še eno značilnost je treba poudariti. Zgodovinski akt 29. oktobra nosi tudi pečat slovenskih duhovnih sil: naše Cerkve, katere predstavniki so imeli vodilno vlogo pri pripravah in pri nabiranju podpisov za [Majniško] deklaracijo, in naših prosvetnih ter kulturnih ustanov.«²⁰⁷

Državnopravne vezi med slovenskimi deželami in Avstrijo so pretrgali po tem, ko je 28. oktobra 1918 avstro-ogrska vlada priznala Wilsonove mirovne pogoje, s čimer je bilo omogočeno, da se izvrši narodna samoodločba v postavni obliki, v razmerah, ko ustanovitev lastne države ni več pomenila revolucionarnega, temveč legalno, od vlade priznano dejanje.²⁰⁸ Prvi govornik na dobro pripravljeni in zgledno izpeljani manifestaciji (»niti najmanjše demonstracije ni bilo, niti ena šipa ni bila ubita, ni kaplje krvi se ni prelilo in vendar se je izvršil državniški preobrat, kakršnega zgodovina še ne pozna«, je 13. novembra 1918 sporočil njen prireditveni odbor),²⁰⁹ Hribar, je po pozdravu manifestantom – državljanom in državljkam svobodne Jugoslavije – spomnil na Korošca. Obžaloval je, da na slovesnosti ni »našega predsednika (Narodnega sveta – op. J. P.), našega voditelja, apostola jugoslovanstva in prvoboritelja za našo suverenost, dr. Antona Korošca«. Ta je bil tedaj v Švici, kamor se je napotil, da bi se s predstavniki Kraljevine Srbije dogovoril o ustanovitvi skupne jugoslovanske države. Korošca in predsednika Jugoslovanskega odbora, politične organizacije hrvaških, srbskih in slovenskih političnih emigrantov iz Avstro-Ogrske, ki so se med vojno v

bratje! S prosveto k svobodi! Živeli svobodni zavezniki Čeho-Slovaki – Poljaki! Slovanski rod na dan na dan, teptani narod velikan! Slava Korošču! Slava Wilsonu! Hej rojaki kvišku, da nam pride doba zlata! Ljubimo se! Slava Matiji Gubcu! Živeli slovenski mučeniki! Od Gdanskega do Trsta! Biti slovanske krvi bodi Slovanu ponos! Kvišku srca! Živi, živi duh slovanski! Za staro pravdo! Slava Jugoslovanskim legijam! Svoji k svojim!« (*Naprej*, 30. 10. 1918, Dnevne vesti: v sprovodu so nosili naslednje napise, str. 3.)

206 Štepec, Utrip vsakdanjega življenja, str. 383.

207 Kuhar, Govor, str. 100.

208 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 262.

209 *Slovenec*, 29. 10. 1918, Vzpored današnjih slavnosti, str. 1; *Slovenski narod*, 14. 11. 1918, Manifestacijski odbor, str. 2.

Narodna manifestacija 29. oktobra 1918 na Kongresnem trgu v Ljubljani
(Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 1122)

tujini zavzemali za ustanovitev jugoslovanske države, dr. Anteja Trumbića, je imenoval za tista, ki sta »položila prvi temeljni kamen samostojni in suvereni državi Slovencev, Hrvatov in Srbov«. Drugi temeljni kamen je po njegovem poudarku položil Janez Evangelist Krek, tretji pa »ti, narod moj, ker si blagovestnikov (Krekov – op. J. P.) klic umel in veliko dobo spoznal«. Četrty kamen je položil »naš, od vseh spoštovani vrhovni dušni pastir, knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič, ki se je (z Ljubljansko izjavo) »izrekel za ujedinjenje. *S tem činom postal je – sam od sebe – primas Jugoslavije* in našo belo Ljubljano povzdignil za stolico primata.« Največji kamen pa je v temelje naše države položil Wilson, ki »za nas Jugoslovane od onih, ki so nam še pred nedavnim brutalno grozili, da nas v tla pomandrajajo, naravnost zahteva svobodo, neodvisnost in samoodločbo«. – »Še enemu čutu hvaležnosti moramo v tem svečanem trenutku dati izraza,« je končal Hribar. »Temelje naše države drži skupaj

dragoceno pojilo. Tvojih hrabrih sinov – mladeničev in mož – tvojih onemoglih starcev. Tvojih blagih hčera – deklet in žen –. Tvojih nedolžnih otročičev kri je to, velika sveta mučenica, kraljevina Srbija. Ta kri vpila je po maščevanju k nebu in priklicala je maščevanje: ona je prosila tvojega poveličanja in poveličana si! – Zgradba pa, katero drži skupaj tako dragoceno pojilo, je neporušljiva. Prejmi torej naše poklonstvo ti, naša krasna, ob neizmernih mukah rojena in zato večno neporušljiva Jugoslavija.«²¹⁰

Za Hribarjem je govoril Lovro Pogačnik. Zbrane je nagovoril kot drage brate in sestre. Sporočil jim je, da prihaja naravnost z Dunaja in prinaša pozdrave poslancev Jugoslovanskega kluba, ki se tam še zadržujejo. »Ves Dunaj je izgubil danes glavo,« je dejal. »Tudi resni Dunajčani se boje in si s strahom pripovedujejo, da ni več daleč čas, ko bo po Ringu in na Štefanovem trgu rasla trava. Resna groza obhaja vse one, ki so živeli od naših žuljev in od bogastva slovanske zemlje in slovanskega dela. Slabo vest imajo in boje se prihodnosti. Boje se, da se bodo danes izvršila nasilstva v Ljubljani.« A slovenski narod ni narod nasilnikov, slovenski narod je narod omike in se zaveda svoje naloge v bodoči jugoslovanski državi. Narod si bo izbojeval svoje pravice. »Naša mlada moč se je zapalila ter prisega, da ostane zvesta edino Jugoslaviji, zvesta do groba.«²¹¹

Dan svobode je s spominom na Valentina Vodnika, Franceta Prešerna, Simona Jenka, Antona Aškerca in Simona Gregorčiča

210 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacijski sprevod v Ljubljani, str. 2. – Jegliču ni bilo všeč, da ga je Hribar v svojem govoru poveličeval kot primasa Jugoslavije. V *Dnevnik* je razsodno zapisal, »da me čaka sedanji slavi primerno ponižanje, ako se prevzamem in se v sebi poveličujem«. (*Jegličev dnevnik*, str. 765.) Hribarjevo imenovanje Jegliča kot primasa Jugoslavije pa je sprejemal *Slovenec*, ki je v poročilo o manifestaciji za Jegliča uporabil enako oznako. (*Slovenec: posebna izdaja ob 7. uri zjutraj*, 30. 11. 1918, Prestolnica Slovenije manifestira, str. 2.) Jeglič pa se častem in priznanjem ni mogel izogniti. 24. 11. 1918 so ga skupaj s Korošcem imenovali za častnega občana Bele Cerkve na Dolenjskem, antantna častnika, francoski poveljnik Carbonier in britanski major Temperley, pa sta ga ob obisku 26. 11. 1918 v Ljubljani pozdravila kot jugoslovanskega kardinala Merciera. Izjavila sta, da cenita njegov pogum, ki ga je pokazal nasproti avstrijski vladi, njegovo ravnanje pa je cenila tudi antanta (*Slovenec*, 27. 11. 1918, Škof dr. Jeglič – jugoslovanski kardinal Mercier, Dnevne novice: občinski odbor v Beli Cerkvi, str. 1, 3); vplivni belgijski kardinal Desiré-Félicien-François-Joseph Mercier se je v zasedeni Belgiji uspešno postavil po robu deportacijam, ki so jih izvajali Nemci.

211 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacijski sprevod v Ljubljani, str. 2.

ter s pogledom na njene najmlajše oznanjevalce pozdravil Karel Triller. »Preroške sanje teh naših glasnikov izza treh rodov so danes realno dejstvo,« je razglasil. »In zato blagor onim izmed njih, ki jih že davno krije mehka in hvaležna jugoslovanska zemlja. Njihovi duhovi v [tem] trenutku nevidno plavajo nad nami in nas blagoslavlajo. Blagor pa tudi onim, ki so bili njihovi najvernejši učenci pa jim ni bilo sojeno, da bi bili doživeli današnji jasni dan svobode. In v tem smislu veljaj s tega mesta, izpred te hiše (današnje poslopje Univerze v Ljubljani – op. J. P.) naš spomin predvsem *preodličnemu zidarju svobodne Jugoslavije dr. J. E. Kreku*.« In vsem, iz katerih krvi se je rodila svobodna Jugoslavija. »S tem iskrenim izrazom hvaležnosti vzemimo slovo od preteklosti, nad vse žalostne. Od danes naprej naj bodo uprti vsi naši pogledi v bodočnost. Vsi in vsak izmed nas naj stremi za tem, da prestopimo prag svobode kot zrel in discipliniran, kot kulturni narod. Brez nasilstva, brez malenkostne maščevalnosti. Z neomadeževanimi in neokrvavljenimi rokami dvigajmo prapor naše svobode. Tako, da bo bodoči zgodovinar te velike dobe smel in zamogel napisati na čelo svoje knjige, posnemajoč svojega velikega prednika Plinija geslo:

Haec est Jugoslavija. Diis sacra! (To je Jugoslavija. Bogovom sveta! – op. J. P.)

Bogu ostani mila in draga, lepa naša jugoslovanska domovina!«²¹²

Med govorniki je bil tudi predstavnik JSDS Josip Kopač. Kot je dan pred manifestacijo zapisal *Naprej*, so ljubljanski zaupniki socialnodemokratskih organizacij sklenili, »da se tega praznika, ki ga prirede vse slovenske stranke, udeležijo, ker priznavajo veliki trenutek osvoboditve slovenskega naroda posebej] in jugoslovanskih narodov vobče iz tisočletnega jerobstva, ki je oviralo svoboden razvoj teh narodov«. *Naprej* je delavstvo pozval, naj se udeleži manifestacije, »da pokažemo svoje veselje nad bližnjo svobodo našega svobodnega razvoja in obenem, da manifestiramo za enakopravnost doslej zatiranih slojev v novi

212 Prav tam.

državni tvorbi, ki se pravkar ustanavlja!«²¹³ Na dan manifestacije je pridal: »Brez enakopravnosti delavstva v družbi tudi narodna svoboda ne more biti prava svoboda.«²¹⁴ V tem tonu je govoril tudi Kopač in poudaril, da bo socialna demokracija, zavedajoč se svoje narodne dolžnosti, »kot velik faktor igrala veliko vlogo v novi državi SHS«. Socialni demokrati se zavedajo svoje dolžnosti sodelovati pri resnično demokratični vladi. »Prepričani smo, da bo ustroj države SHS popolnoma drugačen, kakor centralizem nekdanje avstrijske države, ki leži pred nami kot star kadaver. (...) Naj padejo razlike med nami, vsi korakajmo z enim ciljem pred očmi neprestano svojo pot, zato je treba sodelovanja vseh slojev.«²¹⁵ Svojemu končnemu cilju pa se socialna demokracija ni odpovedala. Po manifestaciji so v *Napreju* opozorili, da socialisti »smatrajo narodno odrešenje kot del njihovega socialističnega programa«,²¹⁶ katerega namen je vzpostavitev socialistične družbe.²¹⁷ Naše naloge in dolžnosti so v tem, »da delamo vedno in povsod in ob vsakem slučaju z vsemi dovoljenimi in nedovoljenimi sredstvi za zmago socializma, za odpravo vsakršnega gospodarskega izkoriščanja (...). Tudi ako stranka smatra za potrebno sodelovati z drugimi nesocialističnimi strankami v Narodnem svetu in Narodnem vječu.« Nad nami že plava velika socialna revolucija in »preži na ugoden trenutek, da plane med nas in izvrši svojo zgodovinsko dolžnost. (...) Naša naloga je, da ohranimo proletarijatu sposobnost, da prevzame, ako treba, v svoje roke one posle, po katerih pride do moči, da v svojem narodu izvrši svojo zgodovinsko nalogo.«²¹⁸

Ivan Tavčar, ki je bil kot ljubljanski župan že pred in nato med svetovno vojno eden najvidnejših predstavnikov avstrijskega patriotizma na Slovenskem,²¹⁹ se je 29. oktobra 1918 od

213 *Naprej*, 28. 10. 1918, Naša manifestacija, str. 2.

214 *Naprej*, 29. 10. 1918, Narodi vstajajo in prihaja demokracija, str. 1.

215 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacijski spreved v Ljubljani, str. 2.

216 *Naprej*, 30. 10. 1918, Manifestacija za Jugoslavijo, str. 2.

217 *Naprej*, 31. 10. 1918, V.(erus) (Anton Kristan), Naš končni cilj, str. 1.

218 *Naprej*, 31. 10. 1918, i. r. (Ivan Regent), Naše nove naloge, str. 1.

219 O tem glej podrobneje Perovšek, Tavčarjevo župansko devetletje, str. 560–563, 572–582, 591, 593, 594.

njega poslovil v patosu slovenskega in jugoslovanskega čustva. »Po temnih časih zasijalo nam je solnce na jasnem nebu!« je zaklical someščankam in someščanom. »Doživeli smo čase, na katere je mislil naš nebeški Prešeren, ko je pel, da se bodo Slovencem vremena razjasnila! Vremena so se nam zjasnila in jasno nebo je zvbilo danes našo belo Ljubljano na plan, da mirno, dostojno, pa tudi najslavesnejše povelečuje dan, kakor ga Jugoslovanstvo dosedaj še nikdar doživelo ni!« Kakor zmagovita boginja je Jugoslavija skočila »z glave umirajoči Avstriji in danes stoji pred našimi očmi v polnem svojem blesku, v polnem svojem orožju, tako da je nepremagljiva in najsi se je komaj rodila! Dosegli smo svojo državo, v kateri bodo združeni Jugoslovani kot en sam narod v taki trdni zvezi, da je nobena peklenska moč ne bo mogla razkrojiti. Samostojna, ujedinjena, demokratična Jugoslavija, zgrajena na temelju enotnosti, svobode, na temelju pravičnosti in solidarnosti, je gotova in mi se ji pri tej priliki klanjamo ter prisegamo zvestobo in ljubezen!«²²⁰

Tavčar je nato spomnil na padle slovenske vojake, katerih »kri je bila pravzaprav prelita za našo Jugoslavijo«. Spomnil je tudi na žrtve političnega preganjanja Slovencev v Avstriji med vojno in na pomanjkanje, v katerem so ljudje živeli v tistem času. »Danes je naša Jugoslavija že rojena, ali gotovo je,« je nadaljeval, »da hudi časi s tem še niso končani: mogoče je, da bomo nekaj mesecev trpeli še vse hujše, kakor smo trpeli dosedaj. Reveže bi prosil, da naj ne obupavajo, bogatine bi rotill, da naj se v ljubezni spominjajo tistih, ki imajo manjši kos kruha, kakor oni!«²²¹

Manifestacija, ki je veljala slovenskemu in jugoslovanskemu vstajenju, je po Tavčarjevih besedah pomenila tudi slovesen pogreb stoletnega avstrijskega ponemčevanja. »Imamo pa še drugega mrliča,« je poudaril. Največjega morilca vseh časov, ki je med drugim ob življenje spravil tudi Avstrijo. »Mi pokopujemo danes z radostnim in veselim srcem tisto slaboglasno zvezo z Nemčijo, o kateri dosedaj nismo smeli govoriti, o kateri

220 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacijski spreved v Ljubljani, str. 2.

221 Prav tam.

pa sedaj vemo, da je bila grobokop Avstrije, katera pa je proti svoji volji največ pripomogla, da se je rešila svojih verig naša Jugoslavija! – Tem mrličem veljaj klic: *Requiescant* (*requiescat* – op. J. P.) in pace! S tem klicem pa združimo drugi klic, ki naj sega do neba: Bog ohrani našo Jugoslavijo! Bog obvaruj ji življenje do konca svetov!«²²²

Zadnji je na manifestaciji govoril škof Jeglič. V govoru, ki ga je nato isti dan zabeležil v svoj dnevniški zapis, je poudaril, da se izpolnjuje to, »kar smo dolgo časa iz srca in po pravici želeli; približuje se čas, ko bomo *sami svoji* (podčrtal J. P.) v prekrasni Jugoslaviji«. Opozoril je, da bo Jugoslavija, če bo stala na trdni skali strahu božjega, na trdnem temelju vsestranske naravne pravičnosti in krščanske ljubezni, »stala trdno in ne bodo je omajali kakršnikoli besni viharji. Ako bi jo pa sezidali na človeških strasteh, na grdi sebičnosti in krivičnosti, sezidali na ureditvi brez Boga, potem bo stala na pesku in sovražni viharji jo bodo porušili, pa bo podrtija strašna. (...) Ampak modrost Božja naj razsvetli one, ki imajo odgovorno nalogo sezidati Jugoslavijo tako, da jo bodo utemeljili in uredili tako, da bo živela, se krepko razvijala, se razcvetala in [bo] dobra mati veselega, zdravega, srečnega in srčnega jugoslovanskega rodu. Bog čuvaj in ohrani našo Jugoslavijo! Jugoslavija naj živi!«²²³ Jegliča je manifestacija

222 Prav tam.

223 *Jegličev dnevnik*, str. 764–765. Jegličev govor sta v celoti objavila tudi *Slovenski narod in Slovenec* (*Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacijski spreved v Ljubljani, str. 2; *Slovenec: posebna izdaja ob 7. uri zjutraj*, 30. 10. 1918, Prestolnica Slovenije manifestira, str. 2.) – V svojem dnevniškem zapisu 29. 10. 1918 je Jeglič takole opisal manifestacijo v Ljubljani: »Danes se je vršila prelepa manifestacija za Jugoslavijo. Obhod je šel po ulicah mestnih. Najlepši red. Orli in Sokoli v uniformah. Nebroj deklet v krasnih narodnih nošah. Mnogo društev. Precej vozov z navdušenim ljudstvom. Vsa šolska mladina. Velika truma socialdemokratov. Ustavili so se pred dvorcem (deželni dvorec, današnje poslopje Univerze v Ljubljani – op. J. P.). Na balkonu sem bil jaz, župan, deželni in državni poslanci; tudi nekaj drugih odličnjakov. Mene so povabile vse tri stranke, naj pridem in ljudstvo nagovorim. Sklenili so, da spodaj izmed ljudstva ne sme nikdo govoriti; tudi v konventikelne (tajna zborovanja – op. J. P.) se ne smejo ljudje shajati, da ne bo nerodnih govorov. Namenjena je bila jugoslovanska veselica za popoldne na vrtu Uniona. Te sem bil silno žalosten, dobro vedoč, da se ne bo izvršila brez smrtnih grehov (nečistovanja – op. J. P.). Ker so pa stranke hotele vsak izgred preprečiti in bi se posebno zvečer lahko kaj dogodilo, je naša SLS dosegla, da se je veselica odpovedala. Kako sem bil vesel! Tudi zato so si prizadevali, da bi onemogočili vsakršen izgred, da sem se mogel jaz udeležiti. (...) Ljudstvo mi je izkazovalo mnogo burnih ovacij pred dvorcem, pa tudi idoč mimo

tako vzradostila, da je za društvo Narodna galerija, ki so ga 18. septembra 1918 oblikovali v pričakovanju Jugoslavije,²²⁴ za ustanovitev osrednje ustanove slovenskega likovnega spomina še isti dan daroval 20.000 kron. O tem so poročali vsi vodilni slovenski časopisi.²²⁵

Pri dejanju narodne samoodločbe in razglasitve jugoslovanske države (Države SHS), ki ju je pomenila manifestacija 29. oktobra 1918, je imelo vidno in pomembno vlogo slovensko vojaštvo. Kot je na ta dan v svojem *Dnevniku* zapisal Fran Milčinski, tudi sam udeleženec manifestacije, je udeležba vojaštva med zbrano množico, iz katere je odmevalo »elementarno bučanje«, izzvala »veliko navdušenje«.²²⁶ Vojaštvo se je, podprto z razpoloženjem množice, ki je manifestacijo razumela in sprejela kot uresničenje slovenske narodne osamosvojitve, odločilo, da v njegovem imenu spregovori tudi nadporočnik dr. Mihajlo Rostohar. Njegov nastop na manifestaciji ni bil predviden, a Rostohar je šel na balkon deželnega dvorca, zahteval besedo in jo tudi dobil.²²⁷ V krajšem nagovoru je omenil, da vojake vežejo težke verige izsiljene zvestobe tuji vladi, nato pa je z izdrto sabljo v roki prelomil prisego, dano habsburškemu vladarju, in slovesno izjavil zvestobo Jugoslaviji in njenemu predstavniku Narodnemu vijeću v Zagrebu.²²⁸ Enako so storili tudi vojaki in »s potegnjenimi sabljami in bajoneti (...) ponovili obljubo svojega govornika«.²²⁹ Med manifestanti se je vzdignilo splošno

škofovske palače. Red je bil prelep. Kakor so trume prišle, tako so tudi redno odhajale na svoje kraje. Premnogi so se naravnost domu vrnili. Deo gratis! Na Dunaju so se bali, da bo danes tekla kri, in naši Nemci so se bali napadov: toda vse se je izvršilo v miru in najlepšem redu.« (*Jegličev dnevnik*, str. 764, 765.)

224 Baš, Muzeji, galerije, arhivi, str. 315; Dolenc, E., Narodna galerija, str. 198.

225 *Slovenec: popoldanska izdaja*, 31. 10. 1918, Dnevne novice: munificentni dar našega vladike »Narodni galeriji«, str. 3; *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Dnevne vesti: munificentni dar našega vladike Narodni galeriji, str. 5; *Naprej*, 2. 11. 1918, Dnevne vesti: 20.000 kron za »Narodno galerijo«, str. 3. O prizadevanju za ustanovitev Narodne galerije v času Države SHS glej *Slovenski narod*, 9. 11. 1918, Za Narodno galerijo, str. 4.

226 Milčinski, *Dnevnik*, str. 386.

227 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 265–266.

228 Prav tam, str. 266; *Grada 2*, str. 433.

229 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacijski sprevod v Ljubljani, str. 2. – O omenjenem Rostoharjevem dejanju in dejanju slovenskega vojaštva glej tudi *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Praznik narodove svobode dne 29. oktobra 1918 v Ljubljani, str. 2. Rostoharjevo

navdušenje, ki pa ga niso delili vsi visoki predstavniki, zbrani na balkonu.²³⁰ Škof Jeglič je razburjen pristopil k Rostoharju in vzkliknil: »To je pa revolucija!« »Da, prevzvišeni, tako nekako,« mu je kratko odvrnil Rostohar.²³¹

Rostoharjev nastop, ki je pomenil dejanje narodnorevolucionarnega značaja, medtem ko je Milčinski za manifestacijo sámo še istega dne zapisal, da je bila »silovita revolucija brez sile«,²³² je nedvoumno izrazil slovenski razhod z nosilcem vrhovne oblasti v avstro-ogrski monarhiji – habsburškim vladarjem. »Nikakor ni pretirano reči, da je prav s prisego slovenskega vojaštva ob narodni manifestaciji v Ljubljani 29. oktobra 1918 nastopil tisti prelomni trenutek, ko se je iz jugoslovanskega gibanja na Slovenskem rodila slovenska in jugoslovanska državnost.«²³³ Prelomnost tega trenutka je dobro zaznal poročevalec *Slovenca*, ki je razpoloženje zbrane množice ob prisegi slovenskih vojakov jugoslovanski državi opisal takole: »En sam klic je šel skozi množice: klic, da hoče naše ljudstvo od danes naprej prosto vseh spon samo si določati svoja pota in svojo bodočnost v svobodni jugoslovanski državi. (...) Vsakdo ve, prehajamo iz stare Avstrije v Jugoslavijo.«²³⁴ Poročevalec *Slovenskega*

ime je *Slovenski narod* 31. 10. 1918 že poznal, medtem ko ga je, kot je s poudarkom opozoril Pleterski, dan pred tem imenoval »neki častnik«. (Pleterski, *Prva odločitev*, str. 265; *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacijski spreved v Ljubljani, str. 2.) Rostoharja je z njegovim činom in priimkom 30. 10. 1918 imenoval tudi *Naprej*, njegovo ime pa je poznal tudi *Slovenec*. (*Naprej*, 30. 10. 1918, Manifestacija za Jugoslavijo, str. 2; *Slovenec: posebna izdaja ob 7. uri zjutraj*, 30. 11. 1918, Prestolnica Slovenije manifestira, str. 2.)

230 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 266.

231 *Naši razgledi*, 10. 12. 1971, Mihajlo Rostohar, Ljubljana, oktobra 1918, str. 697.

232 Milčinski, *Dnevnik*, str. 387. »Vsemu temu smo bili priče,« je še dodal Milčinski, »in ni se čul ni en vzklik zoper Avstrijo ali dinastijo, noben pereat (naj pogine – op. J. P.), nič negativnega – le Živio! in Slava!« (Prav tam.)

233 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 266. – Rostohar je manifestacijo 29. oktobra 1918 v Ljubljani občutil celo kot dejanje, s katerim je bila »izklicana Slovenija za svobodno državo«. (*Naši razgledi*, 10. 12. 1971, Mihajlo Rostohar, Ljubljana, oktobra 1918, str. 697.) Ustanovitev slovenske države v prevratu leta 1918 je videl tudi Anton Štebi. (Štebi, 29. oktober, str. 28.) Podobno je v oceni, da je manifestacija 29. 10. 1918 v Ljubljani pomenila »slovesen oklic svobodne Slovenije«, menil tudi Ludovik Puš. (Puš, *Svoboda*, str. 22.) Naj že na tem mestu opozorimo, da je Slovenija v Državi SHS imela samostojen državnopravni položaj, izražen v obliki konfederativne slovenske državnosti, do nastanka posebne slovenske države pa leta 1918 ni prišlo.

234 *Slovenec: posebna izdaja ob 7. uri zjutraj*, 30. 10. 1918 Prestolnica Slovenije manifestira, str. 1, 2.

dr. Mihajlo Rostohar (1878–1966)
(*Jutro*, 8. maj 1934, str. 3)

naroda pa je trenutkom ob vojaški prisegi in neposredno po njej namenil naslednje besede: »Nekdaj avstrijsko vojaštvo prisega, in ž njim prisegajo nekdanji vjetniki – junaki Srbije, in prisega ves narod. Srce skoro ne zmore navdušenja v tem trenutku. (...) Vedro nebo se smeji, vse mesto plava v zastavah jugoslovanskih, vidiš zastave entente in Amerike, na oknih, na balkonih miglja na desetisoče zastavic iz papirja in blaga, oko tone v barvah troedinih, Ljubljana si je po štiriinpolletnem črno-žoltem molku odela praznično oblačilo – kakor nikdar preje! O, svoboda, svoboda, kako željno te pijemo!«²³⁵ Eno od dobrih kasnejših oznak 29. oktobra je podal tudi Tine Debeljak. Po njem je bila »spontan in slavnosten izbruh veselja, da smo stopili na most časa, ki vodi iz suženjstva v svobodo, *iz nemške dobe slovenske zgodovine v dobo, ko si bomo sami ustvarjali svojo usodo*«. Pred letom 1991

²³⁵ *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Praznik narodove svobode dne 29. oktobra 1918 v Ljubljani, str. 2.

je bilo tudi upravičeno zapisati: »Zato je ta dan naš slovenski narodni praznik in praznik naše zastave!«²³⁶ Ljubljanski župan Tavčar se je nanj odzval po končani manifestaciji. Na seji občinskega sveta 29. oktobra 1918 je dejal, da avstrijska vlada ni več poklicana vladati na Slovenskem in da so Slovenci z njo v *ex lex* razmerju. Občinski svet je sprejel njegov predlog, da za vrhovno jugoslovansko avtoriteto prizna Narodno vijeće in ga prosi za prevzete vladnih funkcij v vseh slovenskih jugoslovanskih pokrajinah.²³⁷

Poudariti je treba, da opredelitev slovenskega vojaštva za Jugoslavijo ni bila samo vsebinskega pomena. Bila je narodno in pogumno dejanje, ki ga je vojaštvo izvršilo ne oziraje se na strogo prepoved udeležbe na manifestaciji, ki jo je izdalo štacijsko poveljstvo v Ljubljani,²³⁸ in ne oziraje se na kazenske posledice, ki bi jih utrpelo, in možni protislovenski oboroženi nastop. Štacijsko poveljstvo je po Rostoharjevem nastopu vojaški policiji tudi izdalo ukaz, naj ga aretira in zaradi veleizdaje postavi pred vojaško sodišče, a se ji je po opozorilu svojega zaupnika med slovenskimi častniki aretaciji izognil.²³⁹ Avstro-ogrska vojaška sila je tedaj v Ljubljani predstavljala resno grožnjo. Kot beremo v zabeležki, ki jo je konec oktobra 1918 na podlagi podatkov referenta za narodne meje pri ljubljanskem Narodnem svetu in Narodnem vijeću v Zagrebu inž. Janka Mačkovška napravil uslužbenec urada Jugoslovanskega odbora v Parizu Tomo Šorli, so bili 29. oktobra 1918 v Ljubljani še vedno nastanjeni 1. Erztatzbataillon tirolskih strelcev, ki je štel okoli 1500 mož, 1. madžarski Sturmbataillon, ki je štel okoli 800 mož, in 1. Landsturm-Wachbataillon št. 45, ki je štel okoli 500 mož. Edino v zadnjem od teh bataljonov so

236 Debeljak, *Pot k prvi slovenski vladi*, str. 75. – Pripominjam, da je izvod Debeljakovega dela, ki sem ga uporabil pri pisanju pričujoče študije in se nahaja v knjižnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani (sign. K 10470/2), na prvi notranji strani podpisan z E. Kardelj. Glavni slovenski in jugoslovanski socialistični ideolog ter avtor znane obravnave razvoja slovenskega narodnega vprašanja Edvard Kardelj je Debeljakovo delo očitno posedoval. O Kardeljevi marksistični obravnavi razvoja slovenskega narodnega vprašanja glej Perovšek, *Samoodločba in federacija*, str. 251–266.

237 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Ljubljanski občinski svet, str. 3.

238 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 265–266.

239 *Naši razgledi*, 10. 12. 1971, Mihajlo Rostohar, Ljubljana, oktobra 1918, str. 697.

bili tudi slovenski častniki in vojaki. Tirolski strelci in madžarski Sturmbataillon so razpolagali s potrebnim orožjem in strelivom.²⁴⁰

Kljub temu da odziva pripadnikov avstro-ogrskih oboroženih sil na manifestacijo ni bilo, pa še ni bilo rešeno vprašanje razmerja do predstavnikov nekdanje avstrijske oblasti. Ta z manifestacijo 29. oktobra v Ljubljani še ni bila odpravljena.²⁴¹ Obstajala sta še deželna vlada in deželni predsednik Henrik grof Attems, pa tudi štacijsko poveljstvo in temu podrejeni madžarski asistenčni bataljon. Poleg tega je bilo orožništvo še vedno pod vodstvom deželne vlade. Zato je na pobudo slovenskih častnikov in vojakov Narodni svet 31. oktobra 1918 odstavil in interniral nekaj nemških uradnikov na izpostavljenih položajih: policijskega ravnatelja Karla grofa Künigla, njegovega namestnika, policijskega svetnika dr. Michaela Skubla, predsednika deželnega sodišča Adolfa plemenitega Elsnerja, šolskega referenta dvornega svetnika Oskarja viteza Kalteneggerja in še nekaj drugih. Že dan poprej pa je posebni revolucijski odbor slovenskih rezervnih častnikov s pomočjo dela moštva 53. hrvatskega polka, ki je tedaj potoval skozi Ljubljano in ki ga je odbor pridobil na svojo stran, ter s pomočjo osvobojenih ruskih in srbskih ujetnikov razorožil madžarsko posadko na Kodeljevem. Nato je zasedel železniško postajo in interniral poveljnika štacijskega poveljstva generala Uhareka. Njegove posle je prevzel med Slovenci znani in razmeroma priljubljeni polkovnik Ludvik Pour iz gorskega strelskega polka št. 2. Ljubljana je bila 30. oktobra 1918 v rokah slovenskega vojaštva.²⁴² Slovensko vojaštvo je prevzelo nadzor v Ljubljani s hitrim, energičnim in učinkovitim ukrepanjem.²⁴³ V že omenjeni zabeležki opozarja Šorli, da se je bilo treba »vestem, ki so prihajale s fronte, in večjim manevrom

240 *Grada 2*, str. 433.

241 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 267.

242 Prav tam; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 134. O tedanjih odstavitvah visokih nemških uradnikov glej tudi Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 6–7; Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 134 in Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 41–42.

243 O tem glej tudi Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 40–41.

naših oficirjev zahvaliti, da so nemški in madžarski oficirji izgubili glavo in da se niso poslužili orožja«. ²⁴⁴ Nastop vojaštva je bil dobro načrtovan, kajti po predhodnih pripravah 30. oktobra, »da naši oficirji in vojaki s silo prevzamejo vse komande in municijske depot-e«, je vojaštvo 31. oktobra dopoldan prevzelo še ljubljansko mestno poveljstvo, železniško poveljstvo, skladišče streliva, celotno ljubljansko etapo armade feldmaršala Svetozarja Borojevića von Bojne in Zaloški kolodvor. ²⁴⁵ »Popoldne se je že čutilo, da se je stara Avstrija razlezla.« ²⁴⁶

Sočasno je slovensko vojaštvo uspešno odstranilo tudi nevarnost, da bi poveljnik jugozahodne fronte Borojević s svojimi enotami interveniral v Ljubljani in obnovil staro oblast. Ta nevarnost takrat še ni bila odstranjena in je visela nad Ljubljano kot damoklejev meč še v nadaljnjih dneh. ²⁴⁷ Omenjeni častniški revolucijski odbor je poslal v etapo Borojevićeve armade letake v srbohrvaškem, češkem, poljskem, madžarskem in nemškem jeziku, ki so v imenu ljubljanskega štacijskega poveljstva vojaštvo pozivali, naj gre domov, ker je vojne konec. Naročali so tudi, naj se slovansko vojaštvo pomika proti Ljubljani in Zagrebu, nemško in madžarsko pa čez Trbiž in Koroško. To je povzročilo razpad zaledne organizacije Borojevićeve armade. Ko je ta prišla na staro bojno črto na Soči, etape namreč ni bilo več in tudi Borojević se je s svojim štabom premaknil čez Trbiž v Celovec. Kasneje je Borojević v svojih spominih sam priznal, da je njegova zmagovita armada podlegla le razkroju zaledja. ²⁴⁸ Zaradi posega jugoslovanske revolucije so v tistih dneh za armadno skupino Borojević vladale že kaotične razmere na črtah zvez in prometa, posebno pa na železnicah, in to je kmalu privedlo do popolnega

244 *Grada 2*, str. 433.

245 Prav tam. O nastopu slovenskega vojaštva 30. in 31. 10. 1918 v Ljubljani glej tudi *Naši razgledi*, 10. 12. 1971, Mihajlo Rostohar, Ljubljana, oktobra 1918, str. 697; Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 18–22; Štepec, Utrip vsakdanjega življenja, str. 386.

246 Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 7.

247 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 267. O tem glej tudi Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 95–96. – Borojević se je kasneje Narodni vladi Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani za svojo namero opravičil. (*Sejmi zapisniki I*, str. 107.)

248 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 267. Glej tudi *Naši razgledi*, 10. 12. 1971, Mihajlo Rostohar, Ljubljana, oktobra 1918, str. 697.

zloma etape. Zato se je moral Borojević že 1. novembra 1918 umakniti pred Narodnimi sveti v Zagrebu in Ljubljani.²⁴⁹

Razpad Borojevićeve zaledne armadne organizacije je bil posledica organiziranega ukrepanja, s katerim je bila na vojaškem področju obvarovana komaj izvršena slovenska samoodločba. Nastop vojaštva namreč ni bil omejen zgolj na prevzem nadzora v Ljubljani, marveč je bil usmerjen v to, da se onemogoči sleherna operativna dejavnost, ki bi jo lahko na slovenskem ozemlju še razvile vojaške sile prejšnje avstrijske državne oblasti. Zato je vojaštvo 31. oktobra 1918 zasedlo tudi pošto in sploh vse komunikacijske zveze za hrbtom avstro-ogrske vojske na italijanski fronti.²⁵⁰ Kot navaja Šorli, sta bili ob tem v Ljubljani razoroženi še nemška in madžarska garnizija, posebej Tirolci so preplašeni pobegnili proti Gorenjski. Sočasno je pretežno slovenskemu 2. gorskemu strelskemu polku, ki se je 24. oktobra 1918 uprl v Codroipu, uspelo, da je prispel do Gorice in se tam dal na voljo Narodnemu svetu. Zasedel je mesto, v katerem je 30. oktobra 1918 vojaško poveljstvo prevzel predvojni goriški odvetnik stotnik dr. Dinko Puc. Puc je dan po narodni manifestaciji v Ljubljani v spremstvu nekaterih slovenskih častnikov prispel v Gorico. Tu se je oprl tudi na orožništvo, redarstvo in srbske vojake, ki so pobegnili iz vojnega ujetništva.²⁵¹ 2. gorski strelski polk je bil tisti »atribut, zaradi katerega je mogoče reči, da je bila Gorica kratek čas sestavni del Države SHS«. ²⁵² 6. novembra 1918 so v Gorico prišli italijanski vojaki in polk se je moral umakniti iz mesta. S tem je v Gorici začela zamirati slovenska civilna in vojaška oblast, ki je nehala delovati 14. novembra 1918.²⁵³

249 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 267–268.

250 *Grada 2*, str. 433.

251 Prav tam; *Jutro*, 4. 11. 1928, Štirinajst dni jugoslovanske vlade v Gorici, str. 10; Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 37, 45–46, 79.

252 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 45.

253 Prav tam, str. 79–81. Glej tudi *Jutro*, 4. 11. 1928, Štirinajst dni jugoslovanske vlade v Gorici, str. 10–11. O razpoloženju Slovencev v Gorici za časa slovenske oblasti glej Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 377–379. Razpoloženje na Goriškem je zelo povedno opisal tudi Alojzij Novak. 3. 11. 1918 je v svojo *Črniško kroniko* zapisal: »Iz našega zvonika vihra slovenska zastava, vojaki so si pripeli slovenske trobojnice na kape, vidijo se avtomobili z narodnimi zastavami, danes zjutraj je korakala skozi vas četa in nosila velik napis

Slovenski vojaški poveljstvi v Gorici in v Ljubljani sta po točno izdelanem načrtu skladno delovali že od 31. oktobra 1918. Ker sta imeli v rokah vse komunikacijske zveze, »sta se gerirali kot avstrijski poveljniki in dajali povelja že tako dezorganizirani vojski na fronti«. Kljub temu pa se je 1. soška armada podmaršala Wenzla barona Wurma vse do Soče umikala urejeno in v sklenjenih formacijah.²⁵⁴ To je med drugim pomenilo precejšnjo nevarnost, ker se je zvedelo, da je Borojević Wurmu ukazal, naj aretira Narodno vlado SHS v Ljubljani (Narodna vlada),²⁵⁵ ki je medtem že začela izvajati slovensko oblast. Kot lahko povzamemo po Šorliju, je goriškemu poveljstvu vseeno uspelo vnesti zmedo med avstro-ogrske enote, ki so se do Soče umikale v precejšnjem redu. V tem kaosu se je začelo razoroževanje enot, ki so se pomikale prek Krasa in Vipavske doline. Obenem so v Ljubljani aretirali vse štabne oficirje nemške in madžarske narodnosti, ki jih je tja poslal Borojević, potem ko je ugotovil, da ukazi iz Ljubljane ne prihajajo od prejšnjih vojaških poveljstev. Razkroj zaledne organizacije avstro-ogrske vojske z italijanske fronte je bil popoln. Zmeda, ki sta jo izzvali obe slovenski vojaški poveljstvi, je bila tako velika, da je pri razoroževanju avstro-ogrskega vojaštva sodelovalo tudi civilno prebivalstvo, in to na območju vse od Soče do Ljubljane in še naprej proti severu.²⁵⁶

Podobno kot v Ljubljani, Gorici in v širšem zaledju vzhodno od nekdanje soške fronte je bila pri oblikovanju Države SHS vloga slovenskega vojaštva izjemno pomembna tudi na Štajerskem, posebej v dotedanjem nemškem narodnopolitičnem »trdnjavskem trikotniku« Maribor–Celje–Ptuj,²⁵⁷ kjer so se Nemci težko sprijaznili z razpadom habsburške monarhije. Kukovec jim je že 30. oktobra 1918 v *Slovenskem narodu* svetoval, naj

‘slovenska republika.’« – »Velika razvalina bivše Avstrije,« je dodal. »Cesarji so jo toliko časa vozili, da so jo popolnoma zavozili v grapo.« (Novak, *Črniška kronika*, str. 267.)

254 *Grada 2*, str. 433–434.

255 Prav tam, str. 434.

256 Prav tam.

257 O narodni politiki spodnještajerskih Nemcev, ki je v času od druge polovice 19. stoletja do svetovne vojne utemeljila t. i. trdnjavski trikotnik, glej Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*; Čuček, *Svoji k svojim*.

se na pragu nove demokratične dobe v lastno korist odrečejo dotedanjih predprav, ker jih Slovenci ne priznavajo ne za upravičene ne za dopustne.²⁵⁸ V tem duhu je 1. novembra 1918 ukrepal major Rudolf Maister, ki je po pooblastilu slovenskega Narodnega sveta za Štajersko v Mariboru in okolici prevzel vojaško oblast. Narodni svet ga je na njegovo zahtevo še isti dan imenoval za generala. General Maister je 23. novembra 1918 razorožil še nemški Schutzwehr, ki je do tedaj ostal v Mariboru. Slovensko vojaštvo in uprava sta postala popoln gospodar mesta in okolice, na podlagi Maistrove slovenske narodnoosvobodilne akcije pa je bila izoblikovana razmejitvena črta z Nemško Avstrijo okoli Radgone, Šentilja in Kozjaka.²⁵⁹ Pri tem je imel pomembno vlogo slogaški politik dr. Fran Rosina, ki je kot načelnik Mariborske posojilnice odobril dva milijona kron za potrebe Maistrovih borcev; denarna sredstva in živež je prispevala tudi Posojilnica v Lenartu v Slovenskih goricah. Brez teh nakazil bi Maister najbrž težko zmagel svojo vojaško akcijo, saj je potreboval denar za orožje, opremo, živež, predvsem pa za plače vojakov.²⁶⁰ Ukrepali so tudi v Celju. Po predhodnem dogovoru že organiziranih slovenskih častnikov in podčastnikov in predstavnika sokolov so njihova delegacija in predsednik celjskega Narodnega sveta dr. Ernest Kalan 31. oktobra 1918 odšli k poveljniku nadomestnega bataljona 87. pehotnega polka in izjavili, da prevzemajo oblast nad vso celjsko garnizijo. Ta jo je nekaj ur kasneje predal. Vse polkovne zadeve je prevzel nadporočnik Ivo Sancin. 1. novembra 1918 so slovenski vojaki prisegli Narodnemu svetu. Večina tujerodnih častnikov je še isti dan zapustila Celje. 3. novembra sta Narodni svet in poveljstvo polka vojakom, ki so se vrnili domov, skupno izdala razglas in poziv, naj se

258 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Vekoslav Kukovec, K zahtevam naših Nemcev, str. 3–4. Podrobno razčlenitev Kukovčevega članka glej v Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*, str. 288–290.

259 Več o tem glej Seručar, *Vojne akcije u Koruškoj*, str. 26–27; Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*, str. 57–58; Ude, *Boj za Maribor*, str. 127–128; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 136, 139, 141, isti, *Slovenska vojska*, str. 23–24; Guštin, *Maister prevzame oblast*, str. 210–211.

260 Čuček, *Oris življenja, dela in obdobja Frana Rosine*, str. 36.

vrnejo pod orožje. Odziv je bil precejšen. Tak razvoj dogodkov je vodil k odstopu (nemških) občinskih svetnikov 5. novembra 1918 in vzpostavitvi slovenske oblasti v Celju dan kasneje. Številen odziv na poziv Narodnega sveta in polkovnega poveljstva je bil velikega pomena tudi za rešitev Maribora, saj so lahko iz Celja generalu Maistru že 10. novembra poslali 200 oboroženih in izkušenih vojakov na pomoč. 24. novembra so mu poslali še 300 mož.²⁶¹ Vloga vojaštva je bila opazna tudi na Ptujju. Tja so 6. novembra 1918 prispeli pripadniki t.i. stražnega bataljona, ki so ga ustanovili v Ljubljani, in naslednji dan razorožili Bürger Garde. V obrambo »nemškega Ptujja« so jo oblikovali in oborožili ptujski Nemci.²⁶² Vojaštvo je prispevalo tudi k prevzemu oblasti v Rogaški Slatini.²⁶³ Na Štajerskem je bilo ključni dejavnik pri vzpostavitvi slovenske oblasti.²⁶⁴

Vloga vojaštva konec oktobra in v novembru je imela v slovenski samoodločbi leta 1918 poseben nacionalni značaj v dejstvu, da njegovi nastopi v glavnem niso bili enotno pripravljeni in vodeni. Nastali so med častniki in vojaki samimi, spodbudil jih je razvoj dogodkov. »Sprostila se je nakopičena narodna energija in iz častnikov ter vojakov, ki so več let krvaveli na tujih bojiščih, naredila narodne vojake.«²⁶⁵ Vojaštvo je obvarovalo narodno osvoboditev in osamosvojitve slovenskega naroda, poleg tega pa odločilno prispevalo k formalni dovršitvi takratne slovenske narodnopolitične osamosvojitve. Ko je bila 30. oktobra 1918 Ljubljana že v rokah vojaštva, je namreč častniški odbor ultimativno zahteval od Narodnega sveta, »naj takoj imenuje narodno vlado, če ne, prevzame oblast slovensko vojaštvo. To je«, kot je poudaril avtor monografije o slovenski samoodločbi leta 1918 Janko Pleterški, »pospešilo sestavo *prve*

261 Sancin, Kako je bilo v Celju, str. 304–307; Videmšek, Zadnji oktobrski dnevi, str. 308–309; Herman, *Liberalizem na Celjskem*, str. 66–67, 69.

262 Šuligoj, Ptujsko območje, str. 311; Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 58–59.

263 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 59–60.

264 Prav tam, str. 60. Podrobneje o tem glej str. 51–60. O vzpostavitvi slovenske oblasti na Štajerskem glej tudi Slavič, Državni prevrat v mariborski oblasti, str. 219–239; Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom*, str. 49–50, 74, 76–86, 88.

265 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 132, 133.

Množica, zbrana 6. novembra 1918 na trgu pred Narodnim domom v Celju, pred odhodom na slovesni sprevod po celjskih ulicah v počastitev vzpostavitve slovenske oblasti v mestu; v spodnjem delu slike so vidni slovenski vojaki (MNZC)

slovenske narodne vlade (podčrtal J. P.) in odstavitev deželnega predsednika Attemsca».²⁶⁶

Zadnje dejanje slovenske narodne samoodločbe je bilo izvršeno naslednji dan, 31. oktobra 1918, ko so v Ljubljani oblikovali Narodno vlado. Tako je lahko Josip vitez Pogačnik že kot predsednik prve slovenske narodne vlade še istega dne sporočil avstrijskemu ministrskemu predsedniku Heinrichu Lammaschu, da so od 31. oktobra 1918 pretrgane vse vezi Slovenije s prejšnjo monarhijo in da prevzema vse vladne posle na Kranjskem, Primorskem ter v slovenskem delu Koroške in Štajerske.²⁶⁷ Istega dne je oblikovanje slovenske Narodne vlade potrdilo tudi zagrebško Narodno vijeće.²⁶⁸ Slovenska Narodna vlada se je 1. novembra 1918 sestala na svoji prvi seji. Po njej so predsednik vlade Josip

266 Pleterski, *Prva odločitev*, str. 267 (glej tudi str. 268); *Naši razgledi*, 10. 12. 1971, Mihajlo Rostohar, Ljubljana, oktobra 1918, str. 697.

267 Erjavec, *Slovinci*, str. 65.

268 Perovšek, *Slovenska osamosvojitev 1918*, str. 59.

Pogačnik in njena člana dr. Janko Brejc ter Karel Triller sporočili deželnemu predsedniku Attems, da je njegove oblasti konec in da je upravo dežele Kranjske in sploh cele Slovenije prevzela Narodna vlada.²⁶⁹ Kot se je kasneje spominjal Brejc, jih je zadnji kranjski deželni predsednik sprejel »povsem prijazno, češ da nas je že pričakoval. S tem je bila nekrvava revolucija formalno izvršena. Po Ljubljani je završalo zmagonosno pirovanje kakor po dobljeni veliki bitki, ki se je prihodnje dni razširilo na vse dežele, koder prebiva naš rod.«²⁷⁰ *Slovenski narod*, *Slovenec* in *Naprej* so posebej poročali o proslavitvi »narodnega praznika« oziroma »dneva svobode« v Idriji, Šoštanju, Sežani, na Jesenicah, v Zagorju, Novem mestu, Kranju, Ilirski Bistrici, Trnovem, Sodražici, Bohinjski Bistrici, Celju, Ljutomeru (tamkajšnje manifestacije se je udeležilo tudi nekaj sto Prekmurcev), Šentrupertu, Osilnici, Gornjem Gradu, Cerkljah, Kamniku, Radovljici, Mariboru, Begunjah in na Ptuj.²⁷¹ Prav tako so poročali o oblikovanju novih odborov Narodnega sveta (Narodnih odborov) v Kranju, Radovljici, Gorjah in Stari Loki v zadnjih dneh oktobra in na začetku

269 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 163.

270 Prav tam.

271 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, Manifestacija za Jugoslavijo v Idriji, str. 2, 31. 10. 1918, Narodni praznik v Šoštanju, Narodni praznik v Sežani, Velikanske manifestacije na Jesenicah, Slavnostni spreved v proslavje Jugoslavije v Zagorju ob Savi, str. 3, 2. 11. 1918, Narodne proslave: narodni praznik v Novem mestu, Narodni praznik v Kranju, iz Reške doline, Narodni praznik v Sodražici, str. 3, 4. 11. 1918, Narodna proslava: narodni praznik na Bohinjski Bistrici, str. 4, 7. 11. 1918, Manifestacija v Celju, str. 1, 9. 11. 1918, Narodni praznik v Celju, str. 1–2, 8. 11. 1918, Prevzetje poslov Ptuj, str. 2, 12. 11. 1918, Narodne manifestacije: manifestacija v Ljutomeru, Slavje v Št. Rupertu, Proslava svobode v Osilnici, narodni praznik v Gornjem Gradu, Manifestacija v Cerkljah, str. 3; *Slovenec*, 30. 10. 1918, Slavje po deželi: manifestacija v Idriji, Slavje v Sežani, str. 3, *jutranja izdaja*, 31. 10. 1918, Narodni praznik na deželi: narodni praznik v Kranju, Narodni praznik na Jesenicah, *popoldanska izdaja*, Narodni praznik po deželi: Kamnik, Radovljica, Bohinjska Bistrica, Šoštanj, str. 3, 2. 11. 1918, Proslava narodnega praznika v Mariboru, str. 3, 7. 11. 1918, Dnevne novice: proslava jugoslovanske svobode v Št. Ruperju, Begunje na Gorenjskem, str. 5, 8. 11. 1918, Ptuj slovenski, str. 1; *Naprej*, 6. 11. 1918, Dopisi: z Jesenic na Gorenjskem, str. 2. O proslavitvi narodnega praznika (dneva svobode) v Rečici ob Savinji, Vojniku, na Ljubnem, v Zagorju, Hrastniku in Brestanici ter vzpostavitvi nove oblasti v omenjenih krajih glej Herman, *Liberalizem na Celjskem*, str. 70–71. O prevzemu oblasti v Ajdovščini, na Opčinah, v Divači, Pivki, Postojni, na Rakeku, v Logatcu, Kamniku, Kranjski Gori in v celotni Mežiški dolini ter vzpostavitvi nadzora vseh železniških postaj južne železnice od Trsta do Ljubljane v začetku novembra 1918 glej Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 47–49, 125. Na Primorskem so kmalu zatem slovensko oblast in vojake izrinili Italijani, proti katerim uporaba orožja ni bila mogoča. (Prav tam, str. 50.)

novembra 1918, slovenskem prevzemu oblasti v četrti nemški »trdnjavi« na Štajerskem – Brežicah – 31. oktobra 1918 in oblikovanju slovenske oblasti 2. novembra 1918 na Ptujju.²⁷² Tam so kot zunanji znak Države SHS z mestne hiše razobesili slovensko trobojnico.²⁷³ Na Ptujju se je sicer še dobre tri tedne ohranila dvojnost oblasti, saj se je stari nemški občinski svet še vedno imel za legitimnega zastopnika mesta. Proti dvovladju na Ptujju je nato po sklepu ptujskega Narodnega sveta (ustanovili so ga 30. oktobra 1918) 13. novembra nastopil vodja okrajnega glavarstva dr. Otmar Pirkmajer, ki je Narodni vladi predlagal razpust občinskega sveta. Razpustila ga je 26. novembra 1918, predajo poslov pa so opravili 29. novembra. Ptuj je povsem prešel v slovenske roke.²⁷⁴ Sicer pa so na Slovenskem že konec oktobra in v začetku novembra oblast prevzeli Narodni sveti, njeno izvajanje pa je uravnavala Narodna vlada. V tem času je slovenska oblast v svoje roke prevzela tudi ljubljansko policijo, vse sodstvo ter zaobljubila osebje Deželnega sodišča v Ljubljani. Uradi so začeli poslovati v slovenskem jeziku.²⁷⁵ Na ljubljanskem mestnem magistratu je »izginil cesarski orel zopet v skladišče, v katerem je počival v Napoleоновih časih, zgodovinska relikvija iz časov našega suženjstva«.²⁷⁶ Zaživelo je svobodno in samostojno odločanje Slovencev o svojem narodnopolitičnem položaju v Državi SHS. *Slovenski narod* je ob tem Avstriji in Nemcem v slovo zapisal: »Otresli smo se

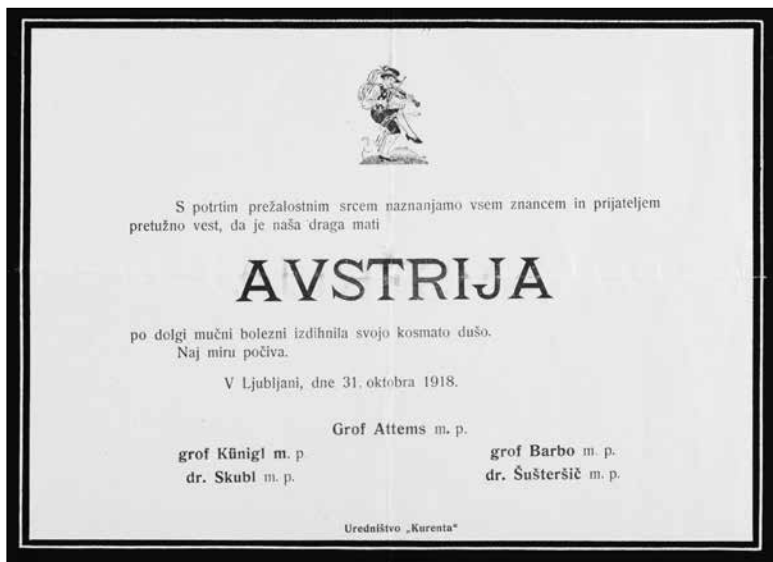
272 *Slovenski narod*, 2. 11. 1918, Nemškutarске trdnjave na Štajerskem kapitulirajo, str. 3, Narodne proslave: narodni odbor v Kranju, str. 4, 7. 11. 1918, Politične vesti: krajevni odbor N. vj. v Radovljici, Dnevne vesti: krajevni odbor Narodnega vječa za občino Gorje, str. 3, 8. 11. 1918, Prevzetje poslov Ptujja, str. 2; *Slovenec*, 7. 11. 1918, Dnevne novice: okrajni odbor Narodnega sveta v Radovljici, Iz Stare Loke, str. 5, 8. 11. 1918, Ptuj slovenski, str. 1, 9. 11. 1918, Jugoslavija: Brežice slovenske, str. 2; *Naprej*, 9. 11. 1918, politični pregled: Ptuj pod kontrolo Narodnega sveta, str. 2. O oblikovanju Narodnih svetov na Slovenskem v tem času glej Pirkmajer, V Ptujju, str. 405; Herman, *Liberalizem na Celjskem*, str. 70–71.

273 *Slovenec*, 8. 11. 1918, Ptuj slovenski, str. 1.

274 *UL NV SHS*, 28. 11. 1918, Naredba poverjeništvа za notranje zadeve, str. 27; Šuligoj, Ptujsko območje, str. 312–131; Pirkmajer, V Ptujju, str. 403, 404, 408.

275 *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Prevzetje c. kr. Policijske oblasti v Ljubljani, Uradi zahtevajo prevzete agend s strani Narodnega sveta, str. 1, 2. 11. 1918, Poziv Narodnega sveta, str. 1, 5. 11. 1918, Imenovanja v sodni službi, str. 1, Zaobljuba sodnega osebja, str. 1–2; *Slovenec*, 5. 11. 1918, Narodna vlada prevzela sodstvo, str. 1–2; Milčinski, *Dnevnik*, str. 388–389.

276 *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Razpokoženje na ulici, str. 1.

Osmrtnica Avstriji, lepak, ki ga je 31. oktobra 1918 izdalo uredništvo ljubljanskega humorističnega lista *Kurent*, in so ga po ustanovitvi Države SHS razširjali v osrednjem delu Slovenije in na Spodnjem Štajerskem (PMPO)

vas, ki ste nas zatirali. (...) S hinavskim prikritim orožjem pod krinko pravičnosti, pod krinko državnih interesov ste nas zatirali in hvaležni smo vam, da ste odpirali tudi zadnjemu izmed nas oči. Tako se poslavljamo od vas z veselimi obrazi, ne stiskamo vam rok, a tudi pesti ne kažemo za Vami, ker vemo, da vas je usoda udarila v vaši oholosti, v vaši sveta- in gospodstvaželjnosti tako kruto, da vaša duša ne bo našla utehe. Zato vam pravimo samo: Veseli smo, da smo se vas iznebili, veseli bodite tudi vi, da vam ne bo treba več živeti skupaj z nami, ki ste nas zaničevali vedno kot manjvreden napol zverski narod. O zverinstvu se bomo pomenili še na mirovni konferenci. Radostnega srca se poslavljamo od vas in upamo, da ne bomo imeli nikdar več z vami opraviti več, kakor je nam samim koristno in ljubo.«²⁷⁷

277 *Slovenski narod*, 2. 11. 1918, V slovol, str. 1, 2.

**DRŽAVA
SLOVENCEV,
HRVATOV IN
SRBOV**

Med novimi državami, ki so nastale na ozemlju nekdanje avstro-ogrske monarhije, je bila tudi Država SHS. Država SHS je izpolnjevala vse zahteve za nastanek države po meddržavnem pravu.²⁷⁸ Imela je svoje državno ozemlje, ki ga je tvorilo celotno območje jugoslovanskih dežel, ki so se 29. oktobra 1918 odcepile od Avstro-Ogrske.²⁷⁹ Po 29. oktobru 1918 je bilo poseben državni teritorij, ki je bil povsem ločen od prejšnje monarhije.²⁸⁰ Od jugoslovanskih dežel iz habsburške monarhije v Državo SHS niso bili vključeni že omenjeno Prekmurje, Međimurje, Bačka, Baranja in Banat, ki so po 29. oktobru 1918 ostali v okviru madžarske države. Bačka, Baranja in Banat so bili v njej do 25. novembra 1918, ko so se na podlagi sklepa Velike narodne skupščine Vojvodine odcepili od Ogrske in priključili Kraljevini Srbiji,²⁸¹ Međimurje pa je v madžarskem državnem okviru ostalo do 24. decembra 1918. Takrat so hrvaške enote (skupaj z dvema četama Slovencev in enim srbskim bataljonom) prešle Dravo, zasedle Čakovec in osvobodile Međimurje, ki je bilo nato vključeno v sestav Kraljestva SHS.²⁸² Najdlje je v madžarski državi ostalo Prekmurje, ki ga je 12. avgusta 1919 – po predhodni privolitvi vrhovnega sveta Pariške mirovne konference – zasedla jugoslovanska vojska skupaj s prostovoljci Sokolske legije. S tem je bil v mednarodnopolitičnem pogledu ustvarjen temelj za priključitev Prekmurja h Kraljestvu SHS, kar je na meddržavnopravni ravni sankcionirala trianonska mirovna pogodba, sklenjena 4. junija 1920.²⁸³

Država SHS je imela tudi svoje prebivalstvo, saj je s pretrganjem državnopravnih vezi med jugoslovanskimi deželami in habsburško monarhijo za prebivalstvo teh dežel nastal nov

278 *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 625. O opredelitvi države glej tudi Šumrada, Mednarodno priznanje, str. 10.

279 Čulinović, *Razvitak*, str. 137.

280 Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 344; isti, *Razvitak*, str. 137.

281 *Grada 2*, str. 653, 654.

282 Vinaver, *Jugoslavija i Madarska*, str. 25; Joksimović, Međimurje, str. 366.

283 Perovšek, Priključitev Prekmurja, str. 109; isti, »V zaželeni deželi«, str. 108–109.

državnopravni položaj v pogledu njihove državne pripadnosti.²⁸⁴ Pripadniki Države SHS po 29. oktobru 1918 niso bili več državljani Avstro-Ogrske, temveč nove države. Sodili so pod novo oblast in niso bili podrejeni Avstro-Ogrski oziroma niti Avstriji niti Ogrski. Država SHS je imela tudi to počelo državnosti.²⁸⁵ Imela je tudi lastno organizirano oblast, kajti v jugoslovanskih deželah nekdanje monarhije po njihovi državni odcepitvi organi Avstro-Ogrske niso več izvrševali suverene oblasti.²⁸⁶ Na ravni Države SHS jo je izvrševalo zagrebško Narodno vijeće, ki je »bilo že oktobra 1918 *najvišji organ oblasti za vse jugoslovanske dežele, ki so bile do 29. oktobra 1918 v sestavi avstro-ogrske, od tedaj pa so pričele živeti samostojno državno življenje*«. ²⁸⁷ S tem je v Državi SHS obstajala posebna organizacija oblasti, neodvisna tako od Avstro-Ogrske kot od katere koli druge države.²⁸⁸ Ob Narodnem vijeću so jo izvrševali še drugi, nacionalni oziroma pokrajinski organi oblasti v Državi SHS. Narodno vijeće je kot vrhovni organ oblasti organiziralo bansko oblast v Hrvaški in Slavoniji, ob slovenski Narodni vladi imenovalo še vlado za Bosno in Hercegovino ter imenovalo oziroma potrdilo oblastne funkcionarje za Istro in Dalmacijo.²⁸⁹ V svoje roke je prevzelo še poveljstvo vojske, stopilo v stik z zavezniškimi vladami in pooblastilo Jugoslovanski odbor, da ga zastopa v tujini.²⁹⁰ Organiziralo je samostojen sistem oblasti Države SHS,²⁹¹ »ki je bila znotraj *najvišja*, navzven pa *neodvisna*, torej *suverena* in glede na to *državna oblast*«. ²⁹² Država SHS je imela še to prvino svoje državnosti.²⁹³

284 Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 344.

285 Čulinović, *Razvitak*, str. 137.

286 *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 625.

287 Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 344.

288 Prav tam.

289 *Grada 2*, str. 417, 456, 465; Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 343.

290 Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 343.

291 O tem glej tudi Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 343–344; isti, *Razvitak*, str. 127–128, 137–138.

292 Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 345. O tem glej tudi isti, *Razvitak*, str. 138.

293 Čulinović, *Razvitak*, str. 138.

Med zahtevami, ki po mednarodnem pravu pogojujejo nastanek in obstoj držav, je imela Država SHS tudi sposobnost vzpostaviti odnose z drugimi državami. To so dokazali ne glede na to, da zavezniške in pridružene države (aliirane in asociirane sile) niso priznale Države SHS kot države po meddržavnem pravu.²⁹⁴ To je Narodno vijeće seveda želelo doseči, saj je poskušalo, da velesile iz tabora zavezniških in pridruženih sil nekako priznajo novonastalo državnopravno stanje v jugoslovanskih deželah nekdanje Avstro-Ogrske.²⁹⁵ Ko je Narodno vijeće 31. oktobra 1918 obvestilo vlade zavezniških držav, da so 29. oktobra ustanovili Državo SHS,²⁹⁶ sta tako njegovo predsedstvo kot njegov predsednik Korošec 3. novembra 1918 zaprosila zavezniške vlade, da v popolnem obsegu priznajo pravico samoodločbe Slovencev, Hrvatov in Srbov iz avstro-ogrske monarhije, Narodno vijeće pa kot njihovo zakonito vlado.²⁹⁷ Nato je sredi novembra 1918 Korošec skupaj s predsednikom Jugoslovanskega odbora Trumbićem in članom osrednjega odbora Narodnega vijeća dr. Melkom Čingrijo v Parizu obiskal ravnatelja za politične in gospodarske zadeve francoskega ministrstva za zunanje zadeve Philipa Berthelota, tamkajšnjega italijanskega ambasadorja, predsednika francoske vlade Georgesa Clemenceauja, francoskega ministra za zunanje zadeve Stephena Pichona in še nekatere druge politične osebnosti. Zahtevali so predvsem priznanje Jugoslovanov v Državi SHS. Njihovi obiski pa niso rodili pomembnejših rezultatov.²⁹⁸ Prizadevanja za mednarodno priznanje Države SHS niso bila uspešna vse do konca njenega obstoja.²⁹⁹ 28. novembra 1918 je Narodno vijeće ugotavljalo, da »kljub vsem simpatijam, ki so ji jih od začetka pokazale in danim obljubam glede njenega priznanja, Jugoslavija (Država SHS –

294 *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 626.

295 Krizman, Narodno vijeće SHS, str. 86.

296 *Grada* 2, str. 430.

297 Prav tam, str. 461–462. Glej tudi Krizman, Narodno Vijeće SHS, str. 86.

298 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 159. Glej tudi Krizman, Jugoslavenski odbor i ženevska konferencija str. 34–40.

299 Krizman, Narodno Vijeće SHS, str. 86.

op. J. P.) še ni priznana kot država s strani zavezniških vlad in ameriške vlade«. ³⁰⁰ Uradno priznanje Države SHS pa je še vedno pričakovalo. ³⁰¹ Ta je pomenila politično dejstvo, saj priznanje države nima konstitutivnega pomena, ampak deklarativnega. ³⁰² Z njim se ugotovi in razglasi, da določena država obstaja, česar ni mogoče storiti, če je predhodno ni. ³⁰³

Država SHS ni bila mednarodno priznana, ker so zavezniške in pridružene države ob koncu prve svetovne vojne mednarodni položaj namenoma ocenjevale tako, kot da Avstro-Ogrska še vedno obstaja. S tem so zagotovile, da je lahko italijansko vrhovno poveljstvo (kot mandatar sil antante) 3. novembra 1918 v Padovi sklenilo pogodbo o premirju s predstavništvom avstro-ogrskega vrhovnega poveljstva. Italiji je prav stališče, da Avstro-Ogrska še vedno obstaja, zagotavljalo pravno osnovo s predstavnikom te države voditi pogajanja in skleniti omenjeno pogodbo. Z njo so potrdili pravico Italije oziroma antantnih sil do zasedbe tistega južnoslovanskega ozemlja, ki so ji ga obljubili z znanim londonskim sporazumom 26. aprila 1915, kot tudi drugega južnoslovanskega ozemlja, če bi se zaveznikom zdelo potrebno, da ga zasedejo ali na njem obdržijo red. Omenjena pogodba o premirju je temeljila v izmisleku, saj Avstro-Ogrske 3. novembra 1918 ni bilo več. Na njenem prejšnjem ozemlju so nastale nove države: Država SHS, Češkoslovaška, Poljska, Madžarska in Nemška Avstrija. Tak izmislek pa je zmagovita antanta potrebovala za izpeljavo svojih političnih načrtov, posebej londonskega sporazuma. Zato Države SHS niso priznali. Zavezniške in pridružene države so s tem ustvarile mednarodnopolitične razmere, ko se je *pravo* postavilo nasproti *dejstvu*. Sodile so namreč, da je za obstoj ali neobstoj neke države potrebna mednarodnopravna sankcija oziroma priznanje. To je bilo napačno stališče, ki je nasprotovalo logičnemu zaporedju dejstev,

300 *Grada* 2, str. 660.

301 Prav tam.

302 *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 626. Prim. tudi Stefanović, *Ustavno pravo*, str. 148.

303 Čulinović, *Razvitak*, str. 138. Prim. tudi Stefanović, *Ustavno pravo*, str. 148.

kajti prizna se lahko samo tisto, kar obstaja, ne pa tistega, kar naj bi utegnilo nastati šele v prihodnosti.³⁰⁴

Kljub temu pa so zavezniške vlade vseeno upoštevale državnopravno spremembo, ki je na jugu Avstro-Ogrske nastala 29. oktobra 1918.³⁰⁵ Britanski premier David Lloyd George, italijanski ministrski predsednik Vittorio Emanuele Orlando, predsednik francoske vlade Clemenceau in svetovalec predsednika ZDA Wilsona polkovnik Edward M. House so v skupnem telegramu 2. novembra 1918 odgovorili na sporočilo, ki ga je poveljnik jugoslovanske vojne mornarice v Pulju kontraadmiral Metod Ćiril Koch, 1. novembra 1918 poslal poveljniku zavezniškega ladjevja ZDA. Koch ga je seznanil, da je Narodno vijeće »28. oktobra formiralo začasno vlado, ki je 31. oktobra prevzela celotno avstrijsko floto, vojno pristanišče in trdnjavo Pulj«. Obenem je sporočil, da je zaradi vdora italijanskih pomorskih častnikov v pristanišče Pulj obstanek tamkajšnjega ladjevja v nevarnosti. Ameriškega poveljnika je prosil, naj ladjevje v Pulju vzame pod zaščito svojega ladjevja ali ladjevja države, »nezainteresirane v naših nacionalnih vprašanjih«.³⁰⁶ Svoj odgovor so George, Orlando, Clemenceau in House s »prijateljskimi pozdravi« poslali »poveljnikom flote Pula« (odgovor so naslovili na Kocha, člana osrednjega odbora Narodnega vijeća dr. Anteja Trešić-Pavičića in poverjenika Narodnega vijeća za socialno skrbstvo Vilima Bukšega). Pozvali so jih, »da takoj pod belo zastavo odpotujejo na Krf in se postavijo na razpolago vrhovnemu poveljniku (zavezniških) sil«.³⁰⁷

Da zavezniške države upoštevajo državnopravno spremembo na jugu nekdanje avstro-ogrske monarhije, je dokazalo

304 Čulinović, *Razvitak*, str. 138.

305 Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 345.

306 *Grada 2*, str. 442. – Kot zanimivost dodajam, da je bil Koch Ljubljčan, njegova mati pa Angležinja. (*Slovenski narod*, 4. 11. 1918, Dnevne vesti: poveljnik jugoslovanske mornarice Ljubljčan, str. 4.) Slovenskega rodu je bil tudi pomočnik načelnika štaba jugoslovanskega vojnega ladjevja (po smrti načelnika je opravljaj njegove posle), fregatni poročnik Vladimir Trost. (Gspan, *Mornariški častnik Trost*, str. 15; *Slovenec*, 11. 12. 1919, Dnevne novice: † Vladimir Trost, str. 3.)

307 *Grada 2*, str. 455.

tudi sporočilo glavnega zavezniškega poveljnika na solunski fronti, francoskega generala Louisa Francheta d'Espereja Narodnemu vijeću 6. novembra 1918. Sporočil je, da zavezniške vojaške sile na vzhodu »z navdušenjem pozdravljajo jugoslovansko Narodno vijeće v Zagrebu in Ljubljani kot tudi novo kopensko in pomorsko jugoslovansko oboroženo silo (...). Zavezniki računajo, da bodo jugoslovanske enote v Zagrebu in Ljubljani nemudoma stopile v tesno sodelovanje z zavezniškim poveljstvom v Beogradu.« To bo »znak zedinjenja v krvi proti skupnemu sovražniku vseh Slovanov, osvobojenih izpod jarma Habsburžanov«. ³⁰⁸ D'Espere je svojo namero, da bo odposlal sporočilo Narodnemu vijeću, izrazil že v začetku novembra 1918. 2. novembra 1918 je srbski oficir za zvezo v štabu zavezniškega glavnega poveljstva v Solunu, konjeniški major Mirko Marinković, načelniku štaba srbskega vrhovnega poveljstva vojvodi Živojinu Mišiću sporočil, da »ima komandant zavezniške vojske namero, da z radiogramom pošlje pozdrav jugo-slovanski [er. državi] in njeni floti ter vojski kot novim prijateljem in zaveznikom«. ³⁰⁹

Spremenjeno politično in državnopravno stanje na jugu nekdanje Avstro-Ogrske je priznaval tudi zadnji vladar habsburške monarhije Karel I. Dan po nastanku Države SHS, 30. oktobra 1918, je ukazal, naj Narodnemu vijeću predajo avstro-ogrsko vojno mornarico. ³¹⁰ Vojno ministrstvo na Dunaju je 31. oktobra 1918 sporočilo v Zagreb, da »se predajo vse vojne ladje, vse trdnjave na obalah Jadranskega morja ter vse mornariške naprave jugoslovanskemu Narodnemu vijeću«. Prosilo je še, »da Narodno vijeće odpošlje svoje zaupnike, da prevzamejo vojne ladje, utrdbe in vse mornariške naprave v Kotoru, Šibeniku, Reki, Pulju in Trstu«. ³¹¹ Gledanje Karla I. na Državo

308 Prav tam, str. 490.

309 Prav tam, str. 455.

310 Čulinović, *Razvitak*, str. 139.

311 *Grada 2*, str. 430. – Narodno vijeće je 31. 10. 1918 v Pulju prevzelo 12 vojnih ladij, 11 križark, 56 torpedovk in 18 rušilcev iz sestava nekdanje avstro-ogrške vojne mornarice. (Krizman, Narodno vijeće SHS, str. 87. O kasnejšem prevzemu vojne mornarice Države SHS s strani Kraljevine Italije glej str. 85, 86, 95–99.)

SHS je pokazala tudi izjava generala Wurma na sestanku, ki ga je 5. novembra 1918 z njim imel predsednik slovenske Narodne vlade J. Pogačnik. Wurm je izjavil, »da pripozna suverenost proste jugoslov. države, katero je priznalo tudi Nj. Veličanstvo«, in da je »pripravljen priti tudi sam (Wurm – op. J. P.) k vladi in to ponoviti«. ³¹²

Državnopravno spremembo in oblast Narodnega vijeća na južnoslovanskem ozemlju, ki je bilo do 29. oktobra 1918 vključeno v avstro-ogrski državni okvir, so upoštevali še drugi politični in diplomatski dejavniki. Več zavezniških in srednjeevropskih držav je, večinoma zaradi gospodarskih, prometnih in drugih potreb, vzpostavilo diplomatske stike z Zagrebom in Ljubljano ter tako dejansko priznalo obstoj Države SHS. ³¹³ Madžarski Narodni svet je 30. oktobra 1918 pozdravil »Jugoslovansko Narodno vijeće v Zagrebu« in »svobodne narode Hrvaške, Slavonije in Dalmacije«. Narodno vijeće je 2. novembra 1918 pozdravil tudi predsednik poljske vlade Swieczynski. V začetku novembra 1918 je dunajski apostolski nuncij kot starešina tamkajšnjega diplomatskega zbora poslal Narodnemu vijeću skupno noto diplomatskih predstavništev na Dunaju; v njej je prosil, da se dovoli izvoz hrane iz Države SHS v Avstrijo oziroma na Dunaj. Prav tako je državni tajnik za zunanje zadeve Nemške Avstrije dr. Otto Bauer 22. novembra 1918 telegrafsko zaprosil »jugoslovansko vladu« za razpoložljivo pomoč v živilih in obenem predlagal, da se, po dogovoru z nemškoavstrijskimi predstavniki, določi začasna meja. ³¹⁴ Narodnemu vijeću so različne prošnje in obvestila poslali tudi ameriško poslanstvo iz Berna, romunski Narodni svet, danski ministrski predsednik in bavarsko poslanstvo na Dunaju. 8. novembra 1918 je iz Berna za »jugoslovansko narodno vladu« v Zagrebu prispel cirkularni telegram z znanim apelom predsednika ZDA Wilsona (z dne 6. novembra 1918) osvobojenim narodom nekdanje

312 *Sejni zapiski* 1, str. 75.

313 Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, str. 162.

314 Suppan, *Jugoslawien und Österreich*, str. 121.

Avstro-Ogrske.³¹⁵ 17. novembra 1918 je romunski Narodni svet v svojem dopisu z Dunaja prosil Narodno vijeće, da dovoli prehod romunskih čet prek ozemlja Države SHS. Teden dni kasneje, 24. novembra 1918, je danski ministrski predsednik poslal »novoosnovani vladi v Zagrebu« telegram glede vojnih ujetnikov. Tega dne je tudi bavarsko poslanstvo na Dunaju poslalo Narodnemu vijeću noto zaradi zaplembe ladij Bavarskega Lloydja.³¹⁶ Poleg tega se je v diplomatskem vrhu Ruske sovjetske federativne socialistične republike uveljavilo stališče o suverenosti zagrebškega Narodnega vijeća. Ljudski komisar za zunanje zadeve Georgij Vasiljevič Čičerin je oktobra ali novembra 1918 podpisal dokument, namenjen Narodnemu vijeću v Zagrebu, v katerem je »sovjetska vlada (...) želela neposredna pogajanja z Jugoslovanskim narodnim večem, da bi tako določili pogoje za vrnitev v domovino vseh Jugoslovanov, ki bi hoteli domov v dežele pod oblastjo Jugoslovanskega narodnega veća s sedežem v Zagrebu«.³¹⁷

Država SHS je imela tudi formalne zunanje odnose z drugimi državami – Poljsko, Madžarsko, Češkoslovaško, Nemško Avstrijo in Kraljevino Srbijo. V začetku novembra 1918 je poljska vlada za svojega vojaškega odposlanca pri Narodnem vijeću v Zagreb poslala majorja Kopečnika. Obenem je Narodno vijeće poslalo svoje konzularne predstavnike v Prago, na Dunaj in v Budimpešto. Prav tako je nova madžarska država – Madžarska demokratična republika – 9. novembra 1918 v Zagreb poslala svojega diplomatskega predstavnika dr. Aladarja Ballo, češko-slovaška vlada pa je sredi novembra 1918 obvestila Narodno vijeće, da je za opolnomočenega predstavnika za vse politične, gospodarske in vojaške zadeve med Češkoslovaško in Državo SHS imenovala Elima Šimeka. Narodno vijeće je prosila, da Šimeku prizna lastnosti in pravice diplomatskega predstavnika

315 *Grada 2*, str. 488–489.

316 Čulinović, *Državnopravna historija 2*, str. 201, isti, *Razvitak*, str. 138–139; Krizman, *Predstavnici Narodnog vijeća*, str. 24, 41; isti, *Narodno vijeće SHS*, str. 91.

317 Klopčič, *Kritično o slovenskem zgodovinisju*, str. 281. Podrobneje o tem glej str. 279–285.

Češkoslovaške. Svojega predstavnika, generalštabnega podpolkovnika Dušana Simovića, je v Zagreb poslalo tudi srbsko vrhovno poveljstvo. V njegovem akreditivnem pismu, ki ga je podpisal načelnik štaba srbskega vrhovnega poveljstva Mišić, so »Vladi Narodnega vijeća S. H. S. v Zagrebu« sporočili, da je Simovićeve naloge vzdrževati zvezo »med to Vlado in Srbskim vrhovnim poveljstvom v vseh vprašanjih, ki se bodo pojavila v naših sedanjih medsebojnih odnosih«. Svojega predstavnika – konzularnega agenta Valerijana Pribičevića – je pri srbski vladi imelo tudi Narodno vijeće. Tudi nizozemska kraljevska vlada si je prizadevala, da bi v Državi SHS delovalo njeno konzularno predstavništvo. Sredi novembra 1918 je izredni poslanik in opolnomočeni minister nizozemske kraljice Jonkheer van der Weede van Beerenkamp zaprosil Narodno vijeće za exequatur (dovoljenje za opravljanje poslov) za inž. Charlesa Ihleja kot nizozemskega konzula v Sarajevu. Narodno vijeće glede delovanja nizozemskega konzulata v Sarajevu ni imelo načelnih zadržkov, vendar Ihle zanj predvidenega diplomatskega položaja ni prevzel.³¹⁸

Na podlagi povedanega lahko rečemo, da Država SHS ni bila povsem mednarodno nepriznana. Bila je sposobna imeti zunanje odnose z drugimi državami in je izpolnjevala še zadnje od zahtev mednarodnega prava za nastanek in obstoj držav. Dejstvo, da ni bila splošno in izrecno mednarodno priznana, je pomenilo le, da bi bil meddržavnopравни položaj Države SHS v svetu ugodnejši, če bi to priznanje dobila.³¹⁹ Sicer pa morebi-

318 Čulinović, *Državnopravna historija 2*, str. 201, isti, *Razvitak*, str. 138–139; Krizman, *Predstavnicí Narodnog Vijeća*, str. 23–43, isti, *Narodno vijeće SHS*, str. 88, 90, isti, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 151–162; *Grada 2*, str. 648; Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 82–83, 94. V zvezi s predstavljanjem Države SHS v tujini lahko opozorimo še na »Zastopstvo Jugoslovanov za Nemško Avstrijo« v Gradcu. Po svoji pobudi so ga oblikovali tam živeči Slovenci, Hrvati in Srbi, šteló pa je osem članov. »Zastopstvo« je imelo namen predstavljati interese Jugoslovanov na nemškem Štajerskem na vseh področjih in je prošlo, da bi v Gradcu ustanovili konzulat Države SHS, ki bi mu Narodna vlada v Ljubljani v vseh pogledih pomagala. – *Sejní zapisniki 1*, str. 122; *Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Dnevne vesti: zastopništvo Jugoslovanov na Nemškem Štajerskem, str. 4.

319 Prim. *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšič, *Raspad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti*, str. 626.

tna ocena, da Država SHS sploh ni bila mednarodno priznana, ne bi bila točna.³²⁰ Državo SHS sta individualno mednarodno priznali Nemška Avstrija in Madžarska demokratična republika, posredno pa tudi Kraljevina Srbija. Izvršni odbor začasne Narodne skupščine za Nemško Avstrijo je 30. oktobra 1918 naznanil predsedniku ZDA Wilsonu ustanovitev nemškoavstrijske države in priznal Češkoslovaško in Jugoslavijo »kot popolnoma neodvisni državi«. Izjavil je, da je pripravljen prepustiti »vsa sporna vprašanja s tema *novima državama* (podčrtal J. P.) mednarodnemu razsodišču«. ³²¹ Dobre tri tedne kasneje je nemškoavstrijski državni tajnik za zunanje zadeve Bauer v že omenjenem telegramu z dne 22. novembra 1918, ki ga je naslovil na ljubljansko Narodno vladu in zagrebško Narodno vijeće, posebej poudaril resno voljo »po ohranitvi prijaznih sosedskih odnosov z jugoslovansko državo (Državo SHS – op. J. P.)«. ³²²

Jasno je bilo tudi madžarsko individualno mednarodno priznanje Države SHS. Diplomatski predstavnik Madžarske demokratične republike, madžarski opolnomočeni minister in nekdanji veliki župan bačke županije Aladar Balla, je ob svojem prihodu v Zagreb v prostorih Narodnega vijeća izjavil, da je z »zaupanjem madžarskega Narodnega sveta in madžarske ljudske vlade pooblaščen«, da pozdravi »Narodno vijeće popolno *svobodno nastale suverene jugoslovanske države* (podčrtal J. P.)«. To je podkrepil s poudarkom, da je prav tako pooblaščen že sedaj utirati »pot bratskemu odnosu in sporazumu med dvema sosednjima državama, in to jugoslovansko in madžarsko državo«. Kajti povsem suveren madžarski narod in vlada Mihajla grofa Károlyja želita »vzpostaviti in omogočiti najiskrenejšo bratsko zvezo z *državo Slovencev, Hrvatov in Srbov* (podčrtal J. P.)«. ³²³ S tem je madžarska stran priznana Državo SHS, in sicer na vsem ozemlju, ki ga je obsegala. To je pomenilo,

320 Čulinović, *Državnopravna historija 1*, str. 345.

321 Suppan, *Jugoslawien und Österreich*, str. 118.

322 Prav tam, str. 121.

323 *Grada 2*, str. 532. Več o misiji Aladarja Balle glej Krizman, *Predstavnici Narodnog vijeća*, str. 23–32.

da je Madžarska priznavala ločitev Hrvaške in Slavonije od Ogrske.³²⁴

Odnos med Državo SHS in Kraljevino Srbijo so v mednarodnem pogledu obravnavali na znani konferenci o jugoslovanski združitvi 6.–9. novembra 1918 v Ženevi.³²⁵ Pod pritiskom britanskega državnega sekretarja za zunanje zadeve Arthurja Jamesa Balfourja in predsednika francoske republike Raymonda Poincareja³²⁶ je predsednik srbske kraljevske vlade in minister za zunanje zadeve Nikola Pašić 8. novembra 1918 priznal zagrebško Narodno vijeće »kot reprezentanta in vlado« Slovencev, Hrvatov in Srbov iz nekdanje monarhije.³²⁷ Istega dne je poslanikom Kraljevine Srbije v Parizu, Londonu, Washingtonu in Rimu poslal navodilo, naj vladi, pri kateri so akreditirani, sporočijo, »da je kraljevska vlada priznala Narodno Veće v Zagrebu kot legitimnega predstavnika Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki prebivajo na teritoriju bivše a-ogrske monarhije«. Opozoril je, da srbska kraljevska vlada upošteva Narodno vijeće, ki so ga

324 O tem glej Vinaver, *Jugoslavija i Madarska*, str. 20, 22, 45. – Razen Hrvaški in Slavoniji se Madžarska drugemu južnoslovanskemu ozemlju, ki je v habsburški monarhiji pripadalo ogrski državni polovici, tedaj ni odrekla. To je storila šele leta 1920 z že omenjeno trianonsko mirovno pogodbo, ki je določila mejo med Madžarsko in Kraljestvom SHS. S tem je bila nasproti Madžarski v mednarodnopravnem pogledu sankcionirana združitev jugoslovanskih narodov v skupno državo, ki je zahtevala in izvršila rušenje integritete madžarske države ne samo na ozemlju Hrvaške in Slavonije, ampak tudi na ozemlju Vojvodine, na severni meji Hrvaške in v Prekmurju. (Prav tam, str. 20, 22, 44.)

325 Na konferenci o združitvi Države SHS in Kraljevine Srbije v skupno jugoslovansko državo so predstavniki Države SHS (vodil jih je Korošec), Jugoslovanskega odbora (vodil jih je Trumbić) in srbske kraljevske vlade ter sporazumno izbranih parlamentarnih skupin srbske Narodne skupščine (vodil jih je Nikola Pašić) podpisali sporazum o oblikovanju skupne države na federativni osnovi. T. i. ženevski sporazum je določal, da bosta v združeni jugoslovanski državi vlada Kraljevine Srbije in Narodno vijeće vsak na svojem ozemlju še naprej imela avtonomno oblast, dokler konstituenta Srbov, Hrvatov in Slovencev ne bo določila novega ustroja jugoslovanske skupnosti. Ker se je tako zamišljeno oblikovanje jugoslovanske države razlikovalo od velikosrbskega koncepta jugoslovanske združitve, je Pašić po ostri reakciji vladajočih srbskih krogov in dvora skupaj z vlado odstopil in na ta način razveljavil ženevski sporazum. Pri tem velja opozoriti, da si je Korošec na ženevski konferenci (neuspešno) prizadeval, da bi kot enega od enakopravnih dejavnikov jugoslovanske združitve upoštevali tudi Kraljevino Črno goro. (Perovšek, Srečanje Korošča in Gustinčiča v Ženevi, str. 189–192. Literaturo o ženevski konferenci glej v Perovšek, *Slovenska osamosvojitvev 1918*, str. 73, op. 52. O konferenci glej tudi Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 182–199.)

326 O tem glej Krizman, *Narodno Vijeće SHS*, str. 92.

327 *Grada 2*, str. 523.

izbrala pristojna narodna predstavništva kot vlado »J(ugo)slovanov na teritoriju bivše a-ogrske monarhije vse do definitivne konstitucije ene Države Srbov, Hrvatov in Slovencev«. Poslanikom je naročil, naj storijo potreben korak »pri dotični vladi, da tudi ona prizna Narodno Veče v Zagrebu kot legitimno vlado rečenih narodov in da prizna ta narod kot zavezniški narod«. ³²⁸ O tem je obvestil predsednika Narodnega vijeća Korošca. Obenem mu je sporočil, da srbska »kraljevska vlada sprejema na znanje, da je Narodno Veče poverilo predsedniku Jugoslovanskega odbora v Londonu g. Trumbiću mandat, da ga predstavlja pri Zaveznikih vse do takrat, dokler ne bo ustvarjen skupni organ za diplomatsko akcijo«. ³²⁹ Pašićevo izrecno priznanje Narodnega vijeća kot zakonite vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov iz nekdanje Avstro-Ogrske je pomenilo, da sočasno ni priznal tudi Države SHS. ³³⁰ Vendar je »srbska vlada objektivno s priznanjem Narodnega veća SHS priznala tudi novo državo SHS«. ³³¹ Ker je srbska stran nato od ženevskega sporazuma odstopila, sta Pašićevo priznanje Narodnega vijeća in njegov mednarodnopravni značaj ostala mrtva črka na papirju. Ob jugoslovanski državni združitvi 1. decembra 1918 jo je oživil srbski prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević. Prestolonaslednik Aleksandar je tedaj izjavil, da razglašá »zedinjenje Srbije z deželami *neodvisne države Slovencev, Hrvatov in Srbov* (podčrtal J. P.) v enotno kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev«. ³³² Aleksandrova izjava je hkrati potrdila, da je bila Država SHS ob Kraljevini Srbiji druga država predhodnica leta 1918 oblikovanega Kraljestva SHS.

328 Prav tam, str. 513.

329 Prav tam, str. 514.

330 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 151.

331 Prav tam. O tem glej tudi Pleterski, *Narodi, Jugoslavija, revolucija*, str. 130, isti, 29. oktober 1918, str. 33.

332 *Grada 2*, str. 675. Enako je izjavo Aleksandra Karađorđevića ocenil tudi Anton Štebi. V svojem delu *29. oktober* je zapisal, da je bila z razglasitvijo združitve Države SHS in Kraljevine Srbije »*priznana popolna neodvisna lastna državnost*« Srbov, Hrvatov in Slovencev iz avstro-ogrske monarhije, zastopanih po Narodnem vijeću v Zagrebu. – Štebi, *29. oktober*, str. 39.

Na podlagi povedanega lahko ugotovimo, da je bila Država SHS stvarna državna skupnost,³³³ v okviru katere so Slovenci leta 1918 živeli v času med razpadom habsburške monarhije in oblikovanjem Kraljestva SHS. V Državi SHS so udeležili svojo narodnopolitično suverenost. Leta 1923 je Fran Erjavec ocenil, da so »v tej burni dobi (...) pokazali Slovenci najočitnejše vse svoje vrline in vse svoje napake, gotovo pa je, da spadajo tedanji meseci med najlepša poglavja slovenske zgodovine. V najtežjih okoliščinah so bili navezani izključno le na svojo silo in na svoje sposobnosti – in priznati je treba, da so se izkazali v tej težki preizkušnji za izrazito državotvoren faktor, pred vsem pa za sijajne organizatorje.«³³⁴

333 Prim. tudi Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, str. 176; Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 397, isti, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 183, op. 60; Pleterski, *Študije*, str. 227; Sirotković, O nastanku, organizaciji, državnopravnim vprašanji Države SHS, str. 62, 63; Koprivica-Oštrič, *Konstituiranje Države SHS*, str. 45. Kot je opozoril Zečević, pa znani publicist in zgodovinar Fran Erjavec – po našem mnenju v tem primeru brez ustreznih analitske poglobitve – v Državi SHS ni videl samostojnega državnega subjekta. (Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 50, op. 28, 183, op. 60.)

334 Erjavec, *Slovenci*, str. 67.

**PRVA
SLOVENSKA
VLADA**

Narodna vlada SHS v Ljubljani je bila prva slovenska narodna vlada. Navajanje kratice SHS (Slovencev, Hrvatov in Srbov) v njenem imenu je bilo del tedanje splošne oznake za politična telesa in različne ustanove v Državi SHS. Izražalo je pripadanje k tej državi, Narodni vladi pa ni odvzemalo njenega slovenskega narodnega značaja. V njej so bili samo Slovenci in nobenega Hrvata ali Srba. Narodna vlada je bila slovenska vlada in ima zgodovinski slovenski narodnostni pomen. Zasluži si dosledno zapisovanje *slovenska Narodna vlada*. Kot je – glede Prekmurja sicer netočno – zapisal Anton Melik, se je njeno oblikovanje »smatralo in pojmovalo kot izpolnitev [narodnega] programa v političnem pogledu, torej ustanovitev združene Slovenije, zedinjenje predelov Avstro-Ogrske, v katerih bivajo Slovenci, v politično enoto, ne glede na dotedanje historičnopolitične meje«. ³³⁵

Vprašanje, ali je bila Narodna vlada prva slovenska narodna vlada ali ne, ni sporno. Pred njo Slovenci niso oblikovali svoje vlade, druga dva mejnika v oblikovanju slovenskih vlad pa sodita v leti 1945 in 1990. 5. maja 1945 je Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora imenovalo Narodno vlado Slovenije, 16. maja 1990 pa so zbori Skupščine Republike Slovenije izvolili Izvršni svet Skupščine Republike Slovenije (vlado). Prva slovenska narodna vlada je torej vlada iz leta 1918, »ki ji pripada tudi primat prve, ki je kot prostor, ki ga je upravljala, navajala celotno slovensko ozemlje«. ³³⁶ Skupno vsem omenjenim vladam pa je njihovo oblikovanje ob prelomnih zgodovinskih spremembah: ob razpadu avstro-ogrske monarhije leta 1918, tik pred koncem druge svetovne vojne in zmagi slovenskega odporniškega gibanja leta 1945 ter ob koncu povojnega sistema političnega monizma in vrnitvi večstrankarskega življenja na Slovensko leta 1990. Vprašanje prve slovenske Narodne vlade se je včasih pojavljalo glede vlad iz let 1918 in 1945. Kot smo opozorili, je nanj odgovoril že Pleterski v delu *Prva odločitev* (1971). Prav tako o zgodovinskem primatu Narodne vlade ni

³³⁵ Melik, A., *Slovenija*, str. 16.

³³⁶ Balkovec, Naše prve, str. 276.

dvomil eden od vodilnih slovenskih komunistov v dvajsetih letih 20. stoletja in po vrnitvi iz dolgoletnega bivanja v Sovjetski zvezi, publicist in zgodovinar France Klopčič. »Obstoj Narodne vlade za Slovenijo v Ljubljani leta 1918 do 1919,« je zapisal leta 1985, »je zgodovinsko dejstvo. Ne gre ga zanikati, le pojasniti in poudariti je treba, da je v tem primeru šlo za *meščansko* vlado. Zato trditve v našem današnjem tisku o tem, da je bila leta 1945 v Ajdovščini formirana *prva* slovenska Narodna vlada, niso neizpodbitne.« Po Klopčiču je bila Narodna vlada, oblikovana v Ajdovščini, prva demokratična slovenska narodna vlada, ki se je pozneje razvila v socialistično, a – kot je poudaril – »ne gre pačiti slovenske zgodovine.«³³⁷

Nekaj let pozneje (1992) je na vprašanje prve slovenske vlade odgovoril tudi avtor študije *Prva slovenska vlada 1918–1921* Bojan Balkovec. Poudaril je, da je »ves čas po letu 1945 (...) veljalo prepričanje, da je prva Narodna vlada tista, ki je bila ustanovljena v Ajdovščini 5. maja 1945, kar pa seveda ni ustrezalo resnici. Pomembnost in prelomnost dogajanj konec leta 1918 sta bili porinjeni v stran in zamenjalo ju je glorificiranje 'petomajske' vlade. Tudi protesti v javnosti niso bili dovolj za pravilno vrednotenje dogodkov ob koncu prve svetovne vojne.«³³⁸ K temu je v spremnem besedilu k Balkovčevi študiji Pleterski dodal, da je »Narodna oz. Deželna vlada (v letih 1918–1921) ... pomemben pojav v zgodovini slovenske državnosti, a kot takšen premalo znan in malo navzoč v sodobni zavesti. Označevanje in masovna popularizacija narodne vlade, oblikovane 5. maja 1945, kot prve slovenske vlade, je zastrla zgodovinski spomin na dejansko prvo 'narodno vlado' v letu 1918.« V tem smislu je Balkovčeva neideološka predstavitev pomembne zgodovinske snovi »nujno

337 Klopčič, *Slovenstvo in drugo*, str. 82. – Poleg Pleterskega in Klopčiča so v času socialističnega političnega monizma v Federalni (državi) Sloveniji; Ljudski; Socialistični republiki Sloveniji (1945–1990) na prvo slovensko nacionalno vlado, oblikovano leta 1918, opozorili tudi Tine Debeljak, ki je živel v Argentini, ter Mihajlo Rostohar in Jurij Perovšek (Debeljak, *Pot k prvi slovenski vladi*, str. [7], 78, 88; *Naši razgledi*, 10. 12. 1971, Mihajlo Rostohar, Ljubljana oktobra 1918, str. 697; Perovšek, *Oblikovanje države*, str. 55, isti, *Delo*, 10. 9. 1988, Volja ljudstva ali politični avanturizem, str. 16).

338 Balkovec, *Prva slovenska vlada*, str. 7.

Proglasitev narodne vlade.

Doživeli smo trenutke, o katerih so sanjarili naši pradedi le v najsmelejšem hrepenenju, — za katerimi je drhtela stoletja duša vsakega zavednega Slovenca in Slovenke. — doživeli smo trenutke, ki so bili težko priborjen sad vsega narodnega navora naših pesnikov-prorokov, naših voditeljev, naših prosvetnih delavcev, ideal naših mučenicov po ječah, zadnja misel na vislicah in po krvavih bojnih poljanah umirajočih naših očetov, bratov in sester! Doživeli smo hip, ko se je proglasila prva vlada slovenskega dela resnično svobodne in neodvisne Jugoslovanske države.

Članek Proglasitev narodne vlade, v katerem so poudarili nastanek »prve vlade slovenskega dela resnično svobodne in neodvisne Jugoslovanske države«
(*Slovenski narod*, 2. november 1918, str. 2)

potreben prispevek k uravnovešenju pozornosti na vse faze v zgodovini slovenske državnosti, ne glede na njihove vsakokratne politične nosilce ... Podan je dokaz, da je bil v času prehodnih državnih oblik 1918–1921 na ozemlju Države Slovencev, Hrvatov in Srbov in nato Kraljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev strukturno navzoč prvinski federalizem, v določenih momentih celo konfederalizem, s Slovenijo kot državno enoto.³³⁹

Narodno vlado so sestavili 31. oktobra 1918 v Ljubljani. Tega dne sta se dopoldne pripadnik VLS in eden najvidnejših slovenskih politikov na Koroškem Brejc (v Ljubljano je prišel okoli 26. oktobra) ter Izidor Cankar napotila k Tavčarju na magistrat in mu predlagala takojšnje oblikovanje Narodne vlade iz

339 Pleterski, Pomen prve slovenske vlade. O Narodni vladi kot prvi slovenski nacionalni vladi glej tudi Stiplovec, Narodna vlada, str. 307, isti, Prizadevanja za avtonomijo Slovenije, str. 79, isti, Slovenski parlamentarizem, str. 18; Perovšek, Slovenska osamosvojitve 1918, str. 59, 81, isti, Slovenska samostojnost, str. 188; Rahten, Pozabljeni slovenski premier, str. 191; Balkovec, Naše prve, str. 276; Grdina, Ivan Hribar, str. 97; Repe, »Oslobajate nas...«, str. 342.

predstavnikov vseh slovenskih političnih strank.³⁴⁰ O načrtovanem sestanku je javnost istega dne seznanil *Slovenski narod*.³⁴¹ Predstavniki VLS in JDS so se zgodaj popoldne 31. oktobra sestali v posvetovalnici Katoliškega tiskovnega društva v Jugoslovanski tiskarni (poslopje današnje pravne fakultete) in se dogovorili o njeni ustanovitvi. Na sestanku je bila navzoča tudi večina članov predsedstva Narodnega sveta. Brejc je kasneje zapisal, da so posvetovanja, ki jih je vodil Tavčar, »potekala v največji vsestranski harmoniji in medsebojni konciliantnosti«. ³⁴² Glede na predvojno razmerje moči političnih strank so se sporazumeli o sestavi vlade in njenem predsedniku. Sklenili so, da bo vlada imela dvanajst delovnih področij. Šest jih je pripadlo VLS, pet JDS, eno pa JSDS. Za predsednika vlade, ki ga je zase zahtevala VLS, so izbrali nekdanjega podpredsednika dunajskega državnega zbora in predsednika njegovega vojnega odseka, Josipa viteza Pogačnika. Pri tem so upoštevali njegove zveze z avstrijskimi vojaškimi krogi, ki bi ob pričakovanem umiku avstro-ogrške vojske s soške fronte prek Slovenije Narodni vladi utegnile koristiti.³⁴³ Kot je nekaj dni po sestavi vlade Brejc povedal škofu Jegliču, je kandidata za predsednika vlade predlagala tudi JDS. Zavzela se je za dr. Ivana viteza Žolgerja, edinega Slovenca, ki je v habsburški monarhiji dosegel ministrski položaj (od 30. avgusta 1917 do 6. maja 1918 kot minister brez listnice v vladi Ernesta Seidlerja). »Naši«, je zapisal Jeglič, »so ga pa odklonili, ker je bolj na liberalno stran, ker je preveč birokrat in ne več dosti okreten, marveč bolj okorel.« Jeglič je nadalje zapisal, da je »za predsednika (...) kandidiral tudi Tavčar. Toda naši so ga odklonili radi njegove politične preteklosti (kulturnobojne politike – op. J. P.). Liberalci so ta razlog upoštevali in se vdali.«³⁴⁴ Nato je predsedstvo Narodnega sveta »na podlagi soglasnega sklepa

340 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 161.

341 *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Deželna vlada v rokah narodne armade, str. 1.

342 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 161.

343 Prav tam, str. 161–162; Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 133.

344 *Jegličev dnevnik*, str. 767. O Tavčarjevi kulturnobojni idejni in politični drži glej Bergant, *Slovenski klasični liberalizem*, str. 96, 97, 104, isti, *Kranjska med dvema Ivanoma*; Perovšek, *Na poti v moderno*, str. 84–123.

načelstev strank« ob 5. uri popoldne imenovalo »narodno vlado za slov. del Jugoslovanske države«. ³⁴⁵ Ob pol šestih so o imenovanju vlade telefonsko obvestili Narodno vijeće v Zagrebu in to je proti večeru potrdilo njeno ustanovitev. ³⁴⁶ Uradna objava o oblikovanju Narodne vlade je navajala, da je »Predsedništvo Narodnega veća v Zagrebu kot vrhovna oblast države Slovencev, Hrvatov in Srbov (...) na predlog Narodnega sveta v Ljubljani za Slovenijo imenovalo (...) vlado«. ³⁴⁷ V njej so bili z izjemo za zunanje zadeve združeni vsi naredbodajni, izvršni in upravni organi državne oblasti. Sestavo Narodne vlade je njen predsednik J. Pogačnik zbrani množici slovesno razglasil ob sedmih zvečer z balkona deželnega dvorca. »Doživeli smo trenutke, o katerih so sanjarili naši pradedi le v najsmelejšem hrepenenju,« je razglasitev Narodne vlade opisal *Slovenski narod*. »Doživeli smo hip, ko se je proglasila *prva vlada slovenskega dela resnično svobodne in neodvisne Jugoslovanske države*.« Med gromkim vzklikanjem množice je J. Pogačnik »prečital sledeče naznanilo: [,]Svobodni državljani in državljanke! Po sklepu Narodnega sveta Vam naznanjam, da so združene stranke postavile danes to-le listo bodoče vlade slovenskega dela države SHS: Predsedstvo: *vitez Pogačnik*; notranje zadeve: dr. *Brejc*; finance dr. *Kukovec*; pravosodje: dr. *Ravnihar*; kmetijstvo: *prelat Kalan*; nauk in bogočastje: dr. *Verstovšek*; javna dela in obrt: *ing. Remec*; trgovina in industrija: dr. *Triller*; prehrana: dr. *Tavčar*; promet: dr. *Pestotnik*; narodna obramba: dr. Lovro *Pogačnik*; zdravstvo: dr. *Brecelj*; socialno skrbstvo: Anton *Kristan*!« Sodobniki so začutili zgodovinski trenutek razglasitve Narodne vlade. *Slovenski narod* ga je poudaril kot nastop »*prve slovenske narodne vlade* (podčrtal J. P.)«. ³⁴⁸ Njeno delovanje so organizirali po navedenih delovnih

345 *Grada 2*, str. 431; Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*, str. 48.

346 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 162; *Jegličev dnevnik*, str. 767. Prim. Tudi Grdina, *Biografski portret Ivana Tavčarja*, str. 73.

347 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, *Državljani!*, str. 1.

348 *Slovenski narod*, 2. 11. 1918, *Proglasitev narodne vlade*, str. 2. Pripominjam, da je dr. Anton Brecelj svoje zadolžitve opravljal do 30. 11. 1918, ko je odstopil. Za njim jih je vršil dr. Franc Zupanc. (*Sejni zapisniki 1*, str. 84, 150.)

področjih, ki so jih uradno imenovali oddelek,³⁴⁹ dejansko pa so zanje uporabljali naziv poverjeništvu. Za člane vlade so uporabljali naziv poverjenik. Poverjeniki VLS v prvi slovenski narodni vladi so bili poleg J. Pogačnika: dr. Anton Breclj, Janko Brejc, prelat Andrej Kalan, dr. Lovro Pogačnik, inž. Vladimir Remec in dr. Karel Verstovšek. JDS so pripadali: Vekoslav Kukovec, dr. Pavel Pestotnik, dr. Vladimir Ravnihar, Ivan Tavčar in Karel Triller. Predstavnik JSDS v vladi je bil Anton Kristan.³⁵⁰ JSDS je po oblikovanju vlade pojasnila, da je vanjo vstopila »neobvezno«, ne da bi si s tem vezala roke, temveč zato, »ker želi, da se preporod izvrši brez krvi« in da bo branila delavske interese.³⁵¹

Razmere v slovenski politiki, v katerih je prišlo do oblikovanja prve slovenske narodne vlade, pa niso bile najbolj »konciliantne«. Strankarska in osebna nasprotja so bila v veliki meri »zgolj dana v oklepaj«. ³⁵² Oblikovanje vlade je nameraval izpeljati Hribar in je zato sklical sejo Narodnega sveta. Seja naj bi bila 31. oktobra 1918 ob šestih zvečer. Hribar se je dan pred tem kot član osrednjega odbora Narodnega vijeća s poverjenikom za Slovenijo v njegovem predsedstvu dr. Albertom Kramerjem odpravil v Zagreb, kamor so ju pozvali zaradi nujne obravnave aktualnih vprašanj.³⁵³ Na katoliški strani so menili, da bo Hribar v Zagrebu »spletkaril in morebiti listo Narodne vlade domu prinesel«. ³⁵⁴ Hribar je dejansko pripravil svojo vladno listo, ki je

349 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Državljan!, str. 1.

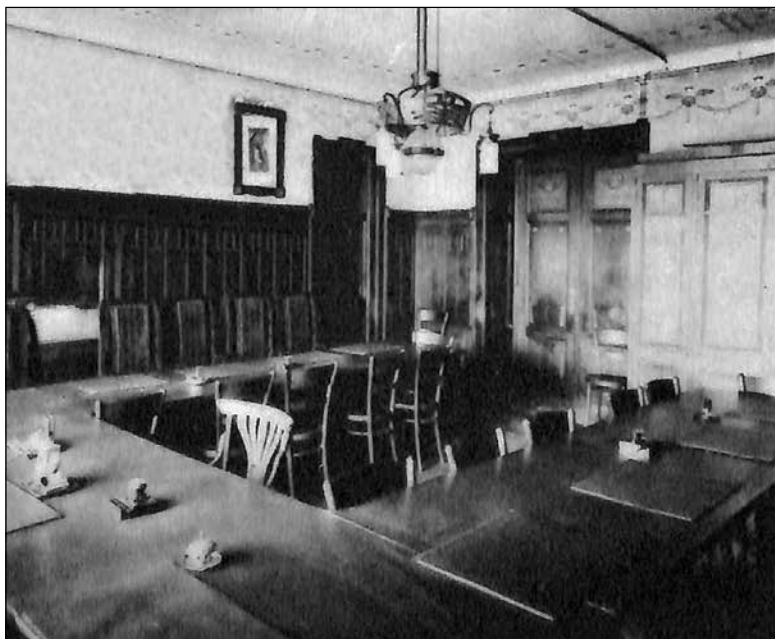
350 Uradno objavo sestave Narodne vlade glej v *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Državljan!, str. 1. – V zvezi z nazivi poverjeništev Narodne vlade pripominjam, da je 11. 11. 1918 njeno predsedstvo določilo, da se delovno področje za poljedelstvo nadalje uradno naziva »za kmetijstvo« in ne »za poljedelstvo«, ker znači 'poljedelstvo' le obdelovanje polja, z izrazom 'kmetijstvo' pa se označujejo vse panoge, ki spadajo v kmetijstvo.« – *UL NV SHS*, 14. 11. 1918, Okrožnica vsem poverjeništvom Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 11. O delovnih področjih posameznih poverjeništev Narodne vlade glej Ribnikar, Narodna vlada SHS v Ljubljani, str. 14–15.

351 *Naprej*, 9. 11. 1918, Dnevne vesti: ljudski shod za Ljubljano in okolico, str. 2, 12. 11. 1918, Po začrtani poti, str. 1.

352 Grdina, *Ivan Hribar*, str. 96.

353 Prav tam; Hribar, *Moji spomini 2*, str. 279. Hribar je tedanje dogajanje postavil za en dan nazaj, vendar so bili dogodki, o katerih je pisal, dan kasneje.

354 *Jegličev dnevnik*, str. 766–767. Kot je kasneje zapisal Brejc, so udeleženci sestanka v posvetovalnici Katoliškega tiskovnega društva »pozneje zaznali, [da] so se bili v istem času, ko so se dogovarjale v Ljubljani stranke radi sporazumne sestave Narodne vlade,

Posvetovalnica Katoliškega tiskovnega društva, v kateri so 31. oktobra 1918 sestavili prvo slovensko Narodno vladu – Narodno vladu SHS v Ljubljani
(*Ilustrirani Slovenec*, 28. oktober 1918, str. 346)

bila drugačna od kasnejše sestave Narodne vlade.³⁵⁵ Ko so 30. oktobra na katoliški strani izvedeli zanjo, je Brejc nemudoma sprožil akcijo za oblikovanje vlade.³⁵⁶ Na njeno oblikovanje je vplivala tudi omenjena ultimativna zahteva vojaštva. Vlado so sestavili v Hribarjevi odsotnosti, saj sta se Hribar in Kramer iz Zagreba vrnila v Ljubljano 31. oktobra malo po 5. uri popoldne, ko so Narodno vladu že imenovali. Njuno odsotnost so izkoristili, da so ju pri sestavi vlade obšli. V ozadju je bilo

nekateri gospodje trudili okrog Narodnega večja z istim namenom in so se, ko so izvedeli za dogodke v Ljubljani, nemudoma vsedli na vlak in se odpeljali v Ljubljano, – toda prišli so prepozno, da bi mogli še kaj vplivati na sestavo vlade«. – Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 163.

355 Prim. Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 133–134; Ribnikar, *Narodna vlada SHS v Ljubljani*, str. 13.

356 *Jegličev dnevnik*, str. 767.

URADNI LIST

Narodne vlade SHS v Ljubljani.

Razglasi Narodne vlade.

Državljeni!

Predsedništvo Narodnega veča v Zagrebu kot vrhovna oblast države Slovencev, Hrvatov in Srbov je na predlog Narodnega sveta v Ljubljani za Slovenijo imenovalo to-le vlado:

Predsednik: **Josip vitez Pogačnik.**
 Oddelek za notranje zadeve: **dr. Janko Brejce.**
 Oddelek za prehrano: **dr. Ivan Tavčar.**
 Oddelek za uk in bogočastje: **dr. Karel Verstovšek.**
 Oddelek za pravosodje: **dr. Vladimir Ravnihar.**
 Oddelek za socialno skrbstvo: **Anton Kristan.**
 Oddelek za finance: **dr. Vekoslav Kukovec.**
 Oddelek za promet: **dr. Pavel Pestotnik.**
 Oddelek za industrijo in trgovino: **dr. Karel Triller.**
 Oddelek za javna dela in obrt: inženir **Vladimir Romec.**
 Oddelek za poljedelstvo: prelat **Andrej Kalan.**
 Oddelek za narodno obrambo: **dr. Lovro Pogačnik.**
 Oddelek za zdravstvo: **dr. Anton Brecej.**

Vlada si je v svesti, da je prevzela za prehodno dobo do končne ureditve naše edinstvene države težko in odgovorno dolžnost.

To dolžnost bo mogla vršiti le s pomočje in podporo Vas vseh.

Državljeni! Združite vse svoje sile v blaginjo naše domovine!

Vzdržujte red in mir!

Vsi dosedanja zakoni in vse dosedanje naredbe ostanje še nadalje v veljavi, enako vse narodne vojaške in civilne oblasti ter -uradi, dokler vlada drugače ne ukrene.

Nihče ni upravičen, si sam delati pravice.

Rojaki, spoštujte imetje, čast in poštenje drugorodnih sodržavljanov!

Vojaki, bodite na službo domovini; gre za Vaš lastni dom!

Zvesta velikim načelom, v katerih imenu smo dosegli svojo svobodo, Vam vlada obljublja, da hoče zvesto služiti narodu.

V Ljubljani, dne 31. oktobra 1918.

Josip vitez Pogačnik s. r.
predsednik.

Razglas o imenovanju Narodne vlade SHS v Ljubljani
 (UL NV SHS, 4. november 1918, str. [1].)

staro rivalstvo med Tavčarjem in Hribarjem.³⁵⁷ Kramerja (Jeglič ga je v svojem dnevniku označil »urednik Slovenskega naroda, ateist«),³⁵⁸ ki je ob prihodu v posvetovalnico vzkliknil: »Vidim, da prihajam prepozno«,³⁵⁹ je verjetno onemogočila vključitev na Hribarjevo vladno listo.³⁶⁰

357 Prim. Hribar, *Moji spomini* 2, str. 280; Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 134; Ribnikar, Narodna vlada SHS v Ljubljani, str. 13; Grdina, *Ivan Hribar*, str. 97.

358 Jegličev dnevnik, str. 766.

359 Brejc, Od prevrata do ustave, str. 163.

360 Jegličev dnevnik, str. 767.

Hribarja je dejstvo, da so ga po tolikih naporih za gospodarsko, politično in kulturno emancipacijo slovenskega naroda pri oblikovanju Narodne vlade prezrli, zelo prizadelo.³⁶¹ Kot prekaljen gospodarstvenik in politik bi bil dober kandidat za zasedbo kar nekaj resorjev. Nekaj časa je celo razmišljal, da bi Narodno vlado zaradi »revolucionarnega« konstituiranja razpustil, vendar se za tak korak ni odločil, saj bi pri antantnih silah vzbudil dvom o trdnosti jugoslovanske združitve. Poleg tega je Narodno vlado potrdilo Narodno vijeće.³⁶² Ob oblikovanju Narodne vlade so prezrli tudi Frana Šukljeta, čeprav je menil, da je bil »po letih, znanju in izkušenosti naravnost pozvan na tako mesto«. Zaradi tega je opustil aktivno politiko.³⁶³ Užaljen je bil tudi član načelstva JDS in med vojno vodja mestne aprovizacije v Ljubljani Adolf Ribnikar. Dolgo časa je stal »še zmerom užaljen v kotu, ker se ni bilo upoštevalo njegove kandidature v prvo Narodno vlado«. ³⁶⁴ Ob njenem oblikovanju se je burno odzval in Tavčarju očital: »Požrl si mi portfelj, saj si obljubljal, da greš v penzijo.«³⁶⁵ Hribar in Ribnikar sta 7. novembra 1918 zvečer v ljubljanskem Unionu načrtovala ljudski shod, na katerem bi napadli Narodno vlado. Vlada je shod prepovedala,³⁶⁶ Hribar in Ribnikar pa sta vseeno z balkona govorila na cesto, kjer se je zbralo precej ljudi, ki za prepoved niso vedeli. V Ljubljani je vladalo precejšnje razburjenje, da so se našli ljudje, ki so v tistih časih hoteli vznemirjati javnost. Hribarja in Ribnikarja so izžvižgali. Hribarju so vpili: »Ali nisi že dosti star, spat pojdi.«, Ribnikarju pa: »Ala, vamp govori; no, kaj pa ve tvoj vamp, ki si ga 4 leta mastil.«³⁶⁷ In: »Trebuhar, ustrelite jih, ministra bi bila rada.« Govorov nista mogla končati. Časopisje je o ponesrečenem shodu molčalo.³⁶⁸ *Slovenski narod* pa je naslednji dan opozoril,

361 Hribar, *Moji spomini* 2, str. 281.

362 Grdina, *Ivan Hribar*, str. 96–97.

363 Šuklje, *Iz mojih spominov* 3, str. 180.

364 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 146.

365 Milčinski, *Dnevnik*, str. 394.

366 *Sejni zapisniki* 1, str. 82.

367 Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 24.

368 Milčinski, *Dnevnik*, str. 401.

»da je danes vsaka needinost nesreča in da so tisti, ki netijo needinost, pravzaprav veleizdajalci in grdi hudodelci«. Javnost je pozval, naj vsakdo opusti najmanjši korak, ki bi povzročil nesoglasje in neenotnost.³⁶⁹ Delovanje proti vladi je pred tem obsodil že 4. novembra.³⁷⁰ 8. novembra 1918 je tudi *Slovenec* poudaril, da »hočemo svobodno, demokratično, socialno pravično urejeno državo, ne pa diktatorskih in v anarhijo vodečih poskusov posameznih veličin«. ³⁷¹

Narodni vladi niso bili vsi naklonjeni.³⁷² To je zaradi različnih vzrokov nasploh popotnica vsake vlade. A tisti, ki so vlado sestavljali, so po Brejčevem pričevanju med seboj tvorno sodelovali, »v Narodni vladi ni prišlo niti enkrat do bojnega glasovanja, temveč so se vse agende reševale soglasno, v političnih zadevah pa so imele stranke svobodne roke«. ³⁷³ Z liberalne strani se je dela v Narodni vladi na enak način spominjal Kukovec. »Moram reči, da mi bode vedno v prijetnem spominu požrtvovalno in složno delo zaupnikov slovenskih političnih strank v tej narodni vladi,« je 29. oktobra in 9. novembra 1934 povedal na predavanjih na Ljudski univerzi v Celju in Mariboru. ³⁷⁴ Temu tako kaže verjeti, ³⁷⁵ vidno pa je tudi iz gradiva Narodne vlade. ³⁷⁶ Večina članov Narodne vlade je bila v najboljših moških letih, stari so bili od štirideset do petdeset let. Najstarejši član vlade je bil Tavčar, ki je ob prevzemu dolžnosti imel več kot 67 let. Drugi najstarejši član je bil Kalan, ki je bil sedem let mlajši od Tavčarja in je dober mesec po imenovanju dopolnil šestdeset let. V starosti med petdesetim in šestdesetim letom sta bila dva člana vlade. Najmlajši člani, ki še niso dopolnili štirideset let, so bili Pestotnik, L. Pogačnik, Remec in A. Kristan. Kristan je bil trideset let

369 *Slovenski narod*, 8. 11. 1918, Poziv k razsodnosti!, str. 1.

370 *Slovenski narod*, 4. 11. 1918, Dnevne vesti: opustite hujskanje proti vladi!, str. 4.

371 *Slovenec*, 8. 11. 1918, Svoboda – a ne anarhija, str. 1.

372 Prim. Brejc, Od prevrata do ustave, str. 167; *Jegličev dnevnik*, str. 767.

373 Prav tam, str. 162. Prim. tudi Erjavec, *Slovensci*, str. 68.

374 Kukovec, *Slovensci 1914*, str. 16.

375 Prim. Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 196. Rahten Narodno vlado označuje kot »neke vrste vlado 'narodne enotnosti'«.

376 Glej *Sejmi zapisniki 1*, str. 53–153.

mlajši od Tavčarja. Izobrazbena struktura članov Narodne vlade je bila zelo visoka. Večina je končala visokošolski študij prava in tudi opravila rigoroz (Brejč, Kukovec, oba Pogačnika, Ravnihar, Tavčar in Triller). Brečelj je bil zdravnik, A. Kristan je končal visoko trgovsko šolo, Remec je končal študij strojništva, Verstovšek je bil klasični filolog, Pestotnik zgodovinar in geograf, Kalan duhovnik in kanonik ljubljanskega kapitlja.³⁷⁷ Vsi so bili politično dejavni. Članom vlade je mesečne prejemke odmerilo Narodno vijeće.³⁷⁸ Ravnihar piše, da mu je odmerilo po prejemkih 1. stopnje v IV. plačilnem razredu državnih uradnikov, to je mesečno 2.168 K – z dokladami vred. »Dosti skromno!« je pridal.³⁷⁹

Po pričevanju sodobnika tedanjega časa in namestnika poverjenika za socialno skrbstvo Frana Milčinskega je v začetku delovanja Narodne vlade v njej sicer vladala zmeda, posamezna poverjenišтва niso poznala mej svojih področij. Zaradi prelaganja reševanja socialnih vprašanj na poverjenišтво za socialno skrbstvo se je A. Kristan vmešaval v delo drugih poverjeništev. Na uradništvo nova oblast ni napravila velikega vtisa. »Prvo vlado naj bi pač tvorili le najboljši strokovnjaki; kakor hitro bi bila vsa uprava spravljena v tir, potem naj bi si portfelje razdelili strankarji.« Milčinski je celo dvomil, »ali smo sposobni za svojo državo«.³⁸⁰ Toda kljub omenjenim pomanjkljivostim je široko zastavljeno delo Narodne vlade teklo uspešno in v kratkem času, ki ji je bil dan, je reševala vsa vprašanja, ki jih je pred njo postavljala zahtevna in raznovrstnega dogajanja polna nova zgodovinska doba. V zvezi z Narodno vlado naj opozorimo še na oceno, ki jo je v svojih spominih napisal tedanji komisar pri poverjeništvu za socialno skrbstvo Albin Prepeluh. Po Prepeluhu, ki ga zamenjava članov Narodne vlade s strokovnjaki ne bi vznemirila (sam je nato bil od 28. februarja do 5. novembra 1919 poverjenik za socialno skrbstvo v poznejši Deželni vladi

377 Balkovec, *Naše prve*, str. 272, 274.

378 Erjavec, *Slovinci*, str. 68.

379 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 138. Prim. tudi Erjavec, *Slovinci*, str. 68

380 Milčinski, *Dnevnik*, str. 401, 402, 404. Prim. tudi str. 394.

Člani prve slovenske Narodne vlade
(*Ilustrirani Slovenec*, 28. oktober 1928, str. 348–349)

za Slovenijo),³⁸¹ se je po 29. oktobru 1918 vse bolj kazalo, da so nove narodne vlade v Državi SHS brez prave dejanske moči. Nenaklonjeno tedanjim oblastem je napisal: »Ljudstvo jih je trpelo, balo pa se jih ni.« K temu kaže pripisati: Čemu pa naj bi se *jih* balo? Svoje narodne oblasti? – Prepeluh se je pri svoji navedbi skliceval na neuspešne poskuse mobilizacije vojaštva.³⁸² Za začetek novembra 1918 je to držalo, oblast, ki so jo izvajali na Slovenskem, pa je bila kasneje tudi v tem pogledu učinkovita. Pripomnimo lahko še, da Prepeluhova pripomba po drugi strani navaja k sklepu, da Narodna vlada s svojim ravnanjem očitno ni netila družbene napetosti.³⁸³ Kot pravi Prepeluh, se med ljudstvom prisotno revolucijsko razpoloženje ni sprostito. Dodal je, da je manjkalo tisto, kar je za sodobno socialno revolucijo najbolj potrebno – resnično revolucionarna stranka, ki bi

381 Prav tam, str. 402; Balkovec, *Prva slovenska vlada*, str. 184.

382 Prepeluh, *Pripombe k prevratni dobi*, str. 150.

383 Prim. Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, str. 181.

revolucionarno razpoloženje vodila. Ni bilo tudi nekaj tisoč discipliniranih oboroženih mož, s katerimi »bi lahko zavladal vsej deželi kdorkoli in ji vsilil svojo politično voljo, ako bi le ne bila v opreki s splošno ljudsko tendenco, ki je kratko malo zavračala stare razmere«. ³⁸⁴ Bila pa je naraščajoča slovenska vojska s srbskimi enotami v službi Narodne vlade.

384 Prepeluh, *Pripombe k prevratni dobi*, str. 150, 152.

PRISTOJNOSTI NARODNE VLADE

29. oktobra 1918 je predsedstvo Narodnega vijeća razglasilo, da si pridržuje vodenje zunanjih in vojaških zadev, izvrševanje pravice pomilostitve, razveljavljanja zakonov in imenovanja višjih uradnikov. V vseh drugih vejah izvršne oblasti so bile posamezne narodne oziroma pokrajinske vlade (za Slovenijo, Hrvaško s Slavonijo, Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino) povsem neodvisne, s popolno pravico, da ta področja javne uprave samostojno urejajo in vodijo.³⁸⁵ Oblast, ki jo je s tem na federativni državnoopravni način imela Narodna vlada, je Narodno vijeće sprejemalo v celoti. Njegov osrednji odbor je na seji 3. novembra 1918 vzel na znanje in odobril »imenovanje avtonomnih oblasti v Sloveniji«.³⁸⁶

Narodna vlada je sprva upoštevala pristojnosti, ki si jih je pridržalo Narodno vijeće,³⁸⁷ zlagoma pa je začela izvajati državno oblast tudi na področjih iz njegovih pristojnosti. Tako je povezanost Slovenije z Državo SHS iz prvotne federativne

385 Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 134–135.

386 *Grada 2*, str. 465. Kot je opozoril Dragoslav Janković, je Narodno vijeće s tem, ko je imenovalo pokrajinske vlade za Slovenijo, Bosno in Hercegovino in Dalmacijo, »s svoje strani izrazilo težnjo, da se federativno načelo sprejme tako v organizaciji nove Države Slovencev, Hrvatov in Srbov kot tudi v bodoči skupni državi s Srbijo in Črno goro«. (Janković: *Ideje unitarizma i federalizma*, str. 198.)

387 O tem glej podrobneje Perovšek, *Slovenska osamosvojitve*, 1918, str. 82–85.

prerasla v konfederativno državnopravno obliko. Pri tem je pomembno, da je Narodna vlada posegala tudi na področje mednarodnih odnosov, njen obstoj pa so v svoji diplomatski dejavnosti upoštevale nekatere evropske vlade.

Narodna vlada je 4. novembra 1918 sklenila, da pozdravi vlado Poljske,³⁸⁸ in s tem storila ustrezen korak, da jo seznanijo s svojim obstojem. Poljska vlada ga je upoštevala, saj sta 9. novembra 1918 v Ljubljano prišla zastopnik poljskega konzulata nadporočnik Leon Bulowski in profesor W. J. Rose, da uredita vse potrebno za odprtje konzulata. Narodna vlada se je zahvalila tudi poverjeniku Kraljevine Poljske na Dunaju Tituszu plemennemu Filipoviczu za pozdrave svobodni in neodvisni Jugoslaviji.³⁸⁹ Glede konzulata v Ljubljani se je 13. novembra seznanila s sporočilom poljskega ministrstva za zunanje zadeve, »da je imenovan za poljskega poverjenika (chargé d'affaires) pri jugoslovanski vladi v Ljubljani dr. Marceli Szarota, ki odpotuje nemudoma na svoje mesto«. ³⁹⁰ Szarota je slab teden kasneje ob obisku uredništva *Slovenskega naroda* izjavil, da »goji velike simpatije do Jugoslovancev in zastavi vse svoje moči, da čim najbolj poglobi politične in gospodarske odnose med Poljaki in Jugoslovanci«. ³⁹¹ Poljska vlada je imenovala tudi svojega vojaškega predstavnika pri Narodni vladi. Nekaj dni kasneje jo je poljsko predstavništvo na Dunaju obvestilo, »da je poverjen za zastopstvo vojaških interesov poljske države pri Nar. vladi general Adam Nowotny«. ³⁹² V Ljubljani je v začetku novembra začel delovati tudi vojaški pooblaščenec Češkoslovaške stotnik Julius Husa. ³⁹³

Poleg poljske vlade je obstoj slovenske Narodne vlade upoštevala tudi vlada Nemške Avstrije. To so dokazovali stiki med

388 *Sejni zapiski 1*, str. 70.

389 *Slovenec*, 9. 11. 1918, Narodna vlada in narodna obrana: poverjeniku poljske države Narodna vlada v Ljubljani, Konzulat poljske države v Ljubljani, str. 2; *Slovenski narod*, 9. 11. 1918, Konzulat poljske države v Ljubljani, Narodna vlada v Ljubljani poverjeniku Poljske države, str. 3.

390 *Sejni zapiski 1*, str. 103.

391 *Slovenski narod*, 19. 11. 1918, Dnevne vesti: g. dr. Marcel Szarota, str. 4.

392 *Sejni zapiski 1*, str. 119.

393 Gašparič, Češkoslovaški konzulat, str. 134.

vladama oziroma med Narodno vlado ter nemškoavstrijskim državnim uradom za zunanje zadeve in vojnim ministrstvom.³⁹⁴ Ob tem sta obe vladi imenovali še diplomatska predstavnika na Dunaju in v Ljubljani. Narodna vlada je 5. novembra 1918 sklenila, da se »glede diplomatičnega zastopstva Jugoslovanov na Dunaju, (...) naprosi bivši konzul Schwegel, da prevzame nalogo diplomatičnega zastopstva na Dunaju«. ³⁹⁵ 6. novembra je nekdanjega visokega avstro-ogrskega diplomata dr. Ivana Schwegla (tudi Švegelj – op. J. P.) imenovala »za konzularnega zastopnika naše Nar. vl. SHS na Dunaju«. ³⁹⁶ Ker pa je takrat, po opozorilu tajnika Narodnega vijeća Alberta Kramerja, Narodno vijeće stalo »na principijelnem stališču, da za enkrat ne imenuje svojih zastopnikov pri nobeni vladi«, je 9. novembra 1918 sklenila, da se »imenovanje dr. Švegelja konsularnim agentom na Dunaju prekličé, o čemer obvesti predsednik Pogačnik dr. Švegelja takoj telefonično«. ³⁹⁷ 13. novembra je Narodno vijeće sámo Narodno vlado pooblastilo, da Schwegla imenuje za njegovega zastopnika na Dunaju. To so storili še isti dan. ³⁹⁸ Dan kasneje pa

394 *Sejni zapisniki 1*, str. 90, 94, 100, 108, 110, 117, 119–120, 122, 128, 147–148, 151. Narodna vlada je imela stike z vlado Nemške Avstrije oziroma nemškoavstrijskim državnim uradom za zunanje zadeve še po združitvi Države SHS in Kraljevine Srbije v Kraljestvo SHS. (Glej *Sejni zapisniki 1*, str. 155–156). Zadeve, ki so jih obravnavali, so se nanašale na boje za severno mejo, aprovizacijo, železniški promet, begunce, kulturno dediščino, šolstvo, položaj slovenskih uradnikov v Avstriji in drugo. (Ribnikar, Narodna vlada SHS v Ljubljani, str. 16.)

395 *Sejni zapisniki 1*, str. 76.

396 Prav tam, str. 79.

397 Prav tam, str. 91.

398 Prav tam, str. 103. Glej tudi str. 143. – Glede v besedilu omenjenega Schwegla je zanimivo vedeti, da je kmalu zatem, ko je bil imenovan za zaupnika Narodnega vijeća na Dunaju, Narodno vijeće sprejelo predlog Narodne vlade, »naj dr. Schwegel v sporazumu z odborom južnih Slovena na Dunaju postavi v avstrijska ministrstva naše zaupnike, da sodelujejo pri inventariziranju in sortiranju aktov in da naše akte odpremijo domov«. (*Sejni zapisniki 1*, str. 116.) V zvezi s prevzemanjem gradiva iz dunajskih ministrstev je Narodno vijeće prepustilo Narodni vladi v ta namen potrebna imenovanja uradnikov. (*Sejni zapisniki 1*, str. 100.) Tako je Narodna vlada pooblastila višjega deželnosodnega svetnika (oziroma nadsvetnika) Frana Milčinskega kot svojega zastopnika za likvidacijo dunajskega ministrstva za socialno skrbstvo. (*Sejni zapisniki 1*, str. 152), Schwegla pa za svojega vrhovnega zastopnika pri konferenci glede likvidacije zunanjega in vojnega ministrstva na Dunaju. Za njegovega pomočnika je imenovala dr. Rudolfa pl. Andrejko, ki je bil njen zastopnik pri državnem uradu za zunanje zadeve v vprašanju jugoslovanskih uradnikov v Nemški Avstriji. (*Sejni zapisniki 1*, str. 117.)

se je predsedniku Narodne vlade J. Pogačniku predstavil nadkomisar dr. Josip Fasching »kot pooblaščenec nemško-avstrijskega državnega urada za zunanje zadeve v Ljubljani«. ³⁹⁹

Ob omenjenem mednarodnem upoštevanju Narodne vlade naj opozorimo še na sklep z njene seje 30. novembra 1918, naj se »store (...) potrebni koraki, da pošlje čehoslovaška republika k nam svojega zastopnika trgovskih interesov in obratno pošlje tudi NV (Narodna vlada – op. J. P.) k čehoslovaški republiki takega zastopnika«. Ob tem naj bi Narodna vlada zaprosila Češkoslovaško, da imenuje svojega zastopnika v Trstu, ki bo zastopal tudi slovenske interese. V tistih dneh se je v Prago odpravljal tudi zgodovinar, publicist in slovenski masarikovec dr. Dragotin Lončar. Na poti se je na Dunaju namenil obiskati tamkajšnjega češkoslovaškega predstavnika Vlastimirja Tusarja, v Pragi pa stopiti v stik s češkoslovaškim ministrom za zunanje zadeve dr. Eduardom Benešem in predsednikom države dr. Tomášem Garrigue Masarykom. Lončarju je Narodna vlada za pot namenila 1.000 K. ⁴⁰⁰ Lončar je imel nalogo s češko pomočjo pridobiti britansko komisijo, da bi šla skozi Ljubljano, kjer bi jo prosili za informiranje antantnih vlad zaradi italijanskega zasedanja Primorske. Prek Masaryka naj bi dosegli predsednika ZDA Wilsona. ⁴⁰¹

Razen s Poljsko, Nemško Avstrijo in Češkoslovaško je Narodna vlada v zunanjih zadevah sodelovala še z Madžarsko, kasneje pa tudi s predstavniki antantnih sil, ki so bili pritegnjeni k urejanju spornih vprašanj glede slovenskih meja na Koroškem in Štajerskem. ⁴⁰² Nanjo se je v času, ko je še obstajala cesarska Nemčija, obrnil tudi nemški poslanik na Dunaju. 3. novembra 1918 je poročal zunanjemu ministrstvu v Berlin o odgovoru ljubljanske Narodne vlade »na direktno telegrafsko prošnjo (...) zaradi naših transportov iz Pule«. Narodna vlada je sporočila, da se »glede na razpoložljiva transportna sredstva nemške

399 *Sejni zapisniki 1*, str. 108.

400 Prav tam, str. 150.

401 Guštin, *Dve antantni vojski*, str. 85.

402 Ribnikar, *Narodna vlada SHS v Ljubljani*, str. 16. Prim. tudi Dolinar, *Odsotnost*, str. 40.

cesarske oficirje in vojaštvo pušča« prek slovenskega ozemlja.⁴⁰³ Že 31. oktobra 1918 pa se je Narodnemu svetu v Ljubljani predstavil nemški konzularni agent Otto Windel in prosil za varstvo nemških državljanov.⁴⁰⁴ Kot zanimivost navedimo še pozdrav, ki so ga novembra 1918 v Ljubljano poslala Slovanska društva iz Sofije. Zapisali so, da je novica, »da žarki politične svobode obsevajo Slovenijo, ki si je pridobila popolno narodno neodvisnost (...), vzbudila v Bolgariji največjo radost. Slovanska društva bolgarske prestolice vam pošiljajo bratski pozdrav. Lepa Ljubljana je lahko ponosna na pridobljeno neodvisnost in zamore, obračajoč ponosni pogled na bodočnost prav tako svobodnih sosednih slovanskih zemelj, delati za procvit slovenskega naroda, za zблиžanje in vzajemnost slovanskih plemen – za vzore, katerih glavna predstavnica je bila v zadnjih časih Slovenija.«⁴⁰⁵

403 Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 68–69.

404 *Slovenec: popoldanska izdaja*, 31. 10. 1918, Predstavitelj Nemčije v Ljubljani se predstavil »Narodnemu svetu«, str. 1.

405 *Slovenski narod*, 19. 11. 1918, Našo osvoboditev pozdravljajo i – Bolgari, str. 1. Glej tudi *Slovenec*, 19. 11. 1918, Bolgari pozdravljajo svobodno Slovenijo, str. 2.

SAMOSTOJNOST NARODNE VLADE NA VOJAŠKEM PODROČJU

Čeprav je Narodna vlada priznavala prvenstvo Narodnega vijeća v vojaških zadevah, je bila na tem področju prepuščena sama sebi. Graditev vojske je pogojeval slovenski dejavnik. Komuniciranje in reševanje vojaških zadev med Ljubljano in Zagrebom ni nikoli imelo oblike vojaškega vodenja in poveljevanja, kljub temu da je bilo to na začetku najverjetneje drugače zamišljeno. Tudi oblike in nazivi dokumentov, posredovanih med Zagrebom in Ljubljano, naslovljenca niso zavezovali k izvršitvi vsebine, ampak so ga kvečjemu obveščali, mu poročali ali pa celo prosili, kar je značilno za odnos dveh enakopravnih subjektov, ne pa za togo vojaško hierarhično komuniciranje, ki neizvršitve ne dopušča. Odnos med Ljubljano in Zagrebom je bil bolj ali manj enakopraven, graditev obeh vojsk – slovenske in hrvaške – pa je še poudarila konfederativen značaj Države SHS. Sodelovanja vojsk obeh delov države dejansko ni bilo. V začetku novembra 1918 je le hrvaška Narodna straža iz Čabra in Prezida pomagala v Starem trgu pri Ložu, pri čemer je celo prišlo do obračuna z domačini. Kaže pa, da se je ta poseg zgodil mimo vednosti Narodne vlade, saj je zanj neposredno Narodno vijeće prosil ribniški župnik Janez Kromar, zaradi česar je celo obiskal Zagreb.⁴⁰⁶

406 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 102–103. Prim. tudi str. 105.

Slovenski vojski je načelovalo poverjenišтво za narodno obrambo s poverjenikom L. Pogačnikom. L. Pogačniku je bilo podrejeno poveljstvo Vojnega odseka št. 2, ki so ga 4. novembra 1918 preimenovali v poveljstvo II. vojnega okrožja.⁴⁰⁷ Okrožje s sedežem v Ljubljani je po vojaškoozemeljski razdelitvi Države SHS obsegalo njen slovenski del, konkretno »Kranjsko, Koroško, Štajersko in kar je Primorskega«.⁴⁰⁸ »Generalštab« II. vojnega okrožja sta sprva sestavljala podmaršal Nikola pl. Ištvanović in načelnik štaba polkovnik Milan Ulmansky, ki ju je imenovalo Narodno vijeće. V času, ko se je Ištvanović zadrževal v Zagrebu, ga je nadomeščal Slovenec polkovnik Milan Bleiweis. II. vojno okrožje je bolj ali manj dejansko vodil Ulmansky. Ištvanović in Ulmansky sta štabne častnike postopno zbrala ob pomoči poverjenika za narodno obrambo L. Pogačnika. Štab II. vojnega okrožja je bil najvišje vojaško poveljstvo na Slovenskem, poverjenik za narodno obrambo L. Pogačnik pa je svoje poverjenišтво razvil v osrednji vojaškoupравни organ.⁴⁰⁹

Poverjenik za narodno obrambo je začel po 13. novembru 1918 ustanavljati posamezne enote II. vojaškega okrožja. Pri njihovem vzpostavljanju je upošteval dotedanjo teritorialno delitev slovenskega ozemlja na vojaške dopolnilne okraje. V vsakem naj bi kot osnovna vojaška enota nastal po en pehotni polk. Polki naj bi se imenovali po mestih nabora. Poleg tega naj bi oblikovali še konjeniški polk in topniške enote. Jedra novih enot naj bi bili nekdanji pripadniki avstrijskih slovenskih polkov.⁴¹⁰

Poglavitno vprašanje vojaške organizacije je bila pridobitev moštva za enote. Narodna vlada je povzela ukaz poverjenika za obrambo zagrebškega Narodnega vijeća o mobilizaciji. Ta ukaz, izdan 8. novembra, je razglašal splošno mobilizacijo za vse 18-letne do 40-letne vojake, ki so se morali nemudoma

407 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 115. Glej tudi Seručar, *Vojne akcije*, str. 28; Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 28, 29.

408 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 115; isti, *Vojska Države SHS*, str. 106; *LIL NV SHS*, 3. 12. 1918, Poziv okrožnim in okrajnim zdravnikom, str. 31.

409 Guštin, *Oborožene sile Države SHS*, str. 194; Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 115.

410 Guštin, *Oborožene sile Države SHS*, str. 194–195.

zglasiti pri svojih slovenskih kadrih v Ljubljani, Borovljah, Celju in Mariboru.⁴¹¹ Pri tem dejansko ni šlo za pravo mobilizacijo, ampak zgolj za poziv na domoljubno zavest. Omenjali se niso kakršni koli kazenski ukrepi za neodzivanje, opredeljena nista bila tudi časovni okvir javljanja vojakov in razlog poziva. V času, ko so bili vojaki utrujeni in jim je bilo vojskovanja dovolj, mnogi med njimi pa so bili sovražni vsaki avtoriteti in disciplini, je bil odziv dokaj slab;⁴¹² osem dni po razglasitvi mobilizacije je mestno poveljstvo v Ljubljani prosilo poverjeništvo za notranje zadeve, naj zaukaže razglasitev mobilizacije podrejenim okrajnim glavarstvom, ker naj ne bi bilo ljudem o mobilizaciji nič znanega. Poziv Narodne vlade pa je izkoristil general Maister in 9. novembra 1918 razglasil mobilizacijo vseh častnikov in vojakov letnikov 1879–1900. Osemnajstega novembra so se morali zglasiti v Celju in Mariboru. To je bil prvi pravi mobilizacijski poziv na Slovenskem po vojni. V primeru neodziva je grozil s kazenskimi ukrepi, kar je bistveni dejavnik pri izvedbi vsakega vojaškega vpoklica. Obsežnosti Maistrovega poziva je nasprotoval poverjenik za narodno obrambo L. Pogačnik, a ga je nato podprl poverjenik za narodno obrambo v Narodnem vijeću dr. Mate Drinković. Maistrova mobilizacija je bila uspešna, za njen uspeh pa je bil bolj kot zagroženi kazenski ukrepi, ki se pozneje niso izvajali, pomemben aktiven pristop k agitaciji zanjo. Zaradi Maistrove energične mobilizacijske akcije v Narodni vladi celo niso izključevali možnosti puča. Narodno vijeće so prosili, da v Slovenijo po možnosti pošlje bataljon zanesljivega vojaštva. Drugače so o mobilizaciji v Narodni vladi večkrat razpravljali. Še 30. novembra 1918 je vlada razpravljala o uvedbi nove mobilizacije – letnikov 1895–1900 –, ki bi jo izvedli med 8. in 21.

411 *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba poverjeništva za narodno obrambo, str. 7; Guštin, *Obožene sile Države SHS*, str. 195. Opozarjam še na telegramske razglas, ki ga je Narodna vlada 12. 11. 1918 odposlala vsem okrajnim glavarstvom na Spodnjem Štajerskem. Razglas je imel značaj mobilizacijskega ukaza za vojake v starosti od 18. do 40. leta. Zglasiti so se morali v Celju in Mariboru. (*Sejmi zapisniki 1*, str. 100). – O mobilizacijskih pozivih Narodne vlade glej tudi Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 30–31, 34–37.

412 Kranjec, *Slovenci na poti v Jugoslavijo*, str. 61; Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 135.

Mimohod slovenskega vojaštva pred poveljnikom Štajerskega obmejnega poveljstva SHS generalom Rudolfom Maistrom 28. novembra 1918 pred Mariborskim gradom

(UKM)

januarjem 1919. Z mobiliziranimi 6000 vojaki naj bi nadomestili približno 6300 starejših vojakov. Mobilizacija je bila kljub slabi pripravi uspešna, saj so zbrali skoraj 7000 ljudi.⁴¹³

Narodna vlada je o tako pomembnem vprašanju, kot je kadrovsko popolnjevanje vojske, odločala sama oziroma je bil na tem področju dejaven general Maister. Zanimivo pa je, da mobiliziranju vojakov ni bila najbolj naklonjena. Za mobilizacijo se je kljub predhodnemu nasprotovanju obsežnosti Maistrove mobilizacije zavzemal predvsem poverjenik za narodno obrambo L. Pogačnik, proti pretiranemu povečanju vojaštva pa je nastopal zlasti poverjenik za prehrano Tavčar. Tridesetega novembra 1918 je na seji Narodne vlade tudi nasprotoval vojaški zasedbi Celovca, ker je po njegovem mnenju niso dovoljevale razmere pri preskrbi s prehrano. Pred tem so se člani Narodne vlade seznanili z Maistrovo oceno, da je z vojaškega stališča zasedba Celovca mogoča.

413 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 135–138, 140–141; Guštin, *Oborožene sile Države SHS*, str. 195; *Sejni zapisniki 1*, str. 100.

Tavčar je zagovarjal stališče, naj vojaštvo zasede samo še Grabštajn pri Celovcu in Celovec, v katerem je sicer bilo precej živih, le ogroža. Sicer pa so nasprotniki mobilizacije opozarjali predvsem na pomanjkanje obleke in denarja pa tudi avtoritete za njeno izvedbo. Poleg tega Narodna vlada ni imela pravega vpogleda v število vseh vojaških obveznikov, kar pa so skušali popraviti. Izgovori na obleko in hrano so kazali na bojazen pred morebitnim prevelikim uspehom mobilizacije. Posredno je bilo mogoče opaziti bojazen politikov pred pretirano vojaško močjo in večanjem slovenske vojske. Po drugi strani pa je sredi novembra 1918 naval umikajočega se avstro-ogrskega vojaštva z italijanske fronte in fronte na Balkanu ponehal, kasnejši problem severne meje pa se je začel šele pojavljati. Vprašanje razvoja slovenske vojske ni bilo v ospredju slovenske politike. Kakorkoli že, Narodna vlada je imela v vojaških zadevah proste roke, slovenska vojska pa je bila v marsičem plod dela in pobude prizadevnih in spoštovanih posameznikov, ki so se v tistih prelomnih časih zavedali pomena nacionalne oborožene sile. Tedanja slovenska vojska je bila bolj ali manj vojska prostovoljcev, sestavljena iz slovenskih jeder avstro-ogrskih slovenskih polkov. Ves čas njenega obstoja ji je primanjkovalo vojakov, a sestavljena je bila iz globoko narodno zavednih pripadnikov. Kljub vsem pomanjkljivostim in nerazumevanju politike je vojaškim oblastem uspelo zbrati precej vojaštva.⁴¹⁴

Vojaštvo, ki so ga novembra 1918 zbrali na Slovenskem, so uvrstili v Mariborski polk (štel je 70 častnikov in 2000 vojakov), Celjski polk (štel je približno 1070 vojakov in častnikov), Slovenski planinski polk v Ljubljani (štel je 96 častnikov ter 1048 vojakov in podčastnikov), Ljubljanski polk (štel je 90 častnikov in 1945 vojakov) in Tržaški polk. Oblikovanje zadnjega je zaradi italijanske zasedbe Primorske potekalo počasi, sedež pa je najprej imel v Novem mestu in nato v Mariboru. Oblikovali so le en bataljon z 38 častniki in 535 vojaki. Artilerijo so postopno

414 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 138–139, 150–151, 271–273; isti, *Umik avstro-ogrške vojske*, str. 35; *Sejni zapiski 1*, str. 148. O problematiki zbiranja vojakov v novembru 1918 glej tudi Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919* str. 131, 136–140.

oblikovala topniška poveljstva v Ljubljani, Celju in Mariboru, letalski enoti pa so ustanovili v Mariboru in Ljubljani. Ustanovili so tudi brzozavni bataljon, ki je bil neposredno podrejen štabu II. vojnega okrožja, in saperski bataljon na Ptuju. Poleg operativnih enot so oblikovali tudi teritorialna zaledna poveljstva – mestno poveljstvo v Ljubljani, 27 poveljstev v vseh večjih krajih, poleg tega pa še štiri poveljstva na železniških postajah.⁴¹⁵ Ustanovili so tudi vojaški obveščevalni urad (Centralni urad za narodno obrambo z obveščevalnimi centri v Ljubljani, Mariboru in na Dunaju), vojaško cenzuro in vojaško policijo, oblikovali so vojaško sodstvo, delovala je vojaška realka, vzdrževali so vojaško zdravstvo in vojaštvu zagotovili duhovno oskrbo. Logistični oskrbi je poleg omenjenega brzozavnega bataljona služila še Povožna skupina št. 136. Organizacijsko strukturo vojske na Slovenskem so tvorili poveljstvo II. vojnega okrožja in njemu podrejena obmejna poveljstva: Štajersko obmejno poveljstvo v Mariboru (vodil ga je Maister), Koroško obmejno poveljstvo v Borovljah (vodil ga je stotnik Alfred Lavrič) in Obmejno poveljstvo za vzhodno Štajersko v Velikovcu (vodil ga je major Alfonz Žerjav). Disciplina slovenskega vojaštva ni bila najboljša, zlasti v zaledju, a v primerjavi s pripadniki tedanje avstrijske in madžarske vojske bistveno višja. Drugače je bila vojna motivacija zaradi značaja prostovoljnosti, izhajajoče iz narodnih vzgibov, zelo visoka. Pri tem so imeli častniki in podčastniki pomembno vlogo. Veliko vlogo so imele tudi vojaška prisega in vojaške plače. Slovenske vojaške enote so s pogumom in lastno pobudo dosegle mnogo več, kot je bilo glede na njihovo vojaško moč pričakovati. To je dokazovala zagotovitev območja Maribora in zasedba ozemlja na južnem Koroškem od Podkloštra na zahodu, Grebnja na severu in Št. Pavla na vzhodu.⁴¹⁶

415 Guštin, *Oborožene sile Države SHS*, str. 195.

416 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 115, 119, 134, 152–153, 155–157, 162, 163, 166, 172–176, 178, 214–215, 218–220, 224, 227–229, 273. O obveščevalni dejavnosti tedanje slovenske vojske glej tudi isti, *Obveščevalna dejavnost*, str. 9–11, 14, 16. Avtor poudarja, da so se »konec leta 1918 in leta 1919 na Slovenskem pojavili novi nosilci in izvajalci obveščevalne dejavnosti, ki so se zelo trudili zavarovati samostojnost in ozemeljsko neokrnjenost slovenskega ozemlja«. (Prav tam, str. 25.)

Kot je poudaril Janez J. Švajncer, je bila slovenska vojska organizirana kot dejanska slovenska vojaška organizacija, ki je nastala in delovala kot oborožena sila slovenskega naroda.⁴¹⁷ Bila je prva prava slovenska vojska in neodvisen subjekt, ki so ga oblikovali v slovenskem konfederalnem delu Države SHS.⁴¹⁸ Narodna vlada se je tega dobro zavedala in kljub protimilitarističnem duhu, ki je v njej prevladoval,⁴¹⁹ sama in samostojno odločala o vojaških zadevah. Pri tem je bila vezana na navodila Narodnega vijeća le tako, da je morala upoštevati sklep, ki ga je Narodno vijeće sprejelo zaradi italijanske zasedbe južnoslovenskega ozemlja. Petnajstega novembra 1918 je odredilo, da se »v kraje, ki so jih zasedli Italijani, (...) naše čete ne smejo odpošiljati«. Po tej odredbi, ki jo je poveljstvo II. vojnega odseka v Ljubljani objavilo v *Uradnem listu* Narodne vlade, so bile vojaške enote, »po dislokaciji pred vojno spadajoče v območja, ki so jih na podstavi dogovora o premirju zasedli Italijani«, razvrščene »vzhodno od demarkacijske črte, in sicer: lovska bataljona 7. in 20. v Ljubljani, 97. pehotni in 5. strelski polk pa v Novem mestu«. ⁴²⁰ Ob drugih priložnostih je bila Narodna vlada vezana na navodila Narodnega vijeća po lastni pobudi. Do takega primera je prišlo, ko je, očitno zaradi obsežnosti Maistrove mobilizacije, 18. novembra 1918 obravnavala vprašanje vpoklica moških, ki ga je namerala omejiti na starost od 19 do 23 let (letniki 1895–1899). Sklenila je, da glede tega »pov. za narodno obrambo stopi osebno v zvezo z dr. Drinkovičem, pov. NV (Narodnega vijeća – op. J. P.) za narodno obrambo«. ⁴²¹ V tem smislu gre presojati odgovor, ki ga je Drinković telegramske poslal generalu Maistru, »da sme poleg letnikov 1895–1899 mobilizirati še toliko drugih letnikov, kolikor jih smatra za potrebne«. ⁴²² Narodna vlada se je z Drinkovičevim odgovorom seznanila 19. novembra 1918. Sama je

417 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 129.

418 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 240, 270.

419 Prim. Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 138–139.

420 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Objava, str. 22.

421 *Sejni zapiski 1*, str. 117.

422 Prav tam, str. 119.

vztrajala pri svojem sklepu o mobilizaciji letnikov 1895–1899.⁴²³ Na tej podlagi je *Uradni list* naslednji dan objavil mobilizacijo pripadnikov 7. lovskega bataljona, omejeno na letnike 1895–1899. Mobilizacijo je razglasilo poveljstvo II. vojnega okrožja, vpoklicani pa so se morali zglasiti v Ljubljani.⁴²⁴ Sicer pa v vojaških zadevah Narodna vlada ni bila vezana na navodila Narodnega vijeća. Dvajsetega novembra 1918 je *Uradni list* objavil le naredbo poverjenika Narodnega vijeća za narodno obrambo, po kateri so imele vse osebe, ki so bile vpisane v seznamu zagovornikov pri pristojnih civilnih pravosodnih oblasteh, pravico »zastopati tudi pri vojaških sodiščih brez ozira na to, ali so vpisane v dosedanje listine vojaških zagovornikov ali ne«.⁴²⁵

Drugače Narodno vijeće v Sloveniji v vojaških zadevah ni bilo dejavnik oblasti.⁴²⁶ Upoštevali pa so ga v prisegi slovenskih vojakov. Sklep o prisegi vojaštva je Narodna vlada na Tavčarjev predlog sprejela 2. novembra 1918.⁴²⁷ Besedilo prisege, ki sta ga 5. novembra objavila *Slovenski narod* in *Slovenec*, se je glasilo: »Prisegam in se rotim pri Bogu Vsemogočnemu in svoji časti, da hočem zvesto in z vso svojo dušo, z vsem svojim srcem, z vso svojo voljo služiti vladi Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov kot ljudski in zakoniti oblasti. Prisegam sebi in svojim dragim, svoji deci in svojim roditeljem, da hočem odredbe Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov brezpogojno, povsod, v vsakem času izvrševati in da hočem biti pokoren ukazu predpostavljenih zapovednikov in vsem narodnim postavam in zakonom za napredek, jedinstvo, moč in slavo naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov. Tako hočem in v to mi

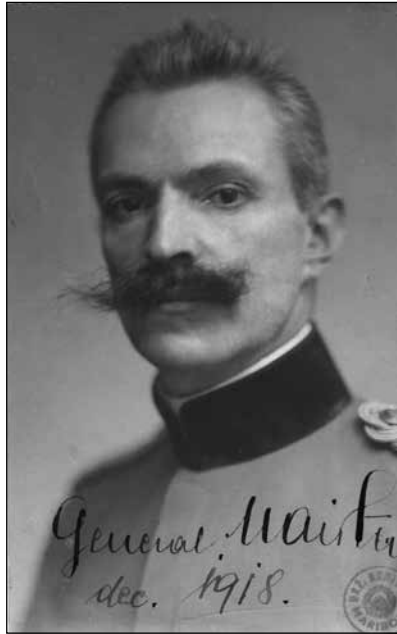
423 Prav tam.

424 *UL NV SHS*, 20. 11. 1918, Poziv pripadnikom 7. lovskega bataljona, str. 20.

425 Prav tam, Objava poverjenišтва za narodno obrambo, str. 20.

426 O dejavnosti Narodne vlade in nove slovenske oblasti na vojaškem področju, slovenski vojski in njenem delovanju v času obstoja Države SHS glej poleg navedenih del Matjaža Bizjaka in Damijana Guština še Andrejka, V., *Razvoj vojaštva*, str. 269–295; Seručar, *Vojne akcije*, str. 25–36; Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 27–37, 45–83, 92–100, 114–117, 183, 185–189, 197–199, 204–206, 214–215, 219–228, 230–233, 236–243, 252–254, 257–258, 260–264.

427 *Sejni zapiski* 1, str. 59.

General Rudolf Maister (1874–1934)
(PAM)

pomagaj Bog!»⁴²⁸ Naslednji dan je o podani vojaški prisegi na seji Narodne vlade poročal njen predsednik J. Pogačnik. Vlado je seznanil, »da je zaprisegel danes popoldne (dopoldne – op. J. P.) ob 11. uri kader 17. pešpolka za narodno v.«⁴²⁹ Sicer pa so po besedah pripadnika 17. pešpolka na enem od sestankov slovenskih vojakov prostovoljno in naravno prisego slovenskemu narodu vojaki v sebi nosili že od rojstva. »Zvestobo in vdanost

428 *Slovenski narod*, 5. 11. 1918, Dnevne vesti: prisega vojaštva Jugoslavije, str. 3; *Slovenec*, 5. 11. 1918, Narodna vlada in narodna obrana: prisega jugoslovanskih vojakov, str. 2. Zaključni del predzadnjega stavka besedila prisega, objavljenega v *Slovincu*, se je glasil: »... za napredek, edinstvo, svobodo in moč«.

429 *Sejni zapiski* 1, str. 78. O prisegah vojaštva drugim organom in oboroženim formacijam v tistem času (pokrajinskim in mestnim odborom Narodnega sveta, »narodni vojski«, narodni obrani) in Jugoslaviji glej *Slovenski narod*, 4. 11. 1918, Dnevne vesti: iz Gorice, 5. 11. 1918, Stacijsko poveljništvo v Gorici, str. 2, 7. 11. 1918, Slovesna zaprisega vojaštva novomeškega okraja, str. 1, Dnevne vesti: zaprisega vojaštva bolnice v Dol. Toplicah, str. 3.

do najdražjega, kar imamo, do domovine – prisegli smo prav za prav že v trenutku svojega rojstva,« je dejal. »Smo slovenske krvi, imamo slovensko ime, vse naše mišljenje in čutenje je slovensko že od prvega dneva našega bivanja na posvečenih tleh nad vse drage domovine.« – »Zlate besede mladega junaka,« je zapisal *Slovenski narod*, »ki naj si jih vpišejo z jeklenim peresom vsi delavni možje sedanjosti v srca. Živelimi taki vrli, dragi junaki, najdragocenejši cvet naroda. Živelimi *narodni vitezi, vitezi ljubezni do domovine in svobode!* Taki vitezi so naš spas.«⁴³⁰

Narodna vlada je bila v vojaških zadevah dejavna na različne načine. Odločala je o napredovanju častnikov in sklenila, da se vojaškim osebam izda legitimacije.⁴³¹ To je pomenilo, da je moral imeti vsak vojak pri sebi legitimacijo vojnega poveljništva, ki mu je dodeljen v službo. V nasprotnem primeru bi vojaška oblast vsakega, ki bi bil v vojaški obleki, pa brez pravilne legitimacije, aretirala in kaznovala.⁴³² Zagotovila je tudi že omenjeno duhovno oskrbo vojaštva. Monsgn. Janezu Klobovsu je 2. novembra 1918 poverila vodstvo vseh vojaških duhovnikov na slovenskem ozemlju. Pred tem je Klobovs dobil »tozadevno cerkveno dovoljenje (...) že od knezoškofa (Jegliča – op. J. P.)«.⁴³³

Med ukrepi, ki so zadevali položaj vojakov in častnikov, lahko omenimo še nekatere. Poverjeništvu za narodno obrambo je ustanovilo svoj gospodarski urad (intendanco), da je obstajala »centrala v vseh ekonomično-administrativnih zadevah (preskrba, denarne dotacije) podrejenih oddelkov«.⁴³⁴ Skladno s predhodnim sklepom Narodne vlade je odredilo tudi plačo vsem vojaškim osebam. Pristojbine častnikov so začasno ostale nespremenjene. Častnikom so izplačevali prejemke po činih in vojno doklado, vojakom in podčastnikom pa so izboljšali dnevne denarne prejemke. Po naredbi poverjeništvu za narodno

430 *Slovenski narod*, 7. 11. 1918, Dnevne vesti: živeli naši plemeniti frontni častniki!, str. 3.

431 *Sejni zapisniki 1*, str. 127, 64. – Podrobneje o napredovanju častnikov v času obstoja

Države SHS glej Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 45–51.

432 *UL NV SHS*, 23. 11. 1918, Vojaške legitimacije, str. 24.

433 *Sejni zapisniki 1*, str. 59.

434 *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za narodno obrambo, str. 8. – Naredba je vsebovala zelo natančna in obširna določila o preskrbi in vzdrževanju vojaških enot.

obrambo so moštvo in poddesetniki dobivali štiri krone, pripadniki činov od desetnika dalje pet kron na dan poleg hrane.⁴³⁵ Po spominih vojakov iz tistih časov so bili to lepi prejemki.⁴³⁶ Na Slovenskem so tako sami in v celoti vzdrževali svoje oborožene sile. O tem priča tudi ukrep poverjenišтва za narodno obrambo, ki je vojaškim osebam strogo prepovedal kupovanje živeža in materiala. Po oceni poverjenišтва je bilo v Ljubljani in v vseh večjih krajih dovolj zalog za primerno oskrbo in vzdrževanje vojaških enot. Zato je odredilo, naj »zahtevajo vojaški poveljniki potrebne stvari pri vojaških zalogah po dosedanjem načinu«.⁴³⁷ Za vzdrževanje in opremljenost vojaških enot je Narodna vlada odobrila »poverjeniku za narodno obrambo (...) 3 milijone kron kredita za vojaške potrebščine«.⁴³⁸

Poleg ukrepov, povezanih s položajem vojakov in častnikov, je Narodna vlada izvajala tudi demobilizacijo vojaških oseb. Na podlagi njenega sklepa z dne 11. novembra 1918 je poverjenik za narodno obrambo odločil, »da se odpuste iz vojaške službe vsi neaktivni častniki razen tistih, ki si jih bo v vojaški službi pridržalo poverjenišтво za narodno obrambo«. Vojaškim poveljstvom je ukazal, da morajo iz aktivne službe odpustiti »tiste neaktivne častnike, katerih za izvrševanje vojne službe nujno ne potrebujejo in jih je mogoče nadomestiti z aktivnimi častniki«. Ukaz je zadeval predvsem vse javne uradnike – profesorje, učitelje, sodnike, notarje, železničarje, ki niso bili v železniški službi, poštne uradnike itn. Obenem je poverjenik za narodno obrambo naznanil, da glede odpusta zdravnikov izide poseben razglas.⁴³⁹ Objavili so ga 18. novembra 1918.⁴⁴⁰

Demobilizacija je med drugim terjala tudi rešitev vprašanja, ki je zadevalo socialni položaj nepoklicnih častnikov v mirnodobskih razmerah. Zato je Narodna vlada sklenila okrepiti

435 *Sejni zapiski 1*, str. 78; *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za narodno obrambo, str. 8.

436 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 138.

437 *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za narodno obrambo, str. 8.

438 *Sejni zapiski 1*, str. 152.

439 *UL NV SHS*, 12. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za narodno obrambo, str. 9.

440 *UL NV SHS*, 18. 11. 1918, Oklic, str. 18.

uradništvo, potrebno za delovanje nove državne uprave. Ker je postalo z demobilizacijo mnogo rezervnih častnikov brezposelnih, se je odločila, da jim pomaga v prehodni dobi med vojaško službo in zaposlitvijo. Pripravila je trimesečni tečaj za poštne, železniške in druge uradnike. Častniki, ki bi tečaj obiskovali, bi v tej dobi dobili polno plačo, po opravljenem tečaju pa bi jih sprejeli v ustrezno državno službo. Častnikom, ki se niso potegovali za državno službo, vendar so dokazali, da so začasno brez zaslužka, so dodelili odpravnino v znesku trimesečne plače.⁴⁴¹

Narodna vlada je ukrepala tudi v zvezi s socialnim položajem slovenskih vojaških vojnih invalidov. Zavedala se je, da je ena njenih prvih socialnopolitičnih nalog rešitev vprašanja preskrbe vojnih invalidov ter vdov in sirot po vojaki, ki so padli v vojni.⁴⁴² Poverjeništa za narodno obrambo, finance in socialno skrbstvo so odredila izplačevanje vzdrževalnine družinam, katerih vzdrževalec je bil ali ujet, ali se še ni vrnil iz vojne, ali je bil v aktivni službi narodne vojske, in tudi invalidom, vdovam in sirotam padlih vojakov.⁴⁴³ Vzdrževalnino so namenili tudi tistim družinam, katerih vzdrževalci so se sicer vrnili domov, vendar so bili zaradi slabega zdravstvenega stanja, ki ga je povzročila udeležba v vojni, nezmožni za delo.⁴⁴⁴ Narodna vlada je vojaškim vojnim invalidom dala prednost pri podeljevanju službenih mest. Izdala je obširno naredbo o zaposlovanju invalidov v

441 *UL NV SHS*, 23. 11. 1918, Rezervnim častnikom, str. 24. – Demobilizirani nepoklicni častniki in vojaški uradniki iz slovenskih dežel so izplačilo za november 1918, če ga še niso prejeli drugje, dobili pri svojih slovenskih kadrih v Ljubljani, Borovljah, Celju in Mariboru. (*UL NV SHS*, 15.11. 1918, Vojaške zadeve, str. 14.) Brezposelnim demobiliziranim častnikom, ki se niso potegovali za državno službo, pa so poleg odpravnine v znesku trimesečne plače za dobo treh mesecev v Ljubljani plačali še stanarino. Prejeli so tudi nadomestilo za prehrano. (*UL NV SHS*, 15. 30. 11. 1918, Rezervnim častnikom, str. 30.)

442 *UL NV SHS*, 18. 11. 1918, Vojnim invalidom!, str. 18.

443 *UL NV SHS*, 12. 11. 1918, Naredba poverjeništev za narodno obrambo, finance in socialno skrbstvo, str. 9. – Glede izplačevanja vzdrževalnine vojaškim vojnim invalidom je Narodna vlada nameravala doseči, da bi posamezni oddelki nekdanjega avstro-ogrskega vojnega ministrstva začasno izplačevali vzdrževalnino slovenskim vojaškim vojnim invalidom. To je skušala zagotoviti zato, ker ji je konec novembra 1918 mornarska sekcija nekdanjega vojnega ministrstva odgovorila, da bo začasno še izplačevala plače svojim invalidom. (*UL NV SHS*, 3. 12. 1918, Invalidom, str. 32.)

444 *UL NV SHS*, 5. 12. 1918, Naredba poverjeništev za narodno obrambo, finance in socialno skrbstvo, str. 1. Naredbo so izdali 30. 11. 1918.

vseh javnih uradih in vseh tistih podjetjih, zavodih, uradih (tudi občinah) in obratih, ki so bili pod državnim nadzorstvom. Obšla ni tudi vprašanja zaposlovanja vojaških vojnih invalidov v zasebnih zavodih in obratih.⁴⁴⁵

Poleg ukrepanja v zvezi s socialnim položajem demobiliziranih častnikov in vojaških vojnih invalidov je delovanje Narodne vlade obsegalo tudi druga vprašanja s področja vojaških zadev. Odločila se je zagotoviti usklajeno delovanje vseh vojaških, splošnoobrambnih in varnostnih sil. Sklenila je, da sodi poleg vojaških enot tudi »narodna straža v referat oddelka za narodno obrambo, istotako orožništvo, le uporaba orožništva spada v oddelek za notranje zadeve«. ⁴⁴⁶ Glede vojaških, gospodarskih in upravnih zadev, nadalje glede pouka in nadzorstva orožniške službe je bilo orožništvo, ki je obdržalo vse svoje pravice, določene še po avstrijskem orožniškem zakonu, podrejeno orožniškemu poveljništvu oziroma Narodni vladi – poverjeništvu za narodno obrambo.⁴⁴⁷

K usklajenemu delovanju vojaških, splošnoobrambnih in varnostnih sil je sodila še določitev enotnega ustroja Narodne obrane v Sloveniji. To je bila polvojaška organizacija, ki jo je na podlagi avstrijskega predpisa o ustanavljanju varnostnih straž iz septembra 1918 ustanovil še Narodni svet. Organizirana je bila po legalnih krajevnih skupinah. V prvih dneh po nastanku Države SHS je Narodna vlada ob pomoči rezervnih častnikov v okviru Narodne obrane vzpostavila mrežo krajevnih Narodnih straž, oddelkov prostovoljcev, ki so skupaj z orožništvom v posameznih krajih vzdrževali javni red in mir.⁴⁴⁸

445 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani o zaposlovanju invalidov, str. 23. – Narodna vlada je sprejela sklep, da izda obsežno naredbo o zaposlovanju invalidov v državni službi na seji 18. 11. 1918. Sodila je, »da je treba storiti vse, da se invalidi zaposlijo, če tudi glede dela zmožnosti ne morejo popolnoma nadomestovati zdravih ljudi, in da se rešijo brezdelnosti«. (*Sejni zapisniki 1*, str. 118.)

446 *Sejni zapisniki 1*, str. 76.

447 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 22, 26. 11. 1918, Oklic, str. 26.

448 Guštin, *Oborožene sile Države SHS*, str. 193.

Poverjenišтво za narodno obrambo je ustanovilo Centralni urad narodne obrane, katerega naloga je bila – da se že obstoječa Narodna obrana ne bi cepila – »*enotno organizirati vsa brambo po deželi*, skrbeti za oborožitev, izvežbanje in prehrano mož in častnikov«. ⁴⁴⁹ Poverjenišтво je določilo, naj že obstoječe brambne organizacije (orlov, sokolov, gasilcev, lovcev itn.) obstajajo še naprej, zaradi organizacijske enotnosti pa jih je uvrstilo v organizacijo državne obrane. Poverjenišтво je za vsak politični okraj določilo ustanovitev okrajnega brambnega poveljništva, kateremu je bilo podrejeno sodnookrajno brambno poverjenišтво. Za poveljevanje okrajnim brambnim poveljstvom so bili odgovorni častniki. Njihovo imenovanje je bilo pridržano Narodni vladi. Podrejeni so jim bili orožniške postaje, županstva ter poveljstva že obstoječih brambnih organizacij. Določeno je bilo, da je Narodna (državna) bramba dejavna v lastni občini, izjemoma v lastnem političnem okraju, le v skrajni nevarnosti lahko priskoči na pomoč obmejnim občinam ali političnim okrajem. ⁴⁵⁰

Kmalu po ustanovitvi Centralnega urada narodne obrane je Narodna vlada sporazumno z Narodnim svetom sredi novembra 1918 razpustila vse narodne straže oziroma narodne obrane. S tem se je prilagodila mirnodobskim razmeram. Potem ko je iz Slovenije odšel zadnji kontingent avstro-ogrskih vojakov, ki so po sklenitvi premirja 3. novembra 1918 v Padovi zapustili nekdanjo italijansko fronto in so se prek slovenskega ozemlja umikali domov (vseh je bilo med 250.000 in 300.000 s 50.000 konji), je ocenila, da so narodne straže v Sloveniji izvršile svojo dolžnost. Nevarnost pred razkrojeno soško armado je minila, predvsem po zaslugi narodnih straž, ki so omogočile, »da se je prehod te vojske preko Kranjske izvršil v lepem redu in brez posebne škode prebivalstvu in deželi«. ⁴⁵¹ Opozoriti pa je treba, da

449 *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za narodno brambo, str. 7.

450 Prav tam.

451 *UL NV SHS*, 15. 11. 1918, Razglas Narodne vlade, str. 13. – O prehodu nekdanje avstro-ogrške vojske skozi Slovenijo novembra 1918, njegovim organizanjem in nadzorom, ki so ga neodvisno od Narodnega vijeća samostojno opravljali Narodna vlada in drugi slovenski organi, glej Bizjak, Umik avstro-ogrške vojske, str. 25–36; isti, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 100–101.

so izredno pomembno vlogo pri prehodu nekdanje avstro-ogrške vojske imeli železničarji, »ki so se postavili v službo nove države in nesebično izpolnjevali težko in odgovorno službo pri prevozu vojaštva in ujetnikov«. Brez njihove požrtvovalnosti se ne bi prevoz razpadajoče avstro-ogrške armade, dokaz organizacijske sile mlade slovenske oblasti, nikoli tako uspešno izvedel, kot se je.⁴⁵² Glede razpustitve narodnih straž oziroma narodnih obran je bila merodajna tudi odločitev Narodne vlade, da vso javno varnost v popolnem obsegu prevzame po svojih organih. S pomočjo orožništva in organiziranega vojaštva je nameravala »skrbeti za varnost domovine, življenje in last vsakega posameznika in za notranji red in mir po deželi«. Zato so morali vsi dotedanji člani narodnih straž izročiti vse orožje in strelivo najbližji orožniški postaji.⁴⁵³

Samostojno odločanje o vojaških zadevah na Slovenskem se je pokazalo še v zvezi z drugimi vprašanji. Sem je sodil pregled nad vsemi obstoječimi vojaškimi enotami in kadrovsko sestavo oboroženih sil na slovenskem ozemlju. Poverjeništvo za narodno obrambo je vsem štacijskim poveljstvom II. vojnega odseka ukazalo, da morajo sporočiti intendanci tega odseka v Ljubljani, kateri pododdelki, formacije in vojaški zavodi so jim podrejeni, kdo je poveljnik teh oddelkov ter koliko častnikov, uradnikov, častniških oziroma uradniških pripravnikov je pododdelkom prideljenih. Obenem s številom častnikov, uradnikov, častniških in uradniških pripravnikov so morala sporočiti še njihovo ime in čin ter navesti, kdaj in od koga so jim bili dodeljeni. Tudi vsa vojaška poveljstva, vsi pododdelki formacije in vsi vojaški zavodi so morali intendanci II. vojnega odseka sporočiti, kdo je poveljnik oddelka (poveljstva, formacije itn.), koliko častnikov (uradnikov, častniških oziroma uradniških pripravnikov) je oddelku prideljenih, njihovo ime in čin, podatke o njihovi dodelitvi

452 Andrejka, V., *Razvoj vojaštva*, str. 272. Železničarjem, ki so rešili »velik del naše domovine pred grozotami, ki se redno pojavljajo ob umikanju velikih razkrojenih (...) nediscipliniranih vojsk«, se je 16. 11. 1918 posebej zahvalil *Slovenski narod*. (*Slovenski narod*, 16. 11. 1918, Čast komur čast!, str. 1.)

453 *UL NV SHS*, 15. 11. 1918, *Razglas Narodne vlade*, str. 13.

ter številčno stanje moštva.⁴⁵⁴ Konec novembra 1918 je bilo v sestavi II. vojnega odseka 12.375 častnikov in vojakov. Tedanja slovenska vojska je imela 2 generala, 47 štabnih (višjih) oficirjev, 962 oficirjev in 11.364 vojakov. V njeni oborožitvi je bilo 21.347 pušk, 857 strojnic, 538 topov in 7 letal. V njenem sestavu je bilo tudi 1797 konj, 2232 voz in 417 avtomobilov. Ob tem je treba upoštevati, da je bila dejanska moč slovenske vojske večja, saj je bilo pod neposrednim poveljstvom II. vojnega okrožja še 1773 srbskih častnikov in vojakov – nekdanjih avstrijskih vojaških ujetnikov, ki jih je tudi treba prišteti k oboroženi sili, s katero je razpolagala Narodna vlada.⁴⁵⁵

Narodna vlada je bila dejavna tudi na področju vojaškega pravosodja. 5. novembra 1918 so ustanovili »vojaško sodišče SHS v Ljubljani«, ki je začelo poslovati isti dan.⁴⁵⁶ V njegovi pristojnosti so bila vsa kazniva dejanja vojaških oseb na slovenskem ozemlju razen dejanj antantnih čet.⁴⁵⁷ Ustanovitev vojaškega sodišča je narekovala spremembo nekaterih zakonov iz avstro-ogrskega vojaškega kazenskega zakonika. S tem se je Narodna vlada na vojaškem področju uveljavila kot organ zakonodajne oblasti. Poverjenišтво za narodno obrambo je določilo, da preide funkcija javnega tožilca za vse vojaške osebe na vojaškega pravdnika Narodne vlade, ki je podrejen poverjeniku za narodno obrambo. Razveljavilo je tudi določila vojaškega kazenskega zakonika, ki so zadevala pristojnost vojaškega poveljnika, ter preneslo njegove pravice (pravico kazenskega zasledovanja, odredbe preventivnega zapora, ustavitve postopka in pravico obtožbe) neposredno na vojaškega pravdnika Narodne vlade. Poleg tega je združilo prejšnje divizijsko in prejšnje brigadno sodišče v eno vojaško sodišče, pristojno za dejanja, ki so zahtevala kazenski pregon. Določilo je tudi sedeže vojaških sodišč na slovenskem ozemlju – v Ljubljani in Mariboru. Mariborsko vojaško sodišče je bilo pristojno za osebje iz štajerskega obmejnega poveljstva,

454 *UL NV SHS*, 14. 11. 1918, Vojaške zadeve, str. 11.

455 Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 71–72.

456 *UL NV SHS*, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za narodno obrambo, str. 4.

457 Prav tam.

Lahki bombnik Brandenburg iz sestave slovenskih vojaških letal
(Pivka, Mariborska letalska stotinja, str. 312)

ljubljsko pa za osebe iz preostalega dela II. vojnega okrožja ter iz koroškega obmejnega poveljstva v Borovljah.⁴⁵⁸

Samostojnost Narodne vlade na vojaškem področju lahko ponazori še položaj že omenjenih srbskih častnikov in vojakov na Slovenskem novembra 1918.⁴⁵⁹ Šestega novembra 1918 je iz avstrijskega vojnega ujetništva v taborišču Gröding blizu Salzburga z vlakom v Ljubljano prispel transport srbskih častnikov in vojakov, ki so se nastanili v Ljubljani in ostali v Sloveniji. Častniki in vojaki iz tega transporta in srbski vojaški ujetniki, ki so se na poti iz drugih ujetniških taborišč v Avstriji ustavili v Ljubljani, so bili novembra 1918 organizirani kot Poveljstvo srbskih čet v Ljubljani.⁴⁶⁰ Iz njih so v drugi polovici novembra 1918 z

458 *UL NV SHS*, 30. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za narodno brambo, str. 29–30. Naredba je poleg omenjenih sprememb vsebovala še druge določbe, ki so spreminjale prejšnja določila avstro-ogrskega vojaškega kazenskega zakonika glede odobritve ter odrejaanja preventivnega oziroma preiskovalnega zapora. Naredba je na novo opredelila tudi sestavo in delovanje vojaškega sodišča.

459 Od 1773 srbskih častnikov in vojakov, ki so bili novembra 1918 na območju Slovenije, je bilo 81 častnikov, 223 podčastnikov in 1469 vojakov. – Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 72.

460 Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 109–110, 113. Glej tudi Seručar, *Vojne akcije*, str. 28 in Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 205.

odobritvijo srbske vlade in Narodnega vijeća oblikovali 26. pehotni polk Poveljstva srbskih čet v Ljubljani.⁴⁶¹ Načelnik poveljstva je bil konjeniški podpolkovnik Stevan Švabić.⁴⁶² Enote takratnega Poveljstva srbskih čet v Ljubljani so delovale po nalogu ali v soglasju z Narodno vlado in sodelovale s slovenskimi vojaškimi enotami, ki jih je ustanovila Narodna vlada.⁴⁶³ Srbski vojaki in častniki so bili za Narodno vlado nedvomno dobrodošli, saj so se s tem povečale vojaške enote, s katerimi je razpolagala. Zato je tudi vzdrževala Poveljstvo srbske vojske v Ljubljani in že 10. novembra 1918 svojemu poverjeniku za narodno obrambo L. Pogačniku odobrila »izplačilo 10.000 kron za opremo srbskih častnikov«. ⁴⁶⁴ Narodna vlada je srbske vojake uporabljala kot antantno vojsko. Srbski vojaki so Slovincem naredili nekaj velikih uslug, zlasti 14. novembra 1918, ko so z opozorilom, da so predstavniki antantne vojske, ustavili prodiranje Italijanov proti Ljubljani. Pri tem je eno od ključnih vlog imel Švabić.⁴⁶⁵ Ljubljana se mu je leta 1931 oddolžila z imenovanjem za svojega častnega meščana. Diplomsko častnega meščana je Švabić v Beogradu izročil nekdanji vojaški poveljnik mesta Gorice in tedanji ljubljanski župan Dinko Puc.⁴⁶⁶

Narodna vlada je v službo jemala tudi drugo tuje vojaštvo. V Ljubljani je bilo že od 3. novembra 1918 precejšnje število dobro premljenih čeških in slovaških vojakov. Narodna vlada je

461 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 205; Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 110, 111, 113, 265. – 26. pehotni polk Poveljstva srbskih čet v Ljubljani sta sestavljala dva bataljona. Vsak bataljon je imel pet pehotnih čet. Poleg pehotnega polka so v okviru Poveljstva oblikovali še poljsko baterijo in konjeniški eskadron, pozneje so oblikovali še havbično baterijo. (Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 239.)

462 O svojem prihodu v Ljubljano in oblikovanju 26. pehotnega polka Poveljstva srbskih čet v Ljubljani je deset let kasneje tedaj upokojeni polkovnik Švabić objavil krajši zapis v beograjski *Politiki*, ki ga je ponatisnilo ljubljansko *Jutro*. (*Jutro*, 4. 11. 1928, Prvi srbski vojaki in Ljubljani: prihod v Ljubljano, str. 10.)

463 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 205. O srbskih častnikih in vojakih ter delovanju srbskih vojaških enot na Slovenskem novembra 1918 glej Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 109–117, 264–266; Guštin, *Dve antantni vojski*, str. 81–88.

464 *Sejni zapiski 1*, str. 95.

465 Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 111–113, 264–265; Guštin, *Dve antantni vojski*, str. 83–84. O pomoči srbske vojske Slovincem leta 1918 glej tudi Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 243–244.

466 Perovšek, *Predsednik gerentskega sveta*, str. 656.

Podpolkovnik Stevan Švabić (1865–1935)

(*Spominski zbornik Slovenije*, str. 61)

6. novembra 1918 sklenila, da vzame »v svojo službo češko legijo, broječo približno 3.500 mož in jo plača enako kakor domače vojaštvo«. ⁴⁶⁷ 8. novembra naj bi bilo v Ljubljani kar 10.000 Čehov in Slovakov, 2800 bosanskih vojakov, ki so nekaj dni ostali v službi v Ljubljani, in 1700 Poljakov. Najdlje se je v Ljubljani zadržala t. i. Češkoslovaška legija, ki je v času, ko se je mimo Ljubljane pomikalo vojaštvo nekdanje avstro-ogrske vojske, v mestu in njegovi okolici vzdrževala red in mir. Varnostne razmere so bile v prvih dveh tednih novembra 1918 v mestu slabe. Prvi del legije je Ljubljano zapustil 12. novembra, drugi pa 20. novembra 1918. ⁴⁶⁸

467 *Sejni zapisniki 1*, str. 79. Sklep, da častnikom slovanske narodnosti na slovenskem ozemlju izplačajo polne mezdne za november, je Narodna vlada sprejela 13. 11. 1918. (*Sejni zapisniki 1*, str. 105.)

468 *Slovenski narod*, 4. 11. 1918, Čeho-slovaška legija v Ljubljani, str. 4, 5. 11. 1918, Čeho-slovaška legija v Ljubljani, str. 2, 5. 11. 1918, Dnevne vesti: češkoslovaška legija, str. 3, 11. 11. 1918, Čeho-slovaška legija, str. 3, 20. 11. 1918, Dnevne vesti: slovo od češke legije, str. 3; Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 43, 120; Štepec, Utrip vsakdanjega življenja, str. 384–385. O Češkoslovaški legiji glej tudi Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 267–268.

V zvezi z domačimi oboroženimi silami Narodna vlada ni posebej opredeljevala njihovega narodnostnega značaja. V glavnem je uporabljala pojma »vojaštvo« in »vojaki«,⁴⁶⁹ vendar so uporabili tudi oznako pripadniki »narodne vojske«.⁴⁷⁰ V vseh enotah in poveljstvih slovenske vojske je bil poveljevalni jezik slovenski. Izjema je bil le 26. pehotni polk Poveljstva srbskih čet v Ljubljani. Slovenska povelja so povzeli po sokolskih telovadnih izrazih, pa tudi po slovenskem gasilskem poveljevanju, celo po čeških zgledih. V začetku je bilo precej odvisno od iznajdljivosti častnikov. Za čine so uporabljali slovenske nazive.⁴⁷¹ Konec novembra 1918, ko so v bojih na Koroškem sodelovale tudi srbske enote, se je začela pojavljati oznaka »jugoslovanske čete«.⁴⁷² Zajemala je tudi tedanje slovenske vojaške enote.

Vprašanje oboroženih sil so obravnavali tudi v politični in drugi javnosti. Temu področju družbenega in političnega življenja je največ pozornosti namenila liberalna JDS. Ko je 28. oktobra 1918 v Zagrebu 25. domobranski pehotni polk prisegel Narodnemu vijeću, je *Slovenski narod* 29. oktobra – na dan ustanovitve Države SHS – navdušeno poročal, da že imamo »narodno vojsko«.⁴⁷³ Liberalci so novo oblikovane vojaške enote – tako v Državi SHS kot na Slovenskem – največkrat razumeli kot enote jugoslovanske vojske,⁴⁷⁴ čeprav je *Slovenski narod* konec oktobra in v začetku novembra 1918 pisal tudi o (slovenski) narodni vojski in »naših (mišljeno je bilo slovenskih – op. J. P.) narodnih« bojevnikih;⁴⁷⁵ zavzel se je še za dosledno izkoreninjenje

469 *Sejni zapisniki 1*, str. 79, 98, 100, 126.

470 *Sejni zapisniki 1*, str. 93.

471 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 143, 144.

472 *Sejni zapisniki 1*, str. 142, 147.

473 *Slovenski narod*, 29. 10. 1918, Narodno vojsko imamo, str. 1.

474 *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Praznik narodove svobode dne 29. oktobra 1918 v Ljubljani, str. 2, 2. 11. 1918, Vojaštvo v Celju v naših rokah, str. 2, 3. 11. 1918, Priznana jugoslovanska armada, str. 1, 4. 11. 1918, Tujerodni (neslovanski) častniki in vojaki, str. 3, Poveljnik jugoslovanskega brodovja, Dnevne vesti: poveljnik jugoslovanske mornarice Ljubljancan, str. 4, 5. 11. 1918, Dnevne vesti: prisega vojaštva Jugoslavije, str. 3, 7. 11. 1918, Slovesna zapisega vojaštva novomeškega okraja, str. 1, Dnevne vesti: jugoslovaynski vojski brzojavnega polka, str. 3, 8. 11. 1918, Slavnostna ustanovitev Narodne obrane v Dol. Toplicah, str. 2, 25. 11. 1918, Mariborska mestna straža razorožena, str. 2.

475 *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Deželna vlada v rokah narodne armade, str. 1, 5. 11. 1918,

posameznih nemških izrazov, ki so jih bili slovenski vojaki va-
jeni v občevanju s častniki v avstro-ogrski vojski.⁴⁷⁶

V liberalnem taboru so že zelo zgodaj načeli tudi vprašanje
družbenega položaja in značaja oboroženih sil. Ivan Tavčar je na
javnem shodu Narodne obrane, 2. novembra 1918 v Ljubljani,
poudaril, da mora biti »v novi demokratični državi (...) vojaška
oblast ločena od civilne«. ⁴⁷⁷ *Slovenski narod* je dva dni kasneje
podprl resolucijo o tujerodnih častnikih in vojaki, ki so jo spre-
jeli na shodu. Resolucija, ki jo je predlagal član načelstva JDS
Adolf Ribnikar, je zahtevala, naj se tujerodni častniki in vojaki
sproti in nemudoma s slovenskega ozemlja pošljejo v domovi-
no. ⁴⁷⁸ *Narod* je k temu še dodal, da je povsem nesprejemljiva
misel, da bi morda »tujerodni častniki kot ostanki starega sis-
tema pod firmo jugoslovanske kokarde opravljali v jugoslovan-
ski vojski kake posle, ali pa še celo odločilne posle. Naravna pa-
met nam pove, da ljudje, ki so najmanje indiferentni proti našim
interesom, ali pa nas celo mrzijo in so preje postavljali vislice za
nas, ne morejo nam ničesar koristiti, pač pa v gotovih slučajih
neizmerno škodovati, da torej ne moremo imeti niti pičice za-
upanja do njih. Taka škoda se je v posameznih slučajih že zgo-
dila. Ravnotako mislimo, da bi našim kazinarjem (mišljeni so
obiskovalci ljubljanske Kazine, do leta 1918 zbirališča Nemcev,
zlasti častnikov, in nemškutarjev – op. J. P.) in domačim Nem-
cem že njih lastna čast in instinkt morala povedati, da ni zanje
v jugoslovanski vojski primernege mesta. Želimo, da se mirno,
na kulturnen in dostojen način ločijo od nas in mi od njih. Jugo-
slovani smo pokazali, da ne delamo sile nikomur in ne skrivimo
nobenega lasu, hočemo pa v svoji vojski biti sami med seboj,
razumejo pa naj tudi drugi naše mišljenje.« ⁴⁷⁹

Stacijsko poveljstvo v Gorici, str. 2, 7. 11. 1918, Začasna ureditev službenih prejemkov
narodne vojske, str. 1, Dnevne vesti: slovenski poveljevalni jezik, str. 3.

476 *Slovenski narod*, 7. 11. 1918, Dnevne vesti: slovenski poveljevalni jezik, str. 3.

477 *Slovenski narod*, 3. 11. 1918, Prvi shod v svobodni Jugoslaviji!, str. 2.

478 Prav tam.

479 *Slovenski narod*, 4. 11. 1918, Tujerodni (neslovanski) častniki in vojaki, str. 3. – Podobno
je menil tudi Zarnik, ki je v svojih zapiskih zabeležil, da »hoče biti zdaj vsak aktiven oficir,
če je le iz Kranjskega in zna malo slovensko, nadalje pri nas za oficirja. Notorični nemški

Precej kritičen odnos do oboroženih sil so imeli v socialno-demokratski stranki. JSDS se je postavila na izrazito protimilitaristično stališče in je zahtevala takojšnjo demobilizacijo.⁴⁸⁰ Eden od najvidnejših pripadnikov stranke in član njenega izvršilnega odbora, ing. Anton Štebi, je že 31. oktobra 1918 Narodnemu vijeću očital, da še ni postavilo zahteve po takojšnji prekinitvi vojne in pripravi na mirovne konference. Poudaril je, da tisti, ki so še v avstro-ogrski vojski, zahtevajo »predvsem, *da se nas odpusti* iz vojaške službe. Siti smo tega nečloveškega trpljenja in si ne želimo nadaljevanja v sladkejši obliki, v domovini. V naših srcih je poleg ljubezni do naroda še ona širja in lepša ljubezen, ki oklepa vse narode, ki brati vse narode v medsebojni solidarnosti, ljubezen do človeštva, ljubezen do ohranitve vseh človeških dobrin.« Zato naj je prva odločitev Narodnega vijeća odločitev o demobilizaciji – »edino tolažilno povelje, ki bo odstranilo z naših ramen *za vedno in za povsod* vojaško suktnjo in moralno orožje«. Štebi je Narodnemu vijeću tudi očital, da ob svoji ustanovitvi k sodelovanju ni pritegnilo nobene ženske.⁴⁸¹

V katoliškem taboru se je o vlogi oboroženih sil opredelil škof Jeglič. V njih je v času vračanja vojaštva z vojskovališč videl jamstvo za ohranitev reda.⁴⁸² Zavedal se je tudi, da se vojsko lahko uporabi kot notranjepolitični dejavnik. »Naši se boje

nacionalci in ljudje, ki so še pred tedni na vsakega slovenskega vojaka tulili 'Du windische Schwein' ('Ti slovenska svinja' – op. J. P.), hočejo igrati zdaj jugoslovanske častnike. Kdo bo pa hotel služiti pod njimi in ali naj nam ostane stari duh c. in kr. (cesarsko kraljevih – op. J. P.) kadetnic kot prokletstvo še nadalje? Nekaj pravic pa mora vendar biti in vso to avstrijsko sodrgo moramo popolnoma iztrebiti. Saj se bo še celo kopica kopica slovenskih aktivnih oficirjev radi mnogoletne preteklosti le z največjo težavo preorijentirala v resnično slovanstvo in še posebej v demokratstvo, kjer ne more biti deviza za prostaka 'Maul halten' (v pomenu 'Drži gobec' – op. J. P.), četudi se mu godi krivica. In zlasti jim smrdi, da bi bili spojeni s srbskim oficirstvom (če jih bo to sploh maralo!) To jim že kar ne gre v cinkr. (cesarsko in kraljevo – op. J. P.) pregnetene možgane, da bi zdaj morali ljubosumno spoštovani in zastopati prav ono, kar se jim [je] od nekđaj slikalo kot najostudnejše, državi najnevarnejše in najbolj izdajalsko. Seveda to je res težko. Naj pa kvitirajo (dajo slovo službi – op. J. P.) in gredo k banki 'Slavija' (podružnica češke denarne in zavarovalne ustanove Slavija v Ljubljani – op. J. P.) za akviziterje.« (Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 33–34.)

480 *Naprej*, 31. 10. 1918, V. (erus) (Anton Kristan), Naš končni cilj, str. 1, Outlaw (Anton Štebi), Prvi pogrški Narodnega vjeća, str. 2, 12. 11. 1918, Po začrtani poti, str. 2.

481 *Naprej*, 31. 10. 1918, Outlaw (Anton Štebi), Prvi pogrški Narodnega vjeća, str. 2.

482 *Jegličev dnevnik*, str. 766.

Srbov, katere liberalci kličejo na pomoč, naj bi zasedli jugoslovanske pokrajine,« je 11. novembra 1918 zapisal v svoj *Dnevnik*. »V tem slučaju bi bile volitve v konstituantno pod bajoneti Srbov in utegnili bi zmagati liberalci, ki so vedno bolj očitno za dinastijo Karagjorgjević.«⁴⁸³

Poleg različnih stališč, ki so jih v slovenski politiki podali glede oboroženih sil, so v njej precej pozornosti namenili tudi srbskim vojakom na Slovenskem in srbski vojski sploh. *Slovenski narod* je prihod srbskih častnikov in vojakov 6. novembra 1918 v Ljubljano vneseno pozdravil.⁴⁸⁴ Slovesen pozdrav Srbom, ki so se nastanili v domobranski vojašnici, je pred njenim vhodom 10. novembra 1918 pripravil Narodni svet. V njegovem imenu jih je pozdravil Hribar, v imenu predsedstva Narodnega vijeća Kramer, v imenu vojske Ištvanović, v imenu sokolstva Engelbert Gangl in v imenu domačega strelskega polka neimenovani podporočnik. Izrečenim pozdravom se je zahvalil Švabić, v vseh govorih pa je »prekipevala medsebojna jugoslovanska ljubezen, trenutno je pogledalo v nas prestano trpljenje, v ostalem pa so kipele na dan besede, polne navdušenja in svežega novega jugoslovanskega življenja«. Iz prvega nadstropja vojašnice se je vsulo cvetje, navdušenje se je stopnjevalo, neprestani so bili klici: »Živeli Srbi, živela Srbija, živeli naši osvoboditelji, živeli mučeniki, živel kralj Peter, živela Jugoslavija.« Tako je poročal *Slovenski narod*, ki je v poročilu o pozdravu Srbom pomenljivo zapisal: »Kdo bi si bil mislil v starih avstrijskih časih, da bo kedaj srbski vojak bival v domobranski vojašnici na Poljanski cesti ...« In dodal: »Ponos Slovenca je bil vedno Srb. Saj smo eden narod, dasi nosimo tri imena.« Danes smo tu, »mladi in kreпки in poživljeni ter pripravljeni za bodočnost. In v to naše veselje so prišli Srbi v Ljubljano.«⁴⁸⁵

O lepem sprejemu srbskega vojaštva v Ljubljani je pisal tudi eden od prispelih srbskih častnikov, major Đorđe Ćirić. V *Slovenskem narodu* se je zahvalil za dobrodošlico in bratsko

483 Prav tam, str. 767.

484 *Slovenski narod*, 9. 11. 1918, Pozdravljeni nam, bratje Srbi, v svobodni Jugoslaviji, str. 1.

485 *Slovenski narod*, 11. 11. 1918, Pozdrav Srbom, str. 2–3.

toplino, s katero so jih sprejeli.⁴⁸⁶ Objavil je tudi članek, v katerem se je spominjal kratkega bivanja v Ljubljani, kjer se je na poti iz Beograda v Italijo in Švico ustavil leta 1911. Ohranil jo je v prijetnem spominu, zlasti pa ga je tedaj presenetilo, da je slovenski jezik popolnoma razumel. »Koliko moje unutarnje radosti, duševnog razpoloženja koje me je zbog ovog obuzelo, pratilo.«⁴⁸⁷ Svoje popotne spomine je nato opisal v knjigi *S Dunava na Rajnu*.⁴⁸⁸ Na Slovence je v tistih dneh besede naslovil tudi »Srbin«, ki je zapisal, da smo sedaj »postali jedan metal, skovan pod težkim maljem istorije, a okaljen krvlju i suzama, sad nas niko više neće dvojiti. (...) Mi Srbi vas uveravamo našom vitežkom rečju, našim nikad neokaljanim srbskim poštenjem, da će vam na našim grudima biti toplo, da ćemo podeliti sve.« – »Zdravo budite, naša mila braća slovenska. Zdravo, naša bela, mila i lepa Ljubljano.«⁴⁸⁹

V Ljubljani so se zares potrudili, da so se srbski častniki in vojaki počutili zaželene. 15. in 16. novembra 1918 so v njihovo čast pripravili dva kulturna dogodka – predstavo Frana Saleškega Finžgarja Divji lovec in koncert Glasbene matice. Pri tem so imeli glavno besedo predstavniki liberalnega tabora, ki so, obenem s poklonitvenim čustvom, izražali nezadržno občudovanje Srbov. V Narodnem gledališču v Ljubljani, kjer so si skupaj s predstavniki Narodne vlade ogledali Divjega lovca, jih je v imenu deželne upravne komisije, ki je bila lastnica gledališkega posloplja, pozdravil član načelstva JDS Fran Novak. »Največji zmagovalci ste,« jih je nagovoril, »ko premagate tudi sami sebe in žrtvujete v teh časih svoje sile Jugoslaviji, da nam pomagate vzdržati red, krepite nežno rast in – kar prav posebno povdarjam – varujete proti komurkoli si bodi meje naše skupne jugoslovanske domovine. (...) Vi Srbi ste nam izvojevali živo rešnico ene same, nedeljive, nerazdružljive, od Soče do Vardarja na zunaj in znotraj, po svojem sestavu in svojih čustvih enotne

486 *Slovenski narod*, 12. 11. 1918, Dj. (Đorđe) Čirić, Otpozdrav braći Slovincima, str. 2.

487 *Slovenski narod*, 13. 11. 1918, Dj. (Đorđe) Čirić, Uspomene iz Ljubljane, str. 2.

488 *Slovenski narod*, 20. 12. 1918, Književnost: »Skozi Slovenijo«, str. 3.

489 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Srbin, Zdravo braćo Slovinci!, str. 2.

edinstvene Jugoslavije.«⁴⁹⁰ Podobno je na Srbe in srbsko vojsko gledal tudi eden od podpredsednikov JDS Vladimir Ravnihar. Na koncertu, ki ga je v čast srbskih častnikov in vojakov v veliki dvorani Uniona 16. novembra 1918 priredila Glasbena matica v Ljubljani, jim je kot njen predstavnik dejal: »Vi ste naši *spasitelji*, stvaritelji naše svobode. Bodite nam tudi *učitelji* te svobode.«⁴⁹¹ Literarni in kulturni zgodovinar ter član načelstva JDS dr. Fran Ilešič je v njej videl tudi metafizično vlogo srbstva. V svojem pozdravu srbskim častnikom in vojakom na koncertu Glasbene matice je spregovoril o *krvavi postavi*, ki se je dvignila iz balkanskega požara: »Dunaj je zamahnil z mečem: mislil je on, velikan, da zadene *materijo*, a bil je to *duh*, duh zemlje srbske – jugoslovanske, duh *Pravice*, ki nevidno, a trdno vlada svet. In Pravica je zbrala sile idej in strašna vojska žaljenih idealov je porušila materialno in grešno velikost. Odletel je Habsburg, ta najstarejši zastopnik starih navad, sramotne srednjeveške trgovine z narodi; odletel je Wilhelm (nemški cesar – op. J. P.), najsilneši načelnik naših časov, in odletel je Ferdinand (bolgarski kralj Ferdinand I. Koburški – op. J. P.), tuja kukavica na balkanskem prestolu.«⁴⁹² Po *Slovenskem narodu* je bil Ilešičev govor na

490 *Slovenski narod*, 16. 11. 1918, Slavnostna predstava v Narodnem gledališču na čast srbski posadki, str. 2. – V tem duhu se je kasneje v *Slovenskem narodu* na vest, da bodo v kratkem pričeli tiskati nove poštne znamke za Državo SHS, odzval avtor »B.« Vest je po hrvaškem časopisju *Narod* objavil 18. 11. 1918. Obenem je navedel, da »dokler ne bodo nove znamke izgotovljene, se bodo uporabljale dosedanje, samo bo slika pretiskana s črkami SHS«. (*Slovenski narod*, 18. 11. 1918, Dnevne vesti: nove poštne znamke, str. 3.) »B.« je proti napovedanemu pretiskanju poštних znak zgolj s črkami v latinici protestiral z utemeljitvijo, da »srbskim junakom, ki so nam priborili Jugoslavijo, rabi v pismu cirilica, kar nam nalaga dolžnost, da jo vpoštevamo na vseh državnih znakih, torej tudi na poštних znamkah, ki naj bi imele poleg SHS tudi *cirilske črke CXC*«. (*Slovenski narod*, 21. 11. 1918, Dnevne vesti: B., Za cirilico, str. 4.) Pripominjam, da je znani »Verigar«, poštna znamka, ki jo je sklenilo izdati 21. 11. 1918 ustanovljeno Poštno in brzozjavno ravnateljstvo v Ljubljani, poleg napisa »DRŽAVA SHS« v latinici, imela tudi napis v cirilici »ДРЖАВА СХС«. Znamka je izšla 3. 1. 1919. (Vardjan, Kako so se rojevale prve znamke, str. 56–57, 63–64, Skok, Izdaje slovenskih znamk, str. 80, 92.)

491 *Slovenski narod*, 18. 11. 1918, Na čast srbskim junakom, str. 2. Tako razpoložen je vladalo tudi med podčastniki ljubljanske garnizije, ki so na sestanku 1. 12. 1918 sprejeli resolucijo, v kateri so izjavili: »Zahvaljujemo in klanjamo se bratski srbski vojski za rešitev izpod tujega jarma.« (*Slovenski narod*, 7. 12. 1918, Dnevne vesti: sestanek jugoslovanskih podčastnikov, str. 2.)

492 *Slovenski narod*, 22. 11. 1918, Pozdrav Srbom, str. 1.

koncertu, ki so se ga udeležili tudi predstavniki Narodne vlade, »himna, oda srbskemu junaštvu, srbskim žrtvam za svobodo, srbskim osvoboditeljem.«⁴⁹³ Tako je koncert občutil tudi Čirić, ki je v *Slovenskem narodu* zapisal, da je Ljubljana najlepše, najzlahtnejše, kar je lahko pokazala, pokazala na koncertu Glasbene matice, ki so ga priredili v našo čast. »Zaista dani slavja za nas Srbe kao da ne prestaju!«⁴⁹⁴ Po koncertu so ljubljanske narodne dame pod vodstvom županove žene Franje Tavčar in sestre Janeza Evangelista Kreka Cilke Krek pripravile pogostitev za srbske oficirje.⁴⁹⁵

Poveličevanje Srbov in srbske vojske se je ujemalo s takratnim slovenskim javnim mnenjem, ki je »v srbski kraljevi vojski idealizirano videlo vojsko zmagovalko bratskega srbskega naroda. V tem idealiziranem odnosu brez sodb o politični realnosti ali ob redkih realnih sodbah je slovensko javno mnenje pričakovalo neposredno srbsko vojaško pomoč pri nastopu proti Avstrijcem, in ker te ni bilo, so časopisi s pisanjem o akciji podpolkovnika Švabića in sploh Srbov, bivših ujetnikov, ustvarjali vtis, da Slovenci nismo sami.«⁴⁹⁶ V liberalnem in katoliškem političnem tisku je bila celo izražena težnja, naj srbska vojska čim prej zasede slovensko ozemlje.⁴⁹⁷

V vsesplošnem narodnem čustvovanju, ki se je v novembrskih dneh leta 1918 sprostil ob zavesti o doseženi slovenski nacionalni svobodi in je prijateljsko ter brez predsodkov pozdravljalo vse, ki so med svetovno vojno stali nasproti habsburškemu

493 *Slovenski narod*, 18. 11. 1918, Na čast srbskim junakom, str. 2.

494 *Slovenski narod*, 18. 11. 1918, Na čast srbskim junakom, str. 2–3.

495 *Slovenski narod*, 18. 11. 1918, Dnevne vesti: srbski oficirji gostje našega ženstva, str. 3. – V zvezi s srbskimi častniki, ki so se nahajali v Ljubljani, je Zarnik zapisal, naj bi »seveda ženstvu že zdavnaj dušo razpalili. Kdaj so se ženske branile junakov, pa še takih resničnih in tako lepih, kakor so Srbi! Saj se jih mnogo ni branilo med vojsko niti najbolj gnusnih madžarskih Judov, da so le nosili častniško uniformo. Srbi, to so naša najplemenitejša kri in škoda ne bo, če bomo dobili par Srbkov med Slovence.« (Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 26.)

496 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 109.

497 *Slovenski narod*, 9. 11. 1918, Srbija na pomoč!, str. 1; *Slovenec*, 23. 11. 1918, Klika ruje, str. 1. Tako mnenje so po italijanski zasedbi Primorske izrekli tudi zastopniki prebivalcev iz zasedenega ozemlja na shodu 24. 11. 1918 v Ljubljani. (*Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Sijajna manifestacija za takojšnje ujedinjenje s Srbijo, str. 2.)

nemštvu in ob koncu vojne simbolizirali njegov vojaški in politični zlom, so na liberalni strani pokazali tudi človeško čustvo-vanje do pripadnikov srbske vojske. Ko je po kratki bolezni 26. novembra 1918 v Ljubljani umrl srbski pehotni poročnik Stojan Antonijević,⁴⁹⁸ se je od njega na pokopališču pri Sv. Križu – vojaškega pogreba so se udeležili predstavniki Narodne vlade, mesta Ljubljane, narodnih društev, srbskega častniškega zbora, slovenskega vojaštva in predstavnice narodnega ženstva – v imenu ljubljanskega prebivalstva poslovil Fran Ilešič.⁴⁹⁹ Umrlému srbskemu poročniku je zagotovil tudi posmrtno počivališče, saj so ga pokopali »začasno v grobnico rodbin Ilešič–Svetlič«.⁵⁰⁰ Slovo Ljubljančanov od poročnika Antonijevića se je močno dotaknilo Đorđa Čirića, ki ga je opisal v posebnem članku. Vsem, ki so pokojnega poročnika spremili na poslednji poti, se je zahvalilo tudi Poveljstvo srbskih čet v Ljubljani.⁵⁰¹

V prevratnem času leta 1918, ko so Slovenci doživeli razpad ene, nastanek druge in njen prehod v tretjo državno skupnost, so slovenski organi državne oblasti in slovenska politika oblikovali prepoznaven odnos do vprašanja družbene in politične vloge ter značaja oboroženih sil. Njihovega pomena so se dobro zavedali. Narodna vlada je, ob tem, ko so slovenske vojaške oblasti gradile slovensko vojsko, osnovno nalogo oboroženih sil videla v zagotavljanju stabilnih varnostih razmer. V slovenski politiki je bil ob protimilitarističnem poudarku JSDS in razmišljanju o družbeni vlogi oboroženih sil tudi močno izražen naklonjen odnos do srbske vojske. O njej pa je obstajal tudi resen zadržek, ki ga je v svoji dnevniški presoji zapisal škof Jeglič.

498 *Slovenski narod*, 28. 11. 1918, Dnevne vesti: pogreb srbskega častnika, str. 3. O smrti poročnika Stojana Antonijevića sta poročala tudi *Slovenec* in *Naprej*. (*Slovenec*, 27. 11. 1918, Ljubljanske novice: umrl, str. 3, *Naprej*, 27. 11. 1918, Dnevne vesti: srbski poročnik Antonijević, str. 3.)

499 *Slovenski narod*, 29. 11. 1918, Dnevne vesti: pogreb poročnika Antonijevića, str. 3. – O visokih političnih in vojaških predstavnikih, ki so se udeležili pogreba poročnika Stojana Antonijevića, glej prav tam.

500 *Slovenski narod*, 29. 11. 1918, Dnevne vesti: pogreb poročnika Antonijevića, str. 3.

501 *Slovenski narod*, 30. 11. 1918, Dj. (Đorđe) Čirić, U uspomen drugu, str. 2–3, Izjava zahvalnosti, str. 3.

DRUGA PODROČJA SAMOSTOJNEGA DELOVANJA NARODNE VLADE

Na Slovenskem so izvajali državno oblast tudi na drugih področjih iz pristojnosti Narodnega vijeća. Potem ko je Narodno vijeće pomilostilo vse osebe, ki so jih do 30. oktobra 1918 obsodila civilna in vojaška kazenska sodišća zaradi veleizdaje, žaljenja veličanstva in članov cesarske ter kraljevske hiše, zločina proti vojni sili države in dezertiranja, sta poverjenika za pravosodje in narodno obrambo Ravnihar in L. Pogačnik o tem obvestila vsa sodišća in državna pravdništva oziroma Vojaško sodišće v Ljubljani. Hkrati sta jim ukazala, naj jima poročajo o izvršenih pomilostitvah in osebe, ki so v kazenskem ali preiskovalnem zaporu, izpustijo na svobodo.⁵⁰²

Še izraziteje se je pokazalo, da je v delovanje Narodne vlade zajeto tudi izvrševanje državne oblasti iz pristojnosti Narodnega vijeća, ko so v Sloveniji razveljavili nekatere najvišje pravne akte, ki so jih izdali organi avstrijske državne uprave, ter akte z največjo pravno močjo, ki so jih sprejeli organi avstrijske zakonodajne oblasti. Narodna vlada je razveljavila vrsto predpisov in naredb različnih organov oblasti ter posameznih ministrstev iz avstrijskega državnega zakonika,⁵⁰³ razveljavila pa

502 *UL NV SHS*, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništa za pravosodstvo, str. 3, 18. 11. 1918, Naredba poverjeništa za narodno obrambo, str. 17.

503 *UL NV SHS*, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništa za prehrano, Naredba poverjeništa za

je tudi avstrijski državni zakon o društvenem pravu in avstrijski državni zakon o shodnem pravu⁵⁰⁴ ter člen 23 avstrijskega državnega tiskovnega zakona.⁵⁰⁵ S tem je skladno s predhodnimi zahtevami vseh tedanjih slovenskih političnih taborov – socialnodemokratskega, liberalnega in katoliškega – uzakonila svobodo zbiranja, združevanja in svobodno kolportažo.⁵⁰⁶ Tako je državno oblast izvajala še na enem od področij iz pristojnosti Narodnega vijeća. Zadnje med njimi je bilo imenovanje stopenj višjih uradnikov. Po sklepu, ki ga je sprejela že na svoji prvi seji 1. novembra 1918, je imenoval »uradništvo do vštveti IX. činovnega razreda vsak pov. v svojem delokrogu, pričenši z VIII. činovnim razredom pa Narodna vlada SHS v Ljubljani«.⁵⁰⁷

Narodna vlada je v svojem delovanju uredila vrsto vprašanj. Na področju pristojnosti, ki so ji sprva pripadale, je tudi pravno uveljavila slovensko oblast nasproti predstavnikom stare avstrijske oblasti. 2. novembra 1918 so tudi formalno odstavili Attemsa, Künigla, Skubla in Kalteneggerja, odstavili pa so tudi dvorna svetnika Viljema viteza Laschana, deželnovladne svetnike Gustava Kulavicsa, dr. Henrika plemenitega Crona in dr. Roberta Praxmarerja, deželnovladnega tajnika Michelangela barona Zois-Edelsteina, računskega revidenta Ferdinanda Staudacherja in računskega oficijala Bruna Klauerja.⁵⁰⁸ Istega dne so

prehrano, str. 1, Naredba poverjeništa za finance, str. 1, 8. 11. 1918, Naredba poverjeništa za prehrano, str. 5, 12. 11. 1918, Naredba poverjeništa za trgovino in industrijo, sporazumno s poverjeništvom za prehrano, str. 10, 14. 11. 1918, Naredba poverjeništa za kmetijstvo, Naredba poverjeništa za kmetijstvo, Naredba poverjeništa za kmetijstvo, str. 11, 15. 11. 1918, Naredba poverjeništa za prehrano, str. 13, 26. 11. 1918, Naredba poverjeništa za notranje zadeve in finance dogovorno s poverjeništvom za socialno skrbstvo, Naredba poverjeništa za kmetijstvo, Naredba poverjeništa za trgovino in industrijo in za kmetijstvo, str. 25.

504 *UL NV SHS*, 28. 11. 1918, Naredba poverjeništa za notranje zadeve, Naredba poverjeništa za notranje zadeve, str. 27.

505 Prav tam, Naredba poverjeništa za notranje zadeve o prosti kolportazi, str. 27.

506 O teh zahtevah glej *Naprej*, 11. 11. 1918, Veličasten shod v Mestnem domu v Ljubljani, str. 1; *Slovenski narod*, 14. 11. 1918, Poročilo iz seje načelstva JDS, str. 2; Perovšek, *Programi političnih strank*, str. 65. Predlog o razveljavitvi avstrijskega zakona o društvenem in shodnem pravu ter uvedbi proste kolportaje je na seji Narodne vlade 18. 11. 1918 podal član JDS in poverjenik za socialno skrbstvo A. Kristan. (*Sejni zapisniki 1*, str. 118.)

507 *Sejni zapisniki 1*, str. 54. Prim. tudi str. 134.

508 *Sejni zapisniki 1*, str. 59; *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjeništa za notranje zadeve, str. 2.

suspendirali še uradnike finančne uprave v Ljubljani: višjega finančnega svetnika Ferdinanda Aviana, višjega računovodskega svetnika Adolfa Langofa in računovodskega svetnika Bertrama Götza.⁵⁰⁹ Sicer je uradništvo, kar ga ni bilo nemškega, ostalo na svojih mestih in je delovalo naprej. Posegi v uradniški aparat niso vplivali na delovanje oblasti, saj se njegov dotedanji obseg ni zmanjšal. Odstavljene nemške uradnike so zamenjali slovenski.⁵¹⁰ Joseph Redlich je dobro opozoril, da so nove države, ki so nastale po zlomu Avstro-Ogrske, razpolagale z nepogrešljivim upravnim sistemom, na katerega se je oprlo njihovo delovanje – nacionalnim uradništvom mrtve monarhije. To je od poletja 1918 najprej privatno in nato javno navezovalo stike z voditelji narodov, ki jim je pripadalo. In ko je država razpadla, je svoje znanje in izkušnje dalo v službo svojega naroda.⁵¹¹

Mnogi uradniki nemške narodnosti, ki so jih odpustili iz državne službe, zlasti oficirji, so se sami odselili iz Slovenije, medtem ko so bili v nekaterih primerih na Štajerskem primorani zapustiti deželo.⁵¹² Spremembe v uradniškem aparatu in nov čas, ki je nastopil z nastankom Države SHS, je spodbudil okrajnega glavarja v Kočevju dr. Frana Ogrina, da je v *Slovincu* konec oktobra 1918 pozval k demokratizaciji uprave. Menil je, da bi lahko bile državne oblasti v bodoče »v stalnem stiku z ljudskimi zastopniki in izključeno bo, da bi še kedaj zavel birokratski duh po naših uradih, ki je ljubil šablone in stal vedno pod vtisom višjih ozirov, zanemarjal pa ljudske koristi in potrebe.«⁵¹³

Narodna vlada je predstavnike prejšnje Avstrije odstavila tudi na drugih področjih družbenega življenja, zlasti v šolstvu in pravosodju. Slovenizacija in izpopolnitev šolstva, z

509 *Sejni zapiski 1*, str. 60.

510 Odstavljeni uradniki niso ostali brez sredstev za preživljanje. Narodna vlada je še pred iztekom novembra sklenila, da se jim „izplačajo dne 1. decembra t.l. vsi dosedanji službeni prejemki kot sustentacija (podpora – op. J. P.) proti poznejšemu obračunu s prizadetimi vladami, kakor to dela Nemška Avstrija proti drugorodnim uradnikom.“ (*Sejni zapiski 1*, str. 134.)

511 Redlich, *Austrian war Government*, str. 172, 175.

512 Biber, *Nemci in nacizem*, str. 31. Prim. tudi Čuček, *Svoji k svojim*, str. 143–144.

513 *Slovenec*, 30. 11. 1918, Fran Ogrin, Demokratizacija uprave, str. 5.

ustanovitvijo univerze vred, sta bili tedaj ena najpomembnejših slovenskih narodnokulturnih nalog.⁵¹⁴ Poverjenik za notranje zadeve Brejc »je najprej zamenjal vodstvo državne realke v Ljubljani, zatem pa še dva realčna učitelja, deželnega šolskega nadzornika Albina Belarja in šolskega svetnika dr. Josipa Binderja. Nadomestil ju je z zanesljivima slovenskima profesorjema. Binder je bil knjižničar in profesor na ljubljanski realki in je zadnjih deset let menda predstavljal jedro vseh političnih spletk proti Slovencem v kranjskem šolstvu. Realčno knjižnico naj bi spremenil v pisarno nemških bojnih društev Südmarke, Turnvereina in Schulvereina. Kot deželni šolski nadzornik za osnovne šole je s pomočjo svojega kolega za srednje šole Belarja nadziral skoraj vse kranjsko šolstvo.«⁵¹⁵ Poleg Brejca je ukrepala tudi Narodna vlada in s položaja šolskega nadzornika suspendirala šolskega svetnika prof. dr. Henrika Swobodo, ki je bil okrajni nadzornik za vse nemške ljudske meščanske šole na Kranjskem (razen šol v kočevskem, novomeškem in črnomaljskem okraju), s položaja okrajnega nadzornika za nemške ljudske šole v teh okrajih pa je suspendirala nadučitelja Matijo Primoscha. Njima podrejene šole je podredila šolskim nadzornikom za slovenske šole teh okrajev.⁵¹⁶ V svojo upravo je začasno prevzela tudi vse javno šolstvo in učiteljstvo ter razširila področje delovanja kranjskega deželnega šolskega sveta v Ljubljani na vse območje pod svojo upravo.⁵¹⁷ Opravila je tudi revizijo med vojno krivično aretiranih in suspendiranih učiteljev.⁵¹⁸ Z določilom, da so »do definitivne rešitve materialnega vprašanja (...) plače v območju Narodne vlade SHS v Ljubljani urejene enotno«, je učiteljstvu zagotovila redne dohodke.⁵¹⁹ Še pred tem je ukrenila vse potrebno, da so

514 O preoblikovanju šolstva na Slovenskem po nastanku Države SHS glej podrobneje *Slovenec*, 11. –14. 1. 1921, (Karel) Verstovšek, *Preustroj šolstva v Sloveniji*, str. 1–2, str. 1–2, str. 1, str. 1–2.

515 Dolenc, E., *Kulturni boj*, str. 25.

516 *UL NV SHS*, 23. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za uk in bogočastje, str. 24.

517 *UL NV SHS*, 20. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za uk in bogočastje, str. 20; *Sejni zapiski 1*, str. 95. O reorganizaciji šolstva na Slovenskem v Državi SHS glej podrobneje Dolenc, E., *Kulturni boj*, str. 24, 26, 29–31, 108.

518 Dolenc, E., *Kulturni boj*, str. 26.

519 *UL NV SHS*, 20. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za uk in bogočastje, str. 20.

začeli z rednim poukom. Po sklepu, ki ga je sprejela 3. novembra 1918, so morali vse srednje šole, učiteljišča in ljudske šole v Ljubljani 5. novembra ponovno začeti z rednim poukom.⁵²⁰ 8. novembra 1918 je še sklenila, da se tudi »vse ljudske in srednje šole, ki so začasno zaprte, (...) otvorijo čim najprej mogoče, če prav morebiti tu in tam v nekoliko omejenem obsegu, da ne bo naša mladina postopala in trpela škode v vsakem oziru radi dolge nezaposlenosti«. Za izvršitev sprejetega sklepa sta morala deželna šolska nadzornika nemudoma ukreniti vse potrebno.⁵²¹ Naslednji dan, 9. novembra 1918, je Narodna vlada odredila, da se pouk prične 18. novembra. Do takrat je moralo poverjenišvo za narodno obrambo izprazniti zasedene šole in odsloviti dijake iz Narodne obrane.⁵²² Načelo izvajanja šolskega pouka na Slovenskem je postalo, »da bodi izključni učni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah slovenski«, pripadnikom drugih narodov pa so ob zadostnem številu šoloobveznih otrok zagotovljene manjšinske šole z državnim (slovenskim) jezikom kot obveznim predmetom.⁵²³ Slovenščino so kot učni in kot uradni jezik uvedli tudi na vseh do tedaj utrakvističnih srednjih šolah. Enako je veljalo za učiteljišča in druge srednje šole.⁵²⁴ Zaradi takšnih ukrepov so pravico manjšin v praksi močno omejili.⁵²⁵ Na izključno slovenski učni jezik je že 14. novembra 1918 mislil tudi ljubljanski magistratni ravnatelj dr. Miljutin Zarnik, sicer liberalno usmerjeni slovenski pisatelj in kritik. Razglasil je, da so »časi, ko so slovenski ljudje iz sramotne strahopetnosti ali neumnosti, zlasti pa pod brutalnim pritiskom nemških šefov oddajali ali morali oddajati svojo deco v nemške šole in nemške vzporednice (...), za vekomaj za nami«. Zato »Jugoslavija pričakuje in zahteva od vsakega Jugoslovana, da vzgoji svoje otroke

520 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjenišva za uk in bogočastje, str. 2.

521 *Sejni zapiski 1*, str. 87.

522 *Sejni zapiski 1*, str. 91.

523 *UL NV SHS*, 20. 11. 1918, Naredba poverjenišva za uk in bogočastje, str. 20. – Po naredbi so bile »ob izkazanem zadostnem številu šoloobveznih otrok dotične narodnosti« dopustne tudi »zasebne drugojezične šole s pravico javnosti«.

524 *UL NV SHS*, 20. 11. 1918, Naredba poverjenišva za uk in bogočastje, str. 20.

525 Čuček, *Svoji k svojim*, str. 145.

le v narodnih ljudskih in srednjih šolah. Kdor ne bo vzgojen v narodni šoli in v narodnem duhu (mišljeni so bili pripadniki nemške narodnosti – op. J. P.), ne bo imel upanja, da doseže v Jugoslaviji količkaj ugodno eksistenco, javne službe pa sploh ne.« Vse slovenske (slovanske) starše, ki so imeli svoje otroke še v kaki nemški šoli ali nemški vzporednici, je pozval, »da jih takoj s svojeročnim podpisom prepíšejo na *slovensko* šolo oziroma na *slovenski* oddelek«. ⁵²⁶

Na Zarnikov razglas se je odzval *Slovenec*. Opozoril je, da je zelo umesten – »nespamet ter sramota obenem bi bilo za nas, če bi hodil še dalje kak slovenski otrok v ponemčevalnice«, – a očitno krivičen do Nemcev. Njihovo število bo pri prihodnjem ljudskem štetju sicer veliko manjše, kot je bilo pri zadnjem, saj bo odpadel pritisk na ljudi, da zaradi eksistenčne odvisnosti zatajijo svojo narodnost. Nekaj pa jih bo na našem ozemlju vendarle ostalo. »In ne bodo vedno najslabši tisti (Nemci – op. J. P.), ki bodo priznali to, kar so, kot v nemški dobi niso bili najslabši tisti Slovenci, ki niso postali nemškutarji.« Ali naj silimo tudi te ljudi v slovenske šole? Potem bi storili tisto, kar so delali Nemci. ⁵²⁷

Slovenec z Zarnikovim stališčem ni soglašal. Skliceval se je na splošno težnjo po združitvi vseh Jugoslovanov, ali se bo to posrečilo, pa ni vedel. »Italijani nam groze, da ne. Ali bomo potem mogli zahtevati, da se ravna z našimi rojaki drugače, kot ravnamo mi, če smo gospodarji? Če ne bo ta vojna napravila v glavnem konca narodni nestrpnosti, kakor je n. pr. tridesetletna zajezila verske boje, so krvaveči še narodi goljufani za enega izmed najlepših sadov. Narodni boji so napravili tak vrišč, ropot in šunder, da so ljudje pri tem oglušeli za vse drugo. Zgodovina bo rešila vprašanje, kdo bo imel od tega dobiček.« ⁵²⁸

526 *UL NV SHS*, 16. 11. 1918, Slovenskim staršem! – Razglas so objavila tudi glasila vseh treh tedanjih slovenskih političnih strank. (*Slovenec*, 15. 11. 1918, Slovenskim staršem!, str. 7; *Naprej*, 15. 11. 1918, Slovenskim staršem!, str. 4; *Slovenski narod*, 16. 11. 1918, Slovenskim staršem!, str. 6.

527 *Slovenec*, 23. 11. 1918, Ne prenačimo se!, str. 6.

528 Prav tam.

Zatiranje manjšin nasprotuje demokraciji, je še poudaril *Slovenec*. Demokracija zahteva, da država ljudem omogoči delovanje v javnosti in razvoj njihovih sposobnosti. »Šovinizem jemlje tako možnost vsem, ki nimajo gotovega zunanjega znaka.« Pripadniki drugih narodnosti v državi se bodo po demokratični poti in brez nasilja naučili njenega uradnega jezika. Če bomo imeli državljane, ki bodo poznali jezik in kulturo dveh narodov, nam bo to le v korist in bo pospeševalo naš napredek v tekmi z drugimi narodi. »Zato pa nikari ne grozimo že sedaj manjšinam, saj niti ne vemo, če ne bo mirovna konferenca – kar bi bilo brezdvomno železi – zahtevala zanje posebnega varstva! Prelomimo z načelom Nemcev in Italijanov, da morajo biti v državi državljani prve in državljani druge vrste!«⁵²⁹ V zvezi s spodbujanjem večjezikovnega znanja naj opozorimo še na stališče Društva slovenskih srednješolskih profesorjev v Ljubljani. Društvo, ki se je takoj po odhodu iz Avstrije zavzelo, naj bo uradni in učni jezik v vseh srednjih šolah slovenski, je 31. oktobra 1918 v *Slovenskem narodu* poudarilo, da se je treba že v novembru 1918 odločiti, kateri tuji jeziki bodo v srednjem šolstvu obvezni in kateri ne. Našteli so srbohrvaščino, francoščino, italijanščino, angleščino in nemščino. O tem so povprašali svoje člane. Društvo je opozorilo, da »v najbližnjem času – tedni nas ločijo – stopimo kot država v stik z velikim svetom. Znanje modernih jezikov je zdaj pereča potreba. Posebno Slovincem. In v tem oziru ne smemo niti enega dne zamuditi.«⁵³⁰

V času obstoja Države SHS so storili tudi prve korake, ki so vodili k ustanovitvi slovenske univerze. Pri tem je – tako kot ob dejanju slovenske narodne samoodločbe 29. oktobra 1918 – odločilno vlogo imel Mihajlo Rostohar. Rostohar je bil, razen v vojnih letih, od 1910 do 1922 docent za psihologijo na praški univerzi. V sodelovanju z ljubljanskim županom Tavčarjem je 23. novembra 1918 sklical sestanek predstavnikov strokovnih

529 Prav tam.

530 *Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Dnevne vesti: Društvo slovenskih srednješolskih profesorjev v Ljubljani, str. 6.

društev slovenskih profesorjev, pravnikov, zdravnikov, tehnikov, Slovenske matice in kulturnega odseka Narodnega sveta ter vse slovenske univerzitetne profesorje, ki so bili takrat dosegljivi. Teme pogovora je prek pooblaščenca Frana Vadnjala predlagal poverjenik Narodne vlade za uk in bogočastje Karel Verstovšek. Razpravljali so o slovenskih profesorjih in študentih, ki so bili odpuščeni z avstrijskih univerz, najpomembnejši pa je bil sklep o ustanovitvi vseučiliške komisije, ki naj bi skupaj z Narodno vlado pripravljala ustanovitev slovenskega vseučilišča v Ljubljani.⁵³¹ Verstovšek, ki ga lahko štejemo za političnega očeta slovenske univerze, je, podprt s sklepi tega sestanka, dosegel, da je Narodna vlada sprejela sklep o ustanovitvi vseučiliške komisije. Komisijo za ustanovitev dolgo zelene slovenske univerze je Narodna vlada imenovala 26. novembra 1918.⁵³²

Narodna vlada je utemeljila tudi nov slovenski pravosodni sistem. Odpustila je 93 sodnikov in državnih pravnikov ter 75 drugih sodnih uradnikov in imenovala nove, slovenske sodnike, državne pravnike in sodne uradnike. S tem je prevzela vodstvo deželnega, okrajnega in državnega pravdnštva v Ljubljani in tistih okrožnih sodišč v Celju, Mariboru in Novem mestu ter okrajnih sodišč, katerih vodstva so bila v rokah tujerodnih sodnikov oziroma državnih pravnikov.⁵³³ Hkrati so odredili, da »sodni predstojniki in predstojniki državnih pravdnštev (...) nemudoma zaobljubljajo uradništvo na zvestobo državi SHS ter o tem poročajo semkaj (poverjeništvu za pravosodstvo – op. J. P.)«. ⁵³⁴ Zaobljuba, ki so jo morali podati sodni uradniki svojim predstojnikom v vseh pravosodskih službah, je bila: »Obljubljam zvestobo državi in spoštovanje zakonu.«⁵³⁵ Določili so tudi nove nazive sodišč oziroma državnih pravdnštev. Ti so odtlej bili:

531 Dolenc, E., *Kulturni boj*, str. 36–37.

532 Prav tam, str. 108. O nastanku Univerze v Ljubljani in Verstovškovi vlogi v prizadevanjih za njeno ustanovitev glej podrobneje Polec, Ljubljansko višje šolstvo, str. 142–188; Mikuž, Gradivo za zgodovino univerze, str. 54–64; Stiplovšek, Vloga Karla Verstovška, str. 292–311.

533 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 134–137.

534 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za pravosodstvo, str. 2.

535 *UL NV SHS*, 30. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za pravosodstvo, str. 30.

deželno sodišče, okrožno sodišče, okrajno sodišče in državno pravdnništvo.⁵³⁶ Kot se je kasneje spominjal tedanji poverjenik za pravosodje Ravnihar, je bila s tem nova slovenska pravosodna organizacija »v glavnem izvedena. V pogon spravljene stroj je bil namazan in je deloval brežhibno. Vodilna mesta so bila v trdnih, večjih in zanesljivih rokah. Tvorci visoke kvalitete. Čestitam samemu sebi, da sem imel ob izbiri svojih sodelavcev srečno roko.«⁵³⁷ Novo slovensko javnopravno organizacijo je dopolnjeval še slovenski *Uradni list*. Sklep o izdaji »posebnega uradnega lista« je Narodna vlada sprejela na svoji prvi seji 1. novembra 1918.⁵³⁸ *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani (Uradni list)* so ustanovili z naredbo poverjenišтва za notranje zadeve 3. novembra 1918,⁵³⁹ njegova prva številka pa je izšla 4. novembra 1918. V njej je poverjenišтво za pravosodje razglasilo, da je »vse uradne objave (razglase) ... priobčevati v 'Uradnem listu'« in da bo »v 'Uradnem listu' (...) priobčevalo svoje naredbe in ukrepe občeveljavnega značaja tudi poverjenišтво za pravosodstvo. Z dnem priobčitve jih je smatrati za obvezne, ne da bi jih bilo treba uradom naznanjati še posebej.«⁵⁴⁰

536 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za pravosodstvo, str. 2.

537 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 138.

538 *Sejni zapisniki 1*, str. 54.

539 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za notranje zadeve, str. 2.

540 Prav tam, Naredba poverjenišтва za pravosodstvo, str. 2. Že omenjeni Miljutin Zarnik, ki Narodni vladi in njenim članom ni bil naklonjen, je v svojih zapisnikih 16. 11. 1918 posmehljivo navrgel, da si ob branju *Uradnega lista* »mora misliti, da (je) smo krasno organizirana država; tako lepo se čitajo (...) ukazi nešteti naših ministrov«. Narodna vlada pa »nima toliko dejanske moči, da bi mogla preskrbeti 4–6 dvovprežnih voz«. 22. 11. 1918 je dodal, da »takozvana vlada le na papirju uradnega lista gospoduje«. (Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 29, 30, 34.) Narodna vlada je res izdala precej naredb in drugih uradnih objav, saj je široko zastavila svoje delo. Po zapisnikih njenih sej tudi vidimo, da je k vprašanjem, ki jih je obravnavala, kompetentno in stvarno pristopila. Imela je pregled nad razmerami na Slovenskem. Primerjava njenega delovanja z nezmožnostjo zagotoviti nekaj vprežnih voz in z zgolj »papirnatim« obstojem kaže na skrajno omalovaževanje slovenske narodne oblasti. To je Zarnik nazorno izrazil z besedami: »Srbske okupacije in morda diktature potrebujemo.« Sicer pa je menil, naj Narodno vijeće »čim preje razpusti našo 'vlado'. Čemu sploh jo imamo? Naša narodna vlada je narodno vijeće v Zagrebu, v katerem sede naši delegati. Kar je pod vijećem, je vse le administrativa. Mi rabimo zgolj guvernerja, najbolje za sedaj srbskega oficirja, ki naj vodi upravo.« – Po drugi strani pa je le priznaval, da je slovenska oblast v času Države SHS vzorno delovala. To vidimo iz zapisa z dne 2. 12. 1918, v katerem je omenil, da se je »italijanski žurnalista izredno čudil, da vlada pri nas tak red in taka organizacija, ko smo komaj par tednov samostojni in še

Z oblikovanjem Narodne vlade so spremenili tudi izvajanje državne uprave. Narodna vlada, ki je imela uradni naziv »Narodna vlada SHS (Slovencev, Hrvatov in Srbov – op. J. P.) v Ljubljani«, njeni člani pa uradni naziv »poverjenik za Narodne vlade SHS v Ljubljani«,⁵⁴¹ je temeljila na ministrskem ustroju. Novi upravni sistem se je nasproti prejšnjemu bistveno spremenil. Avstrijska namestništva in deželne vlade so bile utemeljene na t. i. birokratskem sistemu, ko je bil vodja uprave v deželi cesarski namestnik oziroma deželni predsednik in je bil osebno odgovoren za vsa upravna dejanja namestništva oziroma deželne vlade. Iz pristojnosti namestništev in deželnih vlad so bili izvzeti le sodna uprava s sodstvom, železnice, pošta in državne domene; finančna uprava je bila z njimi le v rahli zvezi. Narodna vlada pa je bila utemeljena na ministrskem ali kolegialnem sistemu, po katerem je izvajal upravo in bil hkrati zanjo odgovoren kolegij – to je celotna Narodna vlada. Ta je o vseh pomembnejših vprašanjih odločala v kolegiju, njenim posameznim članom kot vodjem posameznih poverjeništev pa je bilo odločanje prepuščeno samo o manj pomembnih stvareh.⁵⁴²

Pristojnost celotne Narodne vlade »v razmerju do njenega predsednika in do posameznih poverjenikov ni bila točno opredeljena, vendar je izdajala naredbe in z njimi vršila zakonodajo samo celokupna Narodna vlada. Tudi naredbe, ki so bile zlasti v prvem času dostikrat objavljene od posameznih poverjeništev, so bile sklenjene v sejah celokupne narodne vlade, kar je razvidno iz njenih zapisnikov.«⁵⁴³ Poverjenišтва »so se v primeri s prejšnjimi popolnoma nesamostojnimi oddelki namestništev in

nikoli nismo bili. Nikjer ni tega videl, še v Italiji ni tako dobro, je rekel. Nekaj je res na tem, zlasti če obrnemo oči na Hrvaško, kjer zanjo pač fulminansko (bleščeče – op. J. P.) manifestirati, sicer se pa vse meša in ne razumejo nobene stvari v roko vzeti.« (Prav tam, str. 30, 36, 45.)

541 *Sejni zapiski 1*, str. 54.

542 Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 381–382. Prim. tudi Trstenjak, *Uprava v Sloveniji*, str. 110.

543 Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 382. – Zadnje navedeno Bogatajevo trditev lepo dokazuje primerjava naredb, objavljenih v *Uradnem listu*, in predhodnih sklepov, sprejetih na sejah Narodne vlade. Glej *UL NV SHS*, 4.–30. 11. 1918, str. 2–37, 41 in *Sejne zapiski 1*, str. 53–153.

deželnih vlad organizirala dokaj samostojno. To stanje se mora označiti kot dekoncentracija po resortih, ki je imela poleg dobrih tudi senčne strani, n. pr. povečano potrebo osebja, neenakomerno postopanje in otežkočeno vrhovno vodstvo uprave.«⁵⁴⁴

Utrjevanje novega državnopravnega položaja, v katerem je bila Slovenija po 29. oktobru 1918, je Narodna vlada zagotovila tudi s tem, da je ustanovila več pomembnih upravnih institucij: upravno komisijo, komisijo za mirovno konferenco s pisarno za zasedeno ozemlje, Dopisni urad Narodne vlade v Ljubljani, Prehodni gospodarski urad v Ljubljani (Pegu) in že omenjeni *Uradni list*.⁵⁴⁵

Novo državno stvarnost je Narodna vlada utemeljila še s pravno vezanostjo prebivalstva v Sloveniji na Državo SHS. To kaže že njen prvi uradni razglas, ki ga je nasloвила z *Državljanji!*⁵⁴⁶ S tem je za vse fizične osebe, ki so živele na slovenskem ozemlju, uveljavila nov javnopravni položaj v zvezi z njihovo državno pripadnostjo oziroma državljanstvom. Ta je zanje nastopil 29. oktobra 1918. Narodna vlada jih je od tedaj dalje štela za »državljane svobodne Slovenije«⁵⁴⁷ oziroma Države SHS. Člani vlade so prebivalce na Slovenskem naslavljali s »sodržavljanji«.⁵⁴⁸

Slovenskim državljanom Države SHS je Narodna vlada ob opozorilih na njihove državljske dolžnosti zagotavljala tudi z državljanstvom povezane pravice. Državljske dolžnosti je opredelila v opozorilu, da bo svojo »težko in odgovorno dolžnost (...) mogla vršiti le s pomočjo in podporo Vas (državljanov – op. J. P.) vseh«. Pozvala jih je: »Državljanji! Združite vse svoje sile v blaginjo naše domovine! Vzdržujte red in mir!« Poudarila je, da si »nihče ni upravičen (...) sam delati pravice«. – »Rojaki, spoštujte imetje, čast in poštenje drugorodnih sodržavljanov!« – »Vojaki, bodite na službo domovini; gre za Vaš lastni dom!«⁵⁴⁹

544 Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 382.

545 Prav tam, str. 383.

546 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, *Državljanji!*, str. 1.

547 *Slovenski narod*, 6. 11. 1918, *Plačevanje davkov*, str. 1.

548 *Slovenski narod*, 5. 11. 1918, *Sodržavljanji!*, str. 1.

549 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, *Državljanji!*, str. 1.

»Kratka prehodna doba, ki je še pred nami, nalaga vsem jugoslovanskim državljanom posebne dolžnosti, ki jih bomo vsi izpolnjevali rade volje, zavedajoč se, da polagamo temelj svobodni in samostojni Jugoslaviji.« Posebej so nagovorili kmetovalce, »ki ste vsekdar izpolnjevali svoje državljanske dolžnosti, [in] boste tem rajši in tem bolj navdušeno storili vse, kar od vas zahtevata sedanji resni čas in skupna narodna blaginja«. Kmetovalci naj bi od svojih pridelkov dali, kolikor bi mogli, da ne bi njihovi »sodržavljeni, izmed katerih prav tako vsak deluje v svojem področju za skupno blaginjo, trpeli glad in težko bedo«. – »Pomagajte trpečim bratom,« so jih pozvali 4. novembra 1918. »Odprite na široko srce in roke za sodržavljane ter bodite uverjeni, da Vas bo narod hvaležno blagoslavljal za Vašo požrtvovalnost.« Poverjeništvu za prehrano je ob tem sporočilo, da bodo »zaupniki žitnega zavoda v Ljubljani (...) prihodnje dni po deželi pobirali žito, sočivje in krompir za tiste državljane Jugoslavije, ki nimajo sami potrebnega živeža; niti zrno ne pojde preko mej jugoslovanske države«. ⁵⁵⁰ Slovenska oblast, ki je izjavljala, naj ima »vsak sodržavljan SHS (...) do naše države zaupanje«, ⁵⁵¹ je poudarjala zlasti socialnogospodarski vidik državljskih pravic. Poverjeništvu za socialno skrbstvo je 19. novembra 1918 odobrila 10.000 K kredita »za neobhodno potrebne brezposelne«, vsakemu vojaškemu vojnemu invalidu pa je bila pripravljena priskrbeti državno službo, če je bil poleg drugih zahtev sposoben dokazati, »da je državljan SHS«. ⁵⁵² Socialnogospodarski vidik pravic, ki so izhajale iz državljanstva, so opredelili predvsem v delovnih nalogah poverjeništvu za socialno skrbstvo. Dodelili so mu skrb za mladino, vojne invalide in duševno prizadete, za socialno zavarovanje ter za obrtno delovno pravo in varstvo delavcev. Med njegove delovne naloge so sodili tudi posredovanje dela, skrb za ljudi brez dela in varstvo izseljencev, stanovanjsko vprašanje

550 *UL NV SHS*, 8. 11. 1918, Poziv kmetovalcem, str. 6.

551 Prav tam, Objava poverjeništvu za poljedelstvo, str. 6.

552 *Sejni zapisniki 1*, str. 120; *UL NV SHS*, 23. 11. 1918, Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani o zaposlovanju invalidov, str. 23.

ter sodelovanje pri socialnopolitičnih zadevah občine in načelne narave, ki so sodile v področje drugih poverjeništev.⁵⁵³

Z novim državnim položajem na Slovenskem so bili povezani še drugi ukrepi Narodne vlade. Zagotovila je, da so tako kot vojaške tudi civilne osebe lahko dokazale svojo identiteto. Da bi se lahko »vsi tisti, ki hočejo potovati po ozemlju SHS«, legitimirali javnim stražam in oblastem, so »okrajna glavarstva, mestni magistrati (Celje, Gorica, Maribor, Ptuj), oziroma v Ljubljani za policijski okoliš policijsko ravnateljstvo«, izdajali »dotične legitimacije«.⁵⁵⁴ Spremenjene družbene in politične razmere je Narodna vlada uveljavila tudi tako, da je opozorila na obliko vladavine v Državi SHS (meščansko republiko). Odpravila je nazive, kot so bili »visokorodje«, »blagorodje« in podobni, ter naslove na oblasti ali urade, kot so bili »visoki«, »slavni« in druge. V dopisih oblasti na osebe so lahko uporabljali samo nazive »gospod«, »gospa« in »gospodična«.⁵⁵⁵

Tedanjo osamosvojitve slovenskega naroda je Narodna vlada posebej izrazila tudi v novih načelih narodnega in družbenega življenja na Slovenskem. Že na svoji prvi seji 1. novembra 1918 je sprejela sklep, da je »notranji uradni jezik (...) slovenski; slovenske in nemške vloge se sprejemajo, reševati jih je slovensko«.⁵⁵⁶ V tem smislu je poverjeništvu za pravosodje 31. oktobra 1918 odredilo, da je »uradni jezik na sodiščih in državnih pravdnih (...) slovenski oziroma srbohrvaški«.⁵⁵⁷ Glede jezikov drugih narodov v Državi SHS je začasno določilo, »da so stranke upravičene podajati vloge v svojem jeziku, da se pa

553 *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za socialno skrbstvo, str. 7.

554 *UL NV SHS*, 12. 11. 1918, Objava poverjeništvu za notranje zadeve, str. 10.

555 *UL NV SHS*, 23. 11. 1918, Naredba predsedništva Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 23.

556 *Sejni zapisniki 1*, str. 54. Narodna vlada je s tem uzakonila poziv Narodnega sveta, ki je že 28. 10. 1918 prek časopisja sklenil pozvati vse javne urade na Slovenskem in v Istri, da uradujejo izključno v slovenskem ali srbohrvaškem jeziku, kar pomeni, da sta »slovenski in srbohrvaški jezik (...) občevalni in poslovni jezik naših javnih uradov«. (*Slovenski narod*, 2.11. 1918, Poziv Narodnega sveta, str. 1; *Naprej*, 2. 11. 1918, Obvestila Narodnega sveta: poziv »Narodnega sveta«, str. 1.)

557 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za pravosodstvo, str. 2. – Vprašanja srbohrvaškega jezika v javni rabi Narodna vlada ni posebej obravnavala. Ustanovila pa je učiteljske tečaje za priučitev »srbsko-hrvaškega narečja«. (*UL NV SHS*, 23. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za uk in bogočastje, str. 24.)

te rešujejo le v uradnem jeziku«. Določilo je tudi, da morajo biti »vsi napisi na uradnih poslopih (...) v uradnem jeziku. Štampilje naj se čimprej izmenjajo s takimi v izključno uradnem jeziku. Na mesto orla naj pride znamka SHS.«⁵⁵⁸ 28. novembra 1918 je sprejelo še naredbo, s katero se je začelo uporabljati slovensko in ne več nemško spisovno znamenje za predsedstvene spise.⁵⁵⁹ Da je slovenščina uradni jezik, je odredilo tudi poverjenišтво za promet.⁵⁶⁰ Od 1. novembra 1918 (praznika vseh svetih) so v ljubljanski stolnici vsa bogoslužna opravila potekala le v slovenskem jeziku.⁵⁶¹ Slovenski jezik je postal eden od temeljev novega družbenega, političnega in tudi verskega življenja na Slovenskem. Ko je bila slovenščina uradni jezik v javnem življenju in izključni učni jezik v šolah, je bilo znanje slovenskega jezika »v govoru in pisavi« tudi pogoj za zaposlitev.⁵⁶² Obenem so v javnosti terjali, da se uradno posloveni ponemčena rodbinska imena (npr. Collenz, Jurkowitsch, Rabitsch itd.) in odpravi poimenovanja mest (Rudolfovo, to je Novo mesto), ulic in trgov, ki spominjajo na monarhistični čas.⁵⁶³

Družbenemu in političnemu uveljavljanju slovenskega jezika so se tudi upirali. Po poročilu *Slovenca* se županski uradi in šolska vodstva na Kočevskem niso bili pripravljene sprijazniti z dejstvom, da so odloke višjih oblasti prejemali samo v slovenskem jeziku. »Umeti niso mogli (...) izpremembe, ki so nastale, in vedno so še sanjali o 'Veliki in vsemogoči Nemčiji'. Razni in neodgovorni krogi so sklepali in pošiljali svoje prošnje na razna mesta, a doslej še nimanjo odgovora in ga tudi ne dobe v obliki, ki si jo žele. Gotovo jih bi pa ta upravičena izprememba malo manj osupnila, ako ne bi živeli gotovi krogi le v duhu

558 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za pravosodstvo, str. 2.

559 *UL NV SHS*, 7. 12. 1918, Naredba poverjeništvu za pravosodstvo, str. 37.

560 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za promet, str. 2. – K določilo, da je »uradni jezik (...) slovenski«, je poverjenišтво za promet dodalo, da je »v narodno mešanih krajih in na narodni meji (...) priporočati začasno v tem pogledu potrpljenja«.

561 *Slovenec: popoldanska izdaja*, 31. 10. 1918, Ljubljanske novice: slovenska služba božja, str. 3; *Jegličev dnevnik*, str. 766.

562 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Natečaj, 26. 11. 1918, Razpis službe okrajnega gozdarja, str. 26.

563 *Slovenec*, 15. 11. 1918, M–I, Wilsonova cesta in podobno, str. 1; *Slovenski narod*, 16. 11. 1918, Dnevne vesti: koliko časa še?, Germanizacijsko delo, str. 3.

nemško-nacijonalističnega časopisja in svojega 'Gottscheer Bote', ki je principijelno odklanjal slovensko časopisje brez razlike in bil urejevan v velenemški misli. Ko bi ti krogi brali slovensko časopisje, bi lahko umeli sedanjo politično situacijo tu na jugu in bi se jim ne zdelo nikako motenje pravic, ako dobi par občin in šolskih uradov enake odloke drugim stotinam slovenskih uradov. Ne loči nas še leto, ko so dobivali naši slovenski uradi od nemčurskih oblasti samo nemške odloke, dasi ni bilo enega Nemca v vsem okolišu, razen vlade. Kočvarji, pomislite in umeli bodete položaj.« *Slovenec* je opozoril še na vest, ki jo je teden dni pred objavo njegovega poročila posredoval *Slovenski narod*.⁵⁶⁴ V njej je avtor – O – i. pisal o nameri Kočvarjev, da bi se oborožili in odstranili Narodno vlado, a so jim to preprečili, »ker so merodajni faktorji posegli pravočasno vmes.«⁵⁶⁵ »Menda bo že nekaj resnice na tem, kar trdi 'Narod',« je pripomnil *Slovenec*, »kajti mnogi znaki potrjujejo poročevalčevo sodbo«. Tako naj bi »neko sedemletno dekletce (ime si pridržimo) vse veselo povedalo svojo 'prijateljci': 'Dobili bomo puške in postreljali bomo vse Slovence', in je naštelo, katere družine. Odkod zna otroče za to, ako se ne govori podobno v družini.«⁵⁶⁶ Omenjeno poročilo se je navezovalo na razpoloženje kočevskih Nemcev, ki so se po prevratu sprva potegovali za priključitev k Avstriji. Ko so sprevideli, da je ta zahteva povsem nerealna, se je pojavil še predlog, naj se ustanovi kočevska državica pod ameriškim protektoratom. Razširila se je govornica, da so Kočvarji tudi dejansko oklicali svojo republiko. Sledile so aretacije in preiskave pri voditeljih kočevskih Nemcev, večino nemških društev so razpustili.⁵⁶⁷

Spremenjene temelje slovenskega družbenega in političnega življenja je utemeljilo tudi zakonodajno delo Narodne vlade. Akt zakonodaje je pomenila že njena prva uradna objava,

564 Mišljeno je poročilo v *Slovenskem narodu*, 20. 11. 1918, Dnevne vesti: – O – i., s Kočevskega, str. 3.

565 Prav tam.

566 *Slovenec*, 27. 11. 1918, Kočevje, str. 2.

567 Biber, *Nemci in nacizem*, str. 31.

oblikovana 31. oktobra 1918. Razglašala je, da »vsi dotedanji zakoni in vse dotedanje naredbe ostanejo še nadalje v veljavi, enako vse naredbe vojaške in civilne oblasti ter uradi, dokler vlada drugače ne ukrene«. ⁵⁶⁸ To so storili še isti dan, in sicer z določilom, da se sodbe »razglašajo v imenu zakona«, medtem ko so jih v avstro-ogrski monarhiji razglašali »v imenu Njeg. Vel. Cesarja«. ⁵⁶⁹ S tem so značaj Države SHS kot meščanske demokratične republike uveljavili tudi na zakonodajnem področju. To spremembo so uveljavili še v vojaškem pravu. ⁵⁷⁰ Spremenili so še nekatera določila iz prejšnjega avstrijskega kazenskega zakonika. ⁵⁷¹ Značilen dokaz zakonodajne dejavnosti Narodne vlade pa je bilo že omenjeno razveljavljanje različnih predpisov in naredb iz avstrijskega državnega zakonika, razveljavljanje avstrijskega državnega zakona o društvnem pravu, zakona o shodnem pravu, dela materije iz avstrijskega državnega tiskovnega zakona in posameznih določil iz avstro-ogrškega vojaškega kazenskega zakonika ter njihovo nadomeščanje z novimi nastopnimi zakonskimi določbami. Večino teh sprememb in razveljavitev pravnih aktov avstrijske državne uprave in zakonodajne oblasti so izdala posamezna poverjeništa Narodne vlade. Kot je opozoril eden

568 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Državljanil!, str. 1. – Opozorilo, da ostanejo vsi dotedanji zakoni in naredbe v veljavi, so vsebovale še nekatere druge naredbe in razglasi. (*UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjeništa za pravosodstvo, str. 2, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništa za narodno obrambo, str. 4, 9. 11. 1918, Razglas policijskega ravnateljstva v Ljubljani, str. 8, 20. 11. 1918, Naredba poverjeništa za kmetijstvo o varstvu poljščine in poljedelstva, str. 19, 26. 11. 1918, Oklic, str. 26.)

569 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjeništa za pravosodstvo, str. 2; Dolenc, M., *Pravna zgodovina*, str. 500. Kot je zapisal Dolenc, so slovenski sodniki, ki so ostali na deželnem sodišču v Ljubljani na svojih mestih, že od 21. (pravilno 31.) 10. 1918 razglašali sodbe ne več »v imenu Njeg. Vel. Cesarja«, ampak »V imenu zakona«. (Prav tam.) Na začetek razglašanja sodb »V imenu zakona« z dnem 31. 10. 1918 pri ljubljanskem deželnem sodišču opozarjata tudi Lončar in Erjavec. (Lončar, *Politično življenje Slovencev*, str. 119; Erjavec, *Slovinci*, str. 65.) Tak datum je navedel tudi *Slovenski narod*, ki je 31. 10. 1918 poročal, da je deželno sodišče v Ljubljani tega dne razglasilo razsodbo »V imenu zakona«. To je bila »prva razsodba ljubljanskega deželnega sodišča, ki je bila izrečena s tem začetkom. Ta razsodba je torej za nas Jugoslovane *zgodovinskega pomena!*« (*Slovenski narod*, V imenu zakona!, str. 1.) Podobno sta poročala tudi *Slovenec* in *Naprej* (*Slovenec: popoldanska izdaja*, 31. 10. 1918, Ljubljanske novice: v imenu zakona!, str. 3; *Naprej*, 2. 11. 1918, Dnevne vesti: »V imenu zakona«, str. 3.)

570 *UL NV SHS*, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništa za narodno obrambo, str. 4.

571 *UL NV SHS*, 8. 11. 1918, Naredba poverjeništa za pravosodstvo, str. 5.

od avtorjev znanega zbornika *Slovenci v desetletju 1918–1928* Lovro Bogataj, bi naredbe z zakonito veljavo sicer »pravilno mogla izdajati samo celokupna Narodna vlada kot kolegij, ker se posameznim poverjeništvom ne more prisojati zakonodajna oblast«. Ker pa so poverjenišтва izdajala take naredbe po sklepu celotne Narodne vlade, so imele zakonito moč, čeprav so v formalnem pogledu izhajale samo od posameznega poverjeništvu.⁵⁷² Veljavnost naredb zakonitega značaja, ki jih je izdala Narodna vlada pred 1. decembrom 1918, je v veliki meri priznavala tudi kasnejša ustava Kraljevine SHS (Vidovdanska ustava).⁵⁷³ V 130. členu je predpisovala, da so se morale samo tiste začasne zakonite uredbe, »kar jih je bilo izdanih od dne 1. decembra 1918. leta do dne proglasitve te ustave (28. junija 1921 – op. J. P.), ... predložiti zakonodajnemu odboru v pregled«. Odbor bi nato sklenil, kateri tovrstni pravni akti »ostanejo v veljavi brez izpremembe, kateri se izpremenijo in kateri se ukinejo«. ⁵⁷⁴ S tem so imeli začasni zakoni, naredbe itd., ki so bili izdani pred 1. decembrom 1918, že sami po sebi zakonito veljavo.⁵⁷⁵ To so v Sloveniji poudarili v predlogu zakonske pooblastitve za ljubljansko in mariborsko oblastno samoupravo 29. februarja 1928. Predlog je opozarjal, da imajo v smislu 130. člena ustave naredbe Narodne vlade SHS v Ljubljani, razglašene do 1. decembra 1918, moč zakona. Od naredb Narodne vlade, ki so jih razglasili pred 1. decembrom 1918 in so imele zakonsko moč same po sebi brez naknadnega odobritve po zakonodajnem odboru, je bila po omenjenem predlogu zlasti važna Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani (Naredba o prehodni upravi).⁵⁷⁶

Izvajanje državne oblasti so na Slovenskem celovito uredili. To so sredi novembra 1918 storili z omenjeno Naredbo o

572 Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 378.

573 Prav tam; Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, str. 225 in op. 659.

574 *UL DVS*, 27. 7. 1921, Ustava kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, str. 428.

575 Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 379.

576 Perovšek, *Slovenska osamosvojitev 1918*, str. 171–172; Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, str. 226 in op. 661.

prehodni upravi, ki je opredelila državnoopravno razmerje med Narodnim vijećem in Narodno vlado.⁵⁷⁷ S to naredbo je Narodna vlada storila tisto, kar so sicer od nje v javnosti že terjali socialni demokrati. Tako zahtevo je na shodu JSDS 10. novembra 1918 v Ljubljani izrekel dr. Krivec, ki je Narodno vlado pozval, naj pove, kakšno razmerje vlada med njo »ter hrvaškim Vjećem, našim vrhovnim vodstvom«.⁵⁷⁸

Krivčev poziv je zaostajal za delovanjem vlade. Vlada je že 7. novembra 1918 sklenila, da je treba oblikovati že omenjeno upravno komisijo, »ki izdelava načrt za preosnovo javne uprave v prehodnji dobi, dokler se ne izdelava in ne uveljavi definitivna upravna organizacija naše države«. Komisijo naj sestavljajo dva uradnika politične uprave in po en uradnik finančne, šolske in pravosodne uprave ter deželnega odbora. Za vodjo komisije so predvideli pravnika in politika Žolgerja. Sklenili so tudi, da komisija k sodelovanju pritegne strokovnjake. Z delom naj bi začela takoj in ga po možnosti pospešila. Imenovanje članov komisije so prepustili posameznim poverjeništvom. Enega uradnika naj bi pritegnili iz uradništva, ki je poslovalo v prvi instanci, enega iz uradništva, ki je poslovalo v drugi instanci, »tretjo inštanco pozna dr. Žolger sam«.⁵⁷⁹

T.i. Žolgerjeva komisija, v kateri je pomembno sodeloval upravni pravnik dr. Henrik Steska,⁵⁸⁰ je pripravila pravni akt – Naredbo o prehodni upravi –, ki je opredelila izvajanje državne oblasti na Slovenskem.⁵⁸¹ Narodna vlada jo je razglasila 21. novembra 1918. Naredbo so oblikovali sporazumno z Narodnim vijećem in ne morda po njegovem navodilu ali pooblastilu.⁵⁸² Bogataj je ocenil, da je imela značaj mednarodne pogodbe.⁵⁸³

577 O Naredbi o prehodni upravi glej tudi Ribnikar, Naredba o prehodni upravi, str. 119–128.

578 *Naprej*, 14. 11. 1918, Po zaćrtani poti, str. 1.

579 *Sejni zapiski* 1, str. 83.

580 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 166.

581 O razčlenitvi razmerja med Narodno vlado in Narodnim vijećem glej tudi Perovšek, *Slovenska osamosvojitev 1918*, str. 77–81, 102–105.

582 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21; Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 377–378.

583 Prav tam, str. 378.

Naredba je določala, da je »do onega časa, dokler konstituenta naroda SHS ne ukrene drugače (...), Narodno veće SHS v Zagrebu najvišji činitelj v državi SHS«. ⁵⁸⁴ Narodna vlada mu je priznavala skupno vrhovno oblast »v vseh vprašanjih, ki so v zvezi s temeljnimi načeli ujedinjenja naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno, neodvisno, na demokratskih načelih urejeno državo SHS in v vseh vprašanjih, ki jih zastopniki, odposlani v Narodno veće, priznavajo za skupna«. ⁵⁸⁵ V vseh drugih vprašanjih je imela v Sloveniji vso oblast, s čimer je bila v Državi SHS priznana slovenska državnopravna zasebnost.

Narodno vijeće, ki je imelo za Slovenijo po sporazumu vrhovno oblast, je z Naredbo o prehodni upravi njeno izvajanje preneslo na Narodno vlado. Naredba je »za ono dobo, dokler konstituenta naroda SHS ne določi ustave države SHS in se ne uveljavi po smislu te ustave definitivni upravni ustroj«, odredila, da se upravljanje Slovenije »pod vrhovnim vodstvom Narodnega veća SHS v Zagrebu osredotočuje v 'Narodni vladi SHS v Ljubljani'«. Narodno vijeće v Sloveniji ni bilo neposredni dejavnik državne oblasti. Njen dejanski subjekt je bila Narodna vlada. »Zagrebski Narodni svet (Narodno vijeće – op. J. P.) vsekakor ni imel ne sredstev ne volje in ne moči, da bi uveljavljal neposredno oblast nad slovenskim prostorom.« ⁵⁸⁶ Zato je Naredba o prehodni upravi določila, da »Narodna vlada SHS v Ljubljani upravlja« slovensko »ozemlje v imenu Narodnega veća SHS v Zagrebu«. ⁵⁸⁷ S tem pooblastilom je bila potrjena že izvajana praksa, da v Sloveniji samostojno izvršujejo odločitve Narodnega vijeća organi Narodne vlade ter da so te odločitve obvezne za Slovenijo po tem, ko jih sprejmejo in razglasijo ti organi. Z Naredbo o prehodni upravi je bila skozi razmerje med Narodno vlado in Narodnim vijećem Država SHS konfederativno

584 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21.

585 Prav tam.

586 Grdina, Biografski portret Ivana Tavčarja, str. 73

587 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21.

sestavljena država, »v kateri je Slovenija tvorila nekak del realne unije«. ⁵⁸⁸ V materialnopравnem pogledu je imela konfederativno državnost. ⁵⁸⁹ Po Metodu Mikužu je Država SHS »obsegala 'neodvisne države' Dalmacijo, Bosno in Hercegovino, Hrvaško s Slavonijo, Reko in Slovenijo. Taka je bila takrat narodova volja.« ⁵⁹⁰

Konfederativno državnost Slovenije v Državi SHS je kazalo tudi določilo Naredbe o prehodni upravi, po kateri je bila Narodna vlada na slovenskem ozemlju »za vsa oblastva, vse urade in javne organe, kar jih je v tem ozemlju, najvišja upravna oblast in službena instances«. ⁵⁹¹ Zato ni bilo »odloka ali naredbe Narodne vlade SHS v Ljubljani, oziroma njenih oddelkov ali kakršnegakoli drugega oblastva, zoper katerega, oziroma zoper katero bi bila

588 Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 469.

589 O državnosti Slovenije v Državi SHS glej tudi *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 625–626; Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 183; Pleterski, 29. oktober, str. 32, 33; Nečak, Jugoslavija, str. 69; Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, str. 9, 15, 18; Vodopivec, *Od Pohlinoe slovnice do samostojne države*, str. 162; Kristan, I., Razvoj slovenske državnosti, str. 5. Prim. tudi Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, 379; Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 398; Koprivica Oštrič, *Konstituiranje Države SHS*, str. 51; Stiplovšek, *Prizadevanja za avtonomijo Slovenije*, str. 79; Prunk, Toplak, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, str. 82; Prunk, Rangus, *Sto let slovenskih političnih strank*, str. 101. V nasprotju z navedenimi avtorji Lukan v slovensko državnost v Državi SHS ni prepričan. Svoje razčlenitve tega vprašanja ob tem ne podaja. (Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 139, op. 399.)

590 Mikuž, *Narodni svet*, str. 604.

591 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21. – Tak položaj Narodne vlade v Državi SHS je leta 1919, ob uveljavljanju vsejugoslovanskega državnega centralizma v Kraljestvu SHS, priznaval celo takratni vodilni jugoslovanski unitaristični in centralistični politik Svetozar Pribičević. Kot minister za notranje zadeve je 3. 3. 1919 v Ljubljano poslal dopis, v katerem je opozarjal, da se Deželna vlada za Slovenijo, ki je stopila na mesto prejšnje Narodne vlade, ne more opirati na njeno »naredbo od 14. novembra 1918 št. 111, Uradni list št. XI. o prehodni upravi na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«. S to naredbo je »tedanja vlada določila, da je za vse pod njeno območje spadajoče ozemlje, kakor tudi za vsa oblastva, vse urade in javne organe, kar jih je v tem ozemlju, najvišja upravna oblast in službena instances. Po tej naredbi je tudi deželna (Narodna – op. J. P.) vlada vodila vso upravo suvereno, izvzemivši skupna vprašanja, glede katerih je bila vezana na navodila narodnega večja v Zagrebu. Čim pa je bilo meseca decembra preteklega leta (1. 12. 1918 – op. J. P.) proglašeno ujedinjenje vseh Jugoslovancev pod žezlom dinastije Karadjordjevičev in čim je bilo imenovano prvo ministrstvo Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, se je upravni položaj v Sloveniji bistveno spremenil. Deželna (Narodna – op. J. P.) vlada v Ljubljani je prenehala biti najvišja upravna oblast in službena instances za Slovenijo in kot taka je nastopila centralna vlada v Beogradu.« (Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 79–80.)

Razglasi Narodne vlade.

111.

Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani.

Sporazumno z Narodnim večem Slovencev, Hrvatov in Srbov kot najvišjimi predstaviteljem narodne volje celokupnega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov je Narodna vlada SHS v Ljubljani v svrhu prehodne uprave za Kranjsko, Goriško, slovenski del Istre, mesto Trst z okolico in za Stajersko in Koroško, kolikor sta te deželi del države SHS, določila to-le:

I. Občna temeljna določila.

1. Do onega časa, dokler konstituanta naroda SHS ne ukrene drugače, je Narodno veče SHS v Zagrebu najvišji činitelj v državi SHS. Ono odločuje v vseh vprašanjih, ki so v zvezi s temeljnimi načeli ujedinjenja naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno, neodvisno, na demokratskih načelih urejeno državo SHS in v vseh vprašanjih, ki jih zastopniki, odposlani v Narodno veče, priznavajo za skupna.

2. Za ono dobo, dokler konstituanta naroda SHS ne določi ustave države SHS in se ne uveljavi po zmislu te ustave definitivni upravni ustroj, se je za Kranjsko, za Goriško, za slovenski del Istre, za mesto Trst z okolico in za Stajersko in Koroško, kolikor sta te deželi del države SHS, odredila prehodna uprava, ki se pod vrhovnim vodstvom Narodnega veča SHS v Zagrebu osredotočuje v „Narodni vladi SHS v Ljubljani“.

3. Narodna vlada SHS v Ljubljani upravlja gori pod št. 2 navedeno ozemlje v imenu Narodnega veča SHS v Zagrebu kot del narodne, svobodne, neodvisne, na demokratskih načelih urejene države SHS ter je v vseh skupnih vprašanjih (točka I., št. 1) vezana na navodila Narodnega veča SHS v Zagrebu.

4. Narodna vlada SHS v Ljubljani je sestavljena iz predsednika in poverjenikov.

Vsak poverjenik stoji na čelu upravnega oddelka.

Uvodni del Naredbe o prehodni upravi

(UL NV SHS, 21. november 1918, str. 21)

dopustna pritožba ali kako drugo pravno sredstvo na instance izven države SHS.«⁵⁹² Naredba je določala, da zoper sodbe in druge ukrepe višjih deželnih sodišč ter deželnih in okrožnih sodišč, »ki jih ta izdajajo kot sodišča druge stopnje, odslej ni

592 UL NV SHS, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21.

daljnjega pravnega sredstva«. Določala je še, da višja deželna sodišča dokončno sodijo tudi v vseh tistih pravnih zadevah, v katerih je bilo »po dosedanjih določilih pristojno avstrijsko vrhovno in kasacijsko sodišče«. Višje deželno sodišče v Ljubljani je odločalo tudi »o medčasno že vloženih, pa še ne rešenih pravnih sredstvih na avstrijsko vrhovno in kasacijsko sodišče«. Naredba je tudi odredila, da »zoper odločbe finančnega ravnateljstva v Trstu in finančnega deželnega ravnateljstva v Ljubljani ter zoper sodbe dohodarstvenega višjega sodišča v Ljubljani v upravno-pravnih in kazenskih zadevah ni pritožbe«. ⁵⁹³ Kot najvišja oblast v Sloveniji je Narodna vlada imela ministrsko kompetenco. ⁵⁹⁴ Naredba poverjeništa za notranje zadeve, objavljena 12. novembra 1918, je določala, da je treba vložiti pritožbo, »ako gre (...) zoper odločbo kakega ministrstva (...) pri Narodni vladi SHS v Ljubljani«. ⁵⁹⁵ Narodna vlada je odločala dokončno in brez pravice pritožbe, kajti zoper razsodbe Narodne vlade ni bilo več pritožbe na nobeno višjo instanco, ker take instance ni bilo. ⁵⁹⁶ To lepo ponazarja državnopravno zasebnost Slovenije v Državi SHS in utemeljuje trditev, da je Narodna vlada »delala neodvisno, ter niso bile med državo S. H. S. in Slovenijo skupne niti one stvari, ki so bile n. pr. med Avstrijo in Ogrsko. Narodna vlada je imela celo svoj vojaški resort in je po predsedstvu Narodne vlade vsaj deloma izvrševala tudi zunanjepolitične posle.« ⁵⁹⁷ S tem je bila na slovenskem ozemlju edina, popolna in pravno najvišja oblast in nosilka slovenske samostojnosti v Državi SHS. ⁵⁹⁸ To je dobro izrazil Oklic poverjeništa za narodno obrambo, ki so ga

593 Prav tam.

594 Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 381. Glej tudi Trstenjak, *Uprava v Sloveniji*, str. 110.

595 *UL NV SHS*, 12. 11. 1918, Naredba poverjeništa za notranje zadeve, str. 9.

596 Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 381.

597 Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 378. Glej tudi str. 382.

598 Ivan Tavčar je leta 1919 ugotavljal, da so bile med naredbami, ki jih je izdala Narodna vlada, »tudi take, da je čisto jasno, da nadomeščajo zakon in da urejujejo zadeve, ki se v konstitucionalnih državah potom naredb legalno urediti ne morejo«. Predložene bi morale biti Narodnemu vijeću v sankcijo. (*Slovenski narod*, 15. 2. 1919, Ivan Tavčar, Brez zamere, str. 1.) Glede na Naredbo o prehodni upravi to ni bilo potrebno oziroma se ni izvajalo. V Kraljestvu SHS pa so retrogradno storili še to, in sicer z omenjenim 130. členom Vidovdanske ustave.

26. novembra 1918 objavili v *Uradnem listu*. V njem so poudarili, da je avstrijska država razpadla in avstrijskega cesarstva ni več. Na avstrijskem ozemlju so ustanovili »nove države in vsa oblast bivše Avstrije je prešla na te nove države. Na jugu Avstrije se je ustanovila nova *Jugoslavija*, ki združuje v sebi vse Slovence, Hrvate in Srbe. Najvišjo oblast v tej državi ima Narodno veče v Zagrebu, neposredno oblast nad Slovenci ima Narodna vlada v Ljubljani. Ta Narodna vlada je stopila na mesto bivše avstrijske vlade.«⁵⁹⁹ To je pomenilo, da so na slovenskem ozemlju sami izvajali suvereno oblast. T. i. ljubljansko vlado je Ivan Tavčar kasneje označil za »edino avtoriteto, ki je bila v deželi.«⁶⁰⁰ Narodna vlada je slovensko ozemlje imela za svoje,⁶⁰¹ kar je pokazala tudi z naslovom Naredbe o prehodni upravi. O Sloveniji je govorila tudi kot o »državi SHS slovenskega območja.«⁶⁰² Individualnost Slovenije v Državi SHS so videli tudi v VLS in JDS. *Slovenec* je 12. novembra 1918 zapisal, da je slovensko ozemlje Države SHS »last Narodne vlade«, teden dni kasneje pa je novi slovenski narodnopolitični položaj enačil s »svobodno Slovenijo.«⁶⁰³ Z liberalne strani je na »slovensko ozemlje države SHS« 23. novembra 1918 opozoril *Slovenski narod*, ljubljanski odvetnik dr. Alojzij Kokalj pa se je malo pred tem na njegovih straneh ozrl na Ljubljano, »naravno središče k državi SHS spadajočega slovenskega ozemlja.«⁶⁰⁴ O tem, ali se vidi Slovenija izza

599 *UL NV SHS*, 26. 11. 1918, Oklic, str. 26.

600 *Slovenski narod*, 15. 2. 1919, Ivan Tavčar, Brez zamere, str. 1. – Tavčar v navedenem članku tudi opozarja, da člani Narodne vlade niso prisegli novi državi, »kar bi lahko imelo gotove posledice«. Po našem mnenju do njih ne bi moglo priti, saj je sam zapisal, da je iz suverenitete Narodnega vijeća (le-to je Narodno vlado tudi imenovalo – op. J. P.) izviral tudi »pravni naslov za novo vlado v Ljubljani«. (Prav tam.)

601 *Sejni zapiski* 1, str. 84.

602 *Sejni zapiski* 1, str. 144; *UL NV SHS*, 30. 11. 1918, Naredba celokupne vlade SHS v Ljubljani o izplačilu službenih prejemkov slovenskih ter tujerodnih uslužbencev v SHS za mesec december 1918, str. 29.

603 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Naša meja, str. 1, 19. 11. 1918, Bolgari pozdravljajo svobodno Slovenijo, str. 2.

604 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, Dnevne vesti: poštino in brzozjavno ravnateljstvo v Ljubljani, str. 4, 19. 11. 1918, Alojzij Kokalj, Kranjska hranilnica, str. 2.

Države SHS, v socialnodemokratskem taboru niso razmišljali.

Temeljno politično vodilo Narodne vlade je bilo oblikovanje politično in upravno Združene Slovenije.⁶⁰⁵ Narodna vlada je od vsega začetka želela upravljati s celotnim slovenskim ozemljem, kar je bilo vidno skozi različne postopke in delo, ki ga je opravljala in opravila.⁶⁰⁶ Političnoupravno združitev Slovenije je v glavnem izvedla z Naredbo o prehodni upravi. Na ozemlju, ki ga je opredelila kot svoje – »Kranjsko, Goriško, slovenski del Istre, mesto Trst z okolico« ter »Štajersko in Koroško, kolikor sta te deželi del države SHS« –,⁶⁰⁷ je prevzela in združila vse posle nekdanje c.-kr. deželne vlade v Ljubljani in Celovcu in tudi vse posle nekdanjih c.-kr. namestništev v Trstu in Gradcu.⁶⁰⁸ Razpustila je deželni odbor dotedanje vojvodine Kranjske⁶⁰⁹ ter za Koroško, Štajersko, Primorsko in Kranjsko prevzela in združila vse posle dotedanjih deželnih odborov ter avtonomnih oblasti in naprav.⁶¹⁰ S tem je preseгла prejšnjo avstrijsko upravno dvotirnost, ki je temeljila na delitvi na splošno državno in posebno deželno avtonomno upravo.⁶¹¹ Z upravno strnitvijo slovenskega ozemlja je utemeljila »politično-upravno edinico Zedinjeno Slovenijo«.⁶¹² Slovenija, organizirana skupnost pokrajin, naseljenih s Slovenci, je kot taka postala državnopravna enota.⁶¹³ Politično-upravno združitev slovenskih pokrajin so izvršili »naglo in brez vsakega ugovora, tako samo po sebi umeven je bil vsem Slovencem program zedinjene Slovenije«.⁶¹⁴ Uresničili so jo v prvi stvarni obliki. Takratna Združena Slovenija je glede na

605 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 164.

606 *Delo: Sobotna priloga*, 9. 4. 2005, Bojan Balkovec, Katera vlada je prva vlada, str. 37.

607 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21.

608 Prav tam.

609 *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 7.

610 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21.

611 O upravni dvotirnosti v avstrijski državni polovici Avstro-Ogrske monarhije glej Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 445–446.

612 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 165.

613 *Naši razgledi*, 7. 11. 1969, Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, str. 626; Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 469.

614 Kranjec, *Slovenci na poti v Jugoslavijo*, str. 60.

italijansko zasedbo Trsta, Goriške, Istre in postojnskega okrožja na Kranjskem med 3. in 23. novembrom 1918 in še k Madžarski pripadajoče Prekmurje obsegala večino nekdanje vojvodine Kranjske in slovenski del nekdanje vojvodine Štajerske (do razmejitvene črte z Nemško Avstrijo okoli Radgone, Šentilja in Kozjaka), na Koroškem pa ozemlje južno od Zilje in Drave ter velikovski okraj. Z izjemo omenjenega ozemlja Koroške je tedanja Združena Slovenija obsegala približno dve tretjini današnjega ozemlja Republike Slovenije.⁶¹⁵

Poleg povedanega je imela Naredba o prehodni upravi v ureditvi samostojnega življenja Slovencev v Državi SHS še en pomen. Bila je pravni akt, ki je imel značaj ustavnega besedila.⁶¹⁶ Naredba je v materialnem smislu ugotavljala način državne organizacije na Slovenskem in podrobno predpisovala organizacijo in dejavnost slovenskih organov državne oblasti – Narodne vlade. Formalno in materialno so Naredbo o prehodni upravi kot neke vrste ustavni akt uresničevala njena posamezna določila. Naredba je na različnih področjih opredelila organiziranost slovenske oblasti v Državi SHS in utemeljila ter organizirala družbeno življenje na Slovenskem. Na novo je opredelila tudi ključna vezišča takratnega slovenskega družbenega, političnega, upravnega, javnovarnostnega, gospodarskega in kulturnega življenja. Naredba je začela veljati z dnem razglasitve (21. novembra 1918), izvršiti pa jo je morala Narodna vlada.⁶¹⁷ Tako so še z načrtnim pravnim dejanjem osmislili tedanjo slovensko državnost ter odločitev Slovencev za narodno osvoboditev in politično osamosvojitvev leta 1918.

615 O razmerah na Primorskem ob razpadu Avstro-Ogrske, ko so »mogli primorski Slovenci zadihati prosto le za trenutek« (Kermauner, *Temeljni problemi*, str. 7), italijanski zasedbi primorskega ozemlja in ramerah na njem v novembru 1918 glej Kacin-Wohinz, *Primorski Slovenci 1918–1921*, str. 44–107; Guštin, *Dve antantni vojski*, str. 75–79, 83–85; Žorž, *Italijanska zasedba*, str. 364–380.

616 Prim. Bogataj, *Uprava v Sloveniji*, str. 379; Trstenjak, *Uprava v Sloveniji*, str. 110.

617 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21–22.

**RAZMERE NA
GOSPODARSKO-
SOCIALNEM
PODROČJU**

Slovenska samostojnost leta 1918 se ni kazala samo na državnopravnem področju, ampak tudi na gospodarskem. Slovenci so v času obstoja Države SHS dokazali, da, kot je opozoril Ernest Petrič, pripada narodu, ki vzpostavi kot uresničitev politične samoodločbe svojo suvereno, neodvisno državo ali uresniči samoodločbo v skupni državi seveda pravica, da si sam določa svojo gospodarsko ureditev in razvoj.⁶¹⁸ Pomen samostojnosti na gospodarskem področju so poudarili že v okviru deklaracijskega gibanja. Že takrat je bilo jasno, da zahteva po posebni jugoslovanski državi, resda še pod žezlom habsburške dinastije, vsebuje tudi zahtevo po gospodarski uveljavitvi, in ne le politični.⁶¹⁹ Gospodarske zamisli, ki so jih v času deklaracijskega gibanja oblikovali v vseh treh slovenskih političnih taborih, so kljub različnim idejnopoličnim usmeritvam njihovih avtorjev izražale enotne poglede na vsa vprašanja prihodnjega gospodarskega razvoja.⁶²⁰ Avtorji, ki jih je povezovala ideja državne osamosvojitve,⁶²¹ so zagovarjali nacionalizacijo tujega premoženja in agrarno reformo, kot ustrezno družbeno obliko proizvodjalnega načina pa so večidel sprejemali državni kapitalizem. Z gospodarskimi dobrinami naj bi razpolagala država in usmerjala gospodarstvo v splošno narodovo korist.⁶²² Te zamisli so bile skladne z bojem za dovršitev meščansko-demokratske revolucije in za narodno osvobajanje narodov v Avstro-Ogrski.⁶²³ Gospodarski teoretiki, ki so jih oblikovali, so upoštevali ves narod kot enotni organizem, ne glede na njegovo družbeno delitev, saj so vse razumeli kot enakovredne tvorce narodnega gospodarstva.⁶²⁴ Gospodarsko samoodločbo so imeli za skupno narodno dejanje in tako jo je kasneje utemeljil tudi Narodni svet.

Ustanovitev Narodnega sveta in njegovega odseka za gospodarsko koncentracijo (ta se je takoj preimenoval v

618 Petrič, *Pravica do samoodločbe*, str. 100.

619 Čepič, *Narodnogospodarske zamisli*, str. 101.

620 Prav tam, str. 120.

621 Prav tam, str. 104.

622 Podrobneje o tem glej prav tam, str. 106–119.

623 Prepeluh, *Pripombe k prevratni dobi*, str. 442.

624 Čepič, *Narodnogospodarske zamisli*, str. 120.

gospodarski odsek) avgusta 1918 je omogočila, da se je v njunem okviru oblikovalo tisto kristalizacijsko jedro, ki je strnilo v sebi zamisli in dejanja slovenskih gospodarstvenikov teoretikov in praktikov v preteklosti in sodobnosti, jih združilo v gospodarski program in ta program posredovalo slovenski družbi.⁶²⁵ Programski temelji slovenske gospodarske samoodločbe leta 1918 so bili oblikovani že na ustanovnem zboru Narodnega sveta, ko so določili delovno področje gospodarskega odseka. V njegovem programu je bilo predvideno reševanje vrste vitalnih vprašanj, odločilnih za uspešno gospodarsko osamosvojitve. V program je bila vključena rešitev aprovizacijskega vprašanja, načrtovana sta bila gospodarska obnova Primorske in reševanje vprašanja nabave bencina, nafte in drugih pogonskih sredstev za industrijo, posebna naloga pa je bilo povezovanje nacionalnih gospodarskih sil; tako naj bi ustvarili novo in enotno slovensko gospodarstvo. Program je obravnaval tudi vprašanje nacionalizacije zemljiške posesti, industrije, obrti in trgovine. Poudarili so, da gospodarska samostojnost slovenskega naroda vsekakor terjata nacionalizacijo tujega premoženja. Program je predvideval tudi reševanje valutnega vprašanja (omeniti je treba zlasti odločitev, da se pripravi prehod z inflacionirane avstro-ogrske valute na novo, zdravo valuto) in oblikovanje enotne nacionalne zveze slovenskih zadrug vseh smeri z močno centralizirano zadružno banko. Program je nadalje ugotavljal, da je treba opredeliti vlogo slovenskega gospodarstva nasproti hrvaškemu in srbskemu v novi državi, preučiti načela prihodnje carinske politike in oceniti vlogo Trsta in Reke v bodočem gospodarstvu.⁶²⁶

Vsa gornja vprašanja in zamisli so septembra in oktobra 1918 obravnavali v Narodnem svetu in njegovem gospodarskem odseku, v svoji študiji *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva* pa jih je preučil tajnik Narodnega sveta in član gospodarskega odseka dr. Milko Brezigar.⁶²⁷ Brezigar, ki je bil eden od

625 Šorn, *Slovensko gospodarstvo med vojnama*, str. 686.

626 Šorn, *Narodni svet*, str. 55–56; isti, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 39.

627 Podrobnejše o Brezigarjevi študiji glej Čepič, *Narodnogospodarske zamisli*, str. 103–104, 108, 111–113, 115, 117–119; Lazarevič, *Obrat proti jugu*, str. 97–99.

najbolj razgledanih političnih ekonomistov v prevratnih mesecih leta 1918,⁶²⁸ je svojo študijo objavil 5. oktobra 1918,⁶²⁹ zato v njej najdemo vse glavne misli, ki so jih izrekli člani Narodnega sveta.⁶³⁰ Obravnava vprašanj, ki so bila zajeta v programu gospodarskega odseka Narodnega sveta in v Brezigarjevi študiji,⁶³¹ je vodilne organe slovenskega narodnoemancipacijskega gibanja privedla do dodelanih stališč o njihovem reševanju, spodbudila pa je tudi dejavne ukrepe, ki so iz njih izhajali. Narodni svet in njegov gospodarski odsek sta še pred koncem oktobra 1918 prevzela nadzor nad aprovizacijo v Sloveniji in si zelo prizadevala, da bi dosegli ustrezne razmere na tem področju.⁶³² Prizadevala sta si tudi oblikovati enotno nacionalno zvezo slovenskih zadrug. Do zamišljene zadružne koncentracije nato ni prišlo predvsem zaradi tega, ker se posamezne zadružne organizacije niso želele odpovedati svoji identiteti in v združitvi niso videle posebne prednosti.⁶³³ Narodni svet in gospodarski odsek sta v tistem času začela še eno akcijo, opredeljeno v tedanjem slovenskem gospodarskem programu. Zelo pozorno sta obravnavala valutno vprašanje.⁶³⁴ Sklenili so, da gospodarski odsek Narodnega sveta naprosi njegovo predsedstvo, da sestavi zbor

628 Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 63.

629 *Slovenski narod*, 5. 10. 1918, *Gospodarstvo: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*, str. 5. – *Slovenski narod* je ob izidu Brezigarjeve študije pripisal, da jo je pripravil znani slovenski narodni ekonomist dr. Milko Brezigar. »To je prva knjiga, v kateri je zbran ves statistični material o našem gospodarstvu. Jako važno je posebno za sedanjí čas, da vsebuje ta knjiga slovenski *narodnogospodarski program*. Ta knjiga je neobhodno potrebna za vsakega znanstvenika in politika, ki se bavi z našim gospodarstvom ali pa politiko.«

630 Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 63.

631 Šorn Brezigarjevo študijo *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva* ocenjuje kot »vsekakor (...) prvi narodnogospodarski program Slovencev v prehodni dobi iz habsburške v narodno državo«. (Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 63.)

632 Podrobneje o tem glej Slavič, *Državni prevrat v Mariborski oblasti*, str. 223–224; Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 46–48, 53–54, 59–67.

633 Podrobneje o tem glej Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*, str. 50; Šorn, *Slovenci in gospodarski položaj*, str. 70–72; isti, *Narodni svet*, str. 59; isti, *Slovensko gospodarstvo* 121–124, str. 56; Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 82.

634 O tem glej podrobneje Šorn, *Slovenci in gospodarski položaj*, str. 72–73; isti, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 52, 55, 61–66; Lazarevič, *Obrat proti jugu*, str. 99–100; Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 83. Glej tudi Brezigar, *Pogled v novi svet*, str. 12–16.

strokovnjakov iz Narodnega sveta in Narodnega vijeća, ki naj po posvetovanju s Čehi in Poljaki izdelata načrte o valutnem vprašanju; k temu zboru bi pritegnili tudi predstavnike delavstva. Dalje so sklenili, naj Narodni svet vpliva na uprave denarnih zavodov, da bodo svojim strankam svetovali prodajo papirnatega denarja in nakup dobro stojećih papirjev, od samih denarnih zavodov pa naj bi dosegli, da bodo pri tujih (nemških) zavodih dvignili ves svoj denar in ga prenesli v slovenske denarne zavode. Sklenili so tudi zaprositi Korošca, da opravi poizvedbe glede slovenskega denarja, in poudarili potrebo, naj slovenski kmet naloži svoj denar v posojilnice. Ti sklepi so veljali za tajne. Objavili naj bi le sklep, da vse denarne zavode opozorijo glede njihovih depozitov o vojnem posojilu in papirnatem denarju.⁶³⁵ Gospodarski odsek se je 24., 25. in 28. oktobra 1918 v posebnih okrožnicah obrnil na slovenske denarne zavode in zasebnike ter jih opozoril, naj zamenjajo avstrijski papirnati denar in avstrijsko vojno posojilo za trdne vrednostne papirje. Priporočil jim je tudi, naj dvignejo svoje vloge pri nemških denarnih zavodih in jih prenesejo v slovenske.⁶³⁶ Program gospodarskega odseka Narodnega sveta so izvajali že v času, ko je še obstajala avstrijska oblast.⁶³⁷

Slovenska gospodarska osamosvojitev je zaživela po nastanku Države SHS. Dejavnik novega gospodarskega položaja v Sloveniji je bila Narodna vlada, ki je vprašanjem gospodarskega značaja dala velik pomen. Kolikšno skrb jim je namenila, se vidi po tem, da je kar polovico svojih poverjeništev pridelila gospodarstvu. Na tem področju je svojo oblast izvrševala prek poverjeništev za prehrano, za finance, za promet, za industrijo in trgovino, za javna dela in obrt in za kmetijstvo. V kratkem

635 Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 66.

636 Perovšek, *Slovenska osamosvojitev 1918*, str. 111.

637 O obravnavi drugih gospodarskih vprašanj iz programa gospodarskega odseka Narodnega sveta (nacionalizaciji tujega premoženja, oblikovanju enotnega slovenskega narodnega gospodarstva, vlogi Trsta in Reke v bodočem gospodarstvu, gospodarskih odnosih s Hrvaško, načelih bodoče zunanje trgovine in carinske politike, obnovi Primorske, agrarne reforme in gospodarskem vidiku demobilizacije) v času pred razpadom habsburške monarhije glej Brezigar, *Pogled v novi svet*, str. 15; isti, *Osnutek slovenskega gospodarstva*, Predgovor in str. 1, 4–15, 17–19, 20–22, 27, 72–74, 76–79, 81–82, 89, 149–151; Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 52–53, 55, 60–61.

času obstoja Države SHS ji sicer ni uspelo uresničiti vseh zamisli in usmeritev, ki sta jih o slovenski gospodarski osamosvojitvi oblikovala Narodni svet in njegov gospodarski odsek, toda velik del njunega programa je vendarle udejanjila.

Narodna vlada je že v svojih prvih ukrepih začela ustvarjati ustrezne razmere za nov in samostojen slovenski gospodarski razvoj. Najprej je – že 1. novembra 1918 – odpravila militarizacijo obratov in s tem omogočila uvedbo mirnodobske proizvodnje v Sloveniji.⁶³⁸ Ta je temeljila na vrhovnem nadzoru, ki ga je Narodna vlada uvedla nad vsemi obrati, do tedaj postavljenimi pod avstrijski vojnodajatveni zakon, ter na določilu, po katerem je vojaške vodje v teh obratih prevedla v civilne funkcionarje, ki so do preklica ostali v njeni službi.⁶³⁹ Ustanovila je tudi že omejnjeni Prehodni gospodarski urad v Ljubljani, ki je »za dobo, dokler se ne uredi vsa v javnem interesu ležeča produkcija in ne preide v normalen mirovni obrat«, prevzel nadzor »nad vsemi do sedaj po zakonu za vojne dajatve zavezanimi obrati z dispozicijsko pravico nad produkti (premogokopi, rudniki, tovarne za usnje, blago itd.)«. Poverili so mu tudi materialno demobilizacijo dotedanje vojske.⁶⁴⁰ Narodna vlada je obenem z demilitarizacijo gospodarstva organizirala novo gospodarsko življenje. Določila je delovni obseg svojih gospodarstvu prideljenih poverjeništev. V pristojnosti poverjenišтва za prehrano so bile vse aprovizacijske zadeve, obleka, preskrba s premogom in javna oskrba, v pristojnosti poverjenišтва za finance je bilo finančno ravnateljstvo, v pristojnosti poverjenišтва za promet so bili železnice, pošta, telegrafska in transportna sredstva, v pristojnosti poverjenišтва za industrijo in trgovino so bile banke, trgovska zbornica ter industrija, v pristojnosti poverjenišтва za javna dela in obrt so bili ceste, javne zgradbe, obrt, obrtno šolstvo, obrtno nadzorstvo in rudarstvo, v pristojnosti poverjenišтва za kmetijstvo pa

638 *Sejni zapisniki 1*, str. 55.

639 *UL NV SHS*, 6. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za javna dela in obrt, str. 3.

640 *Sejni zapisniki 1*, str. 83–84. O idejni zamisli za ustanovitev Prehodnega gospodarskega urada in njegovem delovanju, ki se je po oblikovanju Kraljestva SHS nadaljevalo še v prvi polovici leta 1919, glej Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 89–98.

so bili poleg kmetijstva še živinozdravstvo, gozdarstvo, gozdne domene in pravne razmere kmetijstva.⁶⁴¹ S tako zastavljenim urejanjem in vodenjem gospodarskih zadev je Narodna vlada začela izgrajevati slovensko narodno gospodarstvo. Pri tem je na različnih ravneh utemeljila to pomembno prvino takratne slovenske narodne suverenosti in svobode.

Prvo raven v graditvi slovenskega gospodarstva je Narodna vlada opredelila v nacionalizaciji, to je poslovenjenju avstrijskega državnega kapitala. S tem je začela ustvarjati slovensko državno imetje. Po Peguju je v svojo posest prevzela vse dotedanje vojne obrate, ki so bili pred tem v lasti avstrijske države, druge (posebej je omenila kemično tovarno v Mostah in tovarno mila v Šiški v Ljubljani) pa je prevzela v svoje nadzorstvo oziroma v najem.⁶⁴² Za svojo lastnino je razglasila tudi vsa cestna in druga vozila nekdanje avstro-ogrske armade.⁶⁴³ V svojo – ali kot je sama poudarila – državno last je prevzela posestva in gozdove prejšnje avstrijske države in verskega zaklada.⁶⁴⁴ Slovensko državno imetje je ustvarjala še tako, da je ostali avstrijski erar na Slovenskem (premogovnika v Velenju in v Zabukovici, cinkarno v Celju, smodnišnico v Kamniku, tobačno tovarno v Ljubljani in za kratek čas tudi rudnik živega srebra v Idriji) prevzela v svojo upravo in uporabo.⁶⁴⁵ S tem je postala novi lastnik tega erarja, saj dotedanjega – habsburške države – ni bilo več. Prevzela je tudi vso proizvodnjo in razpolaganje z materialom papirnice v Goričanah, ki pa je bila v lasti tujega zasebnega kapitala.⁶⁴⁶

641 *Sejni zapisniki 1*, str. 53–54, 69.

642 *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba poverjeništa za javna dela in obrt, str. 8, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništa za javna dela in obrt, str. 4, Naredba poverjeništa za javna dela in obrt, str. 4; *Sejni zapisniki 1*, str. 83.

643 *UL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjeništa za promet, str. 2.

644 *UL NV SHS*, 12. 11. 1918, Naredba poverjeništa za kmetijstvo, str. 9, 20. 11. 1918, Naredba poverjeništa za kmetijstvo o varstvu državnih in zakladnih gozdov, str. 19.

645 *UL NV SHS*, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništa za javna dela in obrt, Naredba poverjeništa za javna dela in obrt, str. 4, 15. 11. 1918, Naredba poverjeništa za trgovino in industrijo, str. 13, 20. 11. 1918, Naredba poverjeništa za javna dela in obrt, str. 19; Skubic, *Javna dela*, str. 615. Ob navedeni je bila v lasti Narodne vlade še druga imovina. Tako je bila tudi lastnica hotela Sv. Janez pri Bohinjskem jezeru (Perovšek, *Slovenska osamosvojitvev 1918*, str. 113.)

646 *UL NV SHS*, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništa za javna dela in obrt, str. 4.

Nekaj dni po tem ukrepu se je prva neodvisna domača banka na Slovenskem, Ljubljanska kreditna banka, obrnila k družbi Leykam-Josefsthal na Dunaju, naj ji proda vso svojo industrijo papirja v Sloveniji. Prevzem slovenskih obratov družbe Leykam-Josefsthal, med katere je sodila tudi papirnica v Goričanah, novembra 1918 ni bil izvršen, ker je družba sprva odklonila prodajo, toda dobro leto kasneje je Ljubljanski kreditni banki nakup uspel.⁶⁴⁷ Razen nadzora nad proizvodnjo papirnice v Goričanah Narodna vlada ni izvedla drugih ukrepov glede tujega zasebnega premoženja na Slovenskem. Sklenila je le, da »ostane premoženje onih tujih državljanov, ki vsled odsotnosti ne morejo še sami upravljati svojega imetja, do povratka ali drugega ukrepa lastnika pod vladnim skrbstvom«.⁶⁴⁸

Narodna vlada je storila ustrezne korake, da je omogočila nemoteno in varčno gospodarjenje z denarjem, pridobila pa je tudi finančna sredstva, potrebna za delovanje slovenske oblasti. V zvezi s tem temeljem takratnega slovenskega gospodarstva je ukrepala na več načinov. Določila je, da ostane dotedanje plačilno sredstvo, to je krona, katero je izdajala avstro-ogrška banka, v veljavi⁶⁴⁹ ter da se vse dotedanje deželne naklade in davščine vseh vrst in brez vsake izjeme pobirajo in zaračunavajo v isti izmeri in na isti način kakor dotlej.⁶⁵⁰ Odredila je tudi, da se vsi državni davki, davščine in pristojbine od 1. novembra 1918 dalje plačujejo, sprejemajo in zaračunavajo v prid Države SHS (to je Narodne vlade), hkrati pa je za vse slovensko ozemlje ustanovila višje dohodarstveno sodišče.⁶⁵¹ Poleg tega je že na svoji prvi seji 1. novembra 1918 sprejela sklep, da se bankam prepove izvoz vrednot, kar je veljalo tudi za Kranjsko hranilnico.⁶⁵² Ta je predvsem zadovoljevala potrebe kranjskega nemštva.⁶⁵³ S tem

647 Šorn, *Razvoj papirnice Vevče*, str. 44–46.

648 *Sejni zapiski 1*, str. 76.

649 *UL NV SHS*, 14. 11. 1918, Poziv poverjeništvu za finance, str. 11.

650 *UL NV SHS*, 9. 11. 1918, Naredba Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 7.

651 *UL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21.

652 *Sejni zapiski 1*, str. 54.

653 Granda, *Kranjska hranilnica*, str. 392.

je preprečila odtok denarja s slovenskega ozemlja. Na tej seji je tudi pooblastila poverjenika za finance Vekoslava Kukovca, »da dvigne gotovino, ki se nahaja pri avstro-ogrski banki in pri finančnem ravnateljstvu v Ljubljani«. ⁶⁵⁴ Nekaj dni kasneje je ustavila izplačevanje obresti od avstrijskih vojnih posojil ter drugih obveznic in zadolžnic, obenem pa določila, da se zadolžnice vojnega posojila več ne sprejemajo kot plačilo za davke od vojnih dobičkov. ⁶⁵⁵ Z namenom, da državne izdatke omeji le na najnujnejše, je odredila še demobilizacijo vseh neaktivnih častnikov iz vojaške službe. ⁶⁵⁶

V zvezi s Kranjsko hranilnico velja opozoriti, da je že omenjeni Alojzij Kokalj v *Slovenskem narodu* opozoril na zgolj nemško sestavo njenega vodstva. »To je gotovo *jako nenaravno razmerje*,« je zapisal, »kaj takega ne more in tudi ne sme trpeti svobodna država SHS.« Z letom 1918 namreč stopajo Slovenci kot svobodni narod v svetovno zgodovino. Skozi stoletja hlapci in sužnji tujim brezsrčnim gospodarjem so danes svobodni pod ponosnim praporom Države SHS. Šele danes »smo postali gospodarji svoje zemlje, kot gospodarji na svoji zemlji imamo seveda vse pravice svobodnega gospodarja, toda tudi vse dolžnosti«. Dolžnost slovenske oblasti bi bila, da se v vodstvo Kranjske hranilnice takoj namesti toliko strokovno usposobljenih ljudi slovenske narodnosti, da bo že *ab ovo* izključena vsaka možnost razdajanja zaupanega ji denarja in najmanjša nevarnost za njene vloge. Prav tako mora hranilnico voditi strokovnjak slovenske narodnosti, ki bi ga postavila Narodna vlada. ⁶⁵⁷ Kokalju je pritrdil Nemeč, rojen na nemških tleh in bivajoč v Ljubljani. Predlagal je takojšen sklic izrednega občnega zbora Kranjske hranilnice, na katerem naj vanjo izvolijo najmanj 40 Slovencev. Tako bi hranilnica javno pokazala, da je Jugoslaviji lojalna in hoče živeti spravljivo življenje v tej državi. S tem bi ustregla tudi »nam

654 *Sejni zapisniki 1*, str. 53.

655 *UL NV SHS*, 14. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za finance, str. 11.

656 *Sejni zapisniki 1*, str. 94; *UL NV SHS*, 12. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za narodno brambo, str. 9.

657 *Slovenski narod*, 19. 11. 1918, Alojzij Kokalj, Kranjska hranilnica, str. 2.

ostalim Nemcem, ki doslej nismo uganjali nobene vratolomne in brezmiselne politike, temveč mirno in pošteno živeli svojemu delu in zaslužku med slovenskim narodom. Za ta korak, ki bi bil edino smiselna in pametna rešitev predmetnega vprašanja, bi ji bili mi *pravi* Nemci od srca hvaležni.« Vprašanje Kranjske hranilnice bi rešili na način, »ki bo odgovarjal državnim zahtevam države SHS«. ⁶⁵⁸ Po objavi tega stališča in na poziv poverjenišтва za trgovino in industrijo, naj v svoje vodstvo vključi Slovence, je bila Kranjska hranilnica pripravljena v svoj petdesetčlanski upravni odbor sprejeti deset Slovencev, od katerih bi bila dva člana njenega ravnateljstva, ki je štelo 14 članov. Tak predlog je Narodna vlada zavrnila. ⁶⁵⁹

Pomembni in uspešni so bili tudi ukrepi, s katerimi je Narodna vlada pridobila večje količine denarnih sredstev in s tem ustvarila finančno osnovo za svoje delo. ⁶⁶⁰ To so začeli graditi takoj po njenem oblikovanju, ko so – skladno s stališčem slovenskih denarnih zadrug, sprejetim sredi oktobra 1918, »naj združništvo vseh strank na Slovenskem trpi tudi stroške za priprave in osvoboditev slovenskega naroda« – Narodni vladi priskočile na pomoč vse slovenske združne organizacije. Ob tej priložnosti je samo katoliška Zadržna zveza dala Narodni vladi posojilo v vrednosti 1,500.000 K. ⁶⁶¹ Preostala denarna sredstva si je Narodna vlada sama priskrbela. 6. novembra 1918 se je obrnila »do vseh onih kreditnih zavodov na ozemlju Slovenije (bank, hranilnic in posojilnic), ki so pripravljene dati ji na razpolago svoj razpoložljiv denar, naj blagovolijo to kakor tudi zneske in pogoje čim preje naznaniti poverjeništvu za finance Narodne vlade SHS v Ljubljani«. ⁶⁶² Še isti dan je od Ljubljanske kreditne banke

658 *Slovenski narod*, 27. 11. 1918, Ventus et glacies, »Kranjska hranilnica«, str. 1.

659 *Sejni zapiski* 1, str. 151.

660 Opozoriti je treba, da je tedaj poleg Narodne vlade s svojimi denarnimi sredstvi razpolagal tudi Narodni svet. Pridobil jih je na podlagi že omenjenega Koroščevega Apela narodu 21. 9. 1918 in poziva, ki ga je Korošec 30. 9. 1918 naslovil na zaupnike VLS in JDS v Sloveniji. Konec oktobra je Narodnemu svetu 10.000 K nakazala tudi Ljubljanska kreditna banka. (*Slovenski narod*, 31. 10. 1918, Dnevne vesti: Narodnemu svetu v Ljubljani, str. 5.)

661 Mikuž, *Slovinci v stari Jugoslaviji*, str. 50.

662 *Slovenski narod*, 6. 11. 1918, Denarnim zavodom, str. 1.

dobila 5,000.000 K posojila.⁶⁶³ Poleg tega je 13. novembra 1918 sprejela ponudbo ljubljanskih denarnih zavodov, ki so ji bili pripravljeni posoditi 30,000.000 K proti pet odstotnim obrestim, za kar je dobila ustrezno privoljenje zagrebškega Narodnega vijeća.⁶⁶⁴ S tem si je ustvarila zadostno finančno zaledje. To je 17. in 18. novembra 1918 potrdil poverjenik za finance Kukovec. Pojasnil je, da je Narodna vlada po svojem pozivu slovenskim posojilnim zavodom dobila »toliko sredstev na razpolago, da ni bilo treba niti narodnega posojila, kakor so se ga Čehi poslužili, niti izdaje lastnega novega denarja«. ⁶⁶⁵ Kasneje je posebej poudaril, da nam denarnih sredstev ne manjka. Plače za uradnike, uslužbence itd. so zagotovili že za december 1918.⁶⁶⁶ To so storili 22. novembra 1918, ko je Narodna vlada sklenila, da 1. decembra 1918 prejmejo plače »vsilovski uslužbenci, ki so se prijavi v službovanje pri Nar. vladi SHS v zasedenem ali nezasedenem ozemlju, brez ozira na to, ali so zaposleni ali ne«. Normalen enomesečni prejemek so zagotovili tudi za tujce, »ki so se prijavi predpisanim potom za trajno ali pa mimoidoče službovanje v SHS«. ⁶⁶⁷ Plače v novembru so uradniki in uslužbenci prejeli na začetku meseca.⁶⁶⁸ *Slovenski narod* je v tej zvezi opozoril, da je denarni promet na Slovenskem neoviran, in dodal, da si je »k izplačevanju plač osebja, podpor, računov itd.« Narodna vlada »preskrbela za začetek večji kredit pri domačih denarnih zavodih«. Dali so ga »v promet, da ne nastanejo že v začetku težave, ki bi rodile v vsakem oziru slabe posledice«. ⁶⁶⁹ Z zbranimi 36,500.000 K je Narodna vlada v skupnem znesku 3,086.000 K⁶⁷⁰ financirala delovanje različnih organov oblasti in

663 *Sejni zapisniki 1*, str. 79.

664 *Sejni zapisniki 1*, str. 103, 108.

665 *Slovenski narod*, 20. 11. 1918, Član Narodnega vijeća v Zagrebu in Narodne vlade v Ljubljani dr. Kukovec o položaju, str. 1.

666 *Slovenski narod*, 29. 11. 1918, Beseda v pojasnilo!, str. 3. – O Kukovčevem reševanju vprašanja izplačevanja plač in drugih denarnih vprašanj glej Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*, str. 294–296.

667 *Sejni zapisniki 1*, str. 127.

668 Milčinski, *Dnevnik*, str. 395.

669 *Slovenski narod*, 26. 11. 1918, Gospodarstvo, str. 3.

670 *Sejni zapisniki 1*, str. 95, 107 114, 118, 144, 152.

ustanov na slovenskem ozemlju ter za potrebe svojih poverjeništev odobrila izplačilo skupaj 9,470.000 K.⁶⁷¹ Izdala je tudi ustrezne naredbe o izplačilu prejemkov slovenskim in tujerodnim uslužbencem ter izplačilu izjemnih podpor družinam, katerih vzdrževalci so bili v ZDA.⁶⁷² Kot smo že opozorili, je odobrila tudi izplačevanje dnevne plače domačemu in tujemu vojaštvu in izplačilo za opremo srbskih častnikov v Ljubljani.⁶⁷³ Odobrila je še dnevne stroške (8 K) za prehrano vojaških beguncev, ki so bili na slovenskem ozemlju, ter izplačilo 14.000 K begunske in 6.000–8.000 K dnevne vojaške podpore Jugoslovanom, ki so bili novembra 1918 v Nemški Avstriji. Zanje je predvidela 1,000.000 K posojila, medtem ko je Osrednjemu odboru za vrnitev beguncev in obnovo Primorja na Dunaju odobrila 10.000 K posojila.⁶⁷⁴ Hkrati je z več naredbami o odkupnih cenah žita, mlevskih izdelkov, sočivja, fižola, krompirja, usnja, klavne živine in plačevanju mlevskih storitev na preskrbovalnem področju poskrbela za urejeno blagovnodenarno poslovanje na slovenskem ozemlju. Te cene so bile: 1 K za 1 kg pšenice, rži, ječmena, ovs, koruze in ajde, 2 K (kasneje 2 K 50 vinarjev) za 1 kg fižola in 60 (kasneje 66) v. za 1 kg krompirja; 1 K za 1 kg krušne moke, 2 K za 1 kg vseh drugih mlevskih izdelkov, 20 v. za 1 kg otrobov in 50 v. za 1 kg ovsene oblode; 2 K 60 v. za 1 kg sveže goveje kože, 6 K za 1 kg suhe goveje kože, 1 K 50 v. za 1 kg izvržka govejih kož, 2 K za 1 kg bivolje kože, 3 K za 1 kg telečje kože, 24 K za 1 kg konjske kože, 2 K za 1 kg sveže ovčje kože, 4 K za 1 kg suhe ovčje kože, 6 K za 1 kg suhe kozje kože in 2 K za 1 kg sveže svinjske kože; za klavno govedo in teleta različnih kakovostnih razredov je določila naslednje cene za 1 kg žive teže: med 3 K 50 v. in 4 K 50 v. za vole, med 3 K 30 v. in 4 K 10 v. za krave, med 3 K 40 v. in 4 K 30 v. za telice in bike in med 5 in 6 K za teleta. Za plačevanje

671 *Sejni zapiski 1*, str. 69–70, 83, 112, 120, 138–141, 150, 152.

672 *UL NV SHS*, 26. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za notranje zadeve in za finance, dogovorno s poverjeništvom za socialno skrbstvo, str. 25, 30. 11. 1918, Naredba celokupne vlade SHS v Ljubljani o izplačilu službenih prejemkov slovenskih in tujerodnih uslužbencem v SHS za mesec december 1918, str. 29.

673 *Sejni zapiski 1*, str. 78, 95.

674 *Sejni zapiski 1*, str. 63–64, 79, 95, 152.

mlevskih storitev pa je določila naslednje cene za 1 kg: za mletje pšenice, rži, ječmena, ajde, koruze, prosa, ovsu in mešanega žita 6 K, za izdelovanje ješprenja 8 K, za izdelovanje kaše 4 K 50 v. ter za drobljenje ovsu, koruze in mletje ostanka žita za krmo 3 K. Pri prodaji živilskih izdelkov na drobno je dovolila 10 odstotkov pribitka.⁶⁷⁵

Ko je zagotovila finančno podlago za denarno poslovanje in ukrepala na področju blagovnodenarnih razmerij, je Narodna vlada prešla k tretji temeljni ravni v graditvi slovenskega gospodarstva – povezovanju narodnih gospodarskih sil. Najprej je odpravila delovanje posameznih avstrijskih ustanov (gospodarskih, kovinskih in blagovnih central) na slovenskem ozemlju⁶⁷⁶ in razveljavila vrsto dotedanjih omejitvenih pravnih določb, ki so ovirale gospodarsko dejavnost. Razveljavljenje je zadevalo zlasti trgovski promet s kmetijskimi pridelki in dejavnost na aprovizacijskem področju.⁶⁷⁷ Nato je z Naredbo o prehodni upravi prevzela nadzor nad različnimi gospodarskimi panogami v Sloveniji. Znotraj vsake je opredelila osrednji organ, ki je vodil njeno dejavnost. Pod svoje vrhovno vodstvo je postavila obrtno nadzorstvo, rudarske in merske urade ter vsa finančna oblastva, finančne urade, finančne blagajne in vsa monopolna podjetja. Prevzela je tudi nadzor nad vsemi zadevami prejšnjih deželnih komisij in prejšnje ministrske komisije za agrarne operacije in hkrati za ozemlje pod svojo upravo ustanovila poštno

675 *UL NV SHS*, 8. 11. 1918, Naredba poverjenišva za prehrano, str. 5, 12. 11. 1918, Naredba poverjenišva za prehrano, str. 10, 15. 11. 1918, Naredba poverjenišva za prehrano o mlinskih izkaznicah in o uravnavi mletja, str. 13, 18. 11. 1918, Naredba poverjenišva za javna dela in obrt, str. 17, 21. 11. 1918, Naredba poverjenišva za prehrano, str. 22, 28. 11. 1918, Naredba poverjenišva za prehrano, str. 28.

676 *Sejni zapiski 1*, str. 88; *UL NV SHS*, 30. 11. 1918, Naredba poverjeništev za javna dela in obrt, za industrijo in trgovino in za pravosodstvo, str. 30.

677 *UL NV SHS*, 6. 11. 1918, Naredba poverjenišva za prehrano, Naredba poverjenišva za prehrano, Naredba poverjenišva za finance, str. 3, 12. 11. 1918, Naredba poverjenišva za trgovino in industrijo, sporazumno s poverjeništvom za prehrano, str. 10, 14. 11. 1918, Naredba poverjenišva za kmetijstvo, Naredba poverjenišva za kmetijstvo, Naredba poverjenišva za kmetijstvo, str. 11, 15. 11. 1918, Naredba poverjenišva za prehrano, str. 13, 20. 11. 1918, Naredba poverjenišva za kmetijstvo, Naredba poverjenišva za kmetijstvo, str. 19, 26. 11. 1918, Naredba poverjenišva za kmetijstvo, str. 25, Naredba poverjeništev za trgovino in industrijo in za kmetijstvo, str. 25, 28. 11. 1918, Naredba poverjenišva za prehrano, str. 28.

in telegrafsko ravnateljstvo, ravnateljstvo državnih železnic in obratno vodstvo Južne železnice ter jih podredila sebi.⁶⁷⁸ Z nekaterimi drugimi naredbami je na ozemlje pod svojo upravo razširila delovanje pomembnih gospodarskih ustanov iz Ljubljane – Slovenske kmetijske družbe, finančnega ravnateljstva in finančne prokurature, poslovalnice za krmila ter trgovske in obrtne zbornice, v enakem obsegu pa je razširila področje dela inženirske zbornice, ko je njen sedež iz Trsta prenesla v Ljubljano.⁶⁷⁹ Mislili so tudi na kadrovske potencial, na katerega bi oprli novo narodno gospodarstvo. Gospodarske strokovnjake so pozvali, naj sporočijo svoje naslove, ker je neizogibno potreben pregled »za vsakega takega strokovnjaka kmetijske, gozdarske in kulturnotehniške panoge, najsi služijo v domovini, v tujini ali pri vojaki, da vemo, koliko tehniških moči našega naroda nam bo na razpolago«. ⁶⁸⁰ Podobno je ravnalo Društvo inženirjev v Ljubljani, ki je pozvalo agronome, naj nemudoma pošljejo svoje naslove in osebne podatke, da bi lahko organizirano in uspešneje izvedli »preuredbo in razvoj (...) delovanja v gospodarstvu države«. ⁶⁸¹ Vprašanje gospodarskih strokovnjakov so obravnavali tudi z vidika njegove dolgoročne rešitve. Na seji Narodne vlade 26. novembra 1918 je poverjenik za promet Pestotnik opozoril, da bomo v prihodnosti potrebovali »veliko število izobražencev, zlasti kemikov, medicincev, živinozdravnikov, inženirjev, agronomov in špecialistov za posamezne stroke«, in predlagal, »da se dovoli visokošolcem, ki izkažejo koncem I. semestra 1918/19 vspešno dovršeni vsaj 4. ali 5. semester, brezobresten kredit, ki ga vrnejo pozneje v službi« – študij pa »naj nadaljujejo na slovanskih vseučiliščih, v Švici ali na Francoskem«.

678 *ULL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 21–22.

679 *Sejni zapiski 1*, str. 79–80; *ULL NV SHS*, 8. 11. 1918, Naredba poverjenišva za finance, Naredba poverjenišva za finance, str. 5, 9. 11. 1918, Naredba poverjenišva za kmetijstvo, str. 7, 15. 11. 1918, Naredba poverjenišva za javna dela in obrt, str. 13, 20. 11. 1918, Naredba poverjenišva za trgovino in industrijo, str. 20.

680 *ULL NV SHS*, 12. 11. 1918, Poziv kmetijskim, gozdarskim in kulturnotehničkim strokovnjakom, str. 10.

681 *Slovenski narod*, 21. 11. 1918, Dnevne vesti: skupina inženirjev-agronomov, str. 4.

Predlog so odstopili poverjeništvu za uk in bogočastje, »ki naj skliče enketo organizacij, ki že sedaj delujejo na polju podpiranja dijaštva (visokošolskih študentov – op. J. P.) (Radogoja in Leonovega starešinstva), ter naj pride čimpreje s konkretnimi predlogi glede posameznosti«. ⁶⁸²

V tedanjo graditev slovenskega gospodarstva so vpeli tudi ukrepe za nemoteno in nepretrgano obratovanje že obstoječe gospodarske proizvodnje na Slovenskem. Narodna vlada je 5. novembra 1918 sklenila zagotoviti surovine, potrebne za obratovanje industrije. Ustanovila je urad, ki je imel nalogo zagotavljati zlasti zadostne količine železa in usnja. ⁶⁸³ Konec novembra 1918 pa je poverjeništvu za trgovino in industrijo pozvalo »vsa industrijska podjetja v območju Narodne vlade SHS v Ljubljani, naj mu javijo vse potrebščine za nadaljnje vzdrževanje svojih obratov ter naznanijo, koliko so dobivala teh potrebščin iz sedanjega inozemstva in od katerih tvrdk«. Poverjeništvu je želelo »ugoditi potrebam industrijskih podjetij, ki so tako težko prizadeta v sedanjem času in pri katerih bi prisiljena ustavitev obrata imela težke in nevarne posledice ne le zanje, ampak za vse gospodarstvo naših krajev«. Zato naj bi industrijska podjetja sporočila »množine dosedaj mesečno izvoženega izdelanega blaga kakor tudi količine, ki bi prihajale v poštev za nadaljnji izvoz, da bo mogoče dobiti po kompenzaciji od sosednjih držav dovolitev za uvoz potrebnih sirovin«. ⁶⁸⁴ Narodna vlada je še sklenila, naj premogovnik v Krškem nadaljuje obratovanje, ⁶⁸⁵ odrinila 4,000.000 K za nadaljevanje industrijske proizvodnje na Spodnjem Štajerskem ⁶⁸⁶ ter lesnim trgovcem pod enotno ceno 100 K za m³ zasegla zaloge, da je zagotovila rudnikom in papirnicam dovolj jamskega in celuloznega lesa, ki ga je primanjkovalo. ⁶⁸⁷ Podobno so ukrepali v zvezi s kmetijstvom. Pod zaporo so

682 *Sejni zapiski 1*, str. 140.

683 Prav tam, str. 76.

684 *UL NV SHS*, 5. 12. 1918, Poziv vsem industrijskim podjetjem v področju Narodne vlade SHS v Ljubljani, str. 33.

685 *Sejni zapiski 1*, str. 90.

686 Prav tam, str. 88.

687 Prav tam, str. 145.

dali umetna gnojila (kostno moko, superfosfat in apneni dušik), kemičnima tovarnama v Hrastniku in Rušah pa sporočili, da z njunimi izdelki razpolaga Slovenska kmetijska družba, ki je bila pristojna za enakomerno porazdeljevanje umetnih gnojil v Sloveniji.⁶⁸⁸ Ta ukrep je pokazal, da so že tedaj – novembra 1918 – mislili na to, da bo v prihodnjem in nadaljnjih letih potrebno zagotoviti nemoteno in čim kakovostnejšo kmetijsko pridelavo. Ob tem je Narodna vlada posegla tudi na področje mednarodnih odnosov. 7. novembra 1918 je z Deželno vlado v Gradcu sklenila gospodarsko in prometno pogodbo. V njej sta se obe strani dogovorili, da obratujočega vlakovnega prometa ne bosta ukinjali, prav tako pa ne bosta zadrževali razpošiljanja premoga za lokomotive in gospodinjstva. Nadalje sta sklenili, da na svojem ozemlju ne bosta zadrževali ali ovirali gibanja prometnih sredstev in da se smejo živila vseh vrst, živa in zaklana živina, živalski produkti, goriva, papir, vžigalice in usnjarski izdelki prosto prevažati po železnici. Dogovorili sta se tudi, da denarnega prometa med avstro-ogrsko banko in Slovenijo Nemška Avstrija ne bo z ničimer ovirala.⁶⁸⁹ Narodna vlada je pogodbo ratificirala 19. novembra, ratifikacija pa je veljala do 15. decembra 1918.⁶⁹⁰ Istega dne, ko je pogodbo ratificirala, je razveljavila svoje dotedanje naredbe o ustavitvi železniškega civilnega osebnega in zasebnega tovarnega prometa.⁶⁹¹ Dovolila je neomejen osebni, prtljažni, kosovno-brzovozni in kosovno-tovorni ter brzovozni in tovorni železniški promet ter uporabo železniških voz za prevoz aprovizijskih potrebščin (živil, premoga, drv) in potrebščin za železniško in rudniško obratovanje po vseh železnicah na slovenskem ozemlju.⁶⁹² Obravnavala je še eno, strateško zelo pomembno vprašanje, ki je zadevalo slovenski gospodarski razvoj. Na seji 11. novembra 1918 je ugotovila, da se mnogo gradiva,

688 Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 121–122.

689 O tem glej podrobneje Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 98–101.

690 *Sejni zapisniki 1*, str. 119.

691 O prepovedi železniškega civilnega in zasebnega tovarnega prometa glej *ULL NV SHS*, 4. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za promet, str. 2, 6. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za promet, str. 3.

692 *ULL NV SHS*, 21. 11. 1918, Naredba poverjenišтва za promet, str. 22.

hranjenega v nekdanjem vojnem ministrstvu in ministrstvu za javna dela na Dunaju – natančni katastri vodnih sil, podrobno izdelani načrti za vodovode, za elektrifikacijo železnic, za razne vodne zgradbe ipd. –, nanaša na jugoslovansko ozemlje. Skušala ga je »rešiti na ta način, da da tozadevno pooblastilo jugoslovanskim uradnikom v ministrstvih na Dunaju, ki se pretvarjajo polagoma v tajništva nove vlade Nemške Avstrije«. Za mnenje o tem je sklenila vprašati Narodno vijeće.⁶⁹³

V okviru oblikovanja nove gospodarske ureditve in ustvarjanja slovenskega narodnega gospodarstva je Narodna vlada obravnavala še druga vprašanja, ki so jih poudarili v programu gospodarskega odseka Narodnega sveta. Načela je ključno vprašanje ne samo gospodarskega, ampak vsega družbeno organiziranega življenja – valutni problem. Slovenski Narodni svet je 20. novembra 1918 Narodnemu vijeću poročal, da sta se Brezigar in dr. Ivan Lorković (eden od tajnikov v predsedstvu Narodnega vijeća) na Dunaju dogovorila, da »vse pravice a. o. banke preidejo na države na bivšem a. o. teritoriju«. ⁶⁹⁴ Ko so v Narodnem vijeću razpravljali o valutnem vprašanju, se je večina odločila za kontinuiteto avstrijskih kron, manjšina, med njimi tudi Brezigar, pa ni bila za kontinuiteto, ampak je zahtevala, da je treba preiti na emisijo lastnega denarja. ⁶⁹⁵ Enako je bilo tudi na seji gospodarskega odseka Narodnega sveta 13. novembra 1918. Brezigar je namreč tudi na tej seji zagovarjal vpeljavo lastnega denarja, večina pa je bila za valutno kontinuiteto, toda le za najnujnejši in najkrajši čas. ⁶⁹⁶ V času obstoja Države SHS ga ni bilo, zato se obravnavanje valutnega vprašanja ni izrazilo v morebitni spremembi obstoječega plačilnega sredstva v Državi SHS.

Med pomembne gospodarske naloge, ki jih je obravnavala Narodna vlada, je sodilo še aprovizacijsko vprašanje. Pri tem je treba opozoriti, da moramo tedanja poročila o popolnem

693 *Sejni zapisniki 1*, str. 96.

694 *Grada 2*, str. 650.

695 Šorn, Narodni svet, str. 60.

696 Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 69. Več o tem glej str. 68–71. Glej tudi Šorn, Narodni svet, str. 60.

pomanjkanju v Sloveniji jemati s pridržkom.⁶⁹⁷ Poverjenik za prehrano Ivan Tavčar je svoje delo dobro opravil. S tem področjem je iz vojnih let kot ljubljanski župan imel bogate izkušnje. Poleg tega je razpolagal z utečenim aparatom, ki je poprej skrbel za ljubljansko mestno aprovizacijo. Ker na Slovenskem ni bilo posebej velikih naselij, so bili problemi, s katerimi se je soočal, bistveno manjši kot v drugih predelih zahodne polovice nekdanje Avstro-Ogrske, čeprav je bila tudi v alpsko-jadranskem prostoru stiska velika.⁶⁹⁸

Poverjenišтво za prehrano je uravnavalo preskrbo z živili in drugimi gospodinjskimi potrebščinami na vsem slovenskem ozemlju, k svojemu delu pa je pritegnilo dve važni aprovizacijski ustanovi – Žitni zavod v Ljubljani in Vnovčevalnico za živino in mast v Ljubljani. Ravnati sta se morali le po navodilih poverjenišťva za prehrano, na Slovenskem pa sta bili centrala za ves promet z žitom, mlevskimi izdelki, sočivjem, govejo živino, prašiči in maščobo. Vsakdo, ki je na slovensko ozemlje uvažal omenjeno blago, ga je moral ponuditi v nakup Žitnemu zavodu oziroma Vnovčevalnici za živino in mast. Poverjenišťvo za prehrano je ob tem odredilo, da je bilo treba kontingente žita, krompirja in sočivja, ki jih je predpisala še avstrijska oblast, brezpogojno in v najkrajšem času oddati Žitnemu zavodu v Ljubljani.⁶⁹⁹ Na področju preskrbe je Narodna vlada obravnavala še vrsto drugih konkretnih vprašanj. 1. novembra 1918 je sklenila odposlati 10 vagonov živil v Mežiško dolino, 6. novembra je določila, naj se železničarjem razdeli 45.000 kg moke, 4.000 kg masti in 8.000 kg sladkorja, 19. novembra pa je zanje odobrila še 1.500.000 K posojila za plačilo 30 vagonov moke in 2 vagonov masti, ki so jih kupili v Zagrebu. Konec novembra 1918 ji je Narodno vijeće odobrilo nakup in izvoz enega vlaka dopitanih svinj (okoli 900)

697 Berberih-Slana, *Slovensko-hrvaški stiki*, str. 37.

698 Grdina, Biografski portret Ivana Tavčarja, str. 73.

699 *UL NV SHS*, 15. 11. 1918, Okrožnica poverjenišťva za prehrano vsem političnim okrajnim oblastvom na Slovenskem, str. 14, 18. 11. 1918, Naredba poverjenišťva za prehrano, str. 17, 28. 11. 1918, Naredba poverjenišťva za prehrano, str. 28. O ukrepih na aprovizacijskem področju glej tudi Brodnik, *Preskrba Ljubljane*, str. 312–313.

**Okrožnica poverjeništa za prehrano vsem
političnim okrajnim oblastvom na Sloven-
skem.**

Organizacija poverjeništa za
prehrano v Ljubljani.

Poverjenišvo za prehrano je ustanovljeno za vse slovensko ozemlje. Za sedaj posluje le za ozemlje Kranjske in Slovenskega Štajerja, pozneje pa raztegne poslovanje tudi na ostale dele slovenskega ozemlja.

Glavna naloga poverjeništa za prehrano je ta, da uravnava preskrbovanje z živili in drugimi gospodinjstskimi potrebščinami ter v ta namen izdaja potrebne ukaze in izvršuje predpise.

Posebe spadajo v področje poverjeništa za prehrano nastopne stvari: preskrbovanje in odkazovanje žita, mlinskih izdelkov, krompirja in sočivja; preskrbovanje in odkazovanje sladkorja, kavine primesi, petroleja, sveč itd., dalje preskrbovanje kralne živine in prasičev ter uravnavanje preskrbe z mesom in maščobo.

Začetni del Okrožnice poverjeništa za prehrano o uravnavanju preskrbe z živili in drugimi gospodinjstskimi potrebščinami na Slovenskem (UL NV SHS, 15. november 1918, str. 14)

iz Slavonije. Uvažanje živil iz Hrvaške so spremljale težave, ki jih je povzročala Narodna vlada v Zagrebu v zvezi z dovolilnicami za izvoz. Težave pri pridobivanju živil iz Hrvaške so se kasneje še stopnjevale.⁷⁰⁰ Na vprašanje preskrbe, zlasti siromašnejših slojev, je bila pozorna tudi ljubljanska občina pod Tavčarjevimi vodstvom.⁷⁰¹

Narodna vlada je namenila posebno pozornost tudi zagotavljanju premoga za železnice ter vprašanju nabave petroleja, vulkaniziranega olja, olja za mažo ter soli in sladkorja.⁷⁰² Prevezela je tudi vse posle in imovino deželne poslovalnice za oblačila za Kranjsko.⁷⁰³ V zvezi z ukrepi, ki so jih novembra

700 Berberih-Slana, *Slovensko-hrvaški stiki*, str. 39–40, 41–68.

701 *Sejni zapisniki 1*, str. 55, 80, 120; *Slovenski narod*, 16. 11. 1918, Dnevne vesti: pomanjkanje sladkorja, str. 4, Aprovizacija, str. 4, 29. 11. 1918, Hrvatska pomoč v prehrani Slovenije, str. 1.

702 *Sejni zapisniki 1*, str. 65, 97.

703 *UL NV SHS*, 20. 11. 1918, Naredba poverjeništa za socialno skrbstvo, str. 19.

1918 izvedli na aprovizacijskem področju, je treba omeniti še pogodbo, ki sta jo 27. novembra 1918 sklenila poveljnik Štajerskega obmejnega poveljstva SHS v Mariboru general Maister in opolnomočenec odbora za javno blaginjo in vojnega poveljstva v Gradcu, polkovnik Rudolf Passy. Pogodba je določala, da se za prostor južno od Maistrove zasedbene črte Radgona–Šentilj–Kozjak izključujejo rekvizicije v korist prebivalstva severno od te črte in da se ne smejo izvažati živila ali siceršnji živi ali mrtvi material prek te zasedbene črte proti severu. Dovoljevala ni tudi izvoza zaplenjenega ali rekviriranega državnega imetja nekdanje Avstro-Ogrske severno od Maistrove zasedbene črte. Pogodba naj bi začela veljati 30. novembra 1918,⁷⁰⁴ vendar je državni urad za zunanje zadeve Nemške Avstrije 29. novembra 1918 obvestil Narodno vlado, da predstavniki avstrijske strani niso bili upravičeni skleniti take pogodbe, izrazil pa je pripravljenost začeti tovrstna pogajanja. Narodna vlada mu je odgovorila, da dogovor med Maistrom in Passyjem sprejema kot temelj za nadaljnja pogajanja, hkrati pa je – da bi za Slovenijo zagotovila nemoteno preskrbo iz tujine – že vnaprej zagovarjala načelo prostega prevoza blaga, in sicer na temelju stroge reciprocitete.⁷⁰⁵ Izhajala je iz stališča, oblikovanega na njeni seji 28. novembra 1918, da ne bo ovirala tranzitnega prevoza živil iz Madžarske in Hrvaške v Avstrijo, če tudi Avstrija ne bo ovirala prometa blaga, ki prihaja na slovensko ozemlje iz Čehoslovaške, Poljske ali ukrajinske države.⁷⁰⁶

Aprovizacijsko vprašanje je bilo zadnje gospodarsko področje, na katerem je Narodna vlada prevzela učinkovito oblast neposredno zatem, ko je slovenski narod zapustil habsburški državni okvir. Opozoriti pa moramo še na eno potezo, s katero so skušali najvišji slovenski politični predstavniki učvrstiti gospodarski vidik slovenske osamosvojitve ob prevratu leta 1918. Predsednik slovenskega Narodnega sveta in zagrebškega

704 Šorn, *Slovensko gospodarstvo 1919–1924*, str. 102.

705 *Sejni zapisniki 1*, str. 147–148.

706 *Sejni zapisniki 1*, str. 144.

Narodnega vijeća Anton Korošec in tajnik Jugoslovanskega kluba Gregor Žerjav sta v pripravah na ženevsko konferenco o jugoslovanski združitvi s srbskimi predstavniki razpravljala tudi o gospodarskem in finančnem položaju Kraljevine Srbije. Opozarjala sta na nujnost sporazuma o skupni valuti, državnih davkih in drugih vprašanjih. Upravičeno sta menila, da so v zvezi z jugoslovansko združitvijo gospodarska vprašanja enako pomembna kot politična.⁷⁰⁷ Njuna prizadevanja spričo kasnejše razveljavitve ženevskega sporazuma niso obrodila sadov, kazala pa so, kako široko je leta 1918 tedanje slovensko politično vodstvo gledalo na slovensko gospodarsko osamosvojitve.

Slovenska narodnopolitična in gospodarska osamosvojitve v Državi SHS se je izražala tudi v sprejemanju odločitev, s katerimi se je tedanja slovenska oblast opredelila glede socialno-gospodarskih vprašanj. Narodna vlada je prisluhnila zahtevam odposlancev slovenskih premogovnih delavcev, ki so 26. novembra 1918 dosegli, da je poverjeništvo za javna dela in obrt glede osemurnega delavnika sprožilo priprave v uradih premogovnih lastnikov. Poverjeništvo je rešitev tega vprašanja predvidelo do konca tekočega leta. Odposlanci so tudi dosegli, da »glede minimalnih plač zastopa Narodna vlada načelo, da mora dobiti delavec vsaj tako plačo, da pri normalnem delu zasluži gotov najmanjši zaslužek«. Sklenili so, da se »glede tega najmanjšega zaslužka (...) takoj uvedejo pogajanja z lastniki«, zagotovljeno minimalno mezdo pa naj bi s pričakovano skorajšnjo ureditvijo nove valute določili z nastopom nove valute. Odposlanci so se dogovorili tudi o plačah rokodelcev, strojnikov in delavcev iz enakih strok. Njihove plače naj bi najprej tabelarično določili, potem bi rasle po službenih letih. Enako naj bi za rudarje in druge delavce in delavke razen rokodelcev uvedli plačilni pravilnik po razredih tako, da bi plače rasle po službenih letih v določenih večletnih rokih. Odposlanci so sprožili še vprašanje o nastavitvah delavskih nadzornikov, ki ga je Narodna vlada nameravala preučiti. Glede zahtev po osebnih spremembah v

707 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 143–144.

podjetjih, ki so bila v zasebni lasti, so odposlancem odgovorili, da »se more Narodna vlada le pogajati z lastniki; samovoljno odrejati take izpremembe pa nima pravice in tudi ne more nositi odgovornosti za motenje v obratih, ki bi v nekaterih primerih lahko ogrožalo tudi življenje stotero delavcev«. Odposlancem so še povedali, da so se »v nekaterih primerih (...) na posredovanje Narodne vlade SHS že izvršile osebne izpremembe. Vnaprej pa Narodna vlada odklanja persekucije (preganjanje – op. J. P.) krivic pod prejšnjim sistemom, ker bi ne prišli nikoli do miru in nemotenega obratovanja, če bi hoteli sedaj kaznovati in popraviti vse krivice, ki so se dogodile pod prejšnjim sistemom.« Kljub temu so se dogovorili, da se »podrobna izvedba gorenjega stališča in podrobna pogajanja (...) uvedejo takoj na podstavi resolucij, ki naj jih delavstvo predloži pismeno«. ⁷⁰⁸

Od zamisli, opredeljenih v programu gospodarskega odseka Narodnega sveta, se Narodna vlada v komaj dobrem mesecu obstoječi Državi SHS ni lotila reševanja agrarne reforme in oblikovanja načel prihodnje carinske politike. Prav tako se tudi ni lotila gospodarske obnove Primorske in ocenila vloge Trsta v prihodnjem gospodarskem razvoju – zaradi italijanske zasedbe obeh. Kljub temu pa je opredelila zgodovinsko novo kakovost narodnega življenja Slovencev, saj je postavila temelje za njihov samostojni in polni gospodarski razmah. Ukrepala je tudi glede socialnega položaja delavstva. Tako so tudi na gospodarsko-socialnem področju Slovenci dokazali zrelost pri izpolnjevanju ključnih zahtev, ki so pogoj za svobodni nacionalni razvoj.

708 *UL NV SHS*, 28. 11. 1918, Razglas, str. 28. – Kasneje, januarja 1919, je Narodna vlada izdala več naredb o osemurnem delavniku. Naredbe so uvajale osemurni delavnik v državnih, občinskih in zasebnih podjetjih industrijskega značaja, v rudnikih in pri železnici (*UL NV SHS*, 8. 1. 1919, Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani o uvedbi osemurnega delavnika v državnih, občinskih in zasebnih podjetjih tvorniškega značaja, str. 77–78, 14. 1. 1919, Izvršilna naredba poverjenišva za socialno skrbstvo o osemurnem delavniku, str. 88, 20. 1. 1919, Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani, s katero se uvaja osemurni delavnik pri železnicah na slovenskem ozemlju države SHS, str. 97). Vse te naredbe je 8. 3. 1919 dopolnila kasnejša Deželna vlada za Slovenijo (*UL DVS*, 8. 3. 1919, Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se dopolnjuje naredba o osemurnem delavniku z dne 30. decembra 1918, št. 248 (Uradni list XXXIII), str. 179).

**TEMELJNA
NARODNOPOLITIČNA
VPRAŠANJA
TEDANJEGA ČASA**

Na Slovenskem se je v kratkem času obstoja Države SHS sprostila velika, v različnih oblikah izražena energija. Novega zgodovinskega obdobja, ki so ga zaživel po potopu habsburške monarhije, so se Slovenci dobro zavedali in so si prizadevali urediti svoje osvobodeno narodno življenje na samostojen, demokratičen in ustvarjalen način. Razmišljali so o vprašanju narodnopolitičnega nosilca tedanje slovenske samostojnosti v Državi SHS, svoji prihodnji notranji politični poti in vprašanju narodnih mej. Ob tem sta velik del političnih razprav zajemali vprašanje jugoslovanske državne združitve (združitve Države SHS s Kraljevino Srbijo in Kraljevino Črno goro) in vprašanje ureditve nove države.

Najprej je treba poudariti, da slovenska oblast v Državi SHS nikakor ni namenjala pozornosti vprašanjem, ki naj bi bila »mnogokrat tudi zelo nebistvena«,⁷⁰⁹ in da tudi ni šlo za »nedognano in nedomiselnno pojmovanje narodne politike v glavah tistih, ki so 1918 prevzeli odgovornost za zgodovino slovenskega naroda«. ⁷¹⁰ Bolj upravičeno je reči, da so se hitro odzivali na nov zgodovinski položaj, v katerem so bili Slovenci novembra 1918. Vprašljivo je tudi trditi, da je razpad Avstro-Ogrske »slovenske buržoazne politične vrhove (slovensko politiko – op. J. P.) pravzaprav iznenadil in pred nujnostjo prevzemanja oblasti so se našli nepripravljeni«. ⁷¹¹ To dokazuje tudi takrat porojena zamisel,

709 Tako sta v uvodu k zbirki virov o nastajanju jugoslovanske države Dragoslav Janković in Bogdan Krizman ocenila dejavnost novih nacionalnih organov oblasti v času od konca oktobra in v novembru 1918, to je v obdobju, »ko je jugoslovanska buržoazija v pokrajinah bivše Avstro-Ogrske dobila oblast v svoje roke«. (*Grada I*, str. 8). Podobno je menil tudi Momčilo Zečević, ki je v zvezi z razpravami o vzpostavitvi slovenskega parlamenta menil, da so »ti spopadi klerikalcev in liberalcev v zvezi z notranjimi, večkrat *nepomembnimi* (podčrtal J. P.) vprašanji v Narodni vladi in Narodnem svetu (...) odvrčali njihovo pozornost od zdaleč pomembnejših dogajanj v Narodnem veču SHS«. (Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 165.)

710 Dolinar, *Odsotnost*, str. 29. Avtor tega sicer tehtnega dela je tudi menil, da »namesto, da bi odgovornostniki za prevrat 1918 prevzeli pravno nasledstvo stoletnega kranjskega deželnega zbora, pomnoženega z deželnimi in državnimi poslanci drugih slovenskih pokrajin v slovenski državni zbor, so v svoji kratkovidnosti in strankarstvu to ustanovo raje obšli. Zelo verjetno, ker so se bali senc Šušteršiča in 'klerikalizma' nad kranjskim deželnim dvorcem.« (Prav tam, str. 32.)

711 Kardelj, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (1957), str. 319–320, isti, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (1970), str. 414, isti, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (1977), str. 414, isti, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (1980), str. 414.

da se kot nosilec vrhovne oblasti v Sloveniji oblikuje narodni parlament. Temu vprašanju je takratna slovenska oblast namenila opaznejši del svoje pozornosti, obravnavala pa ga je v prvi polovici novembra 1918. Takrat so bile razdeljene oblastne pristojnosti med slovenskim Narodnim svetom in Narodno vlado, hkrati pa je bilo obravnavano tudi razmerje med Narodnim svetom in Narodno vlado na eni ter zagrebškim Narodnim vijećem na drugi strani.

Obravnavanje omenjenih vprašanj je prva načela Narodna vlada, kajti njen predsednik J. Pogaćnik je že 1. novembra 1918, to je dan po njenem imenovanju, pisno sporočil Narodnemu svetu, »da je z ustanovitvijo Narodne vlade prešla sama po sebi eksekutiva na njo in ga (Narodni svet – op. J. P.) vsled tega naprosi, da vsako tozadevno stvar, ki pride na Narodni svet, izroči dotičnemu poverjeništvu (Narodne vlade – op. J. P.)«. ⁷¹² *Slovenec* je naslednji dan javnost seznanil, da se je »v vseh nujnih zadevah (...) obraćati na narodno vlado SHS v Ljubljani, ki je prevzela tudi posle Narodnega sveta, ki je dosedaj tako hvalevredno deloval in za prvo silo, ko smo bili brez vlade, veliko pomagal, da so organizacije vzdržale«. Tudi vnaprej bo Narodni svet še v pomoć in sosvet Narodni vladi, vendar je odgovorno mesto prevzela Narodna vlada. »Krajevni odbori narodnega sveta naj se torej tudi obraćajo v nujnih zadevah na Narodno vlado. Sami si ne smejo nikjer lastiti pravice eksekutive.« ⁷¹³

Narodni svet oziroma njegovo predsedstvo, ki je vodilo vse »politićne posle N. s.«, ⁷¹⁴ se je na nove razmere, na katere sta opozarjala J. Pogaćnik in *Slovenec*, odzvalo na seji 6. novembra 1918. Na tej seji je ćlan predsedstva Narodnega sveta in poverjenik za Slovenijo v predsedstvu Narodnega vijeća v Zagrebu Kramer ugotavljal, da je postal »državno pravni položaj N. S. (Narodnega sveta – op. J. P.) ... sedaj tak, da nimamo već direktnega vpliva na vlado, temveć nam ostane samo funkcija

712 Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 148.

713 *Slovenec*, 2. 11. 1918, Posle Narodnega sveta prevzela Narodna vlada, str. 1.

714 Jerić, Narodni svet, str. 147.

pripravljenja. N. vlada je sedaj najvišja inštanca, ter spadajo vse zadeve v kompetenco iste.« V krajši razpravi, ki je sledila tej ugotovitvi, je nato prevladalo njegovo gledanje na razmejitev pristojnosti med Narodnim svetom in Narodno vlado. Razprava je namreč pokazala, da člani predsedstva Narodnega sveta večinoma priznavajo Narodno vlado za novo oblast, saj je le dr. Josip Jerič ugovarjal, da je »naš N. S. vendar nekaj več, kakor le posvetovalna inštitucija«. Drugi so podprli Kramerja. Tako je član predsedstva Narodnega sveta Kalan poudaril, da je Narodna vlada »naš najvišji forum, katerega se moramo držati, ker provizorično ta velja«, medtem ko je Narodni svet »samo *posvetovalna inštanca*, ki pripravlja material«. Enako je menil tudi član predsedstva Narodnega sveta Fran Smodej, ki je izjavil, da se »pridružuje mnenju dr. Kramerja glede kompetence N. vlade«. Na podlagi teh mnenj je nato Kramer predlagal, »naj obstojajo odbori N. S. na deželi še nadalje, glede izvedbe posameznih poslov pa naj se obračajo naravnost na posamezne resorte (poverjeništva Narodne vlade – op. J. P.)«. Predlog so sprejeli in obenem sklenili, »da se vsi dopisi dirigirajo na vlado«. ⁷¹⁵ *Slovenec* je nato sporočil, da je »*Narodni svet soglasno sklenil, da odsedaj naprej preide vsa eksekutiva v roke narodne vlade.* (...) Narodna vlada SHS je danes zakonita eksekutivna oblast za naše kraje in njenim navodilom bomo kot disciplinirani svobodni državljani sledili.« ⁷¹⁶

Naslednji dan, 7. novembra 1918, je tudi Narodna vlada izrazila potrebo po razmejitvi oblastnih pristojnosti med njo in Narodnim svetom, saj je ugotovila, da je »treba ustvariti čisto jasne razmere med Narodnim svetom, ki nima nikake eksekutive in Nar. vl.«. ⁷¹⁷ S tem stališčem se je skladalo tudi dejstvo, da je Narodna vlada pred tem, 5. novembra 1918, prek poverjeništva za notranje zadeve že opredelila »razmerje med okrajnimi glavarstvi in drugimi javnimi uradi na eni strani in Narodnim

715 *Građa 2*, str. 493.

716 *Slovenec*, 8. 11. 1918, Svoboda – a ne anarhija, str. 1.

717 *Sejni zapiski 1*, str. 82.

dr. Albert Kramer (1882–1943)
(*Album slovenskih književnikov*, str. 118)

svetom z njegovimi pododbori na drugi strani«. Poverjeništvo je razglasilo, da »vse bivše c. kr. oblasti, osobito okrajna glavarstva, davčni uradi itd., ki so se podredile Narodni vladi SHS v Ljubljani (...), brez odloga začno zopet poslovati, oziroma da poslujejo dalje, kakor so doslej« – s tem pa ima »vsa eksekutiva (...) zopet preiti izključno v roke teh oblasti«. To je pomenilo, da so se morali »tam, kjer so se javne oblasti podredile Narodni vladi (...), narodni sveti, krajevni in pokrajinski odbori brezpogojno ogibati vsakega posezanja v uradno poslovanje, ki mora čimprej priti zopet v normalni tir«. ⁷¹⁸ Poverjeništvo je enako ukrepalo tudi glede županstev. V naredbi, ki jo je izdalo 6. novembra 1918, je odredilo, da tista »županstva, ki so se podredila Narodni vladi SHS v Ljubljani (...), poslujejo nadalje kakor doslej, odnosno kjer so v zadnjem času ustavila poslovanje, naj takoj zopet prično z rednim poslovanjem«. Pri tem je izrecno

⁷¹⁸ UL NV SHS, 6. 11. 1918, Naredba poverjeništva za notranje zadeve, str. 3.

poudarilo, da »nobena organizacija (Narodni svet, krajevni, pokrajinski odbori) in nobena privatna oseba ni upravičena, da bi se vtikala v uradno poslovanje teh županstev«, ki so »Narodno vlado SHS v Ljubljani priznala ter uradujejo v njenem imenu in po njenih naročilih«. ⁷¹⁹

Ob teh ukrepih je dozorela tudi priložnost, da se uredijo kompetenčna vprašanja na najvišji slovenski politično oblastni ravni, to je med Narodnim svetom in Narodno vlado. Na seji Narodne vlade 7. novembra 1918 so sklenili, da se »v ta namen (...) vrši jutri (8. novembra – op. J. P.) skupna seja Nar. vl. s predsedstvom NS«. ⁷²⁰ Pred to sejo, ki je dejansko bila 9. novembra 1918, ⁷²¹ sta se vsak zase sestala predsedstvo Narodnega sveta in Narodna vlada. Medtem ko je Narodna vlada na seji 8. novembra 1918 – ko je »razmotriva[la] razmerje Nar. vl. do NS« – le skopo ugotovila, »da se pri jutrajšnji skupni seji (9. novembra – op. J. P.) določi provizorično razmerje za dobo, dokler se ne skliče plenum NS., v katerem se reši ta stvar definitivno«, ⁷²² je predsedstvo Narodnega sveta obravnavalo to vprašanje obširneje. Devetega novembra se je zbralo na posebni seji, na kateri je zopet imel vodilno vlogo Kramer, ki je poročal »v imenu predsedstva N. V. (Narodnega vijeća – op. J. P.) v Zagrebu«. Zbrane je seznanil, da Narodno vijeće »ne ve (...), katere informacije so prave, ali one od N. S. (Narodnega sveta – op. J. P.) ali N. VI. (Narodne vlade – op. J. P.)«. Opozarjal je, da »predsedstvo N. V.«, ki je »vrhovna oblast (...), odreka N. VI. kompetenco legislative

719 *UL NV SHS*, 8. 11. 1918, Naredba poverjeništvu za notranje zadeve, str. 5.

720 *Sejni zapisniki 1*, str. 82. – Neposreden povod za navedeno izjavo Narodne vlade je bilo ravnanje Narodnega vijeća, ki je Narodnemu svetu poslalo telegram, naj aretira poveljnika 1. soške armade nekdanje avstro-ogrske vojske Wurma, ki je bil tedaj v Ljubljani. Po zaslugi poveljnika II. vojnega odseka Ištvanovića je bil poverjenik za narodno obrambo v Narodni vladi L. Pogačnik o tej nameri pravočasno obveščen, tako da se mu je »posrečilo preprečiti usodepolni korak«. (Prav tam.)

721 Skupna seja predsedstva Narodnega sveta in Narodne vlade, sprva določena na dan 8. 11. 1918, je bila preložena na 9. 11. 1918, čeprav je predsednik Narodne vlade J. Pogačnik 7. 11. 1918 že pisno povabil »člane predsedstva Narodnega sveta k seji Narodne vlade SHS v Ljubljani, ki se bode vršila jutri dne 8. novembra t. l. ob 3. uri popoldne v posvetovalnici v deželnem dvorcu«. – *Sejni zapisniki 1*, str. 86; Perovšek, *Slovenska osamosvojitev 1918*, str. 150, op. 72.

722 *Sejni zapisniki 1*, str. 86.

(zakonodaje – op. J. P.)«, izključeno pa je tudi, »da bi imel N. S. (Narodni svet – op. J. P.) legislativno in kontrolno oblast«, saj je »danes le delegacija strank, nima [pa] nikakega prenešenega delokroga od N. V.«. Po njegovem mnenju bi bilo zato »najbolje, da se napravi tako, da se pomnoži N. S. ter da prenesemo del pisarne N. S. v N. VI., N. S. pa naj bo nekak sosvet, in pomoč N. VI.«.⁷²³

Čeprav je Narodno vijeće odrekalo Narodni vladi oziroma Narodnemu svetu zakonodajne in nadzorne pristojnosti, pa so v nadaljnjem poteku seje predsedstva Narodnega sveta začeli razpravljati prav o njih. K temu je pomembno prispeval Jerič, ki je opozarjal, naj »se ne prenese cel delokrog na N. V. (Narodno vijeće – op. J. P.), ker bodo privedle razmere do tega, da bomo morali varovati svoje interese«. Zato je kljub svoji oceni, da so Narodni svet, Narodno vijeće in Narodna vlada »itak le provizoriji«, zagovarjal stališče, da je »N. VI. (...) odgovorna N. V. v vseh stvareh, ki so skupne«,⁷²⁴ medtem ko »pa je odgovorna N. S. kar se tiče notranjih (to je slovenskih – op. J. P.) stvari«. S tem bi »kompetenčni konflikti med N. S. in N. VI. (...) izginili«. ⁷²⁵ Zamisel o tako urejenem razmerju med Narodnim svetom in Narodno vlado – o odnosu nasproti Narodnemu vijeću na seji predsedstva Narodnega sveta niso več razpravljali⁷²⁶ – je nato podprl tudi Kramer. Menil je, da bi bilo potrebno »N. S. (...) reformirati v pokrajinski zbor s pritegnitvijo nadaljnjih zastopnikov strank dogovorno s strankami«. Tako preoblikovan Narodni svet naj bi imel »v omejenem delokrogu (...) pravico staviti vladi predloge«. To pravico naj bi prek predsedstva Narodnega sveta imeli tudi »odseki, pododseki in enquete (komisije – op. J. P.) N. S.«. Kramer

723 *Grada 2*, str. 534. – Navedena stališča Narodnega vijeća je Kramer posredoval še preden je Narodno vijeće z Naredbo o prehodni upravi Narodni vladi prepustilo, da v njegovem imenu samostojno upravlja slovenski del Države SHS.

724 *Grada 2*, str. 534. – V tem času, 9. 11. 1918, Narodna vlada še ni razširila svojega delovanja tudi na področja, ki so bila v pristojnosti Narodnega vijeća.

725 *Grada 2*, str. 534.

726 V zvezi s tem vprašanjem se je oglasil le Kalan, ki je izjavil, da »smatra N. V. za našo najvišjo inštanco, katera mora za nas veljati«. Na njegovo izjavo se ni nihče odzval. – *Grada 2*, str. 534.

je še predlagal, naj »N. VI. svoje izdane svete (sklepe – op. J. P.) predloži plenumu N. S.«. Njegove predloge so soglasno sprejeli, na njihovi podlagi pa je predsedstvo Narodnega sveta sklenilo, da imajo Narodni svet, prek njegovega predsedstva pa tudi »odseki, pododseki in enquete N. S.«, pravico dajati predloge Narodni vladi, ta pa »naj o svojih sklepih in naredbah poroča plenumu N. S. v pretres«. Nadalje je odločilo, da se mora »N. S. (...) reformirati na ta način, da se pritegnejo še drugi zastopniki strank«, pisarna »N. S. [pa] naj dobi uradne prostore v deželni hiši«, to je v palači prejšnje c.-kr. deželne vlade, v kateri je bil sedež Narodne vlade. Medsebojno občevanje med Narodnim svetom in Narodno vlado, ki naj bi ustanovila skupno informacijsko pisarno, bi po sklepu predsedstva Narodnega sveta potekalo tako, »da prisostvuje en član predsedstva N. S. sejam N. VI. in obratno«. redsedstvo je še sklenilo, naj se »zveza z N. V. (Narodnim Vijećem – op. J. P.) ... vrši [s] posredovanjem dr. Kramerja«. ⁷²⁷

Ko sta istega dne – 9. novembra 1918 – te sklepe na skupni seji obravnavala predsedstvo Narodnega sveta in Narodna vlada, se je o njih razvila živahna razprava. Zbrane so namreč navedli k obravnavi vprašanja, ⁷²⁸ ali naj se oblikuje slovenski parlament oziroma vrhovni organ slovenske narodne oblasti, ki bi mu bila odgovorna Narodna vlada. Vendar se ta zamisel ni uveljavila. Predstavniki JDS so na seji zamisel o ustanovitvi slovenskega parlamenta zavrnil (z izjemo Tavčarja, ki je izjavil, da »se strinja popolnoma s predlogi N. S.«) in zvečine menili, da mora biti Narodna vlada odgovorna edinole Narodnemu vijeću. Tako je Hribar, ki je v odsotnosti predsednika Narodnega sveta Korošca predsedoval Narodnemu svetu, poudaril, da »smatra N. VI. za odgovorno edinole N. V., vsled česar se ne sme prepustiti, da bi stala kaka inštanca pred N. V.«. Enako je menil Ravnihar, ki je prav tako opozarjal, da »smo odgovorni N. V.«. Zato bi

⁷²⁷ *Grada 2*, str. 534.

⁷²⁸ Seje so se udeležili predstavniki predsedstva Narodnega sveta Hribar (JDS), Brezigar (JDS), Kramer (JDS) in Kalan (VLS; tudi poverjenik za kmetijstvo v Narodni vladi) ter predstavniki Narodne vlade A. Kristan (JSDS), Brejc (VLS), Ravnihar (JDS), Tavčar (JDS), L. Pogačnik (VLS) in Triller (JDS). – *Grada 2*, str. 536.

bila »anomalija«, če »bi bili odgovorni nekakemu parlamentu v Ljubljani«. ⁷²⁹ Čeprav je skušal Kramer tako naravnano razpravo razširiti s poudarkom, »da ima N. S. še vedno svoje naloge ter da iste še niso končane, ker mora pripravljati vse potrebno za našo državo«, ⁷³⁰ je tako možnost preprečil Triller, ki je nepopustljivo vztrajal pri večinskem liberalnem stališču, da »mi ne rabimo nobenega pokrajinskega zbora«. Odzval se je tudi na Kramerjevo omenjanje Narodnega sveta, in sicer z opozorilom, da je »N. S. (...) sklenil, da se smatra za posredovalni organ N. Vl.«. Zato je predlagal, »naj se preide v debato o tem, kako tehnično urediti razmerje med N. S. in N. Vl.« ⁷³¹

Zanimivo je, da je s tem predlogom soglašal predstavnik JSDS Kristan, ki je pred tem v svoji razpravi ocenil, »da je N. S. končal svoje delo, vsled česar naj ustavi svoje delovanje ter se razpusti«, namesto njega pa »naj se ustanovi pokrajinski zbor kot nekak deželni odbor«. S svojo podporo Trillerjevemu predlogu je verjetno skušal doseči, da bi v razpravi – vsaj prek obravnave razmerja med Narodnim svetom in Narodno vlado – še vedno govorili tudi o vprašanju vrhovnega nosilca slovenske narodne oblasti (parlamenta). Njegovo prvotno stališče je namreč bilo, da mora biti Narodna vlada »odgovorna nekemu pokrajinskemu zboru, kateri naj obstoji iz 50 članov iz Slovenije, ter dveh zastopnikov Trsta«. Taka razlaga je verjetna zato, ker na tej seji Kristan ni bil edini, ki je zagovarjal zamisel o oblikovanju nacionalnega parlamenta. Zagovarjal jo je tudi predstavnik VLS Brejc, ki se je prav tako zavzel, »da se izpremeni naš N. S. v nekak parlament, kojemu bi bila N. Vl. odgovorna«. Brejc je nasprotoval tudi možnosti, da bi odšlo le zagrebško Narodno vijeće v Beograd na razgovore s srbsko vlado glede jugoslovanske

729 *Grada 2*, str. 536–537.

730 Prav tam, str. 537. – Kramerjev poudarek vsebinsko ni bil povezan z njegovo kasnejšo izjavo v razpravi, da je Narodno vijeće »proti temu, da bi se N. S. vtilkal v eksekutivo«. To je bilo mnenje Narodnega vijeća, na katero je Kramer ponovno opozoril tudi na tej seji. O tem je govoril že na seji predsedstva Narodnega sveta (9. 11. 1918), ko je glede pristojnosti Narodnega sveta (poseganja v eksekutivo) predlagal, naj ima »v omejenem delokrogu (...) N. S. pravico staviti vladi predloge“. (*Grada 2*, str. 534).

731 *Grada 2*, str. 537.

združitve. Poudaril je, da »fundament vidi v volji ljudstva«. Menil je, naj Narodni svet »odloči sam, kako se bo spremenil«, in se še enkrat zavzel, naj se »v delokrogu, ki nam ga je N. V. odkazalo (...), ustvari na vsak način parlament«. ⁷³²

Ker večina udeležencev skupne seje predsedstva Narodnega sveta in Narodne vlade s tem ni soglašala, je bila zamujena priložnost, da bi bila sprejeta odločitev o oblikovanju slovenskega parlamenta. Ne predsedstvo Narodnega sveta ne Narodna vlada namreč kasneje tega vprašanja nista več obravnavala. Zadovoljila sta se z dejstvom, da je bil ob koncu omenjene seje sprejet sklep, da se »vsi v seji N. S. z dne 9./11. 1918 sprejeti predlogi (...) sprejmejo v celosti«. ⁷³³ Sklepe so 11. in 12. novembra 1918 objavili vsi vodilni slovenski politični časopisi, ⁷³⁴ ki so tudi drugače poročali o sejah Narodne vlade. S tem so odgovorili na opozorilo, ki ga je na shodu JSDS 10. novembra 1918 v Ljubljani izrekel Krivec. Narodno vlado je pozval, naj pojasni, »kakšno razmerje vlada med vlado in Narodnim svetom v Ljubljani«. ⁷³⁵ Glede tega razmerja

732 Prav tam, str. 537, 536. – V zvezi z Brejčevo razpravo na skupni seji predsedstva Narodnega sveta in Narodne vlade 9. 11. 1918 je Zečević ocenil, da je Brejc »izrazil nesoglasje z možnostjo, da bi samo Narodno veče SHS lahko odšlo v Beograd na pogajanja s srbsko vlado glede zedinjenja«, zato ker je »najbrž mislil, da mora biti na teh pogajanjih zastopan tudi slovenski parlament«. Zečević je tudi opozoril, da se je za navidezno akademskimi razpravami o razmejitvi medsebojnih pristojnosti med Narodnim svetom in Narodno vlado »skrival tudi medsebojni boj za ugled slovenskih klerikalcev in liberalcev v teh organih. Liberalci so poskušali likvidirati Narodni svet, voditelji Slovenske ljudske stranke (in JSDS – op. J. P.) pa so zastopali mnenje, da mora Narodni svet prerasti v narodni parlament, ki bi mu odgovarjala Narodna vlada.« (Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 165.)

733 *Grada 2*, str. 537. – Isti sklep so soglasno sprejeli tudi na seji Narodne vlade, ki je bila popoldne dne 9. 11. 1918. Sklep so sprejeli na začetku seje – ob prisotnosti predstavnikov predsedstva Narodnega sveta, ki so ga to pot zastopali Hribar, Brezigar, Jerič, Miroslav Kejžar in Kramer. Seja se je zato pričela »kot skupna seja Narodne vlade in Narodnega sveta«, vendar pa, razen navedbe na seji predstavljenih in nato sprejetih stališč predsedstva Narodnega sveta z dne 9. 11. 1918, razprave o kompetenčnem razmerju med Narodnim svetom in Narodno vlado ni bilo. V njenem kasnejšem poteku so sodelovali izključno le člani Narodne vlade, govorili pa so o povsem drugih vprašanjih: o razdelitvi interesnih sfer med Državo SHS in Nemško Avstrijo na Koroškem, italijanski okupaciji Tolmina in Sv. Lucije, pomanjkanju železniških vagonov, imenovanju konzularnih predstavnikov na Dunaju, začetku pouka v šolah in drugih tekočih zadevah. (*Sejni zapisniki 1*, str. 90.)

734 *Slovenski narod*, 11. 11. 1918, Iz seje Narodne vlade SHS, str. 2; *Slovenec*, 11. 11. 1918, Narodna vlada in narodna obrana, str. 3; *Naprej*, 12. 11. 1918, Seji Narodne vlade SHS, str. 3.

735 *Naprej*, 14. 11. 1918, Po začrtani poti, str. 1.

lahko ugotovimo, da sta že s sklepom o sprejetju vseh njegovih predlogov Narodni svet in Narodna vlada zasnovala sistem delitve državne oblasti, ki je značilen za meščansko predstavniško demokracijo. S tem je v formalnem pogledu Narodni svet dobil značaj vrhovnega predstavniškega telesa, ki v parlamentarizmu izvaja zakonodajno oblast in delno sodeluje tudi v upravni oblasti. Soglasno sprejeti sklepi predsedstva Narodnega sveta – predvsem sklep, da naj Narodna vlada poroča plenumu Narodnega sveta o svojih odločitvah in naredbah *v pretres*, in sklep, da imajo Narodni svet, njegovi pododseki, odseki in enquete *pravico* dati Narodni vladi predloge – so namreč omogočali Narodnemu svetu, da bi lahko izvajal zakonodajno oblast in hkrati sodeloval v upravni oblasti. Čeprav je vse to »ostalo na papirju in se ni izvajalo«⁷³⁶ in čeprav je Narodna vlada izvrševala zakonodajno oblast – tako v obliki zakonodajne pobude kot v obliki delegirane zakonodajne oblasti, to je s tem, da je po svoji ustanovitvi prevzela vse težišče oblasti v Sloveniji na svoje izvršne in upravne organe –, lahko glede na sprejete sklepe predsedstva Narodnega sveta ugotovimo, da je novembra 1918 na Slovenskem obstajal organ (Narodni svet), ki so mu formalno priznali pristojnosti, kakršne ima v parlamentarnem političnem sistemu njegov nosilec – parlament. Tako je svoj položaj ocenil tudi Narodni svet, ko je 30. novembra 1918 razčlenjeval svoje razmerje do Narodne vlade. Kot je v dopisu krajevnim odborom Narodnega sveta sporočal Jerič, »t. č.« (točasni) tajnik Narodnega sveta, je 30. novembra Narodni svet ugotovil, da je »z ustanovitvijo Nar. vlade (...) prešla vsa izvrševalna oblast (eksekutiva) od Nar. sveta na Nar. vlado ter je Nar. svet postal le posvetovalni organ Nar. vlade, ki ima pravico Nar. vladi staviti predloge in nasvete, kako se naj v naprej izvede organizacija naše nove države Jugoslavije. Razmerje med obema je podobno onemu med parlamentom in ministrstvom, parlament izdaja postave ali zakone, ministrstvo pa jih izvršuje.«⁷³⁷ Slovenska nacionalna parlamentarna izkušnja

736 Jerič, Narodni svet, str. 155.

737 Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 156.

je v Državi SHS sicer umanjkala, v zamisli o ustanovitvi slovenskega parlamenta pa lahko vidimo eno od pomembnih značilnosti slovenske samostojnosti leta 1918.

Zaokrožena slika o položaju Slovencev v Državi SHS po kaže, da so ga razumeli tudi kot svoj politični samopremislek. Avtor »-k.« je že dan po ljubljanski manifestaciji v *Slovencu* pozival k enakosti in bratstvu med Slovenci. Spomnil je na dan, ko so se v Ljubljani poslovili od žrtev protinemških demonstracij 20. septembra 1908, Ivana Adamiča in Rudolfa Lundra, na tisti dan, ko smo se »pozdravljali kot *bratje*, bratje ene matere Slovenije, kot bratje po krvi, jeziku in delovanju *za mili naš narod!* Bil je dan žalosti, a v naša srca je prihajal žarek nade, da je po nedolžnem prelita kri zblížala nas! Da, bratje; a žal: bratje le – en dan! Ostudna politika onih časov je zopet razdvojila slovenski narod; politični boj se je vnel znova z vso brutalno silo. A ne le na kulturnem, temveč tudi na narodnem polju! *Enodnevní bratje* so postali večletni sovražniki.« Šele ko je Krek stopil pred nas z Majniško deklaracijo, smo spoznali, da smo vsi Slovenci, ne glede na strankarske razlike, vendarle bratje.⁷³⁸

V 29. oktobru je »-k.« videl novo priložnost za složno idejno in politično sobivanje Slovencev. »Bodri! naj nam bo k novemu delu, delu ljubezni, *skupnemu delu* ljubezni za svoj mili narod! Ločijo nas razlike svetovnega naziranja,« je pristavil, »pripadnost k vsem trem slovenskim strankam. A le to! V delu za narod, za Jugoslavijo, bodimo *edini*, bodimo le *bratje*, nič več, nič manj. In to naše skupno delovanje ostani trajno. (...) Ločijo nas ideje, a druží skupna ljubezen do naroda.«⁷³⁹

V začetku novembra se je »-k.« znova oglasil. Na podlagi misli o skupnem slovenskem narodnem delovanju se je zavzel

738 *Slovenec*, 30. 10. 1918, – k., Zopet – bratje, str. 1. – Na Adamiča in Lundra je slab teden kasneje spomnil tudi Alojzij Kokalj, blagajnik nekdanjega Združenega narodnega odbora, ki so ga ob njuni smrti ustanovili za postavitve spomenika žrtvama nemškega vojaštva. Odbor je bil »prvi javni simbol one *narodne edinosti*, ki objema danes ves slovenski narod brez razlike stanu in strankarstva«. Danes, ko živimo svoje svobodno življenje in je poteklo desetletje od Adamičeve in Lundrove smrti, je nastopil čas, da se jima oddolžimo in postavimo spomenik. (*Slovenski narod*, 9. 11. 1918, Alojzij Kokalj, Ob desetletnici, str. 4.)

739 *Slovenec*, 30. 10. 1918, – k., Zopet – bratje, str. 2.

za sodelovanje katoliške orlovske in liberalne sokolske telesno-vzgojne organizacije. Pripadnost eni ali drugi množični organizaciji je bila eden od ključnih znakov idejne in politične delitve med Slovenci. »–k.« se je ozrl na čas pred svetovno vojno, ko so obema organizacijama politične razmere onemogočale kakršno koli skupno delovanje. »Bili smo politični fanatiki, oklepajoč se vsak svojega svetovnega naziranja in meneč, da je to narodu v korist.« Hipna septembrska narodnopolitična vzajemnost leta 1908 se je prekmalu razblinila. Od tega je minilo deset let, zdaj je čas prinesel spremembo »nekdanjih fanatičnih strankarskih bojev, v kojih je vsaka stranka poudarjala svoje: Le mi imamo pravico, delati za narod, govoriti v imenu naroda, vsi drugi pa ste narodni izdajalci.« Kot način preseganja take razdvojenosti je predlagal skupno delovanje orlov in sokolov na telovadnem področju in ustanovitev skupnega strokovnega glasila. Privrženci obeh organizacij ne bi opustili svojih idej in sprejeli politični ter svetovni nazor drugega, sodelovanje pa bi jim bilo le v korist.⁷⁴⁰

Verjetno je na omilitev strankarskopolične razdeljenosti mislil tudi *Slovenec*, ko je sredi novembra 1918 zapisal, da bodo v prihodnje bolj kot narodnopolitična odločala gospodarsko in socialnopolitična vprašanja. »Strankarsko politično življenje bo v bodoče med nami še manj uniformirano, kot je bilo doslej.«⁷⁴¹ A politika je šla naprej po starih, v prevratnem času sicer omehčanih vzorcih, ki pa jih niso pozabili. *Slovenec* je že v drugi polovici novembra zagovarjal stališče, da je treba obenem z zunanjo narodno enotnostjo globlje utemeljiti in utrditi tudi dobrino njegove notranje enotnosti in družbene biti, in sicer na preizkušeni, pravih načelih. To so načela krščanske socialne demokracije, načela krščanske kulturne izobrazbe. »Mi pa vemo, kdo je prorok za nje: sam Bog nas je prišel osebno na zemljo o tem poučil (poučiti – op. J. P.), zato verujemo v resnico, in ta je *katoliško načelo!* Če pa nekateri izmed naših vseeno ne ravnaajo tako, so to

740 *Slovenec*, 2. 11. 1918, – k., Bratom Orlom in Sokolom v premislek, str. 4.

741 *Slovenec*, 13. 11. 1918, Jugoslavija, str. 1.

le suhe vejice na bujnozelenem drevesu. Njihova razumna znanost je še premajhna, da bi to spoznala, stopili so v omejen krog, zapletli so se v mreže mračnega duha. Te suhe vejice pa bodo polomljene in v ogenj vržene, v kolikor ne odpadejo same.« Zato naj vse članice Krščanskosocialne zveze, vsa prosvetna in bralna društva, mladeniške in dekliške zveze ter orli znova začno z načelnim delom, da se poživi vse, kar je malodane zamrlo. »Ne pozabite, da zahtevajo vse današnje naprave in zadeve, kakor so: živo politično življenje, tehnika, industrija, znanost, leposlovje, obrazovalna umetnost, šolski pouk, vpliv časopisja itd., vedne čuječnosti in samopopolnitve, ki se mora na njih delati vedno, če hočemo, da uidemo nevarnosti: da obnemoremo na najnižji stopnji družbe.«⁷⁴²

Na svoja načela je opozorila tudi JSDS, ki so jih že konec oktobra 1918 poudarili v *Napreju*. Na shodu JSDS 10. novembra 1918 v Ljubljani je član njenega vodstva Josip Petejan ponovil strankin poudarek, da narodna svoboda še ni socialistična svoboda. Končni politični cilj je socialistična družba. V tem duhu je zaklical: »Živela socialistična republika in živela Jugoslavija v tem znamenju!«⁷⁴³ Liberalni tabor tedaj, razen v vprašanju jugoslovanske državne združitve, svojih načelnih idejnih, družbenih in političnih stališč ni izpostavljal. Kazati pa se je začela njegova protiboljševistična usmeritev.⁷⁴⁴

Kot eno od ključnih vprašanj tedanjega časa so na Slovenskem v novi državi razumeli problem narodnih mej. »Državo imamo, a mej nimamo,« je 12. novembra 1918 zapisal *Slovenec*.⁷⁴⁵ »Razgaljeni ozemeljski enoti, naseljeni na bivšem avstrogrškem področju s Slovenci, Hrvati in Srbi«,⁷⁴⁶ jih je bilo treba postaviti. Tega so se tedaj razen Maistra in slovenskega vojaštva na Slovenskem zavedali tudi drugi. Problema so se lotili bodisi

742 *Slovenec*, 23. 11. 1918, Našemu narodu – pravo omiko in prosveto!, str. 6.

743 *Naprej*, 12. 11. 1918, po začrtani poti, str. 1, 2. Prim. tudi *Naprej*, 20. 11. 1918, Nujne zahteve, str. 1.

744 *Slovenski narod*, 9. 11. 1918, Disciplina!, str. 3, 21. 11. 1918, Neinformiranost, Dnevne vesti: vsem, ki so dobre volje!, str. 1, 4.

745 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Naša meja, str. 1.

746 Puš, *Svoboda*, str. 9.

z besedo bodisi na manifestativen način, vendar iz enakega narodnega vzgiba – skrbi za slovenski bivanjski prostor. Že 31. oktobra 1918 je *Slovenec* objavil članek, v katerem je avtor poudaril, da na zahodu slovensko narodno mejo določa razmejitev s furlanskim ozemljem po črti od morja pri Štivanu ob Timavi do izliva Vipave (blizu Sovodenj), nato po Soči do Kalvarije in od tam proti zahodu do Moše in Krmina in dotedanje državne meje med Avstro-Ogrsko in Kraljevino Italijo oziroma do Benečije. To naj bi bila zahodna državna meja Jugoslavije, ki bi ji pripadla Trst in Gorica.⁷⁴⁷ Slaba dva tedna kasneje je *Slovenec*, ki je še menil, da bo mejo s premaganimi Nemci in Madžari lahko določiti (na severu naj bi zajela Gradec in zgornještajerske industrijske kraje), ponovno opozoril na vprašanje zahodne meje. Skrbelo ga je italijansko zasedanje Primorske in se je spraševal, ali bo trajno ali le začasno. »Vemo, da kar ima človek enkrat v rokah, nerad da iz rok. Melior est conditio possidentis. Težje je ukradeno reč nazaj dati, kakor ne krasti. Težje bo zasedeno ozemlje popustiti, kakor ga ne zasesti.« In Italijani so na zmagovalni strani.⁷⁴⁸

Slovenec je poudaril, da ozemlja, ki ni poitalijančeno in je danes slovensko, ne damo za nobeno ceno. To bi bila preveč boleča rana na našem telesu in *casus belli* med Jugoslavijo in Italijo. Če hoče, naj Italija v zameno za prestop k antanti dobi ozemlje od premaganih Nemcev, na otokih v Mali Aziji in v kolonijah, ki so zanjo bistveno večje kot naš Kras. Na Goriškem bi bila jezikovna meja tudi naravna državna meja. Dobro bi bilo rešiti še, sicer že na pol poitalijančene, Slovence pri Čenti. Goriška brda in Kras sodijo k Slovincem. Pri Gorici, ki bi bila seveda slovenska, naj bi bila meja na Kalvariji, slovenska bi bila tudi Podgora. Ker Dalmatincem in morda sploh Hrvatom ter Srbom Trst ne pomeni toliko kot Slovincem, ni vseeno, čigav bo. Kakšno zvezo pa imamo z dalmatinskimi pristanišči? Trst mora pripasti Slovincem, če to ne bi bilo mogoče, naj se razglasi

747 *Slovenec: jutranja izdaja*, 31. 10. 1918, Trst in naša narodna državna meja, str. 2–3.

748 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Naša meja, str. 1.

za mednarodno območje. V vprašanju zahodne meje je *Slovenec* apeliral na Čeha in Poljake in pravičnost vse nenemške civilizirane Evrope in Amerike.⁷⁴⁹

Vprašanju zahodne meje so se posvetili tudi na liberalni strani. Janko Mačkovšek je v *Slovenskem narodu* 19. novembra 1918 ugotavljal, da morata v primeru, če se uveljavi Wilsonovo načelo o meji med Slovenci in Italijani po narodnostnem merilu, Slovincem pripasti obala od Trsta do Trziča in severno ozemlje Goriške in Beneške Slovenije. Svoje stališče je zelo podrobno utemeljil z razčlenitvijo narodnostne razmejitve po posameznih območjih v tem okviru.⁷⁵⁰

Prav tako so se v novembru 1918 ukvarjali z vprašanjem severne in vzhodne meje. Že 2. novembra je *Slovenski narod* objavil dopis iz Koroške, v katerem je avtor opozarjal na pisanje graške *Tagespost*, ki je 29. oktobra 1918 napovedala, da se bo nemški Narodni svet glede narodnostne razmejitve oprl na želje narodnih manjšin in avstrijsko narodno statistiko. Avtor je tako podlago za določitev narodnostne razmejitve zavračal, saj ni znano, ali Nemci pod narodno statistiko razumejo tudi prirejeno, pomanjkljivo in enostransko avstrijsko ljudsko štetje, ki ga je izvedlo Slovincem vseskozi sovražno uradništvo. Zato se bodo morali jugoslovanski zastopniki pri morebitnih pogajanjih z Nemci ali na mirovni konferenci, kjer se bo morda za stoletja določila naša severna meja, postaviti na edino pravo stališče, to je, da Državi SHS pripade vse ozemlje dotedanje kronovine Koroške, kjer je v zadnjih stoletjih prebivalo slovensko ljudstvo. Najmanj, kar morajo predstavniki Narodnega vijeća zahtevati, pa je, da v jugoslovansko državo pride ozemlje, ki ga začrtuje železniška proga od Beljaka proti Štajerski s Celovcem in Gospo-svetskim poljem vred. Kar je bilo s silo ugrabljenega slovenskega ozemlja in s ponemčevanjem potujčenega slovenskega prebivalstva, mora brezpogojno pripasti Jugoslaviji. Nemška narodna

749 Prav tam, str. 1–2.

750 *Slovenski narod*, 19. 11. 1918, J.(anko) M.(ačkovšek), Slovensko-italijanska narodnostna meja, str. 1.

manjšina pa se bo lahko prepričala, da bo v novorojeni Jugoslaviji živela lepše in svobodneje, kot je bilo v Avstriji usojeno koroškim Slovencem.⁷⁵¹

Pri vprašanju mej je še naprej ostajal *Slovenec*. 13. novembra 1918 je opozarjal na nemške težnje po Koroški, »staroslovenskem Korotanu«, in prekmurske Slovence na Madžarskem. Pisal je, da Avstriji in Madžarski ne smejo pripasti ena koroška ali madžarsko-slovenska vas, en sam jugoslovanski človek, ena sama ped slovenske zemlje.⁷⁵² V drugi polovici novembra je v zvezi z državno pripadnostjo Koroške v treh nadaljevanjih objavil obsežen članek ljubljanskega odvetnika dr. Josipa C. Oblaka (v letih 1906–1910 je bil odvetniški kandidat v Celovcu), v katerem je avtor na podlagi Gumpłowiczeve teorije o historičnih individualnostih dokazoval, da delitev Koroške in Štajerske ne bi bila v nasprotju ne z zgodovinskim državnopravnim stališčem in tudi ne s stališčem naravnega prava. Osredotočil se je na mejo med Slovenci in Nemci na Koroškem. Vzhodno od koroško-italijanske meje pri Pontebi bi jo potegnili po Kanalski dolini z obdajajočima grebenoma Julijskih Alp, severno od Pontebe pa v Karnijske Alpe po Bombaševemu grabnu čez Nassfeld v Oseliško grapo. To naj bi bila skrajna meja severno od Pontebe. Razmejitev bi lahko izvedli tudi skozi Bombašev graben čez planino Krnico v grapo Krniškega potoka in njegovega izliva v Ziljo pri Modrinji vasi. V Ziljski dolini bi mejo med Slovenci in Nemci predstavljal Šmohor, meja pa bi severno od njega tekla na greben Ziljskih Alp, nato do t. i. Slovenjega sedla in prek Slovenje Planine na greben Rudnega gorovja ter po njem do Gumerna. V Dravski soteski bi šla med Amberško planino in Volavnikom v dolino Kobrškega potoka, od tam na pobočje Grliške planine nad Osojskim jezerom do grebena Osojskih Tur in po njem do Blatnega Grada. Od tu bi mejo potegnili do Šenturške gore nad Gosposvetskim poljem. Na skrajnem severu Gosposvetskega polja bi potekala pod Št. Vidom ter bi prek Štalenske gore in

751 *Slovenski narod*, 2. 11. 1918, K vprašanju severne meje, str. 3.

752 *Slovenec*, 13. 11. 1918, Roke proč – od naše Koroške in od naše ogrske Slovenije!, str. 1.

Ostrovce preskočila v dolino reke Krke pri Mostiču, od tam na pobočje Svinje planine in od nje v dolino Labotnice in bližino Št. Pavla, to je že skoraj do meje s slovensko Štajersko. Oblak je menil, da je meja, ki jo je zagovarjal, naravna in pravična, morebitni plebiscit o njej pa je odklanjal, ker je dvomil, da bi lahko bil resnični izraz volje prav poučenega ljudstva. »Velik del koroškega ljudstva živi še danes pod vtisom *deloma še zdaj* neukročenega slepega nemškega terorizma.«⁷⁵³ Oblakov »zelo aktualni in zanimivi« članek je v skrajšani obliki objavil tudi *Slovenski narod*.⁷⁵⁴

Pozornost je veljala tudi prekmurskim Slovencem. *Slovenec* je 12. novembra 1918 objavil njihov protest, ki so ga zaradi madžarskega nasilja ter s prošnjo za združitev z drugimi Slovenci, Hrvati in Srbi že 20. oktobra poslali Narodnemu vijeću.⁷⁵⁵ VLS je na posvetu svojih zastopnikov 21. novembra 1918 v Ljubljani zahtevala, da Prekmurje pripade jugoslovanski državi.⁷⁵⁶ Konec novembra je izšel še prispevek Prekmurca, ki je zahteval, da se Prekmurci priključijo Jugoslaviji, saj so se izrekli za Majniško deklaracijo. Avtor je poudaril, da je »*neobhodno potrebno, da naše čete takoj in brez odlašanja zasedejo celo Prekmurje*«. ⁷⁵⁷ V *Slovenskem narodu* pa so pisali o ozemlju, ki ga zasedajo prekmurski Slovenci. Dr. Jakob Pirnat je opozoril, da na severu segajo do Monoštra.⁷⁵⁸ Nepodpisani avtor je dodal, da pokrajino severno od Cankove do Rabske doline zelo malo poznamo. Njen zadnji klasični opis je leta 1868 podal Božidar Raič. Meje Slovencev sta občutno zožila prodirajoči nemški vpliv z zahoda, na vzhodu pa madžarizacija v šolah in uradih. Narodna zavest v teh krajih ni posebej razvita in bi v primeru ljudskega glasovanja doživeli bridko razočaranje. Zato bo treba tej pokrajini posvetiti največjo pozornost. Razmere so ugodnejše od Cankove prek Tišine do Međimurja, ker je tu slovenski pas širši in je ljudstvo

753 *Slovenec*, 15., 16., 21., 27. 11. 1918, Jos.(ip) C. Oblak, Koroška, str. 1–2, 1, 2, 1.

754 *Slovenski narod*, 23., 26. 11. 1918, Jos.(ip) C. Oblak, Koroška Slovenija, str. 1–2, 1.

755 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Protest in prošnja ogrskih Slovencev, str. 5.

756 *Slovenec*, 21. 11. 1918, Protest proti italijanski okupaciji slovenskega ozemlja, str. 5.

757 *Slovenec*, 28. 11. 1918, Prekmurec, Prekmurski Slovenci, str. 1.

758 *Slovenski narod*, 13. 11. 1918, Politične vesti: dr. Pirnat, Jugoslavija in češko-slovaška država neposredni sosedi!, str. 3.

imelo zaslombo v narodnih župnikih – v Slomškovich časih Jožefu Borovnjaku, nato dr. Francu Ivanóczyu, v novejšem času pa Jožefu Kleklu. Avtor se je nato ustavil pri prekmurski književnosti, ki je v glavnem nabožnega značaja, v narodnem duhu pa so pisane *Novine*. Opozoril je, da so prekmurski Slovenci v ozkem stiku s štajerskimi Slovenci na območju od Gornje Radgone do Ljutomera, kar je krepilo njihov narodno zavest in se je lepo pokazalo pri narodni manifestaciji v Ljutomeru (3. novembra 1918). Narodna sveta v Ljutomeru in Gornji Radgoni naj posebej skrbita za Slovence prek Mure, da osnujejo agitacijske odseke in se uprejo madžarskemu pritisku. Tudi Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko v Mariboru, ki se je v svojih publikacijah rado oziralo na Prekmurske Slovence, je poklicano, da sodeluje pri reševanju te važne veje slovenstva. Sposobnih ljudi ima dovolj. Avtorju ni bilo znano, ali so se prekmurski Slovenci že organizirali. V tem primeru bi bil pesimizem v Ljubljani neutemeljen.⁷⁵⁹ Vendar ni bilo tako. Nekaj dni kasneje je *Narod* poročal o hudem madžarskem nasilju v Prekmurju. Madžari so »besneli kakor divjaki ter pobijali in streljali naše ljudi«.⁷⁶⁰

V slovenski politiki in javnosti so veliko pozornosti namenili Primorski. To je bilo zaradi njene italijanske zasedbe tudi razumljivo. Poverjenik Narodne vlade za Trst in Primorsko ter član zagrebškega Narodnega vijeća dr. Otokar Rybař je na seji Narodne vlade 22. novembra 1918 predlagal takojšnjo ustanovitev komisije za preiskovanje italijanskih kršitev haaške konvencije. »Take slućaje je treba spraviti v francoske, angleške in švicarske liste, da izvedo o njih tudi druge države entente.« Izdelali naj bi tudi zemljevid z narodnostno mejo med Slovenci in Italijani in demarkacijsko črto, do katere nameravajo Italijani brez dvoma obdržati slovensko ozemlje.⁷⁶¹ »Laška povodenj

759 *Slovenski narod*, 15. 11. 1918, Politične vesti: kako je z ogrskimi Slovenci?, str. 2.

760 *Slovenski narod*, 18. 11. 1918, Madžarska grozodejstva na Prekmurskem, str. 1.

761 *Sejni zapiski* 1, str. 128. – Na italijansko ravnanje na zasedenem ozemlju se je odzval tudi Narodni svet. 16. 11. 1918 je javnost pozval, »naj zbira točne podatke o nasilnem postopanju Italijanov v zasedenem ozemlju ter jih pošlje z natančnimi in zanesljivimi dokazili na njegov naslov«. (*Slovenski narod*, 16. 11. 1918, Dnevne vesti: zbirajte podatke o italijanskih nasilnostih, str. 3.) Podobno kot Rybař na seji Narodne vlade 22. 11. 1918 se

[nam] že sega skoro do trebuha,« pa je dan kasneje svaril *Slovenski narod*.⁷⁶² Na liberalni strani so se »proti roparski nasilnosti sosedne italijanske države, ki nam hoče ugrabiti tretjino slovenskega naroda«, sicer izrekli že na seji načelstva JDS 20. novembra 1918.⁷⁶³ Enako sta proti italijanski zasedbi nastopili VLS in JSDS; VLS na posvetu svojih zastopnikov 21. novembra 1918, JSDS pa na svojih shodih po Sloveniji 24. novembra 1918. VLS je zahtevala združitev vsega slovenskega naroda v Državi SHS, ki ji morata pripadati Trst in Gorica. Narodno vijeće je pozvala, naj do končne ureditve mejnih vprašanj na mirovni konferenci doseže zasedbo Primorske, Goriške, Koroške, Štajerske in Prekmurja z mešanimi antantnimi četami brez Italijanov.⁷⁶⁴ Že dva dni pred tem je *Slovenec* zapisal: »Italija je cela brez našega ozemlja, Slovenija je do srca ranjena, če se odreže od morja in od svojih Brd.«⁷⁶⁵

Tudi JSDS je v svojem protestu proti italijanski zasedbi zahtevala, da Primorska pripade Državi SHS. Protestirala je še proti nasilju italijanskih zasedbenih oblasti, »ki internirajo in zapirajo svobodne državljane SHS«. ⁷⁶⁶ O italijanskem nasilju nad Slovenci na Primorskem, nemškem na Koroškem in madžarskem v Prekmurju so novembra 1918 vodilni slovenski politični častopisi natančno poročali.⁷⁶⁷ Proti italijanski zasedbi Primorske in nasilju zasedbenih oblasti so protestirali tudi prebivalci z

je tudi socialni demokrat dr. Milan Korun ob ostri obsodbi italijanske zasedbe Primorske zavzel, naj Narodna vlada »poskrbi, da se ustanovi v inozemstvu (Švici ali kjerkoli) filijala našega korespondenčnega urada (Dopisnega urada Narodne vlade – op. J. P.), ki bo pravilno informirala entento o postopanju Italijanov napram Slovincem«. Narodna vlada naj tudi »nemudoma pošlje v Prago k češki vladi svojega zastopnika, katerega najglavnejša naloga naj bo, da odločujoče češke faktorje – Masaryka, Kramařa, Beneša, opozori na nevarnost, ki preti Jugoslovanstvu in neposredno tudi Čehom!« (*Naprej*, 23. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Italijanski imperializem, str. 1, 2.) Kasneje so to tudi storili, ko se je, kot smo že opozorili, v Prago napotil Dragotin Lončar.

762 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, Politične vesti: usodni dnevi, str. 3.

763 *Slovenski narod*, 21. 11. 1918, Jugoslov. dem. stranka za takojšnjo ujedinjenje, str. 1.

764 *Slovenec*, 21. 11. 1918, Protest proti italijanski okupaciji slovenskega ozemlja, str. 5. O takem stališču VLS prim. tudi *Slovenec*, 19. 11. 1918, Proti laškemu nasilju, str. 1.

765 *Slovenec*, 19. 11. 1918, Proti laškemu nasilju, str. 1.

766 *Naprej*, 22. 11. 1918, Resolucije, str. 1.

767 Glej *Slovenec*, 5. 11.–30. 11. 1918, *Slovenski narod*, 5. 11.–30. 11. 1918, *Naprej*, 9. 11.–30. 11. 1918.

zasedenega ozemlja 24. novembra 1918 v Ljubljani.⁷⁶⁸ Ljubljanski Nemci pa so se italijanskega prodiranja veselili. Nemški avtor, ki je v vprašanju Kranjske hranilnice v *Slovenskem narodu* podprl Alojzija Kokalja, je razkril, da so si 13. in 14. novembra 1918, ko so se Italijani bližali Ljubljani, njeni Nemci »meli skrivaj svoje roke s[i] skrivnostno namežikovali in si radostno pošepetavali: Italijani pridejo in sedaj bo konec vse jugoslovanske slave in komedije!«⁷⁶⁹

Povedati pa je treba, da je energija, sproščena v slovenskem novembru 1918, imela tudi senčno ali vsaj sporno plat. Prihajalo je do samovoljnega in brezobzirnega nastopanja narodnih straž, nespoštovanja orožništva, tatvin javnega premoženja, samovoljne uporabe orožja, ustvarjanja razpoloženja, da ne bo več potrebno plačevati davkov, ter razgrajanja predvsem mlajših vojakov po vrnitvi domov. Zlasti po deželi so se obnašali tako, kot da je zanje minila vsaka oblast in so oni gospodarji novega položaja.⁷⁷⁰ Pri pohajkovanju »stresajo vse surovosti, ki so jih prinesli seboj iz bojišč ali zaledijskih kadrov. Nihče se jim ne upa oporekati, nihče jih posvariti, da tako počenjanje ni častno za slovenskega vojaka,« je pisal *Slovenski narod*. »To ne velja samo za Dolenjsko, ampak za vso Slovenijo, morda za druge kraje še bolj kot za Dolenjsko, kjer je anarhija še le v povojih in le mestoma.«⁷⁷¹ Posamezni člani Narodne obrane in nekatere vojaške straže so na surov in barbarski način odvzemali vojakom, ki so se prek Slovenije vračali domov, hrano, cigarete in najpotrebnejše osebne predmete.⁷⁷² Opazno je bilo tudi potikanje po-

768 *Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Sijajna manifestacija za takojšnje ujedinjenje s Srbijo, str. 2.

769 *Slovenski narod*, 27. 11. 1918, Ventus et glacies, »Kranjska hranilnica«, str. 1.

770 *Slovenski narod*, 8. 11. 1918, Vsem Narodnim svetom po Slovenskem, str. 1, Politične vesti: boj anarhiji po deželi!, str. 3, 9. 11. 1918, Disciplina!, str. 3, 18. 11. 1918, Dnevne vesti: pokradeni sanitetni material, str. 3; *Slovenec*, 8. 11. 1918, Svoboda – a ne anarhija, str. 1, Vsem narodnim svetom po Slovenskem, str. 3; Mikuž, *Slovinci v stari Jugoslaviji*, str. 59–60; Puš, *Svoboda*, str. 12; *Sejni zapiski 1*, str. 119; Milčinski, *Dnevnik*, str. 397, 399, 400. O omenjenem ravnanju, kot je zapisal, »sodre«, podrobneje piše Zarnik. (*Zarnik, Porajanje Jugoslavije*, str. 11–13, 21, 23, 28, 44, 57.)

771 *Slovenski narod*, 8. 11. 1918, Politične vesti: boj anarhiji po deželi!, str. 3

772 Prav tam, Dnevne vesti: v imenu pravičnosti in poštenosti, str. 3.

cestne mladine.⁷⁷³ Z urejevanjem družbenega življenja je tako početje izzvenevalo. Očitno je bila velika tudi poraba alkohola, saj je *Slovenec* opozoril – »naše ljube Jugoslavije nikar preveč zamakati z alkoholom in narodnih manifestacij ne prirejati po gostilnah in jih nadaljevati do temne noči!«⁷⁷⁴ Javnost je zmotila tudi uporaba prevoznih sredstev, s katerimi so razpolagali organi oblasti, za osebne potrebe. *Slovenski narod* je poročal, da med ljudmi vlada veliko ogorčenje, ker »se vozijo v državnih avtomobilih naloženi z ženskami in gospodi posebno ob nedeljah po vseh cestah na zabavne izlete. To opaziti je imel vsakdo priliko posebno v nedeljo (17. novembra 1918 – op. J. P.), opaziti je bilo celo, da je ženska tak avtomobil vozila. V teh resnih časih ne gre na noben način delati take eksperimente. Pomisliti je pač treba, koliko dragega materiala se s tem pokvari dalje pa tudi bencin ni zastonj. Narodna vlada se pozivlja, da naroči pristojnemu oddelku, da se privatne zabavne vožnje z državnimi avtomobili in kočijami pod nobenim pogojem več ne vrše. Mir in red hočemo, sicer se vtihotapi anarhija v našo državo.«⁷⁷⁵ Na to so opozorili tudi v *Slovincu* in *Napreju*.⁷⁷⁶

* * *

Izredno pomembna tema tedanjih političnih razprav sta bila jugoslovanska državna družitev in vprašanje ureditve nove države. Jugoslovansko združitev so podpirali v vseh političnih taborih. Kako naj bo nova država urejena, so po tem, ko »smo zadavili staro dobo in dvignili prapor nove«,⁷⁷⁷ najprej spregovorili socialni demokrati. Zdaj so se temu tudi oni posvetili in predstavili svoje poglede na vprašanja, ki jih je v članku V zaželeni deželi načel Šuklje.

773 *Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Mladina na cesti, str. 4.

774 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Kako naj se ne dela za domovino, str. 1.

775 *Slovenski narod*, 19. 11. 1918, Dnevne vesti: poraba državnih avtomobilov za zabavo, str. 4.

776 *Slovenec*, 20. 11. 1918, Dnevne novice: poraba vladnih avtomobilov za zabavo?, str. 3;

Naprej, 20. 11. 1918, Dnevne vesti: poraba vladnih avtomobilov za zabavo, str. 5.

777 *Naprej*, 4. 11. 1918, V novo dobo, str. 1.

Pogledi socialne demokracije so se v vprašanju državne ureditve spreminjali, kajti sprva je zagovarjala načelo slovenske samostojnosti v jugoslovanski skupnosti. *Naprej* je dan po manifestaciji na Kongresnem trgu v Ljubljani zapisal, da se bo v prihodnjih dneh uresničil »oni del demokratičnega programa, ki se mu pravi samoodločba«. Slovenski narod, združen z drugimi Jugoslovani v skupni državi, je »za samovlado v zvezi (...) zrel in kulturno pristopen samoodločbi in samovladi«. ⁷⁷⁸ Stališče o federativni državnosti je bilo zapisano tudi sredi novembra 1918. ⁷⁷⁹ Obenem pa se je začela uveljavljati misel na centralistično državno ureditev z delno avtonomijo in jasno izraženo protifederalistično usmeritvijo. ⁷⁸⁰ Kot je v jugoslovanskem narodnountarističnem duhu zapisal član vodstva JSDS Milan Korun, hočejo federalisti »enotni jugoslovanski narod enkrat za vselej razdeliti na tri narode, da hočejo svojo ožjo domovino oplankati, da ne bi zapihala preko nje kaka sapa moderne gospodarske, socialne ali kulturne politike (...). Le če je cel jugoslovanski narod združen v eni sami državi, brez malih držav, le tedaj pričakujemo, da se združijo iz vseh pokrajin moderno misleči elementi in udejevijo svoje svetovno naziranje.« Federalizem ni primeren tudi zato, ker so Jugoslovani imeli različen zgodovinski razvoj. »Ker je pri nas še vse polno sil, ki nas vlečejo narazen, je treba močne osrednje sile, ki družijo vse, kar nam je skupno, nas vzgaja k skupnosti in izločuje vse, kar vleče narazen.« ⁷⁸¹ JSDS je nato protifederalistično stališče sprejela na strankinih shodih, ki so jih 24. novembra 1918 pripravili po Sloveniji. ⁷⁸² Na njih je podprla združitev s Kraljevinama Srbijo in Črno goro, oblikovanje enotne državne oblasti in odklonila »vse separatističnim ciljem služeče federalistične težnje«. Zahtevala pa je »popolno enakopravnost obeh narečij, to je slovenščine

778 *Naprej*, 30. 10. 1918, Manifestacija za Jugoslavijo, str. 2.

779 *Naprej*, 16. 11. 1918, Smešna nojeva politika, str. 1.

780 *Naprej*, 13. 11. 1918, Republika?, str. 1, 14. 11. 1918, Po začrtani poti, str. 1, 19. in 20. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Federalizem?, str. 1.

781 *Naprej*, 19. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Federalizem?, str. 1.

782 O shodih JSDS, sklicanih na 24. 11. 1918, glej *Naprej*, 16. 11. 1918, Delavstvo in jugoslov. država, str. 1.

in srbo-hrvaščine v vsej državi«, ter enakopravnost in svobodo vseh veroizpovedi.⁷⁸³ Skladno s strankinim protifederalističnim in jugoslovanskim narodnointegralističnim stališčem (to je zagovarjalo obstoj le enega, jugoslovanskega naroda, medtem ko naj bi bili Slovenci, Hrvati in Srbi zgolj njegova »plemena«) je *Naprej* dva dni kasneje kritično pisal še o imenu Države SHS. »Ni nesrečnejše označbe za našo državo kakor SHS,« je poudaril. »Zapisati se dajo te tri črke sicer hitro, izgovarjaš pa jih pol ure – ne glede na to, da ne veš, ali so Srbi ali Slovenci prvi S! Pa ne samo to: SHS je znak, ki izraža, da Jugoslovani nismo en narod, ampak trije narodi, SHS se nam zdi kakor geslo onih, ki hočejo separatističen federalizem in ki hočejo poudarjati plemensko razliko v Jugoslaviji. Za enkrat je SHS seveda oficijelno ime. Upamo pa, da se pri končni ureditvi naše države SHS odpravi in država imenuje Jugoslavija!«⁷⁸⁴

V vprašanju oblike vladavine so socialni demokrati vse-kozi zastopali republikansko stališče.⁷⁸⁵ »Njegovo veličanstvo: ljudstvo seda na prestol,« je 4. novembra 1918 zapisal *Naprej*.⁷⁸⁶ JSDS je poudarjala, naj ima jugoslovanska republika socialni značaj,⁷⁸⁷ in opozarjala na nujno potrebo, »da se tudi proleta-

783 *Naprej*, 22. 11. 1918, Resolucije, str. 1, 25. 11. 1918, Za zedinjenje s Srbijo. Za socialno republiko, str. 1. O zagovarjanju združitve s Srbijo glej tudi *Naprej*, 11. 11. 1918, Veličasten shod v Mestnem domu v Ljubljani, str. 1, n. n. (Milan Korun), Republika ali monarhija, str. 1.

784 *Naprej*, 26. 11. 1918, Dnevne vesti: SHS ali Jugoslavija?, str. 3.

785 *Naprej*, 4. 11. 1918, V novo dobo, za republiko, str. 2, 6. 11. 1918, Bodoče naloge, str. 1, 8. 11. 1918, Bodimo si svesti velike dobe!, str. 1, Ljudski shod v Mestnem domu, str. 3, 9. 11. 1918, Le vkup, le vkup, uboga gmajna, str. 1, 11. 11. 1918, Veličasten shod v Mestnem domu v Ljubljani, str. 1, 12. 11. 1918, Po začrtani poti, str. 2, 13. 11. 1918, Republika?, str. 1, 14. 11. 1918, Po začrtani poti, str. 2, 15. 11. 1918, Politični harlekini proti republikii?, str. 1, 19. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Federalizem?, str. 1, 22. 11. 1918, Resolucije, str. 1, 23. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Italijanski imperializem, str. 1, Malo odgovora, str. 2, 25. 11. 1918, Za zedinjenje s Srbijo. Za socialno republiko, str. 1. Prim. tudi *Naprej*, 16. 11. 1918, Smešna nojeva politika, str. 1, 18. 11. 1918, Na delo za mogočno organizacijo!, str. 1, 20. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Federalizem?, str. 1, 26. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Republika ali monarhija?, str. 1.

786 *Naprej*, 4. 11. 1918, Za republiko, str. 2.

787 *Naprej*, 4. 11. 1918, Za republiko, str. 2, 11. 11. 1918, Veličasten shod v Mestnem domu v Ljubljani, str. 1, 22. 11. 1918, Resolucije, str. 1, 25. 11. 1918, Za zedinjenje s Srbijo. Za socialno republiko, str. 1, 27. 11. 1918, Kvišku, duše, zdramite se, strnite se!, str. 1. Prim. tudi *Naprej*, 6. 11. 1918, Bodoče naloge, str. 1.

rijat udeleži z vso odločnostjo prenovitve nove družbe.⁷⁸⁸ Na svojih shodih in v *Napreju* je zahtevala široke politične in socialnogospodarske reforme: splošno, enako, tajno in neposredno volilno pravico za moške in ženske nad 21 let (to sta zahtevali tudi JDS in VLS), svobodo zbiranja in združevanja, primerno zastopanost delavstva v vseh občinskih svetih, kjer je v občinah večje število delavcev, enotno delavsko varstveno zakonodajo, osemurni delavnik in 36-urni nedeljski počitek, prepoved ženskega nočnega dela, prepoved produkcijskega dela za otroke do 15. leta starosti in nočnega dela mladoletnim osebam, uvedbo minimalnih mezd, bolniško, nezgodno, starostno in invalidsko zavarovanje delavstva, ustanovitev delavskih zbornic, oblikovanje mešanih paritetnih komisij za reševanje sporov med delom in kapitalom v posameznih strokah ter zavarovanje proti brezposelnosti. Poleg tega se je zavzela za poddržavljenje rudnikov, železnic, velike industrije in vodnih sil, delavsko kontrolo pri njihovem upravljanju in zagotovitev deleža od dobička vsem, ki so udeleženi pri delovanju teh obratov. Zahtevala je tudi razlastitev fidejkomisov, zemljišč različnih skladov in veleposestev ter državno kontrolo obdelovanja zemlje, da bi zagotovili njeno smotrno izkoriščanje.⁷⁸⁹

Obe meščanski stranki sta, vsaka zase, deloma imeli enaka stališča kot JSDS. VLS se je z JSDS ujemala v podpiranju republikanske oblike vladavine, ki jo je zagovarjala do seje osrednjega odbora Narodnega vijeća 23. in 24. novembra 1918, na kateri so

788 *Naprej*, 6. 11. 1918, Delovnim slojem, str. 1.

789 *Naprej*, 6. 11. 1918, Bodoče naloge, str. 1, 8. 11. 1918, Bodimo si svesti velike dobe!, str. 1, 11. 11. 1918, Veličasten shod v Mestnem domu v Ljubljani, str. 1, 12. 11. 1918, Po začrtani poti, str. 2, 14. 11. 1918, Po začrtani poti, str. 1, 18. 11. 1918, Na delo za mogočno organizacijo!, str. 2, 22. 11. 1918, Resolucije, str. 1, 25. 11. 1918, Za zedinjenje s Srbijo. Za socialno republiko, str. 1; Perovšek, *Programi političnih strank*, str. 24; *Slovenec*, 22. 11. 1918, Slovensko ljudstvo s Srbi in Hrvatimi v skupni državi, str. 1. – Kar zadeva zahtevo po primerni zastopanosti delavstva v občinskih svetih, je JSDS zagovarjala stališče, da bi to dosegli po sporazumu med strankami, Narodna vlada pa bi imenovalačasne občinske odbore. Posebej je opozorila, da je v ljubljanskem občinskem svetu le en zastopnik delavstva, v mariborskem jih je 10 nemške narodnosti, zato naj Narodna vlada pri sestavi časasnega mestnega občinskega sveta poleg nemškega ne pozabi na slovensko delavstvo, enako pa naj velja tudi za Celovec. (*Naprej*, 20. 11. 1918, Nujne zahteve, str. 1, 27. 11. 1918, Zastopnike delavcev v občinskih svetih, str. 1.)

sklepali o obliki in načinu združitve Države SHS s Kraljevinama Srbijo in Črno goro.⁷⁹⁰ Svoje republikansko stališče je utemeljila v poudarku, da je svetovna vojna pokopala monarhistično načelo. Stare monarhije se rušijo v prah, republika je državna oblika prihodnosti. »Monarhije so preživeli se stvori. (...) Danes so ljudstva zrela za popolno samovlado, ljudstvo je postalo zrelo in polnoletno.«⁷⁹¹ VLS je podpirala združitev s Srbijo⁷⁹² in priznavala velike zasluge karadorđevićeve dinastije za srbski narod. Zato je *Slovenec* izjavil, »da v polni meri spoštujemo mišljenje svojih plemenskih bratov Srbov ter da iz našega republikanskega naziranja ne govori niti senca mržnje proti njim, marveč le skrb za srečen razvoj naše domovine in našega ljudstva v bodočnosti. Položaj je pa danes tak, da mora že vsakdo vnaprej videti hude notranje boje, ki se bodo začeli v mladi državi, če se uvede monarhija. Razvoj ne bo obstal na mejah naše domovine. Ideje teh ovir ne poznajo. Vedno večji in močnejši republikanski valovi bodo butali ob našo državo, prejalislej bo pa proces tudi pri nas zahteval svoje pravice. Bojimo pa se, da bo takrat naša država morala prestatati zopet hudo, nevarno in krvavo krizo. Danes pa pravzaprav skupno državo še le gradimo. Odstranimo sedaj lahko vse, kar bi v bodočnosti bilo prejalislej vzrok novega krvoprelitja.«⁷⁹³

Tako pogubno napoved je *Slovenec* nato omilil v pojasnilu, da je v vprašanju republike ali monarhije za VLS merodajna le odločitev ustavodajne skupščine bodoče, skupaj s Srbijo oblikovane jugoslovanske države. »Nismo republikanci ad hoc,« je zatrdil, »in ne za to, da bi onemogočili ravno Karadjordjevi

790 *Slovenec: popoldanska izdaja*, 31. 10. 1918, Živela republika!, str. 1, 12. 11. 1918, Jugoslovanska republika, str. 1, 13. 11. 1918, Jugoslavija, str. 1, 22. 11. 1918, Slovensko ljudstvo s Srbi in Hrvati v skupni državi, str. 1, 23. 11. 1918, Klika ruje, str. 1, 25. 11. 1918, I.(van) Vesenjaj, Da se razumemo, str. 1, Dva protestna shoda proti nasilju Lahov, str. 2. Prim. tudi *Slovenec*, 16. 11. 1918, Ali republika ali monarhija, str. 4, 23. 11. 1918, Svoboda mišljenja, str. 2.

791 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Jugoslovanska republika, str. 1.

792 Prim. *Slovenec*, 12. 11. 1918, Jugoslovanska republika, str. 1, 22. 11. 1918, Slovensko ljudstvo s Srbi in Hrvati v skupni državi, str. 1, 25. 11. 1918, I.(van) Vesenjaj, Da se razumemo, str. 1.

793 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Jugoslovanska republika, str. 1.

V vprašanju notranje državne ureditve je VLS – do seje osrednjega odbora Narodnega vijeća 23. in 24. novembra 1918 – zastopala federalistično stališče in nasprotovala centralizmu nasploh.⁷⁹⁶ JSDS se je medtem federalizmu povsem odrekla. *Slovenec* je v prid federalističnemu stališču 20. novembra 1918 objavil tudi glavne poudarke iz člankov rimskega dopisnika lista *Gazzetta di venezia* Leonarda Azzarita, ki se je zavzel za oblikovanje (kon)federativne Jugoslavije. Iz tega »se moremo marsikaj naučiti«, je pripisal, le da »Slovencev ta Lah ne omenja nikjer!«⁷⁹⁷ Na posvetu strankinih zastopnikov 21. novembra 1918 je VLS pridala, naj bi do oblikovanja bodoče jugoslovanske ustavodajne skupščine začasni državni ustroj vzpostavili »potom pogajanj in dogovora legitimiranih zastopnikov Slovencev, Hrvatov in Srbov kot enakopravnih enot (podčrtal J. P.)«.⁷⁹⁸

Medtem ko sta JSDS in VLS večji del novembra bolj ali manj zagovarjali republikansko usmeritev in sprva tudi federativno državnoopravno načelo, je JDS od njiju odstopala z neomajno podporo monarhizmu. *Slovenski narod* je sredi novembra 1918 izjavil, da je razmišljanje o vprašanju republike ali monarhije nepotrebno. »Veliko pisati o republiki ni umestno, ker je položaj za na[s] itak tako jasen, da bolj jasen biti ne more. Prvo je, da dobimo enotno državo od beneškega gorovja do Egejskega morja. (...) Tu pa se prične jasnost! Če bi republika to enotno in mogočno državo le količkaj v nevarnost postavljala, bomo vsikdar proti republiki, ker se pri tem zavedamo, da je strogo demokratična monarhija dostikrat boljše administrirana nego republika. Angleško kraljestvo nudi včasih dosti več garancije za svobodo nego severoamerikanska republika. O republikah v srednji in južni Ameriki pa sploh ne govorimo!«⁷⁹⁹

796 *Slovenec*, 12. 11. 1918, Jugoslovanska republika, str. 1, 23. 11. 1918, Ne prenačimo se!, str. 6.

797 *Slovenec*, 20. 11. 1918, Jugoslavija in Italija: kako mislijo Italijani o Jugoslaviji, str. 1.

798 *Slovenec*, 22. 11. 1918, Slovensko ljudstvo s Srbi in Hrvati v skupni državi, str. 1.

799 *Slovenski narod*, 14. 11. 1918, Politične vesti: republika ali monarhija, str. 2. O liberalni monarhistični usmerjenosti, razvidni sredi novembra 1918, prim. tudi *Slovenski narod*, 19. 11. 1918, Zagrebško pismo, str. 2.

Narodova izjava je močno razburila socialne demokrate. *Naprej* je opozoril, da je pri spremembi političnih kart vprašanje bodočih državnih oblik najpomembnejše. Ni vseeno, ali smo za monarhistično ali republikansko obliko novih držav. »Vemo pa prvi hip, da so monarhisti nedemokratični, republikanci pa bolj ali manj demokratično navdahnjeni ljudje.« Med Slovenci, ki so že po svoji politični vzgoji in značaju demokratično ljudstvo, se je zbudilo močno gibanje za republiko. In kljub takemu razpoloženju se pojavijo »politični reakcionarci, organizirani v neki klikki, ki nam dopovedujejo, da Jugoslovani nismo zreli za republiko«. Demokratičnih ljudstev »ne moremo in ne smemo siliti v nedemokratične državne tvorbe, ker s tem ne dosežemo prav nič drugega, kakor da izročimo oblast nad ljudstvom raznim prepotentnim stanovom in s tem povzročimo v najbližji bodočnosti nove politične preobrate, ki utegnejo biti zopet krvavi«. Zato proč s klikarstvom, proč s korupcijo, proč s političnim burkeštvom! Ljudstvo naj odloča in se hitro odloči za republiko.⁸⁰⁰ »'Naprej' piše čisto pametno,« je v svojem odklonilnem odzivu na *Narodovo* izjavo zapisal *Slovenec*. O vprašanju, ali republika ali monarhija, je treba javno razpravljati. »Ljudstvo naj odločuje, ne pa kakšni odbori ali kaj podobnega.«⁸⁰¹

Naprej Narodove izjave ni mogel pozabiti. Ko je o njej ponovno pisal, je stališče, da o vprašanju republike ali monarhije ni vredno razpravljati, obsodil z besedami: »Kaj takega še ni zapisal v sedanji dobi demokratizma noben politik. Kdo je sklenil to stvar?« je vprašal. »Kdo ima pravico sklepati to, če je samoodločevanje narodov resno: ali ne bo o vsem tem odločevalo ljudstvo, konstituanta, ki bo izvoljena po splošni, enaki volitvi? Ali ne zahteva vse to demokratizem, ki smo mu peli zadnje leto toliko lepih slavospevov? Ali smo uganjali le demagogijo in hinavščino? Ne tako!« je pribil. »Ljudstva sama morajo odločiti o formi nove državnosti.« Pri nas se je »zopet vgnezdilo klikarstvo, ki hoče vladati in sklepati brez ljudstva in ustvariti državo,

800 *Naprej*, 15. 11. 1918, Politični harlekin proti republiki?, str. 1.

801 *Slovenec*, 16. 11. 1918, Ali republika ali monarhija, str. 4.

v kateri ljudstvo zopet ne bo odločevalo«. Zato proč s tem, kar je bilo gnilega, proč s predpraviciami. »V Jugoslaviji mora zavladati samoodločevanje, enakost, to je demokratizem.«⁸⁰² Tako je bilo tudi mnenje VLS. *Slovenec* je zapisal, da *Naprej* govori »popolnoma dobro«. – »To so odkrite besede in na pravem mestu. Slepomišenja mora biti konec!«⁸⁰³

JDS je svoje monarhistično stališče stopnjevala v zadnji dekadi novembra. 21. novembra 1918 je *Slovenski narod* objavil nepodpisan članek enega od slovenskih liberalnih predstavnikov v Zagrebu (Kukovca ali Kramerja),⁸⁰⁴ ki je zapisal, da je sedaj »za republiko (...) povečini velik odstotek analfabetov, ki v resnici ni ne za kraljevino, ne za republiko, ki sploh o teh dveh državnih oblikah niti pojma nima (...). Neinformirani smo o tem vprašanju, kajti priznati si moramo, da bodo o tem odločevali drugi, mi sigurno ne!« je opomnil avtor. »Odločevali bodo o tem Srbi, ki so nas osvobodili, odločevali bodo o tem oni Srbi, ki se bore za svojo in našo svobodo že od leta 1801., med tem ko smo se mi klanjali pred udarci, ki nam jih je prizadevala avstro-ogrška birokracija.« – »Mogoče je le eno in to je naša združitev vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v okrilju srbske monarhije, kjer bi bil vladar odločna sila.« Z vzklikom, »naj živi naš kmetski kralj Peter, prvi kralj vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov!«, je avtor zaključil članek.⁸⁰⁵

Na liberalno monarhistično prepričanje so se ponovno odzvali v socialističnem in katoliškem taboru. *Naprej* je ugotavljal, da se »postavlja 'Slov. Narod' popolnoma na stališče

802 *Naprej*, 16. 11. 1918, Smešna nojeva politika, str. 1

803 *Slovenec*, 20. 11. 1918, Monarhija ali republika?, str. 2.

804 Avtor je članek napisal 20. 11. 1918 (*Slovenski narod*, 21. 11. 1918, Neinformiranost, str. 1). Pripominjam, da je bil tega dne Kramer v Zagrebu. Bil je eden od sogovornikov škofa Jegliča, ki se je v Zagreb napotil, da se seznaní s tedanjim političnim položajem. – Perovšek, *Slovenska osamosvojitve 1918*, str. 134, op. 20.

805 *Slovenski narod*, 21. 11. 1918, Neinformiranost, str. 1. Pred objavo članka Neinformiranost je *Slovenski narod* že opozoril na stališče, naj Srbi odločijo v vprašanju oblike vladavine v jugoslovanski državi. 16. 11. 1918 je pisal, da ga je na shodu jugoslovanskih žena v Zagrebu zagovarjala slovenska pisateljica in publicistka Zofka Kveder-Demetrovič, 18. 11. 1918 pa, da tako stališče zastopa tudi zagrebški list *Hrvatska riječ*. (*Slovenski narod*, 16. 11. 1918, Shod jugoslovanskih žena v Zagrebu, str. 3, 18. 11. 1918, Politične vesti: monarhija ali republika, str. 3.)

jugoslovanske monarhije, ki naj dobi svojega reprezentanta v osebi srbskega kralja Petra oziroma Aleksandra«. Slavljenju Srbov ni oporekal, toda zaradi njih »agitirati za monarhistično državo je že preveč rodoljubno. Zapostavljati zaradi oseb blaginjo celega naroda, se pravi grešiti nad njim. Da bi bili Srbi tako strašno zaljubljeni v svojega kralja, je le pretirana domišljavost, in tudi ako bi bilo to res, kar pa ni, ne gre zaradi enega dela naroda zapostaviti interese dveh delov istega naroda.« Monarhija je času neprimerna državna oblika. »Nova država nam mora jamčiti popolno demokracijo in morda se ne motimo, če menimo, da se hočejo meščanski reakcionarci (liberalci – op. J. P.) na tak način skrivati za državno notranjo obliko in s tem preprečiti demokratizacijo in preprečiti rešitev najnujnejših socialnih problemov.«⁸⁰⁶ Nasploh so v socialni demokraciji menili, da »odkrito ali prikrito (...) delujejo proti skupnosti SHS vsi oni, ki vsiljujejo srbsko dinastijo celemu jugoslovanskemu narodu, in pa oni, ki pod neodkritosrčno krinko republikanske ideje (mišljena je bila VLS – op. J. P.) zasledujejo svoje strankarsko federalistične načrte«. Za VLS so domnevali, da so v njej »republikanci le ad hoc, ker nimajo pri roki nikake katoliške dinastije!«⁸⁰⁷

T. i. zagrebško pismo⁸⁰⁸ je ogorčilo tudi *Slovenca*. Opozarjal je, da za gonjo proti republiki stoji kopica neodgovornih ljudi, ki hoče vsemu ljudstvu vsiliti svojo diktatorsko voljo. Zahteval je, naj se spoštuje svoboda mišljenja in prepričanja, potrebno je le, »da se ohrani red in mir v mladi državi, dokler ljudstvo ne bo odločilo po svoji svobodni volji, kakšna naj bo oblika vladavine.«⁸⁰⁹ 25. novembra 1918 se je oglasil tudi vidni pripadnik VLS in član Narodnega sveta za Štajersko Ivan Vesenjaki, ki je opazko o analfabetih v »zagrebškem pismu« razumel kot napad na načelno

806 *Naprej*, 23. 11. 1918, Malo odgovora, str. 2.

807 Prav tam, n. n. (Milan Korun), Italijanski imperializem, str. 1.

808 Prav tam, Malo odgovora, str. 2.

809 *Slovenec*, 23. 11. 1918, Svoboda mišljenja, str. 2. – Škof Jeglič je v tistem času v svoj *Dnevnik* zapisal: »V naših časopisih in v naši javnosti se bije boj za republiko ali za monarhijo pod Karagjorgjeviči. Vseslovenska ljudska stranka želi republiko. Liberalci hudo odgovarjajo. Naši mislijo, da je ta nastop zahrbtnen, ki so ga začeli in ga podpihavaajo propadli Judje, ki bi radi prišli na vlado.« (*Jegličev dnevnik*, str. 769.)

republikansko stališče VLS.⁸¹⁰ Članek je napisal, preden so ga strankini predstavniki opustili na seji Narodnega vijeća 23. in 24. novembra 1918. *Slovenec* ga je, ko je za to že vedel, objavil takega, kot ga je prejel. O opustitvi republikanskega stališča VLS je isti dan poročal v posebni jutranji izdaji.⁸¹¹

»Podtikanj, sumničenj, neumestnih opazk in izrazov se varujmo,« je opozoril Vesenjaj, »ako hočemo *vzajemno* hoditi pota, katera smatramo vsi skupaj za prava, ker vodijo v boljšo bodočnost nas same in celokupno našo domovino.« Zahteval je, naj VLS zaradi njenega republikanskega stališča nihče ne očita analfabetizma in podobnih stvari. »Iz *tega* hočejo kovati nekateri sedaj svoj posebni kapital ter izvajajo iz tega politično analfabetstvo. Solistično indentificirajo nekateri celo srbsko pleme troimenskega naroda z dinastijo, ki stoji načelu našega jugoslovanskega plemena, ki je heroično vodilo borbo in prestalo vse neskončno gorje za ujedinjenje in svobodo. Mi spoštujemo in tudi občudujemo borbo tretjega našega plemena, mi cenimo tudi dinastijo, ki se je, kakor svoj čas savojska, stavila na čelo naroda in njegovih političnih teženj, a mi imamo svoje principijelno demokratično stališče,« je poudaril Vesenjaj. Vztrajal je, da mora biti politično, gospodarsko in kulturno združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov oziroma »*troimenskega naroda*«,⁸¹² ki je in ostane naš najvišji cilj, izvedeno »*brez nasilja od katerekoli strani*. Mi hočemo v Jugoslaviji res pravo demokratično svobodo.« V smislu pravega demokratičnega parlamentarizma pa se »lojalno pokorimo tudi volji legalne večine jugoslovanskega naroda, ker hočemo ves svoj program uresničiti v naši domovini legalnim potom«. Priznavamo nujnost skupnega, sporazumnega dela.⁸¹³

Vesenjak je svoj članek napisal v pojasnilo, kritiko in kot apel. Zato je na koncu opozoril, da je imel »za svojo dolžnost opozoriti javnost na početke novega zastrupljevanja dosedanjih

810 *Slovenec*, 25. 11. 1918, I.(van) Vesenjaj, Da se razumemo, str. 1.

811 *Slovenec: posebna izdaja*, 25. 11. 1918, Ujedinjenje vseh Jugoslovanov proglašeno!: Narodno veče proglasilo ujedinjenje s Srbijo in Črnogoro, str. 1. – *Slovenec* je bil večernik.

812 *Slovenec*, 25. 11. 1918, I.(van) Vesenjaj, Da se razumemo, str. 1.

813 Prav tam.

dobrih medsebojnih strankarskih odnošajev, ki so posebej pri nas v štajerskem delu naše Jugoslavije tako prijateljsko iskreni in rodijo po bridkih izkušnjah prejšnjih let sedaj tako izredno lepe sadove, da bi nam vsem bilo resnično žal – neoziraje na politično in gospodarsko narodno škodo – ako bi v Ljubljani zopet pristavil ta ali oni svoj klikarski politični piskerček k ognju«. Pristavil je še, da so v Ljubljani »pač menda gotovi ljudje premalo duševno in fizično ta leta trpeli, da še vse preveč ljubijo svoje stare strankarske manire boja! Če kdo hoče v teh časih razplamteti zopet stare strankarske orgije, svobodno mu, a mi ne bomo krivi boja in njegovih posledic, mi hodimo naprej svojo pot v trdnem zaupanju na naše delo, na naša načela in na naše pošteno krščansko ljudstvo. Ne bojimo se tako stopiti pred forum našega naroda in ne bojimo se njegove sodbe!«⁸¹⁴

Liberalno privrženost monarhizmu so poudarili še drugi članki, ki jih je objavil *Slovenski narod*. 21. novembra 1918 je poročal o brošuri *Ali republika ali dinastija Karađorđevićev*, ki jo je v tistem času objavil znani srbski zgodovinar dr. Aleksa Ivić. Iz nje je med drugim navedel avtorjevo stališče, da bi za Srbe, če bi se odrekli dinastiji Karađorđevićev, to pomenilo neizmerno žrtev. »Odrekli bi se nečemu, kar so imeli, kar so radi imeli. Če bi se Hrvati ali Slovenci odrekli republiki, bi to za njih ne pomenilo nikake žrtve. Odrekli bi se nečemu, česar tudi doslej niso imeli.«⁸¹⁵ Dan kasneje je objavil izjavo hrvaškega člana osrednjega odbora Narodnega vijeća Anteja Tresić-Pavičića, ki je po vrnitvi iz Beograda, kjer se je pogovarjal s prestolonaslednikom Aleksandrom v Beogradu, dejal, da se kot republikanec ne sramuje »*napraviti kompromis s svojimi načeli in se globoko ukloniti takemu kralju, ki more edino spasiti narod in obvarovati domovino neokrnjeno*«. ⁸¹⁶ 23. novembra 1918 se je v *Narodu* oglasil še Ivan Tavčar in zavrnil republikansko stališče

814 Prav tam.

815 *Slovenski narod*, 21. 11. 1918, Politične vesti: ali republika ali dinastija Karagjorgjevičev, str. 3.

816 *Slovenski narod*, 22. 11. 1918, Ne sramujem se pokloniti kot republikanec takemu kralju, str. 2.

VLS. »Prava demokracija se lahko naseli v demokratični republiki, ravno tako pa tudi v demokratični monarhiji. Pa za vse to se danes ne gre! Danes je obstoj Jugoslavije v največji nevarnosti radi tega, ker nimamo energične centralistične provizorične vlade. To vprašanje, ki je tako važno, da pred njim stopijo v stran vsa druga vprašanja, je take narave, da ga je mogoče rešiti zgolj le na podlagi razmer, katere vladajo danes v kraljevini srbski. Ker pa je nemogoče, da bi gotovi krogi v Zagrebu in v Ljubljani monarhijo v kraljevini srbski kar čez noč odpravili, potem je dokazano, da je malo premišljeno pri rešitvi provizorija vmešavati kak republikanski definitivum.« Pravi čas za razpravo o republiki ali monarhiji bo šele ob volitvah v ustavodajno skupščino v združeni Jugoslaviji. VLS tudi ne upošteva možnosti, da se Srbi izrečejo za demokratično monarhijo in ne za republiko. »Kaj naj počnemo potem mi? Ali naj imamo Slovenci lastno republiko, Hrvati pa morda kakšno diktaturo? Kako bo potem izgledala ujedinjena Jugoslavija?«⁸¹⁷

23. novembra 1918 je *Slovenski narod* objavil tudi glavne poudarke iz misli, ki jih je o ureditvi jugoslovanske države leta 1916 razvijal Krek v pogovoru s hrvaškim katoliškim publicistom in politikom dr. Petrom Roguljo.⁸¹⁸ *Narod* se je oprl na politično in moralno težo, ki jo je imelo Krekovo ime, in navedel njegovo izjavo, da zanj vprašanje republike ali monarhije ni odločujoče. Čeprav je bil po prepričanju republikanec, bi Krek sprejel t.i. republikansko monarhijo norveškega tipa, kjer je kralj samo njen dedni predstavnik, nima pa pravice sankcionirati zakonov. *Narod* je opozoril tudi na Krekovo jugoslovansko integralistično narodno stališče.⁸¹⁹ Istega dne so v *Narodu* sami znova poudarili, da razprava o republiki ali monarhiji ni utemeljena. Za vsakega poštenega in značajnega Jugoslovana naj

817 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, –r. (Ivan Tavčar), Republika?, str. 1.

818 Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 85.

819 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, Kako je mislil dr. Janez E. Krek o ujedinenju s Srbijo?, str. 1. Celotno objavo Krekovih misli o ureditvi jugoslovanske države glej v *Slovenec*, 5. 11. 1918, Dr. Janez Ev. Krek o ureditvi jugoslovanske države, str. 1. Glej tudi Šišić, *Dokumenti*, str. 320–325.

bi bilo to vprašanje že vnaprej rešeno. »Republikanstvo je past, nastavljena od sovražnikov naše Jugoslavije. Vprašanja 'republika ali monarhija' – sploh ne sme biti.«⁸²⁰ Svoje je pridal še avtor M. S. Opozarjal je, da prerekanje o ustavni obliki bodoče jugoslovanske države v času, ko so se odprla vrata v svobodo, le-to ogroža. »Ne loputajte, pazite, da se vrata ne zapro po vaši krivdi.« – »Ponosna zavest Slovencev, da so svobodni državljani v svobodni državi, koji smejo narekovati obseg in obliko, je pre-naglana. Niti do danes taka država pravno ne obstoja, niti ni-smo še državljani *bodoče* države naše.« In prav v teh usodnih dneh »se dviga iz ljubljanskega polja megla nezdravih fraz«. Ne-dopustno je, da slovenski dnevniki prepuščajo razpravo o tem vprašanju neodgovornim ljudem iz zakulisja.⁸²¹

Stališče, da je v tistem času razprava o republiki ali monarhiji neprimerna, je *Slovenski narod* uveljavljal tudi na podlagi svojega poročila o shodu JSDS 24. novembra 1918 v Ljubljani. Tako naj bi govoril njen predstavnik Ivan Kocmur. Izjavil naj bi še, da se kljub odklanjanju regentstva in samodržstva »uklanjamo sedanjim razmeram«. ⁸²² Po *Napreju* Kocmur tako ni govoril. ⁸²³ Izrecno se je tudi izrekel za socialno republiko. Tudi stranka ni odklanjala razprave o republiki ali monarhiji, ampak je na že omenjenih shodih, ki jih je tisti dan priredila po Sloveniji, pod-prla oblikovanje republike. ⁸²⁴ Strankin voditelj Anton Kristan je njeno jasno republikansko stališče, ki ga ni prilagajala obstoje-čim političnim razmeram, poudaril tudi na seji Narodne vlade 21. novembra 1918 in na seji osrednjega odbora Narodnega vijeća 23. novembra 1918. ⁸²⁵ Socialni demokrati so ga ob pri-pombi, da trditev o privrženosti Srbov Karađorđevićevi dinastiji ni dokazana, zagovarjali tudi kasneje. ⁸²⁶

820 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, Politične vesti: Šusteršičanstvo, str. 3.

821 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, Politične vesti: M. S., Usodni dnevi, str. 3.

822 *Slovenski narod: posebna izdaja*, 25. 11. 1918, Shod v Mestnem domu, str. 2.

823 *Naprej*, 25. 11. 1918, Za zedinjenje s Srbijo. Za socialno republiko, str. 1.

824 *Naprej*, 22. 11. 1918, Resolucije, str. 1, 25. 11. 1918, Za zedinjenje s Srbijo. Za socialno republiko, str. 1.

825 *Sejni zapisniki 1*, str. 125; *Grada 2*, str. 641.

826 *Naprej*, 26. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Republika ali monarhija?, str. 1.

Monarhistično razpoloženje v liberalnem taboru je dobro prikazal tudi članek Miljutina Zarnika. Članek je po njegovem zagotovilu »naletel na ogromno pritrjevanje vseh naprednih (liberalnih – op. J. P.) krogov«. ⁸²⁷ Zarnik ga je utemeljil v prepričanju, da Slovenci v vprašanju jugoslovanske združitve »nimamo glede okusa in izbire nobenih, pa že prav nobenih možnosti, marveč nam položaj predpisuje takorekoč maršruto«. Zelo so ga zmotili tudi tisti – mislil je na VLS –, »ki niso kakor socijalni demokratje, od nekdanj načelni republikanci. Vidimo za republiko na delu ljudi, ki so se do zadnjega oklepali habsburštva, ki so se le sledeč sili razmer priznali k Jugoslovanstvu in demokraciji.« ⁸²⁸

Zarnik je priznal, da tedanji razvoj skoraj povsod vodi v republiko, »ali malo verjetno je, da bodo odpravili Angleži svoje takozvano kraljestvo ali pa Norvežani, kjer se vlada titulira kratkomalo 'gospod kralj'«. Opozoril je, da je v Južni Ameriki po tem, ko so »začetkom 19. stoletja vrgli špansko in portugalsko gospodstvo, (...) ostala tam množica ljudstva, ki ni še nikdar okusila svobode in samovlade. Domorodni inteligenti so se potrudili na vse kriplje, iz teh naenkrat sami sebi prepuščenih ljudstev ustvariti dobre ljudovlade, t.j. formalne republike, in v zahvalo dičijo danes bombastični spomeniki teh mož južnoamerikanska glavna mesta. A njih stremjenja niso mogla prodreti napram klikovstvu drugih inteligentov koritarjev in celo stoletje so se vrstile revolucije raznih generalov, odvetnikov in demagogov vseh stanov. Vsak nov mož je ljudstvu obljubljal vse, strmoglavlil krvavo ali nekrvavo prednika, potem pa sebi in tovarišem basal žepe, dokler je šlo. Ljudstvo je pa ostalo nemi trpin in država je bila v posmeh celemu svetu ter si pridobila veljavo

827 Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 40.

828 *Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Miljutin Zarnik, Biti ali ne biti!, str. 1. Po Zarnikovem kulturnoboju prepičanju so "klerikalci" (VLS) z republikanskim stališčem »naposled vendar zopet pokazali svojo konjsko kopito«. – »Klerikalna gadja zalega (...) hoče, samo da si namišljeno (pa samo namišljeno) zagotovi še zanaprej politično prevlado na Slovenskem (...), da se (...) vso nerazodno maso nahujska k mamljivemu klicu: 'Živela republika!' Mi pa Republika! Ko nimamo niti toliko izkušnje, kakor kak ckr. (cesarsko kraljevi – op. J. P.) okrajni glavar starega kova.« (Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 34–35.)

le v opereti. (...) Domačini pa leni, vpijejo že sto let navdušeni in iz prepričanja pri vsaki priliki: 'Živela republika!' In to republiko radi praznujejo z velikim pompom, a bognedaj z delom. (...) Zdaj ste pač vi vsi, ki danes pri nas kličete: Živela republika, napravili križ čez mene, češ, ali vidite konjsko kopito rojalista.« Prav pa bi bilo, da bi vprašali: »*Bratje Srbi, posebno in v prvi vrsti, vi bratje Srbi iz kraljevine! Kako si Vi mislite našo edinstveno državo?*« Če nam odgovorijo, tudi mi smo republikanci in bomo kraljevino odpravili, potem je vse dobro. Če pa Srbi odgovorijo, da imajo junaškega in demokratičnega kralja Petra, ki ga ljubijo in so na njegov rod ponosni, ter si ne dajo vsiliti misli po toliki nehvaležnosti, da bi karađorđevićevo dinastijo strmoglavili, kaj pa potem?⁸²⁹

Zarnik je opozoril, da bi se, če bi v Sloveniji in na Hrvaškem zmagala republikanska usmeritev, »*Srbija odvrnila od nas vseh*, češ, ponujala sem vam obe roki, da pridete k meni in vas ščitim in negujem po bratsko in brez nasilja. A niste me razumeli in so vam bile več vredne teorije, morda lepe teorije, nego moja ljubav in moja moč.« Srbija bi potem od antante zahtevala le to, kar ima za srbsko: Bosno, Banat, zvezo prek Slavonije, južno Dalmacijo ter obe svoji kraljevini, Srbijo in Črno goro. Mi pa ostanemo žalosten trup brez glave, rok in nog. »Niti svoje državnice ne bomo mogli več stvoriti: kajti kdo bo dal kupu ljudi, ki se ne vedo obrniti ne na desno, ne na levo, ki nimajo nobene organizirane moči v rokah in ki so si zaigrali tudi simpatije vsega sveta, kaj denarja?« Sedaj hočejo svet tako urediti, da bo povsod trajen mir in red. »Torej bi nas, ne oziraje se na naše kričanje, izročili našim sosedom. Največji del bi pogoltnili Italijani, nekaj avstrijski Nemci in nekaj celo Madžari. Finis Sloveniae et Croatiae!« Morda bi del razkosane domovine ob vsem suženjstvu ohranil toliko narodnosti, da bi kasneje, čez sto let, lahko dosegel nekaj svobode in postal zanimivost med evropskimi državami. »Z mogočno Srbijo bi se pa nikdar več ne mogli spojiti v edinstven narod, ker naši tlačitelji, če bi nam milostno pustili

829 *Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Miljutin Zarnik, Biti ali ne biti!, str. 1.

ostriženo narodno šolo, bi že poskrbeli za to, da bi se tekom let jezikovno kar najbolj oddaljili od srbščine, saj so znali celo enotni narod Hrvatov in Srbov razklati na sovražni si plemeni in Bosancem so vsiljevali 'bosanski' jezik, ki naj bi se pisal zopet drugače nego srbski in hrvatski.«⁸³⁰

»Kdor se danes upira temu, da nas vodi Srbija in da ima prvo ter zadnjo besedo o nas in za nas, *ta je veleizdajalec Jugoslavije, je pa tudi pogubitelj in veleizdajalec Slovenstva in Hrvatstva*,« je zagovornike republike obsodil Zarnik.⁸³¹ Zato naj se Slovenci in Hrvati, ki so bili za Zarnika »neodrešeni del Srbije«, ⁸³² nje raje oklenejo, kakor se oklene človek v morskih valovih rešilne skale. In »*ljubite to mogočno, ponosno in svobodno slovansko Srbijo iz vse duše, iz vsega srca*«. Javnosti pa je namenil tale poduk: »Srb je bil svoboden in močan, četudi se je moral potikati po lesovih, kakor zver. A mi smo bili kakor domače živali, katerim gospodar daje gorak hlev in zadostno krmo zato, da se odrečejo lastni volji in sme početi z njimi, kar hoče. Zato si danes tudi sami ne znamo pomagati: svoboda brez vodilne roke Srbije je za nas strup in smrt in poginili bomo, kakor pogine domača žival, če se jo prepusti pod milim nebom sami sebi. *Svobode se moramo šele naučiti*. Če branimo Srbu, da bi nas vzel v svojo šolo svobode, poginili bomo nekako tako, kakor zdaj mrjo tisoči nesrečnih vojaških konj, ki so na cesti tudi takorekoč svobodni, a je njih rod že tisočletja pozabil, kako se živi v svobodi, brez hleva in brez gospodarja z bičem v roki. Učili smo se,« je podučeval Zarnik, »kako so Izraelci začeli v puščavi nad Mojzesom godrnjati, jedva ko jih je osvobodil robstva, in se jim je skominalo po polnih loncih mesa v Egiptu. Ali bomo tudi mi taki, da bomo silili raje nazaj v brezdušni hlev gospodarjev, ki nas na vseh straneh že čakajo s krmo, a tudi z bičem v roki?«⁸³³

830 Prav tam, str. 2.

831 Prav tam.

832 Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 31–32.

833 *Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Miljutin Zarnik, Biti ali ne biti!, str. 2. – Zelo veliko izpuščenih, izčrpanih in do kosti sestradanih konj nekdanje avstro-ogrske vojske se je tedaj potikalo na območju Ljubljane. Zapuščene konje so si nekateri prilastili za kmečko delo in to razumeli kot nekakšno odškodnino za nastalo škodo in minule vojaške rekvizicije.

dr. Miljutin Zarnik (1873–1940)
(*Ilustrirani Slovenec*, 2. avgust 1925, str. [110])

Zarnikovo podcenjevanje Slovencev in slovenstva je tako prizadelo Ivana Vesenjaka, da se je nemudoma odzval v *Slovenecu*.⁸³⁴ V Zarnikovem pisanju sicer ni videl hudobnega namena, trdil pa je, »da je v svoji gorečnosti za dobro stvar zgrešil nekaj grdih zmot in rabil dokaj *skrajno nepremišljenih* retoričnih fraz in postavil nekaj neutemeljenih trditvev, in to vse v *vodilnem* listu meščanskih naših rojakov z nam protivnim svetovnim naziranjem. Zato je potrebno, da takšne trditve zavrnem in opozorim na dalekosežno škodo, ki nam jo lahko povzročajo v *demokracijski kulturni Evropi*.«⁸³⁵

Drugi so jih pobijali za hrano, veliko pa jih je poginilo. Poginuli konji so ležali v cestnih jarkih skupaj z razbitimi avtomobili in ostanki vojaške opreme. Po poročanju sodobnikov se je od mrhovine širil neznosen smrad. (Štepec, *Utrip vsakdanjega življenja*, str. 385.)

834 Po Zarniku je njegov članek *Biti ali ne biti!* »prav v živo zadel klerikalce, za katere se je v zelo slabem protičlanku, ki se mojih izvajanj sploh ni dotaknil nego le psoval, postavil v 'Slovenecu' (26. nov.) neki profesor Vesenjaka«. (Zarnik, *Porajanje Jugoslavije*, str. 40.)

835 *Slovenec*, 26. 11. 1918, J. (I.) Vesenjaka, Dr. Zarnikove zmote, str. 1.

Vesenjak je poudaril, da je prva in najbolj groba Zarnikova zmota primerjanje Slovencev in Hrvatov (Vesenjak je zapisal »slovensko in hrvatsko pleme troimenskega jugoslovanskega naroda«) s povsem drugačnimi in kulturno v glavnem zaostalimi Južnoameričani. Med Slovani je poleg Čehov pri Slovencih najmanj nepismenih in v tem pogledu prekašajo alpske Nemce. Slovenci so v stalnem in trdem boju proti nemškemu imperializmu in avstrijskemu birokratizmu ustvarili duhovno in materialno kulturo, na katero so lahko ponosni in je dobra legitimacija pred vsem kulturnim in demokratičnim svetom. »Ljudje,« je opomnjal Vesenjak, »mene je res sram, da nas v takšnem listu, kakor naj bi bil 'Slovenski Narod', sme Slovenec, ki zna čitati in pisati, tako diskreditirati in smešiti!« Slovenci prihajajo v skupno jugoslovansko življenje kot kulturno enakoveljavni in ponosni Jugoslovani in pri ponosnih ter demokratičnih jugoslovanskih bratih iščejo opore in želijo vzajemnega dela za nadaljnjo skupno kulturo, ne da bi skrivali svoje mišljenje, a upoštevajoč voljo večine.⁸³⁶

Drugo temeljno Zarnikovo zmoto je Vesenjak videl v tem, da že vnaprej razglašča sodbo, ki naj si jo o Slovencih ustvarijo Srbi. »Mi pa smo prepričani, da v junaškem trpljenju preizkušeni sobrat petoliznikov ne mara. (...) Naši Srbi bi zaničevali ljudi, katerih hlapčevsko dušo je sarkastično označil že svoj čas Prešeren, češ da nam kot Slave pesom gre samo lajati in tace lizati!« To bi upravičeno storili, saj bi v nas videli zgolj staroavstrijske lakaje brez svoje volje. »Zahtevamo, da se to slovesno prekličče!« Toda hvala Bogu, prepričani smo in vemo, »da Srbstvo ni identično s kakim ljubljanskim demokratično našemljenim frakarskim omizjem, temveč resno misleč, k visokim ciljem poln idealizma strmeč narod!« Zato je nadaljnja Zarnikova zmota njegova trditev, da je veleizdajalec Jugoslavije vsak, ki se upira prvi in zadnji besedi Srbije, saj hočejo Srbi skupnost, sporazum in svobodo.⁸³⁷

836 Prav tam, str. 2.

837 Prav tam.

Povsem napačno je tudi Zarnikovo sklepanje, da bi se Srbija odvrnila od Slovencev in Hrvatov, če bi se pri njih uveljavilo republikansko prepričanje. Z vprašanjem, »ali ni ravno *svobodno ujedinjenje*, pa ne nasilno usužnjevanje in raba sile *srbski in svetovni program* kulturnih narodov«, je zagovarjal nasprotno stališče. In »*ali se mi ne podvržemo legalnim predstaviteljem celokupnega srbskega plemena?* Radi verujemo: kakšna ljubljanska klika bi najbrž ravnala tako, kakor g. dr. Zarnik zaključuje, a svobodno srbsko pleme našega troimenskega naroda ne in svetovni demokratski voditelji tudi ne, celo tudi ne srbska dinastija Karagjorgjevičev, kateri bi dr. Zarnik rad oktoriral *svoje nazore in nelogične sklepe.*«⁸³⁸

Vesenjak se je ustavil še pri Zarnikovem omalovaževanju Slovencev. Njegova primerjava kulturnega in mislečega slovenskega naroda in njegovega političnega udejstvovanja z umirajočimi vojaškimi konji kaže, kako malo ljubezni in spoštovanja ima do lastnega naroda. O tem naj sodi vsak, ki ima kaj samospoštovanja v sebi. »Rad priznam,« je pristavil, »vsaka primera nekoliko šepa: toda tako nesrečne in neokusne še nisem kmalu slišal, kakor je ta. Svoj misleč in kulturni narod primerjati s crkajočo živino, ki nima pameti in volje, to pač ni dopustno!« Pa tudi sklepni del Zarnikovega članka je napačen. »Kdo nas pa si želi nazaj k baje polnim loncem? Saj vsi vemo, da so bili ti lonci za nas vedno prazni odnosno nedostopni! Kdo izmed nas čaka s krmo v sosedstvu?«⁸³⁹ Naša »maršruta« naj ne bo sumničenje in natolcevanje, temveč resno delo in pošten sporazum na podlagi medsebojnega zaupanja in spoštovanja svetovnih nazorov in programov. Dokončno je treba ubiti nekdanjo bolešno strankarsko navado, da v političnem nasprotniku vidimo zahrbtnega z najslabšimi nameni. Tako bomo uresničili naš skupni cilj – jugoslovansko politično kulturno in gospodarsko združitev. Ker se je Vesenjak očitno sprijaznil z opustitvijo republikanskega stališča VLS na seji osrednjega odbora Narodnega vijeća, je še

838 Prav tam.

839 Prav tam.

opozoril, da je bilo »vprašanje o regentstvu (...) odločeno tudi s sodelovanjem V. L. S.«.⁸⁴⁰

Poleg Zarnikovega članka je v podkrepitev liberalne monarhistične usmeritve *Slovenski narod* poskrbel še s predstavitvijo stališč, ki jih je o vprašanju republike ali monarhije v tistem času izrekel neimenovani srbski politik ob obisku Ljubljane.⁸⁴¹ Srbski politik je v razgovoru s *Slovenskim narodom* ocenil, da ima del časopisja na Hrvaškem in v Sloveniji neprimeren odnos do Srbov iz kraljevine in njihove dinastije. Opozoril je, da noben Srb ne bo dopustil »niti misli, da bi se mogla sestati kaka konstituanta, ki bi odločevala o našem kralju, dočim bi on stal pred njenimi vrati tako, kakor [da] se sodi in odločuje o usodi kakega zlikovca«. Od Srbov je neumestno zahtevati, da žrtvujejo svoje nazore nazorom svojih mlajših in manjših bratov. Neumestno je zahtevati od dinastije, proti kateri se nihče ne more pritoževati, da odstopi – v najboljšem primeru – zaradi doktrinarskih zahtev. Srbi ne bodo privolili v spremembo državne oblike in ne bodo trpeli, da drugi odločajo o njihovi dinastiji. Ustavodajno skupščino mora odpreti kralj s prestolnim govorom. Skupščina, ki ne bi sprejela tega predhodnega pogoja, v svoji sredi ne bi imela nobenega Srba.⁸⁴²

Narodov sogovornik je podal tudi oceno posledic za Slovence in Hrvate, če bi sprejeli republikansko idejo. Kot je zapisal že Zarnik, bi Srbi brez njih oblikovali svojo državo, v katero bi vključili Srbe iz nekdanje avstro-ogrske monarhije. »Z nami so vsi,« je opozoril, »z gotovostjo lahko računamo na Srem, Banat, Bačko in Baranjo. Tudi v Bosni in Hercegovini imamo ogromno večino za sebe. Tej skupini bi se pridružila tudi Dalmacija, ako ne iz drugih razlogov, že iz gospodarskih. Vse te zemlje bi dale Veliko Srbijo. Bila bi to manjša država, to je istina, nego

840 Prav tam.

841 Omenjeni politik bi lahko bil srbski minister dr. Momčilo Ninčić, ki se je pred tem kot predstavnik srbske vlade mudil v Zagrebu, kjer je prisostvoval seji osrednjega odbora Narodnega vijeća 23. in 24. 11. 1918. O Ninčićevem sodelovanju na tej seji glej Šišić, *Dokumenti*, str. 268.

842 *Slovenski narod*, 28. 11. 1918, Kako mislijo Srbi o republiki?, str. 1.

projektovana Jugoslavija, ali bil bi v njej homogen živelj, kompakten in popolnoma sposoben za razvitek v vseh pravicah in za odpor proti vsem neprijateljem.«⁸⁴³

Glavno sporočilo *Narodovega* sogovornika je bilo, da Srbi iz Kraljevine Srbije nimajo pravice niti nočejo siliti Slovencev in Hrvatov v svojo skupnost. Če želijo v njo, dobrodošli, ni pa umestno, da od Srbov zahtevajo, naj za njihovo ljubezen in za ljubezen republikanske mrzlice, ki sedaj vlada po svetu, izvršijo narodni samomor. Ne sprejemajo niti razprave o obliki vladavine. Ne želijo drugega kot enotno centralistično monarhijo pod današnjo dinastijo.

Pridružitve Slovencev in Hrvatov bi sicer pomenila, da bi bila domovina Srbov močnejša in za približno štiri milijone številčnejša, kar bi bilo nedvomno ugodno. Neugodno pa bi bilo, da bi ti štirje milijoni s seboj prinesli tudi breme 40 milijonov Italijanov in še več Nemcev kot krvnih sovražnikov, kar vsekakor ni najboljša prijetna stvar.

»Mi Srbi smo se v surovi šoli življenja naučili, da računamo,« je zaključil *Narodov* sogovornik. »Izračunali smo vse, precenili smo vse, ali vam ipak pravimo: Pridite k nam in verujte nam.« – »Ako nočete tako, ako se ne morete otresti zmot in blodenj, ki so Vas spremljale dosedaj, pojdite in hodite svoja pota, a mi bomo krenili na svoja. V vsakem slučaju pa lahko računate na našo pomoč. Tudi v bodoče vam hočemo biti in ostati bratje, a dalje – kakor vam Bog da!« Ali rabimo koga, da nam daje poduk iz demokratizma?⁸⁴⁴

Ob monarhizmu so v JDS zagovarjali tudi trdo centralistično stališče. Ob tem so vseskozi izražali zahtevo po združitvi s Srbijo in opozorili, da sodi iz Avstro-Ogrske izločeno jugoslovansko ozemlje k v vojni premagani strani.⁸⁴⁵ Zahtevali so

843 *Slovenski narod*, 29. 11. 1918, Trpka, odkrita, a istinita beseda!, str. 1.

844 Prav tam.

845 O tem glej *Slovenski narod*, 9. 11. 1918, Srbija na pomoč!, str. 1, 21. 11. 1918, Jugoslov. dem. stranka za takojšnje ujedinjenje, Neinformiranost, str. 1, 23. 11. 1918, R.(udolf) Krivic, Naš položaj v luči mednarodnega prava, str. 1, 25. 11. 1918, Miljutin Zarnik, Biti ali ne biti!, str. 2, 30. 11. 1918, Izjava slovenskega ženstva JDS, str. 3. Misel na združitve s Kraljevino Srbijo je načelnik JDS Tavčar dosledno zagovarjal tudi kot ljubljanski župan,

enotno, nedeljivo jugoslovansko državo z osrednjo vlado in od Srbov pričakovali, da bodo rešili finančno vprašanje, vprašanje mej, preskrbe, uprave, vojske, javnega reda in miru.⁸⁴⁶ Federacijo so odklanjali z utemeljitvijo, da je ogromna večina Jugoslovancev »že pod avstrijskim žezlom dovolj skušala dobrot takega razcepljenja, sedaj je napočil čas, ko najdemo v unifikaciji vseh treh bratskih narodov končno svoj spas«. ⁸⁴⁷ Ponovno so se oprli tudi na Kreka, ki se je zavzel za močan osrednji parlament, hegemonijo pa naj bi po njegovem v jugoslovanski državi imel sposobnejši, in če bodo to Srbi, je prav, da jo imajo.⁸⁴⁸ Centralizem je prav tako podpiral Zarnik. Zapisal je, da so med Slovenci tudi »tihotapci, ki se sicer delajo Jugoslovane in po nemarnem imenujejo srbsko ime, dostavljajoč mu pa besedo federalizem, t. j. vsak zase, Slovenci posebej, enako Hrvati in Srbi, okrog vseh šele kakršnakoli državna vez. Tudi s tem hodi mnogo poštenih ljudi, ki ne vedo, kaj delajo.«⁸⁴⁹ K temu je *Slovenski narod* iz že navedenega razgovora s srbskim politikom dodal še njegove poglede na notranjo državno ureditev. Srbski politik je etnično federacijo zavračal, ker bi bila, če bi že stežka ugotovili »plemensko« mejo med Slovenci in Hrvati, določitev take meje med Hrvati in Srbi zlasti v Bosni in Slavoniji neizvedljiva. Zavračal je tudi pokrajinsko federalizacijo, ker bi odprla državnopravni

bila pa je tudi glavna zahteva zastopnikov prebivalcev iz ozemlja, ki so ga zasedli Italijani, izražena na njihovem shodu 24. 11. 1918 v Ljubljani. (*Slovenski narod*, 20. 11. 1918, Ljubljanski občinski svet, str. 2, 25. 11. 1918, Sijajna manifestacija za takojšnje ujedinjenje s Srbijo, str. 2.) *Naprej* je pisal, da so se na shodu zbrali »nekaki 'monarhisti'«. (*Naprej*, 25. 11. 1918, S shoda v »Unionu«, str. 2.) *Slovenski narod* je v tem času poročal tudi o zahtevi zastopnikov krajevnih odborov radovljiškega političnega okraja, zbranih 25. 11. 1918 v Radovljici, za brezpogojno združitev s Srbijo. (*Slovenski narod*, 27. 11. 1918, Radovljica za ujedinjenje s Srbijo, str. 2.)

846 *Slovenski narod*, 9. 11. 1918, Srbija na pomoč!, str. 1, 14. 11. 1918, Poročilo iz seje načelstva JDS, Politične vesti: republika ali monarhija, str. 2, 16. 11. 1918, Slavnostna predstava v Narodnem gledališču na čast srbski posadki, str. 2, 21. 11. 1918, Neinformiranost, str. 1, 22. 11. 1918, Pozdrav Srbom, str. 1. Oblikovanje enotne jugoslovanske države so na svojem shodu 24. 11. 1918 v Ljubljani podprli tudi zastopniki prebivalcev z ozemlja, ki so ga zasedli Italijani. (*Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Sijajna manifestacija za takojšnje ujedinjenje s Srbijo, str. 2.)

847 *Slovenski narod*, 19. 11. 1918, Zagrebško pismo, str. 2.

848 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, Kako je mislil dr. Janez E. Krek o ujedinjenju s Srbijo?, str. 1.

849 *Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Miljutin Zarnik, Biti ali ne biti!, str. 1–2.

problem. Tako oblikovano državno tvorbo bi pestile težave, ki jih je imela že Avstrija. V obeh primerih pa bi nastala država, ki bi lahko postala plen tujih teženj. »Naš ideal je: centralistična, enotna in edinstvena država s popolnoma enakimi pravicami za vsa tri plemena ali, ako hočete, za vse tri narode.«⁸⁵⁰ Da bi dokazal demokratični značaj srbske države, je predstavil še določila o pravicah in svoboščinah, ki jih je vsebovala srbska ustava.⁸⁵¹

V času, ko so na strankarskopolični ravni razpravljali o ureditvi bodoče jugoslovanske države, je o razvoju slovenskega naroda v njej razpravljal tudi kulturni odsek Narodnega sveta. Razmišljal je o vprašanju asimilacije ali samobitnosti slovenskega naroda.⁸⁵² Kulturni odsek je ugibal, kakšen bo položaj slovenske kulture in kakšna bo kulturna politika v novi državi.⁸⁵³ Potem ko se je sestal na sejah 16. in 18. novembra 1918,⁸⁵⁴ je sprejel resolucijo, v kateri je poudaril, da od nove jugoslovanske države, »naj bo organizirana kakorkoli«, pričakuje, da bo »po svoji moči pospeševala z vsemi razpoložljivimi sredstvi razvoj prosvetnega življenja vseh treh rodov (Slovencev, Hrvatov in Srbov – op. J. P.) na podlagi kulturne avtonomije. (...) Če bi se Slovincem onemogočil lasten kulturni razvoj, bi sledil neizogibno silen upad kulturnega življenja v slovenskem plemenu, ki bi prenehalo biti tvorno.«⁸⁵⁵ Resolucija je izražala predvsem stališča pripadnikov VLS. Nanjo so opozorili tudi na posvetovanju strankinih zaupnikov iz vse Slovenije 21. novembra 1918 v poudarku, da se je odsek »izjavil soglasno za to, da ohranimo svojo plemensko individualnost.«⁸⁵⁶

Liberalne predstavnike v kulturnem odseku je resolucija zelo motila. Med njimi in katoliškimi kulturnimi delavci so

850 Prav tam, Kako mislijo Srbi o federalizmu, str. 1–2.

851 *Slovenski narod*, 30. 11. 1918, Na kakšnih temeljih je sestavljena srbska ustava, str. 1.

852 Stiplovšek, O revolucionarnosti 1918–1921, str. 52.

853 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 163.

854 Zapisnika sej kulturnega odseka Narodnega sveta 16. in 18. 11. 1918 glej v Grafenauer, Vprašanje kulturne avtonomije, str. 562–568.

855 Grafenauer, Vprašanje kulturne avtonomije, str. 568. O oblikovanju omenjene resolucije in njeno besedilo glej prav tam, str. 561–569. Glej tudi Dolenc, E., *Kulturni boj*, str. 108–113.

856 *Slovenec*, 22. 11. 1918, Slovensko ljudstvo s Srbi in Hrvati v skupni državi, str. 1.

obstajala bistvena nasprotja o vprašanju kulturne in politične usode Slovencev. Člani kulturnega odseka iz JDS so bili prepričani, da Slovincem že krfska deklaracija (deklaracija, ki sta jo 20. julija 1917 na Krfu podpisala predsednik Jugoslovanskega odbora Trumbić in predsednik srbske vlade Pašić, je Slovincem, Hrvatom in Srbom zagotavljala avtonomno razvijanje svojih posebnosti v bodoči jugoslovanski državi) omogoča svoboden in avtonomen kulturni razvoj. Kulturni delavci iz vrst VLS pa so nasprotno sodili, da bo treba v novi državi dati Slovincem največja poročstva za ohranitev slovenske samobitnosti in kulturne avtonomije.⁸⁵⁷ Zaradi teh nasprotij resolucije o slovenski kulturni avtonomiji niso objavili kot slovenski narodni program. K temu je pripomogla tudi Izjava duševnih delavcev, ki jo je objavil *Slovenski narod* 23. novembra 1918. V tej izjavi, s katero je bila izpodbita in onemogočena objava pet dni popreje med predstavniki vseh političnih (kulturnih) skupin in strank med kulturniki dogovorjena resolucija za slovensko kulturno avtonomijo,⁸⁵⁸ se je 44 vidnih slovenskih liberalno usmerjenih umetnikov in intelektualcev odločno zavzelo za jugoslovanski nacionalni unitarizem in državni centralizem ter obsodilo vsako drugačno »nepremišljeno izigravanje političnih gesel«.⁸⁵⁹ Ti slovenski razumniki in kulturni delavci (profesorji, zdravniki, pesniki, pisatelji, znanstveniki in likovni umetniki) so se enodušno izrekli »za takojšnje popolno politično ujedinjenje države SHS z državo srbsko, odklanjajoč vsakršno separatistično politično stremljenje kot kvarno Jugoslaviji, slovenskemu plemenu pa naravnost pogubno«. Podpisniki izjave – levodemokratsko usmerjeni Lojze Ude jo je leta 1928 označil kot »tarnanje«⁸⁶⁰ – so tudi poudarili, da ne sme nič »v tej usodni dobi narod begati in ga odvracati in odvrniti od glavnega cilja, ki je: močna, na zunaj in navznoter enovita, svobodna ter bogato razvita država vsega jugoslovanskega naroda. To je danes prva, vitalna potreba

857 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 163.

858 Grafenauer, *Vprašanje kulturne avtonomije*, str. 562.

859 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, *Izjava duševnih delavcev*, str. 1.

860 Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, str. 258.

suprema lex (najvišji zakon – op. J. P.), kateri se morajo brezpo-
gojno ukloniti vsi pomisleki«. ⁸⁶¹ Kot je opozoril France Koblar,
je takrat v ozadju moral nastopiti hud boj proti resoluciji. Zah-
teva po slovenski kulturni avtonomiji se je na koncu podredila
političnim interesom in se je polagoma izgubila v območju
strankarsko političnih kalkulacij. ⁸⁶²

* * *

V slovenski politiki so se dokončno odločili v vprašanju
ureditve jugoslovanske države teden dni pred jugoslovansko
združitvijo 1. decembra 1918. Do odločitve je prišlo na že ome-
njeni seji osrednjega odbora Narodnega vijeća 23. in 24. novem-
bra 1918 v Zagrebu. Pri tem so se oprli na izrečene programske
smernice, ki so jih o omenjenih vprašanih zagovarjale slovenske
politične stranke. Med njimi je do tedaj glede oblike vladavine
prevladovala republikanska, glede notranje državne ureditve pa
centralistična usmeritev. Ob tem so vse stranke podpirale stali-
šče jugoslovanskega narodnega integralizma.

Povod, na podlagi katerega so slovenske politične stranke
izoblikovale svoje odločitve o jugoslovanski združitvi in ureditvi
bodoče jugoslovanske države, je bil nujni predlog Pokrajinske

861 *Slovenski narod*, 23. 11. 1918, Izjava duševnih delavcev, str. 1. Izjavo so podpisali dr. Matija Ambrožič, Josip Breznik, Anton Debeljak, Lojze Dolinar, Ivan Franke, Engelbert Gangl, Maksim Gaspari, Tone Gaspari, Florijan Golar, dr. Pavel Grošelj, Igo Gruđen, arhitekt Hilbert, dr. Fran Ilešič, Rihard Jakopič, Ivana Kobilca, Dana Koblarjeva, Juš Kozak, dr. Alojzij Kraigher, dr. Rudolf Krivic, Anton Koželj, dr. Ivan Lah, Vladimir Levstik, Anton Melik, Anton Mikuž, dr. Rudolf Mole, dr. Fran Novak, dr. Josip C. Oblak, dr. Nikolaj Omerza, Anton Pesek, Milan Pugelj, dr. Franc Ramovš, Mihael Rožanc, Henrik Smrekar, Matej Sternen, Nikolaj Štritof, Milan Šuklje, Alois Tavčar, dr. Ivan Tavčar, Fran Tratnik, Ivan Vavpotič, dr. Miljutin Zarnik, Ivan Zorman, Peter Žmitek in Oton Župančič (Prav tam). Kasneje so se izjavi pridružili še Fran Jeran, dr. Gustav Gregorin, Ivan Zorec, Anton Danilo, ing. Jakob Turk, Fran Podrekar, dr. Ivan Robida, Fran Albrecht, Ivan Rozman, France Mesesnel, Josip Kostanjevec, Rasto Pustoslemšek, Zorko Prelovec, Mirko Dežela, dr. Demeter Bleiweis-Trsteniški, Viktor Adamič, Janko Glaser, Pavel Fleré in dr. Ivan Pregelj. Izjave ni podpisal liberalno usmerjeni Fran Milčinski, »ker za zedinjenje smo itak vsi, in se kaže akcija le kot izraz strankarstva: 'svobodomiselni duševni delavci'«. (*Slovenski narod*, 25. 11. 1918, Dnevne vesti: izjavo duševnih kulturnih delavcev, str. 4, 28. 11. 1918, Dnevne vesti: izjava duševnih delavcev, Izjavo duševnih delavcev v številki 278, str. 3, 29. 11. 1918, Dnevne vesti: izjavo duševnih delavcev, str. 3; Milčinski, *Dnevnik*, str. 404.)

862 Koblar, Slovenska književnost, str. 646. O tem glej tudi Dolenc, E., *Med kulturo in politiko*, str. 88–91.

vlade za Dalmacijo v Splitu z dne 16. novembra 1918, ki ga je »glede provizorične ureditve celokupne države SHS na vsem etnografskem teritoriju tega naroda« Narodna vlada prejela po telefonu iz Zagreba 19. novembra 1918.⁸⁶³ Pokrajinska vlada za Dalmacijo je svoj predlog odposlala slovenskemu tajništvu zagrebškega Narodnega vijeća s pripombo, naj ga posreduje Narodni vladi v Ljubljani. Tedanji član Narodne vlade in eden vodilnih politikov VLS Brejc se je kasneje spominjal njenega poziva, »naj si Narodna vlada tudi od svoje strani ta predlog osvoji in ga, ako mogoče, takoj priporoči v sprejetje Narodnemu veću v Zagrebu«. ⁸⁶⁴ Predlog je Narodni vladi posredoval Albert Kramer. Zahteval je, naj Narodna vlada nanj odgovori še isti večer ali najkasneje prihodnji dan. ⁸⁶⁵ Po Brejcu je Kramer tako zahtevo utemeljeval s pojasnilom, »da je zadnje dni nastala taka situacija, da je treba z najhitrejšimi odločitvami priti do ureditve razmer tako napram Srbiji kakor proti antanti«. Iz zanesljivih virov naj bi bila prišla vest, da je Kraljevina Srbija – kakor je določal ženevski sporazum – pripravljena sestaviti z Narodnim vijećem skupno (jugoslovansko) vlado, ki bi imela začasen značaj in ne bi prejudicirala poznejših odločitev o zunanji obliki nove države in njeni notranji ureditvi. ⁸⁶⁶ Kramer je pojasnjeval, da je odgovor Narodne vlade na dalmatinski predlog nujen tudi zato, ker posamezne jugoslovanske pokrajine (Bosna) zahtevajo takojšnjo rešitev tega vprašanja (torej takojšnjo državno združitev) ter grozijo, da bodo sicer same, na lastno pest, izvedle združitev. ⁸⁶⁷

863 *Sejni zapisniki 1*, str. 119.

864 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 174.

865 Prav tam, str. 175; Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 167.

866 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 175.

867 Prav tam. Glej tudi Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 167. – Enako kot Narodna vlada je bil z zahevami posameznih jugoslovanskih pokrajin za takojšnje državno zedinjenje s Srbijo seznanjen tudi škof Jeglič, ko se je 20. 11. 1918 mudil v Zagrebu. V Zagrebu je med drugim govoril s podpolkovnikom Milanom Pribičevićem, duhovnikom Franom Barcem in Kramerjem, ki so ga seznanili, da »Srbi silno čislajo dinastijo Karagjorgjević«, da »te dinastije ne bi odgnali« ter da se s »srbsko kraljevino (...) hočejo zediniti vsi (srbski – op. J. P.) vodje iz Bosne in Hercegovine, iz Dalmacije, iz Srema in Bačke. Že prete, da ne bodo več čakali, ampak kar k Srbiji pristopili.« Take novice so Jegliča silno potrle in v svoj *Dnevnik* je zapisal naslednje: »Vsi smo polni skrbi za prihodnost. Groze nam Mađžari, naše ozemlje zasedajo Lahi in silo nam delajo Nemci; mi pa smo brez moči;

V predlogu, ki so ga poslali slovenski Narodni vladi, je osrednje mesto zavzemalo stališče, da »življenjski interesi našega naroda«, zlasti zaradi obrambe proti Italiji in zaradi zagotovitve reda v državi, zahtevajo, »da se nemudoma izvede zedinjenje Srbije, Črne gore in celotnega ostalega etnografskega teritorija SHS v eno državo, ki se bo sedaj imenovala 'Država Srbov, Hrvatov in Slovencev'«. Čim prej naj bi oblikovali skupno vlado, skupni parlament in regentstvo za naš celotni narodni teritorij. Predlog Pokrajinske vlade za Dalmacijo je bodoči ustavodajni skupščini prepuščal pravico, da odredi obliko vladavine (monarhija ali republika), ime države, državno zastavo in glavno mesto. Do sklica ustavodajne skupščine naj bi zakonodajno oblast izvrševal državni svet SHS, ki bi ga sestavljalo 50 predstavnikov Kraljevine Srbije, pet predstavnikov Kraljevine Črne gore in pet predstavnikov Jugoslovanskega odbora v Londonu. Državni svet bi sestavljali tudi vsi člani zagrebškega Narodnega vijeća. Vladarska oblast naj bi do odločitve ustavodajne skupščine pripadla srbskemu prestolonasledniku Aleksandru, ki se bo imenoval regent Države Srbov, Hrvatov in Slovencev in bo po načelih parlamentarne vladavine imenoval novo vlado iz kroga državnega sveta. To vlado naj bi sestavljalo 10 ministrov (poleg ministrskega predsednika še ministri za zunanje, notranje in vojaške zadeve, za pomorstvo, finance, socialno skrbstvo, prosveto, zdravstvo, prehrano in gospodarstvo in za promet) ter šest oziroma sedem državnih tajnikov (po en za Srbijo, za Hrvaško in Slavonijo, za Bosno in Hercegovino, za Slovenijo, za Črno goro in za Vojvodino), ki bi imeli pravico glasovanja v ministrskem svetu (državni vladi). Po predlogu dalmatinske vlade naj bi nova država začasno ohranila obstoječi administrativni ustroj znotraj posameznih jugoslovanskih pokrajin. Državni tajniki bi bili posredniki med državno vlado in pokrajinskimi vladami v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Splitu, Cetinju in Novem

edino proteste pošilja naša Narodna vlada in naše 'Narodno veće'. Brez Srbov ni rešitve! *Ergo!* Kako hudo bo za nas, ako pridemo pod pravoslavnega kralja, potem ko smo zapustili katoliškega cesarja! *Deus miseratur nostri!* (Bog se nas usmili – op. J. P.)«. (*Jegličev dnevnik*, str. 768, 769.)

Sadu. Pokrajinskim vladam bi načelovali guvernerji (v Zagrebu ban), ki bi jih imenoval regent. Te vlade oziroma upravni uradniki, ki bi jim načelovali, bi se morali »držati splošnih direktiv, ki jih bodo dobivali od državnih tajnikov za dotične pokrajine (v sporazumu z dotičnim resornim ministrstvom)«. V pristojnosti posameznih pokrajinskih vlad ne bi bilo zunanjih, vojaških, pomorskih in finančnih zadev, ki bi bile pridržane izključno državni vladi. Pokrajinske vlade bi bile odgovorne državnemu svetu in državni vladi, ki bi ji bil poleg posredovanja splošnih navodil pridržan tudi nadzor nad pokrajinskimi vladami. Sedež državnega sveta in državne vlade naj bi bil v Sarajevu, kjer bi se sešla ustavodajna skupščina. Pokrajinska vlada za Dalmacijo je predlagala, naj bi državni svet določil tudi državno, vojaško in pomorsko zastavo. Pristavila pa je, da »se bo do priznanja te zastave vila iz razloga primernosti in zaradi zanesljivejše zaščite proti tujemu poseganju kot državna zastava ona kraljevine Srbije«. ⁸⁶⁸

Predlog Pokrajinske vlade za Dalmacijo, ki so ga urgentno poslali Narodni vladi v Ljubljani z namenom, da ga brez večjih zapletov takoj in v celoti podpre, je zagovarjal stališče, naj se bodoča jugoslovanska država do končne odločitve ustavodajne skupščine začasno oblikuje kot monarhija, ki bi po svoji notranji ureditvi predstavljala kompromis med centralističnim ustrojem s skupnimi organi oblasti za celo državo in ohranitvijo pokrajinskih avtonomij za historično razvite jugoslovanske državnopravne enote. ⁸⁶⁹ Čeprav so od Narodne vlade pričakovali takojšen odgovor, se je ta na svoji seji dne 19. novembra 1918 s predlogom seznanila, a o njem ni razpravljala. Menila je, da se morajo pred tako »velevažno odločitvijo (...) poverjeniki posvetovati s svojimi strankami in zato se odločitev o zadevi preloži na sejo v četrtek, dne 21. listopada«. ⁸⁷⁰ V vodstvih najmočnejših slovenskih političnih strank, VLS in JDS, so se o predlogu

868 Šišić, *Dokumenti*, str. 268–269.

869 Čulinović, *Jugoslavija između dva rata 1*, str. 108.

870 *Sejni zapiski 1*, str. 119.

Pokrajinske vlade za Dalmacijo posvetovali 20. oziroma 21. novembra 1918, vodstvo JSDS pa o tem predlogu ni razpravljalo. Posvetovanji vodstev VLS in JDS sta pokazali, da so bili, kot je opozoril Metod Mikuž, vodilni politiki katoliškega tabora naprednejši od liberalcev.⁸⁷¹ Na že omenjenem posvetu svojih zastopnikov 21. novembra 1918 v Ljubljani je VLS glede prihodnje oblike države izjavila, naj o notranji ureditvi bodoče jugoslovanske države odloči ustavodajna skupščina. Do tedaj naj »opuste sedanje vlade in oblasti na skupnem jugoslovanskem ozemlju vsako dejanje, ki bi moglo kakorkoli prejudicirati pravu našega ljudstva, da se glede svojega položaja v eni skupni državi samo prosto odloči«. Predlagala je, »naj se prično med legitimiranimi zastopniki Slovencev, Hrvatov in Srbov dogovori, da se pripravi za konstituanto glede ustroja države potrebno soglasje, ki je predpogoj močne in notranje edinstvene države«. Oblikovali bi jo na podlagi enakopravnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov. V tem smislu je bila takoj pripravljena začeti pogovore. Predlog dalmatinske vlade pa je odklonila kot nesprejemljiv, ker po osnovi nasprotuje vsakršnim demokratičnim načelom.⁸⁷²

Načelstvo JDS, ki se je zbralo že 20. novembra 1918, je dalmatinski predlog v vseh pogledih sprejelo kot utemeljen. Menilo je, »da je edino v njem iskati rešitve iz sedanjih težavnih razmer. Edino takojšnje ujedinjenje more razbistriti mednarodni položaj, v kolikor se nanaša na nas, in izvesti uspešno obrambo proti roparski nasilnosti sosedne italijanske države, ki nam hoče ugrabiti tretjino slovenskega naroda in zagotoviti našemu pričakovanju odgovarjajoče severne meje.« Načelstvo je naznanilo, »da so vsi zastopniki Jugoslovanske demokratične stranke v ljubljanski narodni vladi oziroma v zagrebškem Narodnem vijeću zavezani delati za predlog dalmatinske zemaljske vlade. Ako bi ta predlog v narodni vladi ne dobil večine, ga morajo priglasiti pri seji Narodnega vijeća kot naš minoritetni votum (manjšinski glas – op.

871 Mikuž, *Slovinci v stari Jugoslaviji*, str. 71.

872 *Slovenec*, 22. 11. 1918, Slovensko ljudstvo s Srbi in Hrvati v skupni državi, str. 1.

J. P.).⁸⁷³ Takšna stališča so zagovarjali predstavniki JDS tudi na seji Narodne vlade 21. novembra 1918, ko so se, kakor je dobro zapisal Brejc, med VLS in JDS pokazale »one temeljne divergenge v naziranju glede politične ureditve nove države, ki so se pozneje izkristalizirale v bojni klic: tu avtonomija – tu centralizem!« VLS je namreč »v predlogu dalmatinske vlade instinktivno čutila neko nevarnost za našo komaj pridobljeno politično samostojnost, dočim je JDS brez rezerve – morda nezavestno – nastopila ono pot, ki je v poznejšem razvoju dogodkov vodila v najgorji centralizem«. ⁸⁷⁴

Na seji Narodne vlade 21. novembra 1918 samo JDS dalmatinskemu predlogu ni oporekala. Predstavnika VLS in JSDS Brejc in Anton Kristan sta proti njemu izrekla ostre in tehtne pomisleke. Po njuni sodbi je pomenil nevarnost, da se »s tem ustvari diktatura ene osebe, ki imenuje in seveda tudi odstavlja voditelje države; čas, kdaj se skliče konstituenta, je popolnoma nedoločen, ker je pojm o tem, kdaj vlada na Balkanu mir in red, podvržen samovoljnemu tolmačenju provizorične vlade. Tudi se je bati, da se imenuje vojaški guverner v posameznih deželah in se bodo vršile volitve v konstituento pod različnim pritiskom.« Predstavniki VLS so poleg tega izrecno poudarjali, da se ne bojijo »ne Srbov in ne kulturnega boja (...), pač pa neznošnega absolutizma«. ⁸⁷⁵

Predstavniki JDS so zagovarjali drugačne poglede. O predlogu Pokrajinske vlade za Dalmacijo se niso kritično izražali, temveč so ob pojasnilu, »da so po svojem mišljenju vsi republikanci«, dodali, »da glasujejo za načrt, ki zahteva prov.[izorično] monarhijo samo zaradi tega, ker mislijo, da ni drugega izhoda iz našega težavnega položaja, v katerem se nahajamo, bodisi z ozirom na zunanje zadeve (invazija Italijanov), bodisi v notranjosti radi pomanjkanja denarja in živil«. Ponovili so stališča, ki jih je dan poprej o dalmatinskem predlogu sprejelo načelstvo JDS, in

873 *Slovenski narod*, 21. 11. 1918, Jugoslov. dem. stranka za takojšno ujedinjenje, str. 1.

874 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 177.

875 *Sejni zapisniki 1*, str. 123–124.

na seji Narodne vlade opozorili, »da so vsi zastopniki J. D. S. v ljubljanski nar. vladi oz. v zagrebškem NV zavezani delati za predlog dalm. zemaljske vlade«. ⁸⁷⁶

Na tej seji so tudi predstavniki VLS ponovili stališča, ki jih je glede dalmatinskega predloga sprejelo načelstvo njihove stranke. Posebno izjavo o tem predlogu je podal še predstavnik JSDS A. Kristan. Kot je opozoril Albin Prepeluh, je bila izjava njegovo osebno mnenje, ⁸⁷⁷ a so nato njeno celotno besedilo vključili v strankine resolucije, ki so jih 24. novembra 1918 sprejeli na shodih JSDS po Sloveniji. Kristan je izjavil, da je »vsled političnega položaja v naši novo nastali državi sami in zaradi uravnavanja našega razmerja napram Italiji ter drugim na novo nastalim narodnim državam (...) nujno, da se čimpreje osnuje začasna enotna državna oblast na celem jugoslovanskem ozemlju, ki naj z enakomernim poudarkom zastopa interese Slovencev, Hrvatov in Srbov na zunaj ter v najkrajšem času skliče konstituanto, najkasneje en mesec po sklepu miru. Ta začasna državna oblast naj se sestavi iz Narodnega veča, ki ga je reformirati po dejanskem razmerju organiziranih političnih sil na jugoslovanskem ozemlju bivše avstro-ogrske monarhije, srbske in črnogorske narodne skupščine in zastopnikov Jugoslovanskega odbora v Londonu. Ta začasna oblast naj izvoli iz svoje srede začasno skupno vlado in njenega predsednika. Konstituanta, ki naj določi obliko vladavine, njeno ustavo in upravo, se naj izvoli po splošni, enaki, tajni in proporčni volivni pravici vseh državljanov obojega spola, starih nad 21 let. Število mandatov za konstituanto naj se razdeli tako, da odpade na vsakih 25.000 duš najmanj po en poslanec, volivni okraji pa naj obsegajo zaenkrat področja dosedanjih narodnih vlad. Jugoslovanska država bodi socialna republika z najširšo samoupravo ljudstva.« ⁸⁷⁸

Kot je v svojem prispevku Od prevrata do ustave opozoril Brejc, se je na seji Narodne vlade 21. novembra 1918 pokazalo,

876 Prav tam, str. 124–125.

877 Prepeluh, *Pripombe k prevratni dobi*, str. 161.

878 *Sejni zapiski* 1, str. 125; *Naprej*, 22. 11. 1918, Resolucije, str. 1.

da »glede ureditve bodoče države ni principialne edinosti.«⁸⁷⁹ Da bi presegli nastali položaj in »ker so se doslej izvršili vsi sklepi soglasno«, je poverjenik za kmetijstvo Kalan predlagal, naj o predlogu dalmatinske vlade sploh ne glasujejo. Kalan je svoj predlog utemeljil s pojasnilom, da gredo naslednji dan (22. novembra) člani Narodne vlade, ki so hkrati tudi člani Narodnega vijeća, v Zagreb, kjer bo Narodno vijeće v soboto, 23. novembra, »o stvari (...) itak sklepalo«. Narodna vlada je bila »pozvana samo predlog (Pokrajinske vlade za Dalmacijo – op. J. P.) priporočiti NV. Zastopniki vseh treh strank naj podajo v Zagrebu svoje izjave in skušajo vplivati na odločitev NV (Narodnega vijeća – op. J. P.) v smislu svojih strank.« Kalanov predlog so soglasno sprejeli.⁸⁸⁰ Slovenski predstavniki v Narodnem vijeću so nato na seji njegovega osrednjega odbora skladno s stališči svojih strank predstavili in utemeljili svoje poglede na obliko in način združitve Države SHS s Kraljevino Srbijo in Črno goro v skupno državo.

V tistem času pa je bilo na Slovenskem izraženo tudi mnenje, ki je odkrito nasprotovalo združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo. Zapisal ga je Anton Štebi, ki je v socialistični reviji *Demokracija* opozarjal, da so Slovenci in Srbi na eni ter Hrvati in Srbi na drugi strani dva povsem različna svetova, »moči, ki se odbijajo, a ne vežejo. Seveda, kdor je spoznaval srbsko pleme le iz kratkih epizod na banketih in slavnostih, je bil navdušen od srbskega gostoljubja, ker so Srbi izvrstni improvizatorji. Tudi kdor je v svrhu študiranja njihovih razmer živel kratek čas med Srbi, je odnesel domov skoro gotovo le ugodne vtise. A kdor je živel med njimi stalno, se boril z njimi za vsakdanji kruh, čeprav jim je bil plemensko soroden, ta je lahko čul dan na dan, da je on le 'kuferas', tujec.«⁸⁸¹

»Duševna karakterizacija Srba je povsem drugačna kakor ona Slovenca in Hrvata,« je nadaljeval Štebi. »Strpnost teh dveh

879 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 177.

880 *Sejni zapisniki 1*, str. 124.

881 Štebi, *Resnice in ideali*, str. 256.

je vzorna, nasprotno so Srbi nestrpni. Slovenec in Hrvat sta slaba, nerodna politika, Srb je zelo spreten politik; Slovenec in Hrvat sta solidna trgovca, srbski trgovec je špekulant, brezobziren. Teh izkušenj si nisem nabral le jaz, nego vsakdo, ki je dalje časa živel med njimi in imel priliko spoznavati njihovo psiho. Ta razlika narodne psihe je vedno večja in izrazitejša, ako prekoravimo Donavo in Drino. Moje mnenje je, da je v interesu mirnega in naravnega razvoja države, da ostanejo Srbi onkraj Save, Donave in Drine zase v svoji hiši (Kraljevini Srbiji – op. J. P.), v svojem gospodarstvu, in le Srbi tokraj te naravne meje naj tvorijo del jugoslovanske države, ker so tako pomešani med Hrvate, da jih ni mogoče izločiti iz tega telesa.« Jugoslovanska država naj na podlagi njihovega narodnopolitičnega soglasja družijo Slovence, Hrvate in Srbe iz habsburške monarhije. V nasprotnem primeru »pride po kratkem času skupnega življenja med Slovenci, Hrvati in Srbi do narodno-političnih bojov, mogoče do srditejših, kakor so se le kdaj bili n. pr. med nami in Nemci«. ⁸⁸²

Podobna opozorila kot Štebi (uredništvo *Demokracije* je k njegovemu članku pripisalo, da se z njegovimi stališči o združitvi s Srbijo ne strinja, a objavlja tudi članke, »ki so po našem mnenju nasprotni splošno razširjenemu naziranju«), ⁸⁸³ je na slovensko politično javnost že septembra 1918 nasloвила *Resnica*, glasilo nekdanjega načelnika VLS in kranjskega deželnega glavarja Šusteršiča. Opozarjala je, da so Srbi »močan in samozavesten narod in tem (Srbom – op. J. P.) tudi danes, ko vse vpije za Jugoslavijo kakor noro, niti v sanjah ne pade na um, da bi rekli, da hočejo zatajiti svoje starodavno srbsko ime, svojo srbsko-pravoslavno vero, svojo srbsko književnost in svojo srbsko državo. Po vsi svoji naravi in po vsi svoji zgodovinski preteklosti in po sedANJI svoji politični vzgoji Srb ne more biti in ne bo nikdar Jugoslovan, ampak samo Srb, Velesrb. Jugoslovan bo samo takrat, če bo gospod; če bo gospod nad Hrvati in nad Slovenci. Če bodo pa Srbi gospodje, bodo v naših šolah učili srbski jezik,

882 Prav tam.

883 Prav tam, str. 263.

ing. Anton Štebi (1877–1942)

(Zbornik fotografij iz delavskega gibanja, str. 196)

v deželo bodo prišli srbski uradniki, srbski trgovci – torej razloček za Slovence med sedanostjo in bodočnostjo bo samo ta, da danes gospoduje Nемеc, potem bo pa Srb.«⁸⁸⁴ *Resnica*, ki je izražala Šusteršičevo mnenje, da bi bila za slovenski narod podonavska konfederacija boljša rešitev kot pa združitev s Kraljevino Srbijo,⁸⁸⁵ je v začetku oktobra 1918 objavila še en članek, v katerem je opozarjala na pogubnost združitve s srbsko kraljevino. Srbi bi nas res »rešili« nemštva, je priznala. »Zato pa bi raztrgali

884 *Resnica*, 14. 9. 1918, Tri struje, str. 2

885 Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 155. O Šusteršičevem zagovarjanju oblikovanja Podonavskih Združenih držav v *Resnici* glej *Resnica*, 26. 10. 1918, Ivan Šusteršič, Izolirana Jugoslavija ali Zedinjene države, str. 2. Glej tudi Rahten, Zadnji slovenski avstrijakant, str. 205–207, isti, *Od Majniške deklaracije*, str. 155–157, 158; Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma*, str. 281; Pleterski, *Šusteršič*, str. 438–439. O Šusteršičevem gledanju na jugoslovansko državo, ki bi jo oblikovali skupaj s Srbijo in Črno goro pod hrvaškoslovenskim, to je katoliškim vodstvom in s habsburško dinastijo, glej Rahten, Zadnji slovenski avstrijakant, str. 202, isti, *Od Majniške deklaracije*, str. 111–113; Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma*, str. 285–286.

starodavne vezi naših dežel z našo dinastijo in s Podonavjem, s katerim smo gospodarsko silno tesno zvezani.« In počutili bi se kot zmagoviti osvojevalci, kot gospodje, katerim sta njihov meč in njihova hrabrost priborila naše ozemlje. »Oni ne bodo dali v Ljubljano slovenskega guvernerja ali pa Ivana Hribarja za podkralja, ampak v Ljubljani bo sedel *Srb*, ki bo vladal in upravljal slovenske zemlje! Kakor je prej bil zavidan Nmec, ker nam je odjedal boljše službe, tako bo [o]sovražen čez nekaj časa *Srb*, ker bo vladal in gospodoval, mi pa služili. O 'Jugoslovanstvu' ne bo veliko govora.« Srbi bodo »na vsak način poskušali, da izpreme Slovence in Hrvate v Srbe«. Zato je treba v času, ko je naša domača politika krenila skoraj popolnoma v jugoslovanski tok, misliti na to, kar smo: Slovenci in Avstrijci.⁸⁸⁶

Štebijejevih opozoril in besed, zapisanih v *Resnici*, v slovenski politiki niso premislili. V njej je prevladovala volja za udejanjenje jugoslovanske državne združitve, ki je bila močna in splošna.

Ko so na seji osrednjega odbora Narodnega vijeća oblikovali skupno odločitev o združitvi Države SHS v jugoslovansko državo,⁸⁸⁷ so se predstavniki slovenskih političnih strank ravnali po že domišljenih narodnopolitičnih načrtih. Liberalci so se postavili na stran podpredsednika Narodnega vijeća in voditelja Hrvaško-srbske koalicije v hrvaškem saboru, Svetozarja Pribičevića; ta je bil že od 10. novembra v neposrednih stikih s srbsko vlado ter jo je vse od sklenitve ženevskega sporazuma aktivno podpiral v njeni politiki, metodah in poteh za oblikovanje jugoslovanske države.⁸⁸⁸ Pribičević, ki je v Narodnem vijeću stal na čelu zagovornikov unitarizma, centralizma in monarhizma, je na seji njegovega osrednjega odbora skupaj s somišljeniki zahteval, naj Narodno vijeće čim prej sprejme sklep o zedinjenju s Kraljevino Srbijo in Črno goro.⁸⁸⁹ Prav to je v svojem predlogu,

886 *Resnica*, 5. 10. 1918, Pred odločitvijo, str. 2. O odklanjanju združitve s Kraljevino Srbijo v *Resnici* glej tudi Pleterski, *Šušteršič*, str. 434–435.

887 O seji osrednjega odbora Narodnega vijeća 23. in 24. 11. 1918 glej Šišić, *Dokumenti*, str. 268–278.

888 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 153. Podrobneje o tem glej str. 153–158.

889 Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 180, isti, *Slovenska ljudska stranka*, str. 172.

ki so ga prebrali na seji, izrecno terjala tudi dalmatinska pokrajinska vlada. Predstavniki JDS v Narodnem vijeću so v razpravi, ki se je razvila po predstavitvi vseh predlogov o jugoslovanski združitvi,⁸⁹⁰ med prvimi podprli predlog Pokrajinske vlade za Dalmacijo. S svojimi razlagami so preračunano propagirali za Pribičevićevo akcijo. Pretirano so poudarjali nevarnost italijanske okupacije, nemire v državi in možnost habsburške restavracije. Vse to naj bi bili razlogi za čim hitrejšo združitve.⁸⁹¹ Tako so govorili tudi predstavnika JDS Kukovec in Kramer ter slovenski tržaški politik liberalnega prepričanja Rybař.⁸⁹² Kukovec je pozval, da mora dobiti »jugoslovanska ideja, ki živi skozi stoletja v srcih celotnega našega naroda, (...) danes praktično izvršitev. Tisti, ki so sposobni, bodo dobili hegemonijo v svoje roke.« V sedanjem kritičnem trenutku ne moremo govoriti »o drobnjakarskih interesih posameznih plemen in o politiki fraz«. ⁸⁹³ Enako je razmišljal Rybař. Slavil je srbsko vojsko in srbsko junakštvo. »Moramo biti za monarhijo, ker smo nezreli za republiko,« je dejal. »Ni se nam treba bati srbske hegemonije.« ⁸⁹⁴

Tudi slovenski katoliški in socialnodemokratski udeleženci seje osrednjega odbora Narodnega vijeća so v razpravi izhajali iz svojih že izraženih stališč. Predstavniki VLS (Izidor Cankar, Remec, L. Pogačnik in Fran Smodej) so stopili na stran tistih strank in skupin v Narodnem vijeću, ki so nasprotovale nagli združitvi brez poprejšnje določitve njenih temeljnih načel.⁸⁹⁵ Poudarjali so, da bo treba v prihodnji državi oblikovati skupen vladni organ za skupne interese Slovencev, Hrvatov in Srbov. »Ker je mogoče tak organ sestaviti le po medsebojnem dogovoru obeh vrhovnih oblasti (Narodnega vijeća in srbske kraljevske vlade – op. J. P.) na tem teritoriju,« so predlagali: »Narodno veće naj izvoli pooblaščenca Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se bodo, isključivši

890 Predloge glej v Šišić, *Dokumenti*, str. 268–272.

891 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 172, isti, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 180.

892 *Grada 2*, str. 641–642.

893 Prav tam, str. 641.

894 Prav tam.

895 Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 180, isti, *Slovenska ljudska stranka*, str. 172.

možnost majoriziranja, dogovarjali glede skupne vlade s pooblaščenca srbskega naroda iz kraljevine Srbije.«⁸⁹⁶ Ko je Izidor Cankar pojasnjeval ta predlog, je poudaril, »da se Slovenci ne bojijo majoriziranja Srbov. Slovenci gradijo vso svojo moč na svojih organizacijah. Samo demokratična misel je naš temelj. Glavno je, da bomo svobodni in zadovoljni.«⁸⁹⁷ Predstavnik JSDS Kristan pa je v svojem nastopu posebej poudaril, da je »iz principa proti monarhiji in za republiko«. Vladarsko oblast v novi državi naj bi namesto regenta izvajal direktorij, ki bi ga sestavljali delegati Narodnega vijeća (po eden na 50.000 prebivalcev), 90 delegatov iz Kraljevine Srbije in primerno število delegatov iz Kraljevine Črne gore. Sarajevo ne more biti prestolnica nove države, ker je neprimerno po geografskem položaju. V novi državi naj bi se mesec dni po začetku mirovnih konferenc sestala konstituanta, ki bi odločila vprašanje monarhije ali republike. »Če konstituanta sklene monarhijo, naj bo monarhija, če sklene republiko, naj bo republika.« Svoj nastop je končal z besedami: »Mi hočemo veliko Jugoslavijo, mi jo bomo tudi ustvarili.«⁸⁹⁸

V nadaljevanju se je pa je prišlo do preobrata, kajti predstavniki najmočnejše slovenske politične stranke VLS so svoj prvotni predlog umaknili in podprli predlog starčevičevcev ter skupine hrvaških politikov, zbranih ob glasilih *Hrvat* in *Obzor*. Ti so menili, da je treba počakati na poročilo Jugoslovanskega odbora in Trumbića ter predsednika Narodnega vijeća Korošca, preden bi se odločili glede združitve. Ta skupni predlog omenjene skupine hrvaških politikov in VLS, ki je bil sicer po zamisli blizu predlogu Pokrajinske vlade za Dalmacijo, je bil očitno preračunan tudi na to, da bi pridobili čas in počakali na vrnitev Korošca.⁸⁹⁹ Vendar so s tem predstavniki VLS opustili svoje prvotno opozicijsko stališče, kar jih je končno privedlo k priključitvi k večinskemu mnenju v Narodnem vijeću, ki je o zedinjenju s Srbijo in Črno goro vsililo sklep o takojšnji združitvi, podreditvi

896 *Grada* 2, str. 642–643.

897 Prav tam, str. 640

898 Prav tam, str. 641.

899 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 172.

unitarističnemu načelu in sprejemu monarhije. Glasilo SLS *Slovenec* je dan po seji osrednjega odbora Narodnega vijeća v že omenjeni posebni jutranji izdaji ta preobrat pojasnjeval s trditvijo, da so predstavniki njihove stranke zaradi svojih demokratičnih in republikanskih načel sicer zavrnil predlog Pokrajinske vlade za Dalmacijo, vendar so glasovali za kompromisni načrt, za združitev z regentom na čelu, »ker so hoteli manifestirati – ne za monarhijo – marveč za takojšnje popolno ujedinjenje vseh Jugoslovanov. Storili so to tudi zato, da olajšajo težko stanje, v katerem se nahaja danes naša domovina.«⁹⁰⁰

Vzrok, da so predstavniki VLS opustili svoje zahteve po enakopravnem in demokratičnem načinu jugoslovanske združitve, se je skrival v uspešni politični strategiji Pribičevićeve Hrvaško-srbske koalicije in srbske kraljevske vlade, ki je ovirala vrnitev predsednika Narodnega vijeća Korošca in predsednika Jugoslovanskega odbora Trumbića po koncu ženevske konference v domovino, dokler s Pribičevićem in Narodnim vijećem ne bi opravili združitve po njeni volji.⁹⁰¹ Kot utemeljeno trdi Zečević, sta bila Korošec in Trumbić, če gledamo objektivno – edini osebnosti, ki bi s svojo avtoriteto v Narodnem vijeću in s svojo prisotnostjo v Zagrebu lahko vplivali na nadaljnji razvoj dogodkov.⁹⁰² VLS, ki zaradi odsotnosti njenega vodje Korošca ni imela dovolj moči, da bi sama uveljavila svoje zamisli o jugoslovanski združitvi, se je – da v jugoslovanski združitvi ne bi bila odrinjena na rob dogajanja – morala prilagoditi dejanskim političnim razmeram v Narodnem vijeću. To ji je kasneje tudi omogočilo sodelovanje pri delitvi oblasti v novi jugoslovanski državi.⁹⁰³ V nadaljevanju seje osrednjega odbora Narodnega vijeća

900 *Slovenec: posebna izdaja*, 25. 11. 1918, Ujedinjenje vseh Jugoslovanov proglašeno!: Narodno Veće proglasilo ujedinjenje s Srbijo in Črnogoro, str. 1.

901 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 176. O tem glej podrobneje na str. 175–183 in Kranjec, Koroščevo predavanje, str. 228.

902 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 176.

903 Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 181. – Po Lukanovi oceni je bila Koroščevo odločitev, da se je napatil v Švico, dvomljiva, saj je konec Avstro-Ogrske »prišel hitreje kot pričakovano in Korošec bi bil, nenazadnje že zaradi uspešne izvršitve prehoda habsburških južnih Slovanov in s tem tudi Slovencev v nove državne strukture, doma, na licu mesta, veliko bolj potreben. Tako pa je bila glavna politična sila Slovencev, Vseslovenska

24. novembra 1918 je predstavnik VLS L. Pogačnik podprl znani predlog odbora sedmerice, s katerim je Narodno vijeće razglasilo združitev Države SHS s Kraljevino Srbijo in Črno goro »v enotno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov«. L. Pogačnik je v imenu VLS tudi v celoti sprejel t. i. napotila za delegate,⁹⁰⁴ to je podroben načrt Narodnega vijeća o načinu in obliki notranje ureditve nove države do sklica ustavodajne skupščine.⁹⁰⁵ Ta »napotila« so v državnopravnem pogledu predvidevala specifično obliko decentralizacije, ki je ostajala v okviru centralističnega ustroja bodoče države.⁹⁰⁶ Glede oblike vladavine pa so se strinjala, da do sklepa ustavodajne skupščine vladarsko oblast izvršuje »kralj Srbije oziroma prestolonaslednik Aleksander kot Regent države Srbov, Hrvatov in Slovencev«.⁹⁰⁷ Pred glasovanjem o predlogu odbora sedmerice in »napotil za delegate« je L. Pogačnik podal naslednjo izjavo: »Ta načela ne odgovarjajo popolnoma našim željam. Zavarujemo se proti temu, da bi ta sklep napravil prejudic za delo konstituante. Zlasti bi bilo tudi potrebno, da se plenum Narodnega veća bavi z današnjo dalekosežno akcijo. A brez zatajevanja in discipline ni uspehov, še manj trdnih državnih temeljev. Zato izjavljam: Provizorična uredba je nujno potrebna in (da – op. J. P.) naš jugoslovanski narod izide čimprej iz sedanjih zgodovinskih kritičnih momentov k plodonosnemu delu za svojo politično, gospodarsko in prosvetno veličino. Zato bomo v imenu V. L. S. glasovali za predloženi načrt.«⁹⁰⁸

Omenjena »napotila« so bila zelo pomemben sklep Narodnega vijeća, saj so posebni delegaciji, ki so jo na tej seji izbrali, da odpotuje v Beograd, predpisovala, kako naj »v sporazumu z vlado kraljevine Srbije in predstavniki vseh strank v Srbiji in

ljudska stranka, v odločilnih dnevih preloma brez pravega vodstva in ker tudi ni imela neposrednega kontakta s svojim v inozemstvu se mudečim predsednikom, ji je manjkala pri važnih vprašanjih – (...) glede vprašanja bodoče državne oblike nastajajoče Jugoslavije (monarhija ali republika) – jasna usmeritev.« (Lukan, *Iz »črnožolte kletke«*, str. 137.)

904 Šišić, *Dokumenti*, str. 277; *Grada* 2, str. 645.

905 Predlog odbora sedmerice in »napotila za delegate« glej v *Gradija* 2, str. 646 in Šišić, *Dokumenti*, str. 274–276.

906 Čulinović, *Jugoslavija između dva rata* 1, str. 118.

907 Šišić, *Dokumenti*, str. 275.

908 *Slovenec: posebna izdaja*, 25. 11. 1918, Izjava Vseslovenske ljudske stranke, str. 1.

Črni gori nemudoma izpelje organizacijo enotne države.⁹⁰⁹ Poleg predstavnika VLS L. Pogačnika je predlog odbora sedmerice ter »napotila za delegate« podpirala tudi JDS. Njen tisk je sklepe s seje osrednjega odbora Narodnega vijeća tolmačil kot »velehistoričen čin, ki se je po tako dolgem odlašanju vendar enkrat izvršil«;⁹¹⁰ izvršilo se je »ujedinjenje vseh jugoslovanskih pokrajin bivše avstro-ogrske monarhije s Srbijo in Črno goro v enotno državo z enotno zakonodajo in enotno osrednjo vlado«.⁹¹¹ Oba dokumenta, ki so ju sprejeli na seji osrednjega odbora Narodnega vijeća, je podprl tudi predstavnik JSDS Kristan. Skupaj s hrvaškimi socialnimi demokrati ni soglašal le s tisto točko »napotil«, ki je govorila o regentstvu v novi državi, »ker se s tem ustvarja neki prejudic za monarhistično bodočo ureditev države«.⁹¹² Temu stališču se je dan po seji pridružil tudi *Naprej*. Poudaril je, da so socialni demokrati »navdušeni zagovorniki narodnega ujedinjenja, vendar bistvu svobode ne odgovarja skupna vlada z regentom na čelu«.⁹¹³ 26. novembra 1918 se je oglašil še Milan Korun. Pozdravil je združitev s Srbijo in Črno goro in izjavil, da se socialisti pokoravajo sprejetemu sklepu večine, »a dinastija Karadžordževićev ne igra pri tem nikake vloge«.⁹¹⁴

Sprejetju sklepa večine v osrednjem odboru Narodnega vijeća je 29. novembra 1918 pritrdil tudi *Slovenec*.⁹¹⁵ Upal pa je, da bo pri izvedbi združitve s Kraljevino Srbijo »obveljal demokratični princip: *od ljudstva do ljudstva potom njegovih izvoljenih*

909 Šišić, *Dokumenti*, str. 275.

910 *Slovenski narod*, 26. 11. 1918, Glasovi ob ujedinjenju s Srbijo, str. 1.

911 *Domovina*, 29. 11. 1918, Ujedinjenje s Srbijo, str. 1.

912 Šišić, *Dokumenti*, str. 277; *Grada 2*, str. 645. Stališče, da bi soglašanje z regentstvom v bodoči jugoslovanski državi ustvarjalo »prejudic za definitivno državno obliko«, je v slovenski socialni demokraciji 23. 11. 1918 zagovarjal že Milan Korun. (*Naprej*, 23. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Italijanski imperializem, str. 1.)

913 *Naprej*, 25. 11. 1918, Edinstvo s Srbijo, str. 2.

914 *Naprej*, 26. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Republika ali monarhija, str. 1. – Korun je že pred tem zagovarjal čimprejšnje »formalno združenje trojedinega naroda SHS v eno državno telo s skupno vlado«. Ta naj bi imela začasnega predsednika, ki bi ga izvolilo »združeno vijeće SHS«. (*Naprej*, 23. 11. 1918, n. n. (Milan Korun), Italijanski imperializem, str. 1.)

915 *Slovenec*, 29. 11. 1918, Odločitev v Belgradu, Kaj je najvažnejše?, str. 1.

zastopnikov! Ujedinjenje na široki demokratični podlagi je edino, kar more vsem trem, po naravi tako demokratičnim plemenom jugoslovanskega naroda prinesiti trajno in srečno bodočnost. Le tako je ljudstvu zagotovljena svoboda razvoja ter srečna ureditev mlade svobodne Jugoslavije.«⁹¹⁶

Slovenec je še poudaril, da VLS v vprašanju jugoslovanske združitve nikoli ni zastopala svojih stališč v obliki, ki bi lahko žalila ali odbijala drugače mislečega. »Najlepše trenutke svoje zgodovine preživljamo sedaj: kaj je jetniku lepšega kot prvi dan svobode po okovih celega življenja! In nismo taki norci, da bi si hoteli zagreniti svoj najlepši praznik.« Še slovesnejše pa mora biti razpoloženje pri Srbih, ker je njihova preteklost veliko hujša kot naša, ker so se rešili premoči, ki jih je hotela dobesedno iztrebiti, ker praznujejo zmago svoje ideje nad turškim, madžarskim in nemškim nasiljem. »Maloštevilen narod na vrhuncu zmage nad takimi zakletimi sovražniki! Ne ošaben narod, ampak očiščen po tisočerihih smrtnih nevarnostih, oproščen vsega puhlega in praznega, kar bi se moglo držati naroda, ki bi postal velik brez lastne zasluge in notranje veličine.

V hišo tega naroda pridemo kot brat,« je zatrdil *Slovenec*, »ločen dosedaj od njega, kot deloma še neznan, deloma malo poznan brat. (...) Naloga prvih časov bo, da se bomo dolgo ločeni in po sovražniku drug proti drugemu obrekovani in izigravani bratje med seboj spoznali in si skupni dom uredili bratski. Cenimo brate, prihajamo pa v njih hišo tudi z veselo zavestjo, da nosimo v sebi lastnosti, po katerih nas bodo tudi bratje ljubili in cenili. (...) *Največja nesreča, ki bi nas mogla zadeti ob združenju, bi bila ta, če bi se dolgo ločeni bratje sešli v skupni hiši – s predsodki in nepotrebnimi razlikami* in bi moč ljubezni, ki preмага vse ovire in pospeši vsako delo, ovirali bacili sovraštva in predsodkov, zasejani po neprevidnih in sebičnih ljudeh.«⁹¹⁷

Slovenca razlike v mišljenju niso motile, saj so vedno bile in bodo. Za skupnost so lahko le ustvarjalne. »*Nesreča za brata*

916 *Slovenec*, 29. 11. 1918, Odločitev v Belgradu, str. 1.

917 *Slovenec*, 29. 11. 1918, Kaj je najvažnejše?, str. 1.

[pa] je to, če se tak boj vrši v obliki, da se streljajo muhe s topovi; da se vidi samo boj, ne pa cilj, radi katerega je boj nastal.« VLS bo v boju mišljenj vodilo načelo *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem caritas!* (V nujnih rečeh je potrebna sloga, v dvomljivih svobodna odločitev, v vseh pa ljubezen (dobrohotno potrpljenje)). »Potrebna pa nam je danes v prvi vrsti edinost; v vprašanju, kakšna naj bo oblika vladavine, naj vlada svoboda; v vseh stvareh pa bodi med nami strpnost in ljubezen!«⁹¹⁸ V podobnem tonu je malo pred tem pisal tudi Đorđe Čirić. Opozoril je, da se morajo Srbi in Slovenci drug od drugega mnogo naučiti. »Mi Srbi moramo Slovence, i obratno, što bliže upoznati, prići im, dušu tako reći jedan drugom upoznati. (...) Ove su me misli uvek rukovodile u najlepšoj nameri, da se prihvatim svake prilike, kad se je moglo učiniti makar najmanje na zajednici, slozi i poznavanju celokupnog jugoslovenskog naroda. Iskreno i otvoreno i ovoga puta izlazim i apel upućujem.«⁹¹⁹

Jugoslovansko državno zedinjenje, do katerega je prišlo teden dni po seji osrednjega odbora Narodnega vijeća, je bilo za vse tri slovenske politične stranke legitimno dejanje, ki se je zgodilo po njihovi volji, zaradi njihove privolitve in pooblastila. S tem je bila slovenska politika – ob srbski in hrvaški – tretji zgodovinski dejavnik jugoslovanske državne združitve 1. decembra 1918. Ta pa ni bila izvedena na demokratičen in enakopraven način, ki bi upošteval narodnoemancipacijske težnje nesrbskih narodov (Slovencev in Hrvatov). Izvršena je bila po diktatu beograjskega dvora, ki je nepopustljivo vztrajal pri centralizmu in dedni monarhiji Karađorđevićev.⁹²⁰ Delegacija zagrebškega Narodnega vijeća je namreč po prihodu v Beograd 28. novembra 1918 popustila pod hudim Pribičevićevim pritiskom (tudi člana delegacije) in velikosrbskih političnih krogov in privolila v oblikovanje »enotne narodne države« z monarhistično obliko

918 Prav tam.

919 *Slovenski narod*, 27. 11. 1918, Dj. (Đorđe) Čirić, Upoznajmo se!, str. 1.

920 Čulinović, *Razvitak*, str. 139.

vladavine in centralističnim državnopravnim ustrojem. Na slovesnem sestanku 1. decembra 1918 v Beogradu s predstavniki srbskega državnega in političnega vrha, ki ga je vodil prestolonaslednik Aleksandar, je sprejela tisto, česar v resnici zagrebško Narodno vijeće ni sklenilo: združitev Države SHS s Kraljevino Srbijo (od 26. novembra 1918 s pridruženjo Črno goro) v centralistično skupno monarhijo – Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljestvo SHS, od leta 1920 Kraljevina SHS).⁹²¹ 6. januarja 1919 je izšel še prestolonaslednikov Manifest narodu Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je tudi formalno oznanil ustanovitev Kraljestva SHS, kar je bilo materialnopravno izvršeno 1. decembra 1918.⁹²² Jugoslovanska združitev je bila dokončana. Slovenci so bili na začetku nove, dobrih sedemdeset let trajajoče jugoslovanske zgodovinske izkušnje.

921 Čulinović, *Državnopravna historija 2*, str. 214. Glej tudi Pleterski, 29. oktober, str. 33–34.

922 Dolenc, M., *Pravna zgodovina*, str. 501.

SKLEP

Slabega pol leta po prenehanju Države SHS je *Ptujski list* zapisal, da so pred svetovno vojno »vladarji in njih svetovalci, državniki in diplomatje (...) imeli ono s sedmimi pečati zapečateneno knjigo, v kateri se je pisala usoda narodom, ne da bi bili ti smeli pogledati v njo«. ⁹²³ S koncem vojne so jo Slovenci odprli in od 29. oktobra do 1. decembra 1918 sami napisali novo poglavje svoje zgodovine. Pisati so ga morali hitro, saj jim je čas kratko odmerila, in »pisati« je bilo treba o marsičem. Na Slovenskem so tedaj vzpostavili svojo oblast, ki je prevzela nadzor nad sprva neurejenimi razmerami na področju javnega reda in miru, organizirala svoje delovanje in opredelila usmeritve družbenega, gospodarskega in političnega življenja Slovencev. Slovenska oblast je bila samostojna, njeno samostojnost je s svojimi poverjeništvu utelešala Narodna vlada. Med njimi je bilo tudi poverjenišтво za vojaške zadeve, Narodna vlada pa je bila dejavna tudi na zunanjepolitičnem področju. Slovensko samostojnost v Državi SHS je Narodna vlada utemeljila z Naredbo o prehodni upravi, s katero so v materialnopravnem pogledu uveljavili slovensko konfederativno državnost. Strani slovenske »knjige«, spisane v času Države SHS, so pokazale visoko zavest tedanje narodne osvoboditve in osamosvojitve, včasih razumljene prek ustaljenih družbenih norm. Vendar je usmeritev v vsestransko utrditev novega narodnopolitičnega zgodovinskega položaja Slovencev, ki je vključevala tudi skrb za vprašanje narodnih mej, izražala neovrgljivo voljo po lastnem odločanju o svojem narodnem razvoju. Čeprav je včasih niso udejanjili prek normativnega področja in so posamezniki dvomili o slovenski ustvarjalni pripravljenosti in smislu tedanje narodne osamosvojitve, je bila resnična, s konkretnimi posledicami, ki so prerezale popkovino s prejšnjo avstrijsko politično, družbeno, gospodarsko, kulturno in vojaško resnico ter na njeno mesto postavile slovensko z vsemi lastnostmi novorojenega narodnega življenja.

Konfederativna državnost in iz nje izhajajoča slovenska samostojnost v Državi SHS se po oblikovanju Kraljevstva SHS

⁹²³ *Ptujski list*, 6. 4. 1919, Ptuj, 5. aprila 1919, str. 1.

nista ohranili. Najprej ni bilo uresničeno zagotovilo prestolonaslednika Aleksandra ob jugoslovanski državni združitvi 1. decembra 1918. Takrat je izjavil, da bodo do sklica ustavodajne skupščine v novi državi pod nadzorom državne vlade še naprej delovali avtonomni upravni organi iz Države SHS, ki bodo za svoje uradovanje odgovorni avtonomnim predstavništvom.⁹²⁴ Slovenski avtonomistični politiki, pripadniki VLS v delegaciji Narodnega vijeća 1. decembra 1918 v Beogradu, so bili na podlagi tega zagotovila prepričani, da so s tem avtonomija Slovenije ter ustroj in pristojnosti tedanjih samostojnih slovenskih uprav zaenkrat zagotovljeni. Menili so, da »zaenkrat t. j. do sprejema ustave ostane vse pri starem, da naj se torej zedinjeni prečanski kraji (območje iz Države SHS – op. J. P.) tudi naprej upravljajo tako, kakor so se bili upravljali dotlej. Ministrstvom se na to upravo ni dala druga ingerenca, nego da so jo smela nadzirati in ji po potrebi dajati splošna navodila (upute)«. ⁹²⁵

Takšna pričakovanja niso bila utemeljena. Po oblikovanju prve jugoslovanske vlade 20. decembra 1918 so se že izrazile centralistične težnje.⁹²⁶ Narodna vlada je sicer tri dni pozneje, 23. decembra 1918, na podlagi sporočila Narodnega vijeća, »da so vsled imenovanja skupne vlade v Belgradu njegove funkcije prenehale in da [so] ... s tem upostavljene redne razmere in vse pokrajinske vlade, ki so imele namen skrbeti za upravo v prehodni dobi, so stavile svoje mandate regentu na razpolago«, poslala predsedniku vlade Kraljestva SHS Stojanu Protiću telegram, v katerem mu je sporočila, da je odstopila, in ga prosila, da predloži njeno »skupno demisijo Njegovi kraljevi Visokosti regentu Aleksandru v blagohotno odločitev«. ⁹²⁷ Ta je po sporočilu, ki ga je predsedniku Narodne vlade J. Pogačniku naslednji dan posredoval notranji minister Pribičević, bila, da »od zdaj v izključno kompetenco državne vlade v Beogradu sodijo resorji 1) zunanjih zadev, 2) vojske in mornarice, 3) državnih financ,

924 *Grada 2*, str. 674, 675.

925 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 166, 211.

926 *Prav tam*, str. 211.

927 *Sejni zapiski 1*, str. 214.

4) železnice, pošte in telegrafa in telefona, 5) razen tega resor za prehrano in obnovo države, 6) trgovine, obrti in industrije, 7) resor za socialno politiko (skrbstvo), in ad hoc oblikovani, 8) resor za pripravo konstituante in izenačenje zakonov ter [da] se ob imenovanju nove pokrajinske vlade ti resorji, v kolikor so obstajali, ne bodo več dopolnjevali.«.⁹²⁸

Pribičevićevo sporočilo je pomenilo, da beograjska vlada do tedaj obstoječih avtonomij niti tam, kjer bi jih lahko in kjer bi to bilo v očitno korist uprave ter ureditve razmer v državi, noče spoštovati.⁹²⁹ To je potrdil prestolonaslednik Aleksandar, ki je 20. januarja 1919 odobril odstop J. Pogačnika in poverjenikov Narodne vlade za prehrano, trgovino in industrijo, javna dela, narodno obrambo, promet, finance in socialno skrbstvo, »ker njihovi resorti pripadajo pod neposredno kompetenco resortnih ministrov«. Obenem je imenoval predsednika in podpredsednika nove Deželne vlade za Slovenijo (DVS). Predsednik DVS je postal Brejc, podpredsednik pa član JDS Gregor Žerjav.⁹³⁰ Kot je 24. januarja 1919 Brejcu sporočil Pribičević, naj bi s tem DVS poleg predsednika in podpredsednika imela »štiri poverjeniška mesta, ki ostanejo še nadalje«. To je pomenilo, da so ob zamenjavi Narodne vlade z DVS ukinili tudi poverjeništvo za zdravstvo, saj so na seji Narodne (Deželne) vlade 24. januarja 1919 ugotovili, da so »štiri poverjeništva, ki ostanejo še nadalje (...), poverjeništvo za notranje stvari, za uk in bogočastje, za pravosodstvo in za kmetijstvo«. ⁹³¹ Prvi predsednik DVS Brejc je kasneje zapisal, da so tedaj sicer razumeli, da so nekatera poverjeništva (za narodno obrambo, promet in prehrano) takoj ukinili, saj je bilo to zaradi združitve v eno državo samo po sebi razumljivo. Ni pa bilo utemeljeno, da so od dvanajstih ostala samo štiri poverjeništva.⁹³² DVS je proti temu protestirala in Beograd, ki ga je predstavljal Pribičević, je pokazal, da je deloma

928 Prav tam, str. 219.

929 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 211.

930 *UL NV SHS*, 8. 2. 1919, str. 129; *Sejni zapisniki I*, str. 295.

931 *Sejni zapisniki I*, str. 295.

932 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 211.

pripravljen tudi popuščati.⁹³³ 27. januarja 1919 je Pribičević, ki je bil odgovoren za zamenjavo vlade,⁹³⁴ Brejcu poslal telegram, v katerem ga je obvestil, da ne nasprotuje temu, »da pristojni minister za Slovenijo imenuje svojega poverjenika za socialno skrbstvo, in minister za zgradbe svojega za zgradbe, vaša notranja stvar pa je, da v kakšnem odnosu bosta do vlade«. ⁹³⁵ To je pomenilo, da so njune pristojnosti prepustili DVS, ki bi tako imela šest poverjeništev.⁹³⁶ Tako je tudi bilo, saj je DVS kmalu po svojem oblikovanju 28. februarja 1919 in vse do njene razpustitve 12. julija 1921 obsegala šest poverjeništev: poverjenišтво za notranje zadeve, za uk in bogočastje, za kmetijstvo, narodno gospodarstvo, pravosodje in socialno politiko.⁹³⁷ Poverjenike za notranje zadeve, pravosodje, uk in bogočastje ter kmetijstvo je imenovala DVS, poverjenika za narodno gospodarstvo (dejanško za javna dela) in za socialno politiko pa sta bila imenovana oziroma podrejena ministroma v Beogradu.⁹³⁸

Čeprav je DVS dosegla povečanje števila svojih poverjeništev, državnopravni položaj Slovenije v Kraljestvu/Kraljevini SHS ni bil primerljiv s tistim, ki ga je imela v Državi SHS. Deželna vlada ni bila neodvisna in suverena nacionalna vlada, kot je bila prejšnja Narodna vlada. Obseg njenih pristojnosti ni dosegal prejšnje slovenske samostojne nacionalne organiziranosti, ki so jo v Državi SHS vzpostavili z Narodno vlado. Očitna je bila tudi podrejenost DVS osrednji vladi v Beogradu. DVS v Sloveniji ni predstavljala samostojne in najvišje upravne oblasti, ker je ta prešla na beograjsko vlado.⁹³⁹ Pritožbe proti njenim odlokom so pošiljali osrednji vladi in njenim ministrstvom v Beogradu.⁹⁴⁰ Z oblikovanjem DVS je komaj dva meseca po jugoslovanski

933 Balkovec, *Prva slovenska vlada*, str. 42.

934 Prav tam.

935 *Sejni zapiski I*, str. 302.

936 Balkovec, *Prva slovenska vlada*, str. 42. O tem glej tudi isti, *Narodna vlada med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom*, str. 35–36.

937 Balkovec, *Prva slovenska vlada*, str. 184–185.

938 Prav tam, str. 44.

939 Gligorijević, *Demokratska stranka*, str. 85.

940 Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 187.

združitvi zamrla samostojna slovenska oblast, kajti ta vlada ni imela več značaja demokratičnega, koalicijskega in avtonomnega predstavnštva ter je prenehala obstajati kot vrhovna oblast.⁹⁴¹ Obenem je osrednja vlada v Beogradu v začetku marca 1919 zadušila prizadevanja VLS in JSDS, da bi v Sloveniji oblikovali deželni zbor, to je slovensko predstavniško telo, ki bi mu DVS odgovarjala za svoje delo do sprejetja ustave.⁹⁴² S tem so že uveljavili politiko jugoslovanskega centralizma, ki je napovedala prihodnji notranjepolitični jugoslovanski državni razvoj.

V času od oblikovanja DVS do sprejetja centralistične in unitaristične Vidovdanske ustave se je vprašanje avtonomnosti Slovenije v jugoslovanski državi odražalo tudi v delu predsednika in članov Deželne vlade. Ko jo je od 28. februarja do 6. novembra 1919 in nato od 25. februarja do 14. decembra 1920 vodil predstavnik avtonomistične VLS/Slovenske ljudske stranke⁹⁴³ Brejc, si je prizadeval, da bi zaščitil avtonomno veljavo DVS in s tem tudi Slovenije. Slovenska unitaristično in centralistično usmerjena liberalna politika je vseskozi hotela spodkopati še tisto malo avtonomnosti, ki jo je imela DVS.⁹⁴⁴ Ko je vlado vodil eden od tedaj najvidnejših liberalnih politikov Gregor Žerjav (njen predsednik je bil od 7. novembra 1919 do 25. februarja 1920), je podpisal naredbi, ki sta bistveno omejili pristojnosti predsedstva DVS in njenega poverjeništvu za notranje zadeve. Naredbi sta določali, da predsednik vlade v Ljubljani opravlja svoje dolžnosti »pod splošnim nadzorstvom ministra za notranje zadeve in posebnim nadzorstvom stvarno pristojnih ministrov«, poverjeništvu za notranje zadeve pa »stoji pod vrhovnim nadzorstvom ministra za notranje zadeve, ki v svojih internih določa smer in načela v upravi in ki sme zahtevati

941 Prav tam.

942 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 224–228; Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, str. 27–35.

943 VLS se je na zboru svojih zaupnikov 6. in 7. 4. 1920 v Ljubljani preimenovala v Slovensko ljudsko stranko (SLS).

944 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 212–214; Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 138–140.

pojasnil.«⁹⁴⁵ S tem so liberalci v Sloveniji uveljavljali centralistično načelo, ki naj bi omejilo njihovo ideološko in politično nasprotnico VLS/SLS. Nadaljnje rušenje avtonomije DVS je nato do decembra 1920 zadržal njen ponovni predsednik Brejc. Dober mesec po koncu njegovega drugega vodenja DVS (vmes je med 16. decembrom 1920 in 26. januarjem 1921 predsedniške dolžnosti opravljal politično nevtralni dekan pravne fakultete dr. Leonid Pitamic) so avtonomnost DVS pokopali. 26. januarja 1921 je beograjska vlada za novega predsednika DVS imenovala Pribičevićevega (Pribičević je bil takrat minister za šolstvo) zaupnika dr. Vilka Baltiča, ki je bil do tedaj načelnik v ministrstvu za notranje zadeve.⁹⁴⁶ Z Baltičem je vodstvo DVS prešlo v roke liberalcev, ki jim je slednjič le uspelo onemogočiti prizadevanja SLS za avtonomijo Slovenije. Nova vlada je zavzela strogo uradniško držo in se ni hotela ukvarjati s političnimi vprašanji. Vse tekoče zadeve je opravljala v znamenju vdanosti in poslušnosti osrednji vladi v Beogradu.⁹⁴⁷ S tem so kompetenčni boji med deželno in osrednjo vlado prenehali,⁹⁴⁸ Slovenija pa je bila še pred sprejetjem Vidovdanske ustave vkleščena v jugoslovanski centralistični državni sistem.

S sprejetjem Vidovdanske ustave sta bila v Kraljevini SHS tudi ustavno uzakonjena jugoslovanski državni centralizem in narodni unitarizem.⁹⁴⁹ Na tej podlagi so 12. julija 1921 ukinili DVS, s tem pa so bili tudi formalno izničeni še zadnji ostanki slovenske samostojnosti, dosežene v Državi SHS. »Navdušenje za jugoslovansko idejo in jugoslovansko državo s konca 1918. leta je usahnilo v trenutku sankcioniranja centralistične ustave in zavladal je obč občutek neobgljenosti in potrtosti.«⁹⁵⁰ Po sprejetju ustave se je v unitaristično in centralistično utemeljeni jugoslovanski državi zaostрил nacionalni problem, ki se je odražal

945 Perovšek, *Državnopravni razvoj Slovenije 1918–1921*, str. 17.

946 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 361.

947 Prav tam.

948 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 214.

949 O tem glej podrobneje Perovšek, »*V zaželeni deželi*«, str. 137–144.

950 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 392.

v političnem opredeljevanju za ali proti jugoslovanskemu centralizmu in narodnemu unitarizmu. Večinski del slovenske politike, ki ga je poosebljala SLS, se je postavil na avtonomistično-federalistično stališče. To je na podlagi zavesti o slovenski narodni individualnosti zavrnilo narodni unitarizem, zahtevalo državnoopravno preureditev jugoslovanske skupnosti in vzpostavitev zakonodajne avtonomije Slovenije z lastnim parlamentom in vlado. Manjši del slovenske politike, v katerem so izstopali liberalci, je zagovarjal jugoslovanski nacionalni unitarizem in državni centralizem. Ob njiju so bodisi avtonomistični bodisi unitaristični državni razvoj zagovarjale tudi druge politične stranke in skupine. Avtonomistično-federalistično narodnopolitično stališče so izoblikovali v prvi polovici dvajsetih let, njegovi zagovorniki pa se mu niso odrekli vse do konca prve Jugoslavije. Uveljaviti jim ga ni uspelo.⁹⁵¹ Podpirali so ga tudi znotraj vseh obstoječih slovenskih vojaškopolitičnih dejavnikov v letih 1941–1945.⁹⁵² Slovenci so avtonomistično-federalistični državnoopravni cilj dosegli v drugi, federativni jugoslovanski državi. Ker ta država ni bila zgodovinsko sposobna spoštovati narodnopolitične volje po enakopravnem in suverenem položaju slovenskega naroda v njej, so se Slovenci leta 1991 z njo razšli. Svojo že dozoreno odločenost, da se državno uveljavijo kot svoboden in drugim enakopraven narod, so uresničili s sočasno vzpostavitvijo nacionalne države – Republike Slovenije. V okviru trajnih narodnoemancipacijskih naporov lahko v slovenski državnosti, doseženi leta 1918, vidimo enega od zgodovinskih argumentov za njen nastanek. V tem smislu so »pravi predniki Republike Slovenije tisti, ki so že 29. oktobra 1918 stopili na pot narodove samoodločbe«.⁹⁵³

951 O tem glej Prunk, *Slovenski narodni vzpon*, str. 226–234, 241–248, 250–264, 271–288, 290–295; Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, str. 15–350; isti, *Banski svet*, str. 261–321; Perovšek, »V zaželjeni deželi«, str. 145–179.

952 Prunk, *Slovenski narodni vzpon*, str. 301–383; Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje*.

953 Pleterski, Pogledi Ivana Šušteršiča, str. 106.

POVZETEK

Potem ko so v zadnjem letu svetovne vojne z ustanovitvijo Narodnega sveta za Slovenijo in Istro 16. in 17. avgusta 1918 v Ljubljani na Slovenskem v vsenarodnem okviru politično uveljavili ime Slovenije, je v slovenskem narodnem gibanju, ki ga je vzpodbudila Majniška deklaracija 30. maja 1917, nastopil čas neposrednih priprav na ustanovitev samostojne, zunaj habsburške monarhije oblikovane jugoslovanske države. Narodni svet je bil nadstrankarska organizacija politične pobude, utemeljen z namenom, da na podlagi majniške deklaracijske zahteve po državni osamosvojitvi habsburških Jugoslovanov (takrat še v okviru monarhije) izrazi voljo slovenskega ljudstva v pogledih na narodno samoodločbo in vzpostavitev neodvisne jugoslovanske državne skupnosti. Vodil ga je tedanji vodilni slovenski politik, načelnik katoliške Vseslovenske ljudske stranke (VLS) dr. Anton Korošec.

Slovenci so se na odhod iz monarhije pripravljali na različnih področjih – organizacijskem, propagandnem, gospodarskem in finančnem. Ob tem so oktobra 1918 v slovenski politiki javno obravnavali tudi vprašanje ureditve bodoče jugoslovanske države. VLS je zagovarjala avtonomistično ureditev in republikansko državo habsburških Jugoslovanov (njen državnopravni načrt je oblikoval Fran pl. Šuklje), najvidnejši predstavniki liberalne Jugoslovanske demokratske stranke na čelu z njenim predsednikom dr. Ivanom Tavčarjem pa skupaj s Kraljevino Srbijo oblikovano unitaristično, centralistično in monarhistično jugoslovansko skupnost. Jugoslovanska socialnodemokratska stranka vprašanja jugoslovanske države ureditve tedaj ni obravnavala.

V svoji osamosvojitveni narodni politiki so Slovenci sodelovali s hrvaškimi in srbskimi političnimi predstavniki iz Avstro-Ogrske. Plod njihovega skupnega dela je bila ustanovitev Narodnega vijeća Slovencev, Hrvatov in Srbov 5. in 6. oktobra 1918 v Zagrebu. Narodno vijeće je bilo vrhovno politično predstavniško telo, ki je razglasilo in prevzelo vodenje boja jugoslovanskih narodov v avstro-ogrski monarhiji za njihovo popolno državno samostojnost. Njegov predsednik je bil Anton Korošec. Ko je Avstro-Ogrska 28. oktobra 1918 priznala svoj vojaški poraz in obenem

Čehom, Slovakom in jugoslovanskim narodom priznala pravico do popolne samoodločbe, so naslednji dan v Ljubljani in Zagrebu pretrgali državnopravne vezi z monarhijo in razglasili ustanovitev samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Narodno vijeće je postalo vrhovni organ oblasti v Državi SHS.

Država SHS je ob nastanku z izjemo Prekmurja, Međimirja, Bačke, Baranje in Banata, ki so ostali v okviru Madžarske, obsegala vse ostalo jugoslovansko ozemlje nekdanje monarhije – Slovenijo, Hrvaško s Slavonijo, Istro in Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino. Kasneje se je njen dejanski obseg zaradi italijanske zasedbe slovenskega Primorja, Istre, kvarnerskih otokov Cres in Lošinj, severne Dalmacije in dalmatinskih otokov zmanjšal. Država SHS je obstajala do 1. decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo (tej sta se 25. oziroma 26. novembra 1918 priključili Vojvodina in Kraljevina Črna gora) združila v Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Sestavne dele Države SHS so upravljale posamezne narodne oziroma pokrajinske vlade; Slovenijo Narodna vlada SHS v Ljubljani, Hrvaško s Slavonijo pokrajinska vlada v Zagrebu, Dalmacijo pokrajinska vlada v Splitu, Bosno in Hercegovino pa Narodna vlada SHS v Sarajevu. Za Istro so imenovali poverjenika Narodnega vijeća.

Država SHS je uresničevala vsa počela, ki jih zahteva mednarodno pravo za nastanek in obstoj držav. Imela je svoje državno ozemlje, ki so ga tvorile nekdanje habsburške jugoslovanske dežele, prebivalstvo in lastno organizirano oblast – Narodno vijeće ter posamezne narodne oziroma pokrajinske vlade. Sposobna je bila tudi vzpostaviti odnose z drugimi državami. To so dokazali ne glede na to, da zavezniške in pridružene države niso priznale Države SHS kot države po meddržavnem pravu. Ta pa je bila politično dejstvo, saj priznanje države nima konstitutivnega pomena, ampak deklarativnega.

Kljub nepriznanju Države SHS so na zavezniški strani vseeno upoštevali državnopravno spremembo, ki je na jugu nekdanje Avstro-Ogrske nastala 29. oktobra 1918. Glavni zavezniški

poveljnik na solunski fronti, francoski general Louis Franchet d'Espere, je 6. novembra 1918 telegrafsko pozdravil Narodno vijeće ter »novo kopensko in pomorsko jugoslovansko oboroženo silo«. Poleg tega je več zavezniških in srednjeevropskih držav vzpostavilo stike z Zagrebom in Ljubljano, Država SHS pa je imela tudi formalne zunanje odnose z drugimi državami: Poljsko, Madžarsko, Češkoslovaško, Nemško Avstrijo in Kraljevino Srbijo. Državo SHS sta obenem individualno mednarodno priznali Nemška Avstrija in Madžarska demokratična republika, posredno pa tudi Kraljevina Srbija. Njen prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević je namreč ob združitvi države SHS in Kraljevine Srbije 1. decembra 1918 izjavil, da razglašá »zedinjenje Srbije z deželami neodvisne države Slovencev, Hrvatov in Srbov v enotno kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev«. Država SHS je bila ob Kraljevini Srbiji druga država predhodnica nove jugoslovanske državne skupnosti.

Glavna značilnost položaja Slovencev v Državi SHS je bila samostojnost v oblikovanju in vodenju njihovega političnega, družbenega, gospodarskega, kulturnoprosvetnega in vojaškega življenja. Dejavnik tega, prvič v novejši zgodovini doseženega narodnopolitičnega položaja je bila Narodna vlada, ki je bila prva slovenska nacionalna vlada. Na predlog Narodnega sveta jo je 31. oktobra 1918 imenovalo predsedstvo Narodnega vijeća. Sestavljali so jo predstavniki vseh slovenskih političnih strank: Vseslovenske ljudske stranke, liberalne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) in marksistične Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS). Narodna vlada je z izjemo za zunanje zadeve obsegala vsa ključna področja izvajanja državne oblasti. Ob predsedniku Josipu vitezu Pogačniku (VLS) je imela dvanajst upravnih oddelkov, t. i. poverjeništev: poverjenišтво za notranje zadeve (vodil ga je dr. Janko Brejc, VLS), poverjenišтво za prehrano (dr. Ivan Tavčar, JDS), poverjenišтво za uk in bogočastje (dr. Karel Verstovšek, VLS), poverjenišтво za pravosodje (dr. Vladimir Ravnihar, JDS), poverjenišтво za socialno skrbstvo (Anton Kristan, JSDS), poverjenišтво za finance (dr. Vekoslav

Kukovec, JDS), poverjenišтво za promet (dr. Pavel Pestotnik JDS), poverjenišťvo za industrijo in trgovino (dr. Karel Triller, JDS), poverjenišťvo za javna dela in obrt (inž. Vladimir Remec, VLS), poverjenišťvo za poljedelstvo (prelat Andrej Kalan, VLS), poverjenišťvo za narodno obrambo (dr. Lovro Pogačnik, VLS) in poverjenišťvo za zdravstvo (dr. Anton Brecelj, VLS).

Samostojnost Slovenije v Državi SHS je temeljila v razmerju med slovensko Narodno vlado in zagrebškim Narodnim vijećem. Prvotno razdelitev pristojnosti v izvrševanju oblasti v Državi SHS so opredelili tako, da si je Narodno vijeće pridržalo vodenje zunanjih in vojaških zadev, izvrševanje pravice pomilostitve, razveljavljanja zakonov in imenovanje višjih uradnikov. V vseh drugih vejah izvršne oblasti so bile posamezne narodne oziroma pokrajinske vlade neodvisne.

Narodna vlada je sprva upoštevala pristojnosti, ki si jih je pridržalo Narodno vijeće, zlagoma pa je začela izvajati državno oblast tudi na področjih iz njegovih pristojnosti. Prvotno federativno razmerje med Slovenijo in Državo SHS je začelo preraščati v konfederativno. Pri tem je pomembno, da je Narodna vlada posegala tudi na področje mednarodnih odnosov, njen obstoj pa so v svoji diplomatski dejavnosti upoštevale nekatere evropske vlade. Narodna vlada je v zunanjih zadevah sodelovala s Poljsko, Nemško Avstrijo in Češkoslovaško, ki so v Ljubljano poslale svoje diplomatske oziroma vojaške predstavnike.

V vojaških zadevah je bila Narodna vlada prepuščena sama sebi. Graditev vojske je pogojeval slovenski dejavnik. Komuniciranje in reševanje vojaških zadev med Ljubljano in Zagrebom ni nikoli imelo oblike vojaškega vodenja in poveljevanja. Odnos med Ljubljano in Zagrebom je bil bolj ali manj enakopraven, graditev obeh vojsk – slovenske in hrvaške – pa je še poudarila konfederativen značaj Države SHS.

Narodna vlada je o oblikovanju in kadrovskeem popolnjenju vojske odločala sama oziroma je bil na tem področju dejaven slovenski general Rudolf Maister. Tedanja slovenska vojska je bila sestavljena iz slovenskih jeder avstro-ogrskih slovenskih polkov.

Slovenske vojaške enote so v času Države SHS veliko dosegle. To so dokazovale Maistrova ohranitev območja Maribora Sloveniji in zagotovitev slovenske severovzhodne meje ter zasedba ozemlja na južnem Koroškem od Podkloštra na zahodu, Grebinja na severu in Št. Pavla na vzhodu. Slovenska vojska v Državi SHS je imela 2 generala, 47 štabnih (višjih) oficirjev, 962 oficirjev in 11.364 vojakov. V njeni oborožitvi je bilo 21.347 pušk, 857 strojnic, 538 topov in 7 letal. Ob tem je treba upoštevati, da je bila dejanska moč slovenske vojske večja, saj je bilo pod poveljstvom slovenske vojaške oblasti še 1773 srbskih častnikov in vojakov, ki so iz avstrijskega vojnega ujetništva 6. novembra 1918 prispeli v Ljubljano. Poveljeval jim je konjeniški podpolkovnik Stevan Švabić. Srbski vojaki so Slovencem naredili nekaj velikih uslug, zlasti 14. novembra 1918, ko so z opozorilom, da so predstavniki antantne vojske, ustavili prodiranje Italijanov proti Ljubljani. Pri tem je eno od ključnih vlog imel Švabić.

Na Slovenskem so izvajali državno oblast tudi na drugih področjih iz pristojnosti Narodnega vijeća. Ukazali so pomilostitev vseh oseb, ki so jih do 30. oktobra 1918 obsodila avstrijska civilna in avstro-ogrska vojaška kazenska sodišča, razveljavili so vrsto predpisov in naredb različnih organov oblasti ter posameznih ministrstev iz avstrijskega državnega zakonika, razveljavili pa so tudi avstrijski državni zakon o društvenem pravu in avstrijski državni zakon o shodnem pravu ter člen 23 avstrijskega državnega tiskovnega zakona. S tem je Narodna vlada uzakonila svobodo zbiranja, združevanja in svobodno kolportajo. Imenovala je tudi višje uradnike.

Narodna vlada je v svojem delovanju uredila vrsto vprašanj. Pravno je uveljavila slovensko oblast nasproti predstavnikom stare avstrijske oblasti. Odstavila je vrsto uradnikov na izpostavljenih položajih in jih nadomestila s slovenskimi. Ustanovila je tudi več pomembnih upravnih institucij: upravno komisijo, komisijo za mirovno konferenco s pisarno za zasedeno ozemlje, Dopisni urad Narodne vlade v Ljubljani, Prehodni gospodarski urad v Ljubljani in svoj *Uradni list*.

Novo državno stvarnost je vlada utemeljila tudi s pravno vezanostjo prebivalstva v Sloveniji na Državo SHS. To kaže že prvi uradni razglas Narodne vlade, ki ga je nasloвила z *Državljani!* S tem je za vse fizične osebe, ki so živele na slovenskem ozemlju, uveljavila nov javnopravni položaj v zvezi z njihovo državno pripadnostjo oziroma državljanstvom. Ta je zanje nastopil 29. oktobra 1918. Narodna vlada jih je od tedaj dalje štela za »državljanke svobodne Slovenije« oziroma Države SHS. Člani vlade so prebivalce na Slovenskem naslavljali s »sodržavljanji«.

Narodna vlada je uveljavila tudi nova načela narodnega in družbenega življenja na Slovenskem. Odredila je, da je slovenščina uradni jezik. Od 1. novembra 1918 (praznika vseh svetih) pa so tudi v ljubljanski stolnici vsa bogoslužna opravila potekala le v slovenskem jeziku. Narodna vlada je opozorila tudi na novo obliko vladavine v Državi SHS (meščansko republiko). Določila je, da se sodbe »razglašajo v imenu zakona«, medtem ko so jih v avstro-ogrski monarhiji razglašali »v imenu Njeg. Vel. Cesarja«. Odpravila je tudi nazive kot »visokorodje«, »blagorodje« in podobne ter naslove na oblasti ali urade kot »visoki«, »slavni« in druge. V dopisih oblasti na osebe so lahko uporabljali samo nazive »gospod«, »gospa« in »gospodična«.

Izvajanje državne oblasti so na Slovenskem celovito uredili. To so storili z Naredbo celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, ki je opredelila državnopravno razmerje med Narodnim vijećem in Narodno vlado. Narodna vlada jo je razglasila 21. novembra 1918. Naredbo so oblikovali sporazumno z Narodnim vijećem. Po tej Naredbi je Narodno vijeće izvajanje svoje vrhovne oblasti preneslo na Narodno vlado, ki je bila za vse oblasti, urade in javne organe na slovenskem ozemlju najvišja upravna oblast in uradna instanca. Z Naredbo o prehodni upravi je bila v razmerju med Narodno vlado in Narodnim vijećem Država SHS sestavljena država, v kateri je Slovenija tvorila nekakšen del realne unije. V materialnopravnem pogledu je imela konfederativno državnost.

Temeljno politično vodilo Narodne vlade je bilo oblikovanje politično in upravno Združene Slovenije. Narodna vlada je prevzela in združila vse posle nekdanje cesarsko-kraljeve deželne vlade v Ljubljani in Celovcu in tudi vse posle nekdanjih cesarsko-kraljevih namestništev v Trstu in Gradcu. Razpustila je deželni odbor dotedanje vojvodine Kranjske ter za Koroško, Štajersko, Primorsko in Kranjsko prevzela in združila vse posle dotedanjih deželnih odborov ter avtonomnih oblasti in naprav. Slovenija kot taka je postala državnopravna enota. S tem so v prvi stvarni obliki uresničili program Združene Slovenije, ki je glede na italijansko zasedbo Trsta, Goriške, Istre in postojnskega okrožja na Kranjskem med 3. in 23. novembrom 1918 in tedaj še Madžarski pripadajoče Prekmurje obsegala večino nekdanje vojvodine Kranjske in slovenski del nekdanje vojvodine Štajerske, to je približno dve tretjini današnjega ozemlja Republike Slovenije.

Slovenska samostojnost leta 1918 se je poleg omenjenega kazala tudi na gospodarskem področju. Narodna vlada je odpravila militarizacijo obratov in s tem omogočila uvedbo mirnodobske proizvodnje, poslovenila, to je nacionalizirala, je avstrijski državni kapital in tako začela ustvarjati slovensko državno imetje ter storila ustrezne korake, da je omogočila nemoteno in varčno gospodarjenje z denarjem. Poskrbela je za nemoteno in nepretrgano obratovanje že obstoječe gospodarske proizvodnje na Slovenskem in urejene razmere na preskrbovalnem področju. Prešla je tudi k povezovanju narodnih gospodarskih sil, saj je prevzela nadzor nad različnimi gospodarskimi panogami v Sloveniji. V komaj dobrem mesecu obstoječi Državi SHS je vlada v gospodarskem pogledu storila veliko in opredelila temelje, na katerih bi lahko gradili samostojen narodnogospodarski razvoj.

Kot eno od ključnih vprašanj tedanjega časa so na Slovenskem razumeli tudi problem narodnih mej. Poleg Maistra so se ga – sicer s peresom – lotili v katoliškem *Slovencu* in liberalnem *Slovenskem narodu*. Konec oktobra in v novembru 1918 je v obeh listih izšlo več člankov, ki so mejo na zahodu zagovarjali

od Trsta do Tržiča s severnim ozemljem Goriške in Beneške Slovenije, na severu pa vključujoč vse ozemlje nekdanje kronovine Koroške, kjer so prebivali Slovenci. Pozornost je veljala tudi prekmurskim Slovincem, za katere so zahtevali, da se priključijo Državi SHS. Proti italijanski zasedbi Primorske so protestirali v vseh slovenskih političnih taborih.

Energija, sproščena v slovenskem novembru 1918, je imela tudi senčno plat. Prihajalo je do samovoljnega in brezobzirnega nastopanja narodnih straž, nespoštovanja orožništva, tatvin javnega premoženja, samovoljne uporabe orožja, ustvarjanja razpoloženja, da ne bo več potrebno plačevati davkov, ter razgrajanja predvsem mlajših vojakov po vrnitvi domov. Opazno je bilo tudi potikanje pocestne mladine. Z urejanjem družbenega življenja je tako početje izzvenevalo.

Izjemno pomembni temi tedanjih političnih razprav sta bili jugoslovanska državna družitev in vprašanje ureditve nove države. To je bilo najbolj kompleksno politično vprašanje tedanjega časa. Jugoslovansko združitev so podpirali v vseh političnih taborih, razlikovali pa so se v pogledih na obliko vladavine v novi državi in njen državnopravni značaj. Socialni demokrati so zagovarjali republiko in sčasoma tudi centralistični državni ustroj, liberalci monarhijo in centralistično državo, katoliški tabor pa je do seje osrednjega odbora Narodnega vijeća 23. in 24. novembra 1918, na kateri so sprejeli sklep o združitvi s Srbijo in Črno goro, zagovarjal republikansko in federalistično stališče. Ob tem so vse stranke podpirale stališče jugoslovanskega narodnega integralizma.

V tistem času je bilo na Slovenskem izraženo tudi mnenje, ki je odkrito nasprotovalo združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo. Zagovarjal ga je pripadnik JSDS inž. Anton Štebi. Po njegovi oceni so si bili Slovenci in Srbi na eni ter Hrvati in Srbi na drugi strani preveč različni, da bi lahko nekonfliktno živeli v skupni državi. Jugoslovanska država naj bi po njegovem razmisleku obsegala le Slovence, Hrvate in Srbe iz habsburške monarhije.

Ko so na seji osrednjega odbora Narodnega vijeća oblikovali skupno odločitev o združitvi Države SHS v jugoslovansko skupnost, so predstavniki JDS podprli centralizem in karadževićevsko monarhijo, VLS pa se je na koncu uklonila večinskemu mnenju v Narodnem vijeću, ki je o zedinjenju s Srbijo in Črno goro vsililo sklep o takojšnji združitvi, podreditvi unitarističnemu načelu in sprejemu monarhije. JSDS, ki je soglašala s sklepom o združitvi, je nasprotovala le točki o regentstvu v novi državi, »ker se s tem ustvarja neki prejudic za monarhistično bodočo ureditev države«.

Jugoslovanska državna združitev je bila za vse tri slovenske politične stranke legitimno dejanje, ki se je zgodilo po njihovi volji, zaradi njihove privolitve in pooblastila. Ob tem pa se samostojnost, ki so jo dosegli Slovenci v Državi SHS, ni ohranila. V letih 1918–1921 se je na različne načine izgubljala, z ustavo Kraljevine SHS, sprejeto 28. junija 1921, pa je dokončno izgubljena. Tedaj sta v jugoslovanski skupnosti zavladata centralizem in unitarizem, ki se mu je večinska slovenska avtonomistično-federalistična volja upirala vse do konca prve Jugoslavije. Zateva, da mora biti v jugoslovanski državi zagotovljen svoboden in samostojen slovenski narodni razmah, je živela tudi v drugi, federativni jugoslovanski skupnosti. Uresničena pa je bila zunaj nje, z zopetno narodnopolitično osamosvojitvijo Slovencev in oblikovanjem njihove lastne nacionalne države Republike Slovenije leta 1991. V okviru trajnih slovenskih narodnoemancipacijskih naporov lahko v slovenski državnosti, doseženi leta 1918, vidimo enega od zgodovinskih argumentov za njen nastanek.

SUMMARY

**THE SLOVENIAN
TURNING POINT
OF 1918**

**Slovenian Position in
the State of Slovenes,
Croats and Serbs**

With the establishment of the National Council for Slovenia and Istria on 16 and 17 August 1918 in Ljubljana and in the final year of World War I, the name »Slovenia« asserted itself politically in the international setting. Thereafter the Slovenian national movement, encouraged by the May Declaration of 30 May 1917, began the preparations for the establishment of an independent Yugoslav state outside of the Habsburg Monarchy. The National Council for Slovenia and Istria was a politically motivated supra-party organisation. It was established with the purpose to express – based on the May Declaration's demand for the state independence of the Habsburg Yugoslavs (still in the context of the Monarchy at that time) – the will of the Slovenian people with regard to the national self-determination and establishment of an independent Yugoslav state community. It was led by Dr Anton Korošec, the foremost Slovenian politician of that period and the head of the catholic All-Slovenian People's Party (hereinafter the VLS).

Slovenians undertook multi-faceted preparations (organisational, propagandist, economic, and financial) to leave the Monarchy. Simultaneously, in October 1918 the Slovenian politics also publicly discussed the question of the future Yugoslav state's regime. The VLS argued for an autonomist regime and a republican state of Habsburg Yugoslavs (its state-legal plan was outlined by Fran pl. Šuklje). The most prominent representatives of the liberal Yugoslav Democratic Party (the JDS), headed by its representative Dr Ivan Tavčar, opted for a unitarian, centralist, and monarchic Yugoslav community, in conjunction with the Kingdom of Serbia. The Yugoslav Social Democratic Party (the JSDS) did not consider the question of the Yugoslav state regime at that time, however.

With regard to their national politics for independence, Slovenians cooperated with the Croatian and Serbian political representatives from Austro-Hungary. Their cooperation resulted in the establishment of the National Council of Slovenes, Croats and Serbs (hereinafter the National Council of SHS) on

5 and 6 October 1918 in Zagreb. This was the supreme political representative body, which assumed the leadership in the fight of the Yugoslav nations in the Austro-Hungarian Monarchy for their absolute state independence. Its president was Anton Korošec. When Austro-Hungary admitted its military defeat on 28 October 1918 and simultaneously recognised the right to the absolute self-determination to Czechs, Slovaks, and the Yugoslav nations, on the very next day Ljubljana and Zagreb severed the state-legal ties to the Monarchy and declared the establishment of the independent State of Slovenes, Croats and Serbs (the State of SHS). The National Council of SHS became the supreme authority in the State of SHS.

At the time of its establishment, the State of SHS (with the exception of the Prekmurje, Međimurje, Bačka, Baranja, and Banat regions) encompassed all of the remaining Yugoslav territories of the former Monarchy – Slovenia, Croatia with Slavonia, Istria and Dalmatia, as well as Bosnia and Herzegovina. Subsequently its actual scope diminished due to the Italian occupation of the Slovenian coastal region, Istria, the Kvarner islands of Cres and Lošinj, Northern Dalmatia, and the Dalmatian islands. The State of SHS existed until 1 December 1918, when it merged with the Kingdom of Serbia (to which Vojvodina and the Kingdom of Montenegro had been annexed on 25 and 26 November 1918, respectively) into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (the Kingdom of SHS).

The integral parts of the State of SHS were governed by various national and provincial governments: Slovenia by the National Government of SHS in Ljubljana (the National Government); Croatia and Slavonia by the provincial government in Zagreb; Dalmatia by the provincial government in Split; and Bosnia and Herzegovina by the National Government of SHS in Sarajevo. A commissioner of the National Council of SHS was appointed for Istria.

The State of SHS fulfilled all of the criteria, prescribed by the international law for the establishment and existence of states. It

had its national territory, formed by the former Habsburg Yugoslav lands; its inhabitants and its own organised authority – the National Council of SHS; as well as various national and provincial governments. The State of SHS also proved that it was capable of establishing relations with other countries, despite the fact that the allied and associated countries had not recognised it as a state according to the international law. Nonetheless, the state itself was a political fact, as the recognition of a state does not carry a constituent meaning, but rather a declarative one.

Despite the non-recognition of the State of SHS, the allied powers nevertheless took into account the state-legal change that had occurred in the south of the former Austro-Hungary on 29 October 1918. The supreme allied commander at the Salonika Front, the French General Louis Franchet d'Espere, saluted the National Council of SHS and the »new Yugoslav ground and naval armed forces« in a telegraph, sent on 6 November 1918. Furthermore, several allied and Central European countries established contacts with Zagreb and Ljubljana, and the State of SHS also set up formal foreign relations with other countries: Poland, Hungary, Czechoslovakia, German Austria, and the Kingdom of Serbia. At the same time, the State of SHS was individually recognised, in the international context, by German Austria and the Hungarian People's Republic, while it was also indirectly recognised by the Kingdom of Serbia. Namely, on the occasion of the unification of the State of SHS and the Kingdom of Serbia on 1 December 1918, its Crown Prince Aleksandar Karađorđević declared »the unification of Serbia with the lands of the independent State of Slovenes, Croats and Serbs into a unified kingdom of Serbs, Croats and Slovenes«. Besides the Kingdom of Serbia, the State of SHS was the second predecessor state of the new Yugoslav state community.

The main characteristic of the position of Slovenians in the State of SHS was their independence with regard to shaping and managing their own political, social, economic, cultural, educational, and military life. The institution in charge of this

national-political position, achieved for the first time in contemporary history, was the National Government, which was the first Slovenian national government. Following a proposal of the National Council for Slovenia and Istria, it was appointed by the Presidency of the National Council of SHS on 31. October 1918. The National Government consisted of the representatives of all Slovenian political parties: The All-Slovenian People's Party, the liberal Yugoslav Democratic Party, and the Yugoslav Social Democratic Party. The national government was in charge of all the crucial areas of the implementation of state powers, with the exception of foreign affairs. Its president was Knight Josip Pogačnik (the VLS), and it had twelve administrative departments, i.e. commissions: the Internal Affairs Commission (led by Dr Janko Brejc, the VLS), Food Supply Commission (led by Dr Ivan Tavčar, the JDS), Education and Religion Commission (led by Dr Karel Verstovšek, the VLS), Justice Commission (led by Dr Vladimir Ravnihar, the JDS), Social Welfare Commission (led by Anton Kristan, the JSDS), Finance Commission (led by Dr Vekoslav Kukovec, the JDS), Traffic Commission (led by Dr Pavel Pestotnik, the JDS), Industry and Commerce Commission (led by Dr Karel Triller, the JDS), Public Works and Crafts Commission (led by Engineer Vladimir Remec, the VLS), Agriculture Commission (led by Prelate Andrej Kalan, the VLS), National Defence Commission (led by Dr Lovro Pogačnik, the VLS), and Healthcare Commission (led by Dr Anton Brecej, the VLS).

The autonomy of Slovenia in the State of SHS was based on the relations between the Slovenian National Government and the National Council of SHS in Zagreb. The initial division of jurisdiction with regard to the implementation of powers in the State of SHS was defined in such a way that the National Council of SHS maintained the power of implementation of foreign and military affairs, the right of pardon, annulment of legal acts, and appointment of senior officials. The individual national and provincial governments were autonomous in all the other executive power branches.

At first, the National Government took into account the powers reserved for itself by the National Council of SHS, but gradually it also assumed the state authority even in the areas under the Council's jurisdiction. The initial federal relationship between Slovenia and the State of SHS started transforming into a confederal relationship. In this regard it is relevant that the National Government also concerned itself with international relations, and its existence was recognised by certain European governments in their diplomatic activities. In the area of foreign affairs, the National Government would cooperate with Poland, German Austria, and Czechoslovakia, all of which sent their diplomatic or military representatives to Ljubljana.

As far as the military matters were concerned, the National Government was left to its own devices. The formation of the military depended on the Slovenian factor. The communication and resolution of military affairs between Ljubljana and Zagreb never took the shape of military leadership and command. The relations between the two cities proceeded on a relatively equal footing, while the formation of both Armies – the Slovenian and Croatian one – even emphasised the confederate character of the State of SHS.

While the Slovenian General Rudolf Maister was very active in this regard as well, the development and staffing of the military was the responsibility of the National Government – the authority that oversaw all the existing military units as well as the personnel structure of the armed forces in the Slovenian territory. Furthermore, the National Government also made decisions with regard to the promotion of officers, paid the military staff, established the military commissary and military courts in Ljubljana and Maribor, and provided for the soldiers' spiritual care. The contemporaneous Slovenian Army consisted of the Slovenian cores of the Slovenian Austro-Hungarian regiments. In the time of the State of SHS, the Slovenian military units achieved quite a lot – in particular General Maister, who ensured that the territory of the city of Maribor remained

Slovenian, secured the Slovenian north-eastern border, and occupied the territory of south Carinthia from Podklošter in the west, Grebinj in the north, and Št. Pavel in the east. The Slovenian Army in the State of SHS had two generals, 47 staff (higher-ranking) officers, 962 officers, and 11,364 soldiers. Its weapons included 21,347 rifles, 857 machine guns, 538 cannons, and 7 airplanes. It has to be taken into account that the actual power of the Slovenian Army was even greater, as another 1,773 Serbian officers and soldiers who had arrived to Ljubljana from the Austrian military captivity on 6 November 1918 were placed under the command of the Slovenian military authorities as well. They were commanded by the Cavalry Lieutenant Colonel Stevan Švabić. On 14 November 1918, the Serbian soldiers did a great service to the Slovenians, as put a stop to the Italian advance towards Ljubljana near the town of Vrhnika. Švabić played an important part in this action.

The state authority in Slovenia was also asserted in the other areas under the jurisdiction of the National Council of SHS. Everyone who had been sentenced by the Austrian civilian and Austro-Hungarian military criminal courts until 30 October 1918 was pardoned; many provisions and decrees of the various authorities and ministries of the Austrian state legal code were abolished; and the Austrian national legislation on societies, gatherings, as well as paragraph 23 of the Austrian press act were abolished as well. Thus the National Government enacted the freedom of gathering, association, and press. It also appointed senior officials.

The National Government settled a number of issues regarding its activities. It legally implemented the Slovenian authority instead of the representatives of the old Austrian authorities, dismissed a number of officials in prominent positions and replaced them with Slovenian staff, as well as established a number of crucial administrative institutions: the Administrative Commission, the Commission for the Peace Conference with the office for the occupied territory, the Correspondence

Bureau of the National Government in Ljubljana, the Transitional Economic Office in Ljubljana, and its own *Official Gazette*.

Furthermore, the government substantiated the new state reality with the legal reliance of the Slovenian population on the State of SHS. This is already indicated by the first official announcement of the National Government, entitled *Državljeni! (Citizens!)*. Thus new public legal position was implemented for all the natural persons living in the Slovenian territory with regard to their state adherence or citizenship. The new regime was introduced on 29 October 1918. As of that moment, the National Government counted the people as the »citizens of the free Slovenia« or the State of SHS. The members of the Government would address the people of Slovenia with the word »compatriots«.

Moreover, the National Government also introduced new principles of the national and social life in Slovenia and declared that Slovenian was the official language. As of 1 November 1918 (the All Hallows' Eve), all worship in the Ljubljana Cathedral would only take place in the Slovenian language. The National Government also brought the attention to the new form of government in the State of SHS (a bourgeois republic). It set out that all sentences »shall be pronounced in the name of the law«, while in the Austro-Hungarian Monarchy they had been pronounced »in the name of His Imperial Majesty«. It also abolished titles like »high-born«, »Your Worship«, etc., as well as governmental or official titles like »esteemed«, »illustrious«, and so on. Only the titles of »Mr«, »Ms« and »Mrs« could be used in any correspondence of the Government, addressed to natural persons.

The implementation of the state power in Slovenia was regulated meticulously. This was achieved with the Government Decree on the Transitional Administration in the territory of the National Government of SHS in Ljubljana (Decree on the Transitional Administration), which set out the state-legal relationship between the National Council of SHS and the

National Government. The National Government announced this Decree, drawn up in agreement with the National Council of SHS, on 21 November 1918. According to the Decree, the National Council of SHS transferred the implementation of its supreme power to the National Government, which became the highest administrative body and official instance for all the authorities, offices, and public bodies in the Slovenian territory. By the Decree on the Transitional Administration, the State of SHS was a multi-national state, formed through the relations between the National Government and the National Council of SHS, in which Slovenia formed an integral part of the actual union. In the substantive-legal sense, Slovenia possessed a confederal statehood.

The fundamental political guideline of the National Government was to form a politically and administratively united Slovenia. The National Government assumed and merged all the tasks of the former imperial royal provincial governments in Ljubljana and Klagenfurt, as well as all the operations of the former imperial royal representations in Trieste and Graz. It dissolved the provincial committee of the former Duchy of Carniola, while for the provinces of Carinthia, Styria, Carniola, and the Littoral it took over and merged all of the responsibilities of the former provincial committees, autonomous authorities, and bodies. Slovenia became a state-legal unit. All of this represented the first material manifestation of the United Slovenia programme. The contemporaneous United Slovenia – in view of the Italian occupation of Trieste, the Gorizia region, Istria, and the Postojna district of Carniola between 3 and 23 November 1918 and still in Hungary incorporated Prekmurje – encompassed the majority of the former Duchy of Carniola and the Slovenian part of the former Duchy of Styria, i.e. approximately two thirds of what is the today's territory of the Republic of Slovenia.

Apart from what has already been pointed out, in 1918 the Slovenian independence manifested itself in the economic field

as well. The National Government abolished the militarisation of the industry and thus allowed for the introduction of peacetime production. Furthermore, it Slovenianised (i.e., nationalised) the Austrian state's capital and therefore started creating the assets of the Slovenian state. It also took all the steps necessary to ensure the smooth and prudent handling of financial matters. It took care of the unhindered and continuous functioning of the already existing commercial production in Slovenia and settled the matters of supply. The National Government also started bringing together the national economic forces, as it assumed control of the various industries in Slovenia. The government of the State of SHS, barely over a month old, managed to do quite a lot as far as the economy was concerned, and it defined the foundations on which the independent national-economic development could be built.

The problem of the national borders was seen as one of the key issues in Slovenia at the time as well. Apart from General Maister, the Catholic daily *Slovenec* and the liberal newspaper *Slovenski narod* dealt with it as well, though with the pen rather than the sword. Towards the end of October and in November 1918, both newspapers published several articles that argued for the western border from Trieste to Tržič, including the northern territory of the Gorizia region and Slavia Veneta, while the proposed northern borders encompassed the entire area of the former crown land of Carinthia where Slovenians lived. Slovenians in the Prekmurje region garnered much attention as well, and demands were made that their territory should also be annexed to the State of SHS. All of the Slovenian political camps protested the Italian occupation of the Slovenian Littoral.

The energy released in the course of the Slovenian November of 1918 had its dark side as well, which included the arbitrary and ruthless actions of various national guard formations; disregard for the gendarmerie; looting of private property; haphazard use of weapons; suggestions that taxes would no longer have to be paid; and disturbances caused in particular by

younger soldiers after their return home. The loitering of youth in the streets was noticeable as well. However, as the social life returned to normal, such incidents started petering out.

The unification of the Yugoslav state and the question of the new state regime were extremely important topics of the contemporaneous political discussions. This was the most complex political issue of the time. The Yugoslav unification was supported by all political camps, which, however, had various outlooks on the proposed form of government in the new state as well as on its state-legal character. The social democrats argued for a republic and gradually for a centralist state system; the liberals favoured a monarchy and a centralist state; while the Catholic camp argued for the republican and federalist standpoint until the session of the Central Committee of the National Council of SHS on 23 and 24 November 1918, where the decision on the unification with Serbia and Montenegro was adopted. Simultaneously, all of the political parties supported Yugoslav national integralism.

At that time, an opinion was also expressed in Slovenia that openly opposed the unification of the State of SHS and the Kingdom of Serbia. This was argued for by the member of the Yugoslav Social Democratic Party, Engineer Anton Štebi, who reckoned that Slovenians and Serbs on the one hand and Croats and Serbs on the other hand were too different from each other to be able to live in a single state without conflicts. According to Štebi, the Yugoslav state should only include Slovenians, Croats, and Serbs from the former Habsburg Monarchy.

When the joint decision about the merging of the State of SHS into a single Yugoslav community was adopted at the aforementioned session of the Central Committee of the National Council of SHS, the representatives of the JDS were in favour of centralism and monarchy headed by the Karađorđević dynasty. The VLS ultimately yielded and joined the majority opinion in the National Council of SHS, which enforced, with regard to the merging with Serbia and Montenegro, the decision on the

immediate unification, submission to the unitarian principle, and adoption of a monarchy. The JSDS, which agreed with the unification decision, only opposed the point about the regency in the new state, »as it creates a sort of a prejudice for the future monarchic regime in the state«.

For all three Slovenian political parties, the Yugoslav state unification was a legitimate action that took place of their own volition, due to their agreement and mandate. The independence achieved by Slovenians in the State of SHS was not preserved, however. Between 1918 and 1921 it gradually dwindled away, before disappearing completely with the adoption of the Constitution of the Kingdom of SHS on 28 June 1921. At that point, centralism and unitarianism prevailed in the Yugoslav community, even though the autonomist and federalist standpoints, mostly expressed by Slovenians, resisted it until the very end of the First Yugoslavia. The demand that a free and independent Slovenian national development should be ensured in the Yugoslav state remained alive and well even in the second Yugoslav federal community. However, it was ultimately realised outside of Yugoslavia, after yet another national-political emancipation of Slovenians and the formation of the Republic of Slovenia, their own national state, in 1991. In the context of the permanent Slovenian national emancipation efforts, we can see the Slovenian statehood, achieved in 1918, as one of the historical arguments for the creation of the Slovenian state.

**VIRI IN
LITERATURA**

Arhivski, muzealski in knjižnični viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1404, t. e. 23 – [Zarnik, Miljutin]. *Porajanje Jugoslavije: doživljajo Ljubljančana l. 1918: dnevnik pisal dr. Miljutin Zarnik, magistratni ravnatelj v Ljubljani: prepis.*

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

MNZC – Muzej novejšje zgodovine Celje

PMPO – Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor

Spletni viri

Digitalna zbirka knjižnice Inštituta za novejšjo zgodovino
Dlib.si (Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani)

Periodični tisk

Avtonomist. Ljubljana: Albin Prepeluh, 1923.

Delo. Ljubljana: Delo, 1988, 2005.

Demokracija. Ljubljana: Slovenska socijalna matica, 1918.

Domovina. Ljubljana: Konzorcij, 1918.

Ilustrirani Slovenec. Ljubljana: Fran Kulovec, 1925, 1928, 1931.

Jutro. Ljubljana: Konzorcij Jutra, 1925, 1928, 1934, 1938.

Naprej. Ljubljana: Josip Petejan; Iza Prijateljeva; Viktor Zoré; Zvonimir Bernot, 1917, 1918, 1925, 1927.

Naši razgledi. Ljubljana: Delo, 1969, 1971.

Ptujski list. Ptuj: Tiskovna zadruga, 1919.

Resnica. Ljubljana: Konzorcij, 1918.

Slovenec. Ljubljana: Konzorcij Slovenca, 1917–1919, 1923, 1927, 1928, 1932, 1937, 1938.

Slovenska država. Chicago; Toronto: Slovenian National Federation of Canada, 1950, 1968.

Slovenski narod. Ljubljana: Narodna tiskarna, 1917–1919.

Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1918.

Uradni list Deželne vlade za Slovenijo. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1919.

Literatura

- Album slovenskih književnikov* / ur. Šlebinger, Janko. Ljubljana: Tiskovna zadruga, [1928].
- Andrejka, Viktor. Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, str. 269–295.
- Balkovec, Bojan. Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom. V: Vodopivec, Peter (ur.). *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem: simpozij 1998*. Ljubljana: Slovenska matica, 2000, str. 31–37.
- Balkovec, Bojan. Naše prve. V: Nečak, Dušan (ur.). *Stiplovškov zbornik*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005, str. 267–276.
- Balkovec, Bojan. *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992.
- Baš, Franjo. Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji 1918–1938. V: Lavrič, Jože, Mal, Josip, Stele, France (ur.). *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Jubilej, 1939, str. 314–319.
- Berberih-Slana, Aleksandra. *Slovensko-hrvaški stiki po prvi svetovni vojni: magistrsko delo*. Maribor: Pedagoška fakulteta, 2000.
- Bergant, Zvonko. *Kranjska med dvema Ivanoma: idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*. Ljubljana: Inštitut za globalne politične študije, 2004.
- Bergant, Zvonko. *Slovenski klasični liberalizem: idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891–1921*. Ljubljana: Nova revija, 2000.
- Biber, Dušan. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.
- Bizjak, Matjaž. Obveščevalna dejavnost Slovenske vojske in slovenskih varnostnih organov po prvi svetovni vojni. V: Polšak, Vilibald (ur.). *Vojaškošolski zbornik: 8*. Maribor: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje. 2012, str. 7–29.
- Bizjak, Matjaž. *Slovenska vojska 1918–1919 in formiranje Dravske divizijske oblasti: magistrska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2001.

- Bizjak, Matjaž. Umik avstro-ogrške vojske skozi slovenski prostor novembra 1918. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 43, 2003, št. 1, str. 25–36.
- Bizjak, Matjaž. Vojska Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. *Vojaška zgodovina*, 4, 2003, št. 1, str. 102–113.
- Boban, Ljubo. Kada je i kako nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba. *Časopis za suvremeno povijest*, 24, 1992, št. 3, str. 45–60.
- Bogataj, Lovro. Uprava v Sloveniji od prevrata 1918 do izvršitve Vidovdanske ustave. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, str. 373–388.
- Brejč, Janko. Od prevrata do ustave. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, str. 160–214.
- Brezigar, Milko. *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*. Celje: Omladina, 1918.
- [Brezigar, Milko]. *Pogled v novi svet: poročal x x x na gospodarskem posvetu, ki ga je sklical »Narodni svet« 18. septembra 1918*. [Ljubljana]: Slovenska Socijalna Matica, 1918.
- Brodnik, Vilma. Preskrba Ljubljane med 1. svetovno vojno. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 29, 1989, št. 2, str. 281–323.
- Budisavljevič, Srđan. *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca: povodom četrdesetogodišnjice jugoslovenskog ujedinjenja*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1958.
- Cvirn, Janez. *Trdnjavski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem: 1861–1914*. Maribor: Obzorja, 1997.
- Čepič, Zdenko. Narodnogospodarske zamisli pri Slovencih v času odločitve za prvo narodno državo. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 24, 1984, št. 1–2, str. 101–121.
- Čuček, Filip. Oris življenja, dela in obdobja Frana Rosine, očeta Igorja Rosine. V: Gašparič, Jure, Škrubej, Katja (ur.). *Odvetnik in oblast: dr. Igor Rosina (1900–1969)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017, str. 21–38.
- Čuček, Filip. *Svoji k svojim: na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
- Čulinović, Ferdo. *Državnopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX. i XX. vijeka: prva knjiga: Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Istra, srpska Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina te država SHS*. Zagreb: Školska knjiga, 1953.

- Čulinović, Ferdo. *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka: druga knjiga: Srbija – Crna gora – Makedonija: Jugoslavija 1918.–1945.* Zagreb: Školska knjiga, 1954.
- Čulinović, Ferdo. *Državnopravni razvitak Jugoslavije.* Zagreb: Školska knjiga, 1963.
- Čulinović, Ferdo. *Jugoslavija između dva rata: I.* Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1961.
- Čirić, Đorđe. *S Dunava na Rajnu: beleške i uspomene s puta.* Beograd: Štamparija »Sv. Sava«, 1914.
- Debeljak, Tine. *Pot k prvi slovenski vladi: ob 50-letnici osvoboditve.* Buenos Aires: Svobodna Slovenija, 1970.
- Dolenc, Ervin. *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS: 1918–1929.* Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Dolenc, Ervin. Kulturni odsek Narodnega sveta. V: Javornik, Marjan, Dermastia, Alenka (ur.). *Enciklopedija Slovenije: 6.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, str. 69–70.
- Dolenc, Ervin. *Med kulturo in politiko: kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnim vojnama.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Dolenc, Ervin. Narodna galerija. V: Drnovšek, Marjan, Bajt, Drago (ur.). *Slovenska kronika XX. stoletja: knjiga 1: 1900–1941.* Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 198.
- Dolenc, Metod. *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje: sestavni očrt.* Ljubljana: Akademsko založba, 1935.
- Dolinar, France. *Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918.* Buenos Aires: Sij, 1971.
- Erjavec, Fran. *Avtonomistična izjava slov. kulturnih delavcev leta 1921: iz spominov / separat.* Buenos Aires, 1958, str. 1–30.
- Erjavec, Fran. Lokalna samouprava. *Demokracija*, 1, 1918, št. 15–18, str. 210–220, št. 19–22, str. 263–272.
- Erjavec, Fran. *Slovenci: zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled.* Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1923.
- Gašparič, Jure. *Češkoslovaški konzulat v Ljubljani: (1920–1939).* V: Gašparič, Jure ... [et al.] (ur.). *Česi a Slovinci v moderní době: politika – společnost – hospodářství – kultura = Slovenci in Čehi v dobi moderne: politika – družba – gospodarstvo – kultura.* Praga: Nová Tiskárna Pelhřimov; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010, str. 133–150.

- Gligorijević, Branislav. *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1970.
- Godeša, Bojan. *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Građa o stvaranju jugoslovenske države: 1. I.–20. XII. 1918: tom I / priredili Dragoslav Janković i Bogdan Krizman*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1964.
- Građa o stvaranju jugoslovenske države: 1. I.–20. XII. 1918: tom II / priredili Dragoslav Janković i Bogdan Krizman*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1964.
- Grafenauer, Bogo. Vprašanje kulturne avtonomije 1918. *Zgodovinski časopis*, 42, 1988, št. 4, str. 561–569.
- Granda, Stane. Kranjska hranilnica. V: Dermastia, Alenka (ur.). *Enciklopedija Slovenije* 5. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991, str. 392.
- Grdina, Igor. Biografski portret Ivana Tavčarja. V: Grdina, Igor (ur.). *Tavčarjev zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, str. 7–82.
- Grdina, Igor. *Ivan Hribar: »jediní resnični radikalec slovenski«*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.
- Gspan, Peter. Mornariški častnik Vladimir Trost. V: Štepec, Marko (ur.). *MNZ.SI: časopis Muzeja novejše zgodovine Slovenije*. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine Slovenije, 2013, str. 14–15.
- Guštin, Damijan. Dve antantni vojski v Državi SHS – dva odnosa do zmagovalcev? Varnostne dileme Države SHS. V: Nečak, Dušan (ur.). *Stiplovsčkov zbornik*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005, str. 73–88.
- Guštin, Damijan. Maister prevzame oblast v Mariboru. V: Drnovšek, Marjan, Bajt, Drago (ur.). *Slovenska kronika XX. stoletja: knjiga 1: 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 210–211.
- Guštin, Damijan. Oborožene sile Države SHS. V: Fischer, Jasna ... [et al.] (ur.). *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992, 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 192–196.
- Herman, Uroš. *Liberalizem na Celjskem med leti 1918 in 1921: magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, 2016.
- Hribar, Ivan. *Moji spomini: II. del*. Ljubljana: Slovenska matica, 1984.
- Janković, Dragoslav. Ideje unitarizma i federalizma pre stvaranja prve jugoslavenske države. V: [Đorđević, Jovan (ur.)]. *Federalizam i*

- nacionalno pitanje: zbirka radova*. Beograd: Savez udruženja za političke nauke Jugoslavije, 1971, str. 191–200.
- Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja / uredila Otrin, Blaž in Čipić Rehar, Marija. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba; Ljubljana: Nadškofijski arhiv, 2015.
- Jerič, Josip. Narodni svet. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 144–160.
- Joksimović, Dragoljub. Međimurje. V: Gažević, Nikola (ur.). *Vojna enciklopedija*, 5. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije, 1973, str. 366.
- Kacin-Wohinz, Milica. *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo: 1918–1921*. Maribor: Založba Obzorja; Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1972.
- Kardelj, Edvard (Sperans), *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja: druga, pregledana in dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1957.
- Kardelj, Edvard (Sperans). *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja: tretja, pregledana in dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- Kardelj, Edvard (Sperans). *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja: četrta izdaja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1977.
- Kardelj, Edvard (Sperans). *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja: peta izdaja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.
- Kermauner, Dušan. *Temeljni problemi primorske politične zgodovine: zlasti v letih 1918–1921 / za tisk pripravil France Klopčič*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977.
- Klopčič, France. *Kritično o slovenskem zgodovinopisju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1977.
- Klopčič, France. *Slovenstvo in drugo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.
- Koblar, France. Slovenska književnost v zadnjih desetih letih. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 642–659.
- Koprivica Oštrić, Stanislava. Konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba 29. listopada 1918. godine. *Časopis za suvremeno povijest*, 25, 1993, št. 1, str. 45–71.
- Kranjec, Silvo. Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije. *Zgodovinski časopis*, 16, 1962, str. 218–229.

- Kranjec, Silvo: Slovenci na poti v Jugoslavijo. V: Lavrič, Jože, Mal, Josip, Stele, France (ur.). *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Jubilej, 1939, str. 32–65.
- Kresal, France. *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne* / uredila Borak, Neven, Lazarević, Žarko. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.
- Kristan, Ivan. Razvoj slovenske državnosti in občine Škofja Loka. V: Kristan, Ivan (ur.). *3 obletnice osamosvojitve*. Škofja Loka: Združenje borcev za vrednote NOB Škofja Loka, 2016, str. 4–16.
- Krizman, Bogdan. Jugoslavenski odbor i ženevska konferencija o ujedinenju 1918. godine. *Historijski institut Slavonije: zbornik*, 7, 1970, št. 7–8, str. 1–46.
- Krizman, Bogdan. »Narodno Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba« u Zagrebu i talijanska okupacija na Jadranu 1918. godine: građa o vanjskoj politici Predsjedništva Narodnog vijeća SHS od 29. X. do 1. XII. 1918. *Anali Jadranskog instituta*, 1, 1956, str. 83–116.
- Krizman, Bogdan. Osnivanje »Narodnog Vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu« 1918. *Historijski zbornik*, 7, 1954, št. 1–4, str. 23–32.
- Krizman, Bogdan. Početak rada »Narodnog Vijeća SHS« u Zagrebu 1918. godine. *Historijski pregled*, 1, 1954, št. 2, str. 39–47.
- Krizman, Bogdan. Predstavnici Predsjedništva »Narodnog Vijeća SHS« u Budimpešti, Beču i Pragu 1918. *Historijski zbornik*, 10, 1957, št. 1–4, str. 23–43.
- Krizman, Bogdan. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Kukovec, [Vekoslav]. *Slovenci 1914: referat dr. Kukovca na Ljudski univerzi v Celju in Mariboru dne 29. oktobra in 9. novembra 1934*. Maribor: Ljudska tiskarna, 1935.
- Kuhar, Alojzij. Govor dr. Alojzija Kuharja. V: Debeljak, Tine. *Pot k prvi slovenski vladi: ob 50-letnici osvoboditve*. Buenos Aires: Svobodna Slovenija, 1970, str. 97–105.
- Lazarević, Žarko. Obrat proti jugu: ukrepanje ob vstopanju v jugoslovanski gospodarski prostor. V: Borak, Neven, Lazarević, Žarko (ur.). *Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918–1945–1991*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996, str. 95–106.
- Lončar, Dragotin. *Politično življenje Slovencev: od 4. januarja 1797. do 6. januarja 1919. leta*. Ljubljana: Slovenska matica, 1921.
- Lukan, Walter. *Iz »črnožolte kletke narodov« v »zlato svobodo«?*

- habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2014.
- Mal, Josip. *Zgodovina slovenskega naroda: najnovejša doba: zv. 16. Celje*: Družba sv. Mohorja, 1939.
- Mala politična šola za slovenske kmete in delavce* / napisali: Slovenski republikanci. Ljubljana: Avtonomist, [1924].
- Melik, Anton. *Slovenija: geografski opis*. Ljubljana: Slovenska matica, 1963.
- Melik, Vasilij. *Slovenci 1848–1918: razprave in članki*. Maribor: Založba Litera, 2002 [i. e. 2003].
- Mikuž, Metod. Gradivo za zgodovino univerze v letih 1919–1945. V: Modic, Roman (ur.). *Petdeset let slovenske Univerze v Ljubljani 1919–1969*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1969, str. 53–92.
- Mikuž, Metod. 1917–1921: Narodni svet. V: Čepič, Zdenko ... [et al.]. *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979, str. 603–608.
- Mikuž, Metod. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.
- Milčinski, Fran. *Dnevnik 1914–1920* / ureditev, izbor slikovnega gradiva in spremna beseda Goran Schmidt; uvodna beseda Breda Slodnjak; zemljevidi Boštjan Rogelj. Ljubljana: Slovenska matica, 2000.
- »Naša poslanica« / Socijalistična omladina. *Demokracija*, 1, 1918, št. 1–2, str. 1–4.
- Nećak, Dušan. Jugoslavija, historična nujnost ali napaka? *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 65 (30), 1994, št. 1, str. 67–71.
- Novak, Alojzij. *Črniška kronika: frotno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno* / zbrala in uredila Renato Podberšič ml., Drago Sedmak. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2014.
- Perovšek, Jurij. Državnopravni in upravopolitični razvoj Slovenije v letih 1918–1921. V: Urbanc, Nataša. *Slovenija od prve svetovne vojne do koroškega plebiscita in Rapalla*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 2000, str. 9–20.
- Perovšek, Jurij. Iz Avstrije v Jugoslavijo. V: Drnovšek, Marjan, Bajt, Drago (ur.). *Slovenska kronika XX. stoletja: knjiga 1: 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 203–206.
- Perovšek, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929*. Ljubljana: Modrijan, 1996.

- Perovšek, Jurij. *Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Perovšek, Jurij. Oblikovanje slovenske nacionalne države leta 1918. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 25, 1985, št. 1–2, str. 49–75.
- Perovšek, Jurij. Predsednik gerentskega sveta, ljubljanski župan in predsednik Mestne občine Ljubljana dr. Dinko Puc (1924–1935). *Studia Historica Slovenica*, 17, 2017, št. 2, str. 641–673.
- Perovšek, Jurij. Priključitev Prekmurja in mirovna pogodba v Trianonu. V: Drnovšek, Marjan, Bajt, Drago (ur.). *Slovenska kronika XX. stoletja: knjiga 1: 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 243.
- Perovšek, Jurij. *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS: 1918–1929*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998.
- Perovšek, Jurij. Prva slovenska nacionalna vlada. V: Drnovšek, Marjan, Bajt, Drago (ur.). *Slovenska kronika XX. stoletja: knjiga 1: 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 208–209.
- Perovšek, Jurij. *Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Perovšek, Jurij. *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan, 1998.
- Perovšek, Jurij. Slovenska samostojnost v Državi SHS. V: Fischer, Jasna ... [et al.] (ur.). *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992, 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 186–190.
- Perovšek, Jurij. Srečanje dr. Antona Korošca in ing. Dragotina Gustinčiča novembra 1918 v Ženevi. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 50, 2010, št. 1, str. 189–192.
- Perovšek, Jurij. Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921. *Studia Historica Slovenica*, 17, 2017, št. 2, str. 559–613.
- Perovšek, Jurij. Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 33, 1993, št. 1–2, str. 17–26.
- Perovšek, Jurij. Ušeničnik in jugoslovanstvo. V: Ogrin, Matija, Juhan, Janez (ur.). *Aleš Ušeničnik: čas in ideje: 1868–1952: zbornik*

- razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*. Celje: Mohorjeva družba, 2004, str. 97–110.
- Perovšek, Jurij. »V zaželjeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Petrič, Ernest. *Pravica do samoodločbe: mednarodni vidiki*. Maribor: Obzorja, 1984.
- Pirkmajer, Otmar. V Ptuj ob preobratu. V: Švajncer, Janez J. (ur.). *Boj za Maribor 1918–1919: spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem*. Maribor: Obzorja, 1988, str. 403–411.
- Pivka, Franjo A. Mariborska letalska stotnija. *Kronika slovenskih mest*, 2, 1935, št. 4, str. 304–312.
- Pleterski, Janko. 29. oktober 1918. *Glasnik Slovenske matice*, 13, 1989, št. 1, str. 31–35.
- Pleterski, Janko. Avtentičnost izjave slovenskih strank 27. maja 1918. *Arhivi*, 17, 1994, št. 1–2, str. 116–117.
- Pleterski, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Pleterski, Janko. K poročilu o knjigi »Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925«. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 70 (35), 1999, št. 3, str. 505–511.
- Pleterski, Janko. *Narodi, Jugoslavija, revolucija*. Ljubljana: Komunist; Državna založba Slovenije, 1986.
- Pleterski, Janko. Pogledi Ivana Šušteršiča na jugoslovansko gibanje, samoodločbo in Jugoslavijo. V: Vodopivec, Peter (ur.). *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem: simpozij 1998*. Ljubljana: Slovenska matica, 2000, str. 99–108.
- Pleterski, Janko. Pomen prve slovenske vlade. V: Balkovec, Bojan. *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992, zadnja platnica.
- Pleterski, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.
- Pleterski, Janko. *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju*. Maribor: Obzorja, 1981.
- Pleterski, Janko, Božič, Branko. *Politična in socialna zgodovina Jugoslavije*. Maribor: Obzorja, 1975.

- Polec, Janko. Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo. V: *Zgodovina slovenske Univerze v Ljubljani do leta 1929*. Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra Prvega v Ljubljani, 1929, str. 3–229.
- Položaj kmetškega stanu*. Ljubljana: Samostojna kmetijska stranka, 1925.
- Prepeluh, Albin. *Pripombe k naši prevratni dobi: z zemljevidoma Koroške in Primorja ter s sliko A. Prepeluha*. Ljubljana: Založba univerzitetne tiskarne J. Blasnika nasl., d. d., 1938.
- Prunk, Janko, Toplak, Cirila. *Parlamentarna izkušnja Slovencev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2005.
- Prunk, Janko. *Slovenski narodni vzpon: narodna politika 1768–1992*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- Prunk, Janko, Rangus, Marjetka. *Sto let življenja slovenskih političnih strank 1890–1990*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2014.
- Puš, Ludovik. *Svoboda v polmraku*. [S. l.: s. n.], 1967.
- Rahten, Andrej. *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije: slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2016.
- Rahten, Andrej. *Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca: 1869–1934*. Celovec: Mohorjeva družba, 2002.
- Rahten, Andrej. Zadnji slovenski avstrijakant: prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča. *Zgodovinski časopis*, 53, 1999, št. 2, str. 195–208.
- [Ravnihar, Vladimir]. *Mojega življenja pot: spomini dr. Vladimira Ravniharja / uredili Janez Cvirn, Vasilij Melik, Dušan Nečak*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997.
- Redlich, Joseph. *Austrian war Government*. New Haven: Yale University Press; London: Humphrey Milford; Oxford: University Press, 1929.
- Repe, Božo. »Osvobajate nas, hkrati pa nas režete na koščke.«: odnos velikih sil do Slovencev med prvo svetovno vojno in ob njenem koncu. *Studia Historica Slovenica*, 15, 2015, št. 2, str. 337–355.
- Ribnikar, Peter. Naredba o prehodni upravi v Sloveniji iz leta 1918 in njen pomen za Slovenijo. *Arhivi*, 26, 2003, št. 1, str. 119–128.
- [Ribnikar, Peter]. Narodna vlada SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo 1918–1921. V: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919 / za objavo*

- pripravil Peter Ribnikar. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998, str. 9–50.
- Sancin, Ivo. Kako je bilo v Celju. V: Švajncer, Janez J. (ur.). *Boj za Maribor 1918–1919: spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojevo za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem*. Maribor: Obzorja, 1988, str. 304–407.
- Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919* / za objavo pripravil Peter Ribnikar. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.
- Seručar, Zdravko. *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19 godine: kratak pregled*. Beograd: Vojnoistorijski institut J. A., 1950.
- Sirotković, Hodimir, O nastanku, organizaciji, državnopravnim pitanjima i sukcesiji Države SHS nastale u jesen 1918. *Časopis za suvremenu povijest*, 24, 1992, št. 3, str. 64–67.
- Skok, Zdene. *Izdaje slovenskih znamk v letih 1919–1920*. V: Urbanc, Nataša. *Slovenija od prve svetovne vojne do koroškega plebiscita in Rapalla*. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine, 2000, str. 79–96.
- Skubic, Štefan. *Javna dela*. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 613–625.
- Slavič, Matija. *Državni prevrat v Mariborski oblasti*. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 215–269.
- Slovenska kronika XX. stoletja: knjiga 1: 1900–1941* / Drnovšek, Marjan, Bajt, Drago (ur.). Ljubljana: Nova revija, 1995.
- Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992, 1* / avtorji Borak, Neven ... [et al.]; Fischer, Jasna ... [et al.] (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije* / Lavrič, Jože, Mal, Josip, Stele, France (ur.). Ljubljana: Jubilej, 1939.
- Stavbar, Vlasta. *Izjave v podporo Majniške deklaracije*. *Zgodovinski časopis*, 46, 1992, št. 3, št. 4, str. 357–381, 497–507, 47, 1993, št. 1, str. 99–106.
- Stavbar, Vlasta. *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji od volilne reforme do nove države: 1906–1918*. Maribor: Založba Pivec, 2017.

- Stavbar, Vlasta. *Politik Vekoslav Kukovec: politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014.
- Stefanović, Jovan. *Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno: knjiga I*. Zagreb: Školska knjiga, 1956.
- Stiplovšek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine 1930–1935: prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- Stiplovšek, Miroslav. Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov. V: Voglar, Dušan, Dermastia, Alenka (ur.). *Enciklopedija Slovenije*: 7. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993, str. 307–308.
- Stiplovšek, Miro. O revolucionarnosti v obdobju 1918–1921. V: Grafenauer, Bogo (ur.). *Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1973, str. 47–65.
- Stiplovšek, Miroslav. Prizadevanja za avtonomijo Slovenije od ustanovitve jugoslovanske države do kraljeve diktature (1918–1929). *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 65 (30), 1994, št. 1, str. 77–95.
- Stiplovšek, Miroslav. *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Stiplovšek, Miroslav. Vloga dr. Karla Verstovška pri ustanovitvi slovenske univerze leta 1919. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 46 (31), 1995, št. 2, str. 292–311.
- Suppan, Arnold. *Jugoslawien und Österreich 1918–1938: bilaterale Aussenpolitik im europäischen Umfeld*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenbourg, 1996.
- Šišić, Ferdo. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1920.
- Šorn, Jože. Narodni svet v Ljubljani in njegov gospodarski odsek. *Pri-spevki za zgodovino delavskega gibanja*, 23, 1983, št. 1–2, str. 55–61.
- Šorn, Jože. *Razvoj papirnice Vevče*. Ljubljana: Papirnica Vevče, 1956.
- Šorn, Jože. Slovenci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni. *Zgodovinski časopis*, 35, 1981, št. 1–2, str. 57–81.
- Šorn, Jože. Slovensko gospodarstvo med dvema vojnama. V: Čepič,

- Zdenko ... [et al.]. *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979, str. 686–699.
- Šorn, Jože. *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.
- Štebi, Anton. *29. oktober*. Maribor: Zadruga Slovenski tisk, 1939.
- Štebi, Anton. Resnice in ideali jugoslovanskega problema. *Demokracija*, 1, 1918, št. 19–22, str. 255–263.
- Štepec, Marko. Utrip vsakdanjega življenja v Ljubljani. *Studia Historica Slovenica*, 14, 2014, št. 2–3, str. 379–394.
- Šuklje, Franjo. *Iz mojih spominov: III. del*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1929.
- Šuligoj, Ljubica. Ptujsko območje na prelomu stoletja do leta 1920. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 65=30, 1994, št. 2, str. 308–316.
- Šumrada, Janez. Mednarodno priznanje Republike Slovenije – pregled nekaterih ključnih vprašanj. V: Gašparič, Jure, Šorn, Mojca (ur.). *Četrto stoletje Republike Slovenije – izzivi, dileme, pričakovanja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016, str. 9–15.
- Švajncer, Janez J. Slovenska vojska 1918–1919. V: Švajncer, Janez J. (ur.). *Boj za Maribor 1918–1919: spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem*. Maribor: Obzorja, 1988, str. 129–170.
- Švajncer, Janez J. *Slovenska vojska 1918–1919*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.
- Taylor, Alan John Percival. *Habsburška monarhija: 1809–1918: zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956.
- Trstenjak, Dragotin. Uprava v Sloveniji. V: Lavrič, Jože, Mal, Josip, Stele, France (ur.). *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Jubilej, 1939, str. 109–129.
- Tuma, Henrik. *Iz mojega življenja: spomini, misli, izpovedi*. Ljubljana: Tuma, 1997.
- Ude, Lojze. Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/1919. V: Švajncer, Janez J. (ur.). *Boj za Maribor 1918–1919: spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem*. Maribor: Obzorja, 1988, str. 84–128.
- Ude, Lojze. Desetletnica in dve osemletnici. *Svobodna mladina*, 1, 1928, št. 6–7, str. 124–131.
- Ude, Lojze. *Slovenci in jugoslovanska skupnost*. Maribor: Obzorja, 1972.

- Vardjan, Miran. Kako so se rojevale prve slovenske znamke – verigarji. V: Urbanc, Nataša. *Slovenija od prve svetovne vojne do koroškega plebiscita in Rapalla*. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine, 2000, str. 55–78.
- Videmšek, Josip. Zadnji oktobrski dnevi leta 1918 v Celju. V: Švajncer, Janez J. (ur.). *Boj za Maribor 1918–1919: spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem*. Maribor: Obzorja, 1988, str. 308–309.
- Vilfan Sergij. *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Vinaver, Vuk. *Jugoslavija i Mađarska 1918–1933*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1971.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Zbornik fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti Komunistične partije na Slovenskem 1867–1941: 1 / Kacin-Wohinz, Milica ... [et al.] (ur.)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja; Muzej ljudske revolucije, 1964.
- Zečević, Momčilo. *Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929: I. knjiga*. Maribor: Obzorja, 1986.
- Zečević, Momčilo. Slovenci in ustvarjanje Države SHS. *Glasnik Slovenske matice*, 13, 1989, št. 1, str. 35–39.
- Zečević, Momčilo. *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921: od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*. Maribor: Obzorja, 1977.
- Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije: tom V: socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920 / urednik Moša Pijade*. Beograd: Zgodovinski oddelek Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije, 1951.
- [Žerjav, Gregor]. *Die nationale Abgrenzung im Süden: ein Beitrag zur Realisierung der Selbstbestimmung der Völker Oesterreich-Ungarns: von einem Südslaven*. Zagreb: Hrvatska tiskara, 1917.
- Žorž, Grega. Italijanska zasedba slovenskih krajev v novembru 1918. *Zgodovinski časopis*, 70, 2016, št. 3–4, str. 364–380.
- Žuraj, Marko. *Med regionalizmom in jugoslovanstvom: »liberalizem« na Štajerskem med letoma 1918 in 1923*. Maribor: Znanstveno-raziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2010.

IMENSKO KAZALO

A

Adamič, Ivan 222
Adamič, Viktor 257
Albrecht, Fran 257
Aleksandar (Aleksander) I.,
Karadorđević 115, 241, 243,
259, 271, 275, 279, 280, 288,
298, 318
Ambrožič, Matija 257
Andrássy, Gyula 74, 75
Andrejka, Rudolf 133
Andrejka, Viktor 143, 150, 309,
Antonijević, Stojan 162
Aškerc, Anton 83
Attems, Henrik 92, 98, 99, 101,
164
Avian, Ferdinand 165
Azzarita, Leonard 238

B

Bajt, Drago 311, 312, 316, 319
Balfour, Arthur James 114
Balkovec, Bojan 13, 118, 119,
120, 128, 129, 186, 281, 309, 317
Balla, Aladar 111, 113
Baltič, Vilko 283
Barac, Fran 258
Barbo, Josef Anton 101
Baš, Franjo 88, 309
Bauer, Otto 110, 113
Belar, Albin 166
Beneš, Eduard 134, 230
Berberih-Slana, Aleksandra
206, 207, 309
Bergant, Zvonko 121, 266, 309

Bernot, Zvonimir 11, 308
Berthelot, Philip 106
Biber, Dušan 165, 177, 309
Binder, Josip 166
Bizjak, Matjaž 92, 94, 97, 99,
112, 136, 137, 138, 139, 140,
141, 142, 143, 149, 153, 154,
309, 310
Blasnik [Blaznik], Jožef 318
Bleiweis, Milan 137
Bleiweis-Trsteniški, Demeter
257
Boban, Ljubo 71, 310
Bogataj, Lovro 12, 172, 173,
179, 180, 182, 184, 187, 310
Borak, Neven 314, 315, 319
Borojević, Svetozar 93, 94, 95
Borovnjak, Jožef 229
Božič, Branko 13, 44, 318
Brecelj, Anton 122, 123, 125,
128, 129, 289, 299
Brejc, Janko 10, 99, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 127, 128,
129, 166, 180, 186, 218, 219,
220, 258, 262, 263, 264, 279,
280, 281, 281, 283, 288, 299,
310, 318
Brezigar, Milko 191, 192, 193,
205, 218, 220, 310
Breznik, Josip 257
Brodnik, Vilma 206, 310
Budisavljević, Srđan 34, 310
Bukšeg, Vilim 108
Bulowski, Leon 132

C

Cankar, Ivan 16, 17, 27, 28,
309, 311, 313–315, 321
Cankar, Izidor 64, 120, 268,
269
Carbonier 83
Clemenceau, Georges 106, 108,
Collenz 176
Colluz
Cron, Henrik 164
Cvirn, Janez 95, 310, 318

Č

Čepič, Zdenko 190, 191, 310,
315, 320
Čičerin, Georgij Vasiljevič 111
Čingrija, Melko 106
Čipić Rehar, Marija 313
Čuček, Filip 95, 96, 165, 167,
310
Čulinović, Ferdo 45, 104, 105,
107, 108, 109, 111, 112, 113,
260, 271, 274, 275, 310, 311

Ć

Ćirić, Đorđe 158, 159, 161,
162, 274, 311

D

Damoklej (glej Damokles)
Damokles
Danilo, Anton 257
Debeljak, Anton 257
Debeljak, Tine 12, 90, 91, 119,
311, 314

Dermastia, Alenka 311, 312,
320
d'Espere, Louis Franchet 109,
288, 298
Dežela, Mirko 257
Dolenc, Ervin 33, 88, 166, 170,
255, 257, 311
Dolenc, Metod 178, 275, 311
Dolinar, France 12, 79, 134,
212, 311
Dolinar, Lojze 257
Drinković, Mate 138, 142
Drnovšek, Marjan 311, 312,
316, 319

Đ

Đorđević, Jovan 313

E

Elsner, Adolf 92,
Erjavec, Fran 12, 53, 54, 64, 72,
98, 116, 127, 128, 178, 311

F

Fasching, Josip 134
Ferdinand I., Koburški 160
Fettich, Oton 73,
Filipovicz, Titus 132
Finžgar, Franc Saleški 159
Fischer, Jasna 312, 316, 319
Flere, Pavel 257
Franke, Ivan 257

G

Gabrič, Aleš 14
Gangl, Engelbert 158, 257
Gaspari, Maksim 257
Gaspari, Tone 257
Gašparič, Jure 132, 310, 311, 321
Gažević, Nikola 313
George, David Lloyd 108
Glaser, Janko 257
Gligorijević, Branislav 281, 312
Godeša, Bojan 284, 312
Golar, Florijan 257
Götz, Bertram 165
Grafenauer, Bogo 255, 312, 320
Granda, Stane 196, 312
Grdina, Igor 77, 78, 120, 122, 123, 125, 126, 181, 206, 312
Gregorčič, Simon 83
Gregorin, Gustav 257
Grošelj, Pavel 257
Gruden, Igo 257
Gspan, Peter 108, 312
Gubec, Matija 81
Gumpłowicz, Ludvik 227
Gustinčič, Dragotin 114, 317
Guštin, Damijan 96, 134, 137, 138, 139, 141, 143, 148, 153, 187, 312

H

Habsburžani 109, 160, 246,
Herman, Uroš 97, 99, 100, 312
Hilbert, arhitekt 257
House, Edward M. 108

Hribar, Ivan 34, 35, 36, 57, 58, 59, 61, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 158, 218, 220, 267, 312
Husa, Julius 132

I

Ihle, Charles 112
Ilešič, Fran 160, 162, 257
Ištvanović, Nikola 137, 158, 216
Ivanóczy, Franc 229
Ivić, Aleksa 243

J

Jakopič, Rihard 257
Janković, Dragoslav 131, 212, 312
Javornik, Marjan 311
Jeglič, Anton Bonaventura 19, 22, 76, 77, 80, 82, 83, 87, 88, 89, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 145, 157, 162, 176, 240, 241, 258, 259, 313
Jenko, Simon 83
Jeran, Fran 257
Jerič, Josip 28, 213, 214, 217, 220, 221, 313
Joksimović, Dragoljub 104, 313
Juhant, Janez 317
Jurkowitsch 176

K

– k. 222, 223

Kacin-Wohinz, Milica 187,
313, 322

Kalan, Andrej 122, 123, 125,
127, 128, 129, 214, 217, 218,
264, 289, 299

Kalan, Ernest 96,

Kaltenegger, Oskar 92, 164

Karadjordjevići (glej

Karadorđevići)

Karadorđevići (Karadjordjevići,

Karadzordževići) 80, 158, 182,
236, 241, 243, 245, 247, 251,
258, 272, 274, 305

Kardelj, Edvard-Sperans 91,
212, 313

Karel I., Habsburški 29, 42, 68,
69, 70, 71, 73, 76, 109, 237, 318

Károly, Mihály 113

Kejžar, Miroslav 220

Kermauner, Dušan 187, 313

Klauer, Bruno 164

Klekl, Jožef 229

Klemenčič, Lovro 11

Klobovs, Janez 145

Klopčič, France 13, 111, 119,
313

Kobilca, Ivana 257

Koblar, Dana 257

Koblar, France 257, 313

Koch, Metod Ćiril 108

Kocmur, Ivan 245

Kokalj, Alojzij 6, 185, 197, 222,
231

Kopač, Josip 80, 84, 85,

Kopečnik, major 111

Koprivica Oštrić, Stanislava
39, 116, 182, 313

Korošec, Anton 16, 19, 22,
29, 31, 32, 33, 34, 35, 42, 46,
47, 54, 74, 78, 80, 81, 83, 106,
114, 115, 193, 198, 209, 218,
269, 270, 286, 296, 297, 314,
316

Korun, Milan (n. n.) 230, 233,
234, 241, 245, 272

Kostanjevec, Josip 257

Kovačič, Franc 322

Kozak, Juš 257

Koželj, Anton 257

Kraigher, Alojzij 257

Kramář, Karel 230

Kramer, Albert 123, 124, 125,
133, 158, 213, 214, 215, 216,
217, 218, 219, 220, 240, 258,
268

Kranjec, Silvo 138, 186, 270,
313, 314

Krek, Cilka 161

Krek, Janez Evangelist 19, 22,
53, 80, 82, 84, 161, 244, 254

Kresal, France 192, 314

Kristan, Anton (V.; Verus) 85,
122, 123, 125, 127, 128, 129,
157, 164, 218, 219, 245, 262,
263, 269, 272, 288, 299

Kristan, Etbín 27, 80,

Kristan, Ivan 182, 314

Krivec 180, 220

Krivic, Rudolf 253, 257
Krizman, Bogdan 37, 106, 109,
111, 112, 113, 114, 131, 212,
312, 314
Kromar, Janez 136
Kuhar, Alojzij 81, 314
Kukovec, Vekoslav 20, 21, 25,
30, 95, 96, 122, 123, 125, 127,
128, 129, 197, 199, 240, 268,
289, 299, 314, 320
Kulavics, Gustav 164
Kulovec, Fran 308
Künigl, Karel 92, 101, 164
Kveder-Demetrović, Zofka 240

L

Lah, Ivan 257
Lammasch, Heinrich 98
Langof, Adolf 165
Lansing, Robert 69, 70, 74,
Laschan, Viljem 164
Lavrič, Alfred 141
Lavrič, Jože 309, 314, 321,
322
Lazarević, Žarko 191, 192, 314
Levstik, Vladimir 257
Lončar, Dragotin 39, 70, 134,
178, 230, 314
Lorković, Ivan 205
Lukan, Walter 16, 17, 18, 23,
28, 31, 69, 76, 182, 270, 271,
314
Lunder, Rudolf 222

M

Mačkovšek, Janko 91, 226,
Maister, Rudolf 96, 97, 138,
139, 141, 142, 144, 208, 224,
289, 290, 292, 300, 304, 312
Mal, Josip 25, 82, 309, 310, 313,
314, 315, 319, 320, 321
Marinković, Mirko 109
Masaryk, Tomáš Garrigue 80,
134, 230
Melik, Anton 118, 257, 315
Melik, Vasilij 19, 315, 318
Mercier, Desiré-Félicien-
François-Joseph 83
Mesesnel, France 257
Mikuž, Anton 257
Mikuž, Metod 13, 31, 96, 122,
170, 182, 192, 198, 231, 261,
315
Milčinski, Fran 16, 29, 30, 36,
73, 88, 89, 100, 126, 128, 133,
199, 231, 257, 315
M. S. 245
Mišić, Živojin 109, 112
Modic, Roman 315
Mojzes, svetopisemski 248
Mole, Rudolf 257

N

Napoleon I., Bonaparte 100
Nečak, Dušan 182, 309, 312,
315, 318
Nešović, Branimir 14
Ninčič, Momčilo 252
Novak, Alojzij 19, 94, 95, 315

Novak, Fran 20, 159, 257
Nowotny, Adam 132

O

Oblak, Josip Ciril 227, 228, 257
Ogrin, Fran 165
Ogrin, Matija 317
O – i. 177
Omerza, Nikolaj 257
Orlando, Vittorio Emanuele
108
Oset, Željko 75
Otrin, Blaž 313

P

Passy, Rudolf 208
Pašić, Nikola 80, 114, 115, 256,
Perovšek, Jurij (J. P.) 14, 19, 21,
22, 25, 31, 35, 36, 43, 47, 85,
91, 98, 104, 114, 119, 120, 121,
131, 135, 153, 164, 179, 180,
193, 195, 204, 213, 216, 221,
235, 240, 244, 282, 283, 284,
315–317
Pesek, Anton 257
Pestotnik, Pavel 122, 123,
125, 127, 128, 129, 202, 289, 299
Petar (Peter) I. Karađorđević
158, 237, 241, 247,
Petejan, Josip 224, 308
Petrič, Ernest 190, 317
Pichon, Stephen 106
Pijade, Moša 322
Pirkmajer (Pirkmaier), Otmar
100, 317

Pirnat, Jakob 228
Pitamic, Leonid 283
Pivec 320
Pivka, Franjo A. 152, 317
Planinski 64, 65
Pleterski, Janko 12, 13, 20, 22,
23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34,
39, 42, 44, 69, 71, 73, 75, 76, 79,
80, 81, 88, 89, 91, 92, 93, 94,
97, 98, 115, 116, 118, 119, 120,
182, 266, 267, 275, 284, 317
Plinij, Gaj Cecilij Sekund,
mlajši 84
Podberšič, Renato, ml. 315
Podrekar, Fran 257
Pogačnik, Josip 11, 98, 99, 110,
121, 122, 123, 125, 128, 129,
133, 134, 144, 213, 216, 279,
280, 288, 299
Pogačnik, Lovro 80, 83, 122,
123, 125, 127, 128, 129, 137,
138, 139, 163, 216, 218, 268,
271, 272, 289, 299
Pohlin, Marko (Anton) 182, 322
Poincaré, Raymond 114
Polec, Janko 170, 318
Polšak, Vilibald 309
Pour, Ludvik 92
Praxmarer, Robert 164
Pregelj, Ivan 257
Prelovec, Zorko 257
Prepeluh, Albin-Abditus (as.)
27, 76, 128, 129, 130, 190, 263,
308, 318

Prešeren, France 83, 86, 250,
321
Pribičević, Milan 258
Pribičević, Svetozar 79, 182,
267, 270, 274, 279, 280, 281,
283
Pribičević, Valerijan 112
Prijatelj, Iza 308
Primosch, Matija 166
Protić, Stojan 279
Prunk, Janko 182, 284, 318
Puc, Dinko 94, 153, 316
Pugelj, Milan 257
Pustoslemšek, Rasto 257
Puš, Ludovik 12, 89, 224, 231,
318

R

Rabitsch 176
Rahten, Andrej 23, 28, 29,
30, 46, 69, 114, 120, 127, 266,
318
Raič, Božidar 228
Ramovš, Franc 257
Rangus, Marjetka 182, 318
Ravnihar, Vladimir 16, 92, 121,
122, 123, 124, 125, 126, 128,
129, 160, 163, 170, 171, 218,
288, 299, 318
Redlich, Joseph 36, 165, 318
Regent, Ivan (i. r.) 85,
Remec, Vladimir 122, 123, 125,
127, 128, 129, 268, 289, 299
Repe, Božo 120, 318
Ribnikar, Adolf 126, 156

Ribnikar, Peter 123, 124, 125,
133, 134, 180, 318, 319
Robida, Ivan 257
Rogelj, Boštjan 315
Rogulja, Petar 244
Rose, W. J. 132
Rosina, Fran 96, 310
Rosina, Igor 310
Rostohar, Mihajlo 88, 89, 90,
91, 93, 98, 119, 169
Rozman, Ivan 257
Rožanc, Mihael 257
Rybař, Otokar 16, 229, 268

S

Sancin, Ivo 96, 97, 319
Schmidt, Goran 315
Schwegel, Ivan (glej Švegel,
Ivan)
Sedmak, Drago 315
Seidler, Ernest 121
Seručar, Zdravko 96, 137, 143,
152, 319
Simović, Dušan 112
Sirotković, Hodimir 116,
319
Skok, Zdene 160, 319
Skubic, Štefan 195, 319
Skubl, Michael 92, 101, 164
Slavič, Matija 97, 192, 319
Slodnjak, Breda 315
Slomšek, Anton Martin 229
Smodej, Fran 214, 268
Smrekar, Henrik 257
Starčević, Mile 37, 269

Staudacher, Ferdinand 164
Stavbar, Vlasta 17, 28, 96, 199,
319, 320
Stefanović, Jovan 107, 320
Stele, France 309, 314, 320, 321
Sternen, Matej 257
Steska, Henrik 180
Stiplovšek, Miroslav 13, 14,
120, 170, 179, 182, 255, 282,
284, 309, 312, 320
Suppan, Arnold 110, 113, 320
Sušnik, Viktor 61, 62
Svetlič, Rodbina 162
Swoboda, Henrik 166
Swieczynski 110
Szarota, Marcelli 132

Š

Šimek, Elim 111
Šišić, Ferdo 244, 252, 260, 267,
268, 271, 272, 320
Škrubej, Katja 310
Šlebinger, Janko 309
Šorli, Tomo 91, 92, 94, 95
Šorn, Jože 32, 33, 34, 46,
47, 49, 54, 57, 182, 191, 192,
193, 194, 196, 204, 205, 208,
320, 321
Šorn, Mojca 321
Štebi, Anton (Outlaw) 11, 89,
115, 157, 264, 265, 266, 267,
293, 305, 321
Štepec, Marko 79, 81, 93, 154,
249, 312, 321
Štritof, Nikolaj 257

Šuklje, Fran (Franjo) 46, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 63, 64, 126, 232,
286, 296, 321
Šuklje, Milan 257
Šuligoj, Ljubica 97, 100, 321
Šumrada, Janez 104, 321
Šusteršič (Šušteršič), Ivan 12,
22, 23, 29, 30, 39, 72, 73, 76, 79,
101, 212, 245, 265, 266, 267,
284, 317, 318
Švabić, Stevan 153, 154, 158,
161, 290, 301
Švajncer, Janez J. 92, 93,
96, 97, 137, 138, 140, 142,
143, 145, 146, 151, 152, 153,
154, 155, 161, 317, 319, 321,
322
Švegel, Ivan (Schwegel, Ivan)
133

T

Tavčar, Alois 257
Tavčar, Franja 161
Tavčar, Ivan (–r.) 11, 59, 60, 61,
80, 85, 86, 91, 120, 121, 122,
123, 125, 126, 127, 128, 129,
139, 140, 143, 156, 169, 181,
184, 185, 206, 207, 218, 243,
244, 253, 257, 286, 288, 296,
299, 312, 317
Taylor, Alan John Percival 42,
68, 72, 74, 75, 321
Temperley, major 83
Tominšek Perovšek, Florjan 14

Tominšek Perovšek, Mateja 14
Tomšič, Ivan 13, 36, 70, 104,
105, 106, 107, 112, 182, 186,
Toplak, Cirila 182, 318
Tratnik, Fran 257
Tresić-Pavičić, Ante 108, 243
Triller, Karel 59, 60, 61, 80,
84, 99, 122, 123, 125, 128, 129,
218, 219, 289, 299
Trost, Vladimir 108, 312
Trstenjak, Dragotin 172, 184,
187, 321
Trumbić, Ante 80, 82, 106,
114, 115, 256, 269, 270
Tuma, Henrik 94, 321
Turk, Jakob 257
Tusar, Vladimir 134

U

Ude, Lojze 11, 13, 19, 96, 116,
129, 256, 321
Uharek, general 92
Ulmansky, Milan 137
Urbanc, Nataša 315, 319, 322
Ušeničnik, Aleš 23, 317

V

Vadnjal, Fran 170
Vardjan, Miran 160, 322
Vavpotič, Ivan 257
Verstovšek, Karel 122, 123,
125, 128, 129, 166, 170, 288,
299, 320
Vesenjak, Ivan 236, 241, 242,
249, 250, 251

Videmšek, Josip 97, 322
Vilfan, Sergij 12, 43, 45, 182,
186, 322
Vinaver, Vuk 104, 114, 322
Vodnik, Valentin 83
Vodopivec, Peter 110, 182, 309,
317, 322
Voglar, Dušan 320

W

Weede van Beerenkamp,
Jonkheer van der 112
Wilhelm II., Hohenzollern 160
Wilson, Woodrow 40, 42, 69,
70, 74, 75, 80, 81, 82, 108, 110,
113, 134, 176
Windel, Otto 135
Wurm, Wenzel 95, 110, 216

Z

Zarnik, Miljutin 75, 92, 93,
126, 156, 157, 161, 167, 168,
171, 231, 246, 247, 248, 249,
250, 251, 252, 253, 254, 257,
308
Zečević, Momčilo 19, 30,
43, 47, 49, 57, 59, 63, 66, 106,
115, 116, 152, 153, 182, 209,
212, 220, 255, 256, 258, 267,
268, 269, 270, 281, 282, 283,
322
Zois-Edelstein, Michelangelo
164
Zoré, Viktor 308
Zorec, Ivan 257

Zorman, Ivan 257
Zupanc, Franc 122

Ž

Žerjav, Alfonz 141
Žerjav, Gregor 23, 24, 26, 57,
209, 280, 282, 322

Žmitek, Peter 257
Žolger, Ivan 121, 180
Žorž, Grega 187, 322
Župančič, Oton 257
Žuraj, Marko 97, 322

O AVTORJU

Dr. Jurij Perovšek (1954), znanstveni svetnik za področje sodobne zgodovine, na Inštitutu za novejšo zgodovino raziskuje slovensko politično zgodovino od nastanka modernih političnih strank konec 19. stoletja do druge svetovne vojne. Temeljna polja njegovega raziskovalnega dela so slovensko nacionalno vprašanje, razvoj političnih strank s poudarkom na slovenskem liberalizmu ter ključna vprašanja slovenskega in evropskega idejnega, socialnogospodarskega ter državnopravnega razvoja v omenjenem obdobju. Z raziskavami posega tudi na področje vojaško-civilnih odnosov med obema vojnama. V letih 1988–1989 se je študijsko izpopolnjeval na Institut für europäische Geschichte v Mainzu, leta 1995 pa je bil kot štipendist Deutscher akademischer Austauschdienst ponovno na študijskem izpopolnjevanju v ZRN. Je avtor številnih znanstvenih in strokovnih člankov, več zbornikov virov in znanstvenih monografij. V letih 2000–2002 je vodil Zvezo zgodovinskih društev Slovenije. Leta 2000 je prejel Zoisovo priznanje za pomembne znanstvene dosežke na področju zgodovinarstva, leta 2014 pa Klio, nagrado Zveze zgodovinskih društev Slovenije za najboljšo monografijo. Od leta 1999 na inštitutu vodi raziskovalni program iz politične, idejne in kulturne zgodovine Slovencev od srede 19. stoletja.

Cena: 25 EUR

9 789616 386920

Inštitut za novejšo zgodovino